

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 9

2002 YILI

SABAH ve VATAN GAZETELERİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Mart 2004

<http://akat.bilgi.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

SABAH GAZETESİ

- OCAK 2002** 4
- 2002 TAHMİNLERİ
 - SIRA ENFLASYONDA
 - BEKLENTİLER VE ÇOKLU DENGE
 - YOLSUZLUĞUN ESAS MALİYETİ
 - BAŞBAKAN ECEVİT'İN ABD GEZİSİ
 - KUR HESAPLARI
 - DIŞ DENGEDE SON DURUM
 - TAHMİN YAPMAK ZOR İŞTİR
 - JOHN TAYLOR VE PARA POLİTİKASI
- ŞUBAT 2002** 16
- YENİ DÖNEM BAŞLIYOR
 - ENFLASYON VE DIŞ DENGE
 - DEVLETİN MALİ DENİZ
 - BİR YIL SONRA
 - JAPONYA AĞLIYOR
 - GENE AB'YE TAM ÜYELİK
- MART 2002** 24
- MAKRO İSTİKRARIN MİKRO SONUÇLARI
 - ENFLASYONUN ANALİZİ
 - TEFE ENDEKSİ
 - TÜFE ENDEKSİ
 - 2001'DE DIŞ DENGE
 - BİLGİSAYARIMDA ÇALIŞIRKEN
 - NASH DENGESİ
 - BÜYÜME TAHMİNLERİ
- NİSAN 2002** 36
- KÜÇÜLMENİN KAYNAKLARI
 - HER ŞEY DÜŞÜYOR
 - PETROL FİYATI VE ENFLASYON
 - FAİZ HESAPLARI
 - DÖVİZ KURU SOHBETİ
 - ÖNÜMÜZDEKİ RİSKLERİ
 - UZUN DÖNEMDE BÜYÜME
 - DÖVİZ Mİ? TL Mİ?

- MAYIS 2002** 46
- GENE SEÇİM SİSTEMİ
 - ENFLASYON EĞİLİMLERİ
 - DOLAR VE ABD'NİN DIŞ AÇIĞI
 - TOPARLANMA BAŞLADI MI?
 - SEÇİM VE EKONOMİ
 - BÜYÜK SINAV ÖNE ALINDI
 - İSTİKRARIN SIRRİ
 - KRİZ VE DIŞ DENGE
 - GÜVERNÖR ARANIYOR
- HAZİRAN 2002** 58
- SİYASETE BAKIŞ
 - ENFLASYON NEREYE?
 - AB VE EKONOMİK BÜYÜME
 - UFUKTAKİ KÖTÜ DENGE
 - AB VE DIŞ DENGE
 - EKONOMİ, SİYASET, FUTBOL, VS.
 - HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ
 - EURO DEĞER KAZANIYOR
 - KAR VE ZARAR
- TEMMUZ 2002** 71
- İLK ÇEYREKTE BÜYÜME
 - SİYASET GÖZLEMLERİ
 - YENİ PARTİYE GEÇMİŞTEN BAKIŞ
 - KAYGAN ZEMİN
 - BARDAĞIN DOLU YARISI
 - DÜNYA BORSALARI DÜŞÜYOR
 - DIŞ TİCARET SAYILARI
- AĞUSTOS 2002** 81
- DENİZLİ'DEN BAKINCA
 - TÜRKİYE KAZANDI
 - ENFLASYON VE FAİZ
 - DERVİŞ DÖNEMİ BİTTİ
 - EKONOMİ BU SINAVI DA GEÇTİ
 - SERMAYE KAÇAĞI

VATAN GAZETESİ

- EYLÜL 2002** 89
- MERHABA
 - ENFLASYON ARTIK ŞAŞIRTMIYOR
 - KAMU BORCU TARTIŞMALARI
 - KAMU BORCU TARTIŞMALARI (2)
 - KAMU BORCU TARTIŞMALARI (3)
 - HAZİNE'NİN FAİZ YÜKÜ
 - İKİNCİ ÇEYREKTE BÜYÜME
 - BÜYÜME GÖZLEMLERİ
 - MİLLİ GELİR MUHASEBESİNE GİRİŞ
 - BAZI MİLLİ GELİR TANIMLARI
 - MİLLİ GELİR VE ENFLASYON

- REEL MİLLİ GELİR
- TALEP VE BİLEŞKENLERİ
- TALEP YAPISINDAKİ DEĞİŞİM
- HUKUK ÜSTÜNE
- DÖVİZ KURU TAHMİNLERİ
- VADELİ KUR İŞLEMİ
- PARA REFORMU
- "AVRO" PROJESİ
- TÜRKİYE'NİN SORUNU SİYASETTİR
- TEPKİ OYU ÇÖZÜMÜ GECİKTİRİR

EKİM 2002 114

- YOL HARİTALARI
- ÖNCELİK SEÇİM SİSTEMİDİR
- ENFLASYON HESAPLARI
- NEREDE BU DÖVİZLER?
- BREZİLYA SEÇİMLERİ
- HAYAL VE GERÇEK
- TÜRKİYE AB'YE GİRECEK Mİ?
- ENFLASYON BEKLENTİ ANKETİ
- IMF'YE MUHALEFET
- IMF İLE PAZARLIK
- SPEKÜLASYON FIRSATLARI
- SPEKÜLASYON ÜSTÜNE
- 2003 BÜTÇESİNE İLK BAKIŞ
- HERKESİ TRİLYONER YAPARIM
- SIKI BÜTÇE TAHDİDİ VE SİYASET
- IMF VE SOSYAL BOYUT
- SEÇİM YASAKLARI
- BU SEÇİM NEREDEN ÇIKTI?

KASIM 2002 135

- SEÇİM ARİFESİNDE
- BİR OY ÇOK ÖNEMLİDİR
- SİYASİ DEĞERLENDİRME
- POPÜLİZME REDDİYE
- TASARRUFÇUYA TAVSİYELER
- HEDEFİN ALTINDA ENFLASYON
- ÇÖZÜME DOĞRU
- YENİ İKTİDARIN GÜNDEMİ
- ABD, TÜRKİYE VE AB
- ÖNCELİK FİYAT İSTİKRARIDIR
- HİPERENFLASYONA DAVETİYE
- MALİ MİLAT

ARALIK 2002 149

- BÜYÜME-ENFLASYON İLİŞKİSİ
- İHRACAT-KUR İLİŞKİSİ
- BAYRAM YAZISI
- ENFLASYON BÜYÜMEYİ ENGELLER
- MÜSİAD'IN CEVABI
- KARARI BEKLERKEN
- TÜRKİYE'Yİ KUTLUYORUM
- MİLLİ GELİRDE BÜYÜME
- BÜYÜME, DÖVİZ KURU VE DIŞ DENGE
- HÜKÜMETİ UYARIYORUZ
- NEDEN HÜKÜMETİ ELEŞTİRİYORUZ?
- STATÜKO ZORLANIYOR
- 2002'Yİ DEĞERLENDİRİYORUZ (1)
- 2002'Yİ DEĞERLENDİRİYORUZ (2)

2002 TAHMİNLERİ

Çok söylenen bir özdeyişi kendi mesleğimize uygulayarak başlayalım. “Şu tahmin derdinden kurtulsak iktisatçılık ne kadar kolaylaşırdı”. Ama maalesef tahmin yapmak zorundayız. Yılın ilk yazısında o yıllla ilgili beklentileri vermeyi gelenek haline getirmişiz.

Açıkçası bu yıl çok zorlanıyorum. İşin **psikolojik boyutu** da var. Kasım ve Şubat krizlerini öngörmemiş olmak üstümde baskı yapıyor. Beni tedbirli olma adına gerçekçilikten kopan kötümser senaryolar yazmaya itiyor.

Aynı anda çok ciddi **objektif sorunlar** mevcut. Kur ve faizde büyük dalgalanmalar anlamına krizin bittiğini söyleyebiliyoruz. Buna karşılık özellikle iç talebin 2002'de nasıl seyredeceği hala bilinmeyen çok sayıda faktöre bağlı.

Fransızlar “**noblesse oblige**” derler. Asaletin görevleri vardır. Bana makul gelen bir senaryoyu sizlerle paylaşacağım.

Enflasyonda Belirsizlik

2002'nin kritik değişkeni enflasyondur. Daha önce bu köşede uyardık. Piyasalar yüzde 50 enflasyon bekliyorlar. Niyet Mektubu ve program yüzde 35 öngörüyor. Aradaki **tutarsızlık** ekonominin şu andaki bir çok numaralı sorunudur.

IMF destekli programlarda para politikasının yeri çok özeldir. Enflasyon hedefi ile beklenen büyüme çarpılınca **nominal (cari fiyatlarla) milli gelir** bulunur. Para arzı milli gelirin o düzeyde oluşmasına izin verecek şekilde ayarlanır.

Enflasyon daha yüksek çıkarsa ne olur? Para arzı nominal milli gelirin artmasına izin vermez. Buna karşılık fiyat deflatörü hedeflenenden daha büyüktür. **Reel büyüme** beklenenin altına düşerek denklemde eşitliği sağlar.

Bu Türkiye ekonomisi için yeni bir durumdur. Normal koşullarda, para arzı nominal milli gelirin fiili artışına göre ayarlanır. İktisat literatüründe buna enflasyonu kabul eden (**accomodating**) para politikası deniyor. Bu kez süreç tersine dönüyor.

Nereye gelmekte olduğumu sanıyorum anladınız. Piyasaların enflasyon beklentileri **kırılmadığı** takdirde, fiyatlar beklenenin üstünde çıkacak, buna karşılık büyüme daha düşük gerçekleşecektir.

Daha açık söyleyelim. İç pazardaki canlanma tümü ile ekonomik aktörlerin kararlarına kalmıştır. Program kamu maliyesine ve para politikasına disiplin getiriyor. Enflasyon ve büyüme kararı **vatandaşa** kalıyor.

Vatandaş faktör gelirlerini ve mal/hizmet fiyatlarını ne kadar arttırmaya çalışırsa iç talep o kadar düşük çıkacaktır. Neticede vatandaş o kadar az mal ve hizmet satacak, o kadar zor iş bulacaktır. 2002'de reel ekonominin **kilidi de anahtarı da** piyasalardadır.

2002 Sayıları

Önümüzdeki bir-iki ay içinde piyasanın enflasyon beklentileri ile para politikası hedefleri arasındaki farkın azalacağını varsayınca, şu sayıları buluyorum.

GSMH'daki artış **yüzde 4.5** çıkıyor. Bunun önemli bir bölümü mekanik büyümedir. En az 1.5-2 puanı 2001'de stoklardaki büyük düşüşün devreye soktuğu "hızlandırıcı" katsayısı kökenlidir.

İç talepteki artış milli gelirin altında kalacaktır. Stok etkisini düşersek, iç talebin **yüzde 1-2** aralığında büyüyeceğini söyleyebiliriz. Yüzde 4.5 kalitatif olarak eski yüzde 4.5'lara benzemeyecektir.

Cari işlemler dengesi 2002'de de fazla vermeye devam edecektir. Fazlayı **5 milyar dolar** hesaplıyorum. Bir bölümü ihracat artışı sayesinde. Diğer bölümü 2001'de yurt dışında tutulan döviz kazançlarının 2002'ye sarkmasından kaynaklanacaktır.

TÜFE yılı **yüzde 40'ın altında** bir yerde bitirecektir. TEFE'nin en az 5 puan daha düşük çıkacağını öngörüyorum. Daha yüksek enflasyon mutlaka daha düşük büyüme anlamına gelecektir.

Döviz kurunda fazla hareket beklemiyorum. Yıl boyunca döviz piyasasının satış ağırlıklı seyredecektir. TL reel olarak değer kazanacaktır. Ortalama dolar kuru **1.450.000** civarında oluşur. Faizlere bir başka yazıda bakacağız. (3 Ocak 2002)

SIRA ENFLASYONDA

Geçtiğimiz on ay içinde Türkiye ekonomisi çok büyük bir krizi ve köklü yapısal dönüşümleri **birlikte** yaşadı. Böyle olmasını istemeydik. Yapısal reformları olağan ekonomik koşullarda gerçekleştirmenin toplumsal maliyeti çok daha düşük olurdu. Ama beceremedik. En pahalı yolu seçtik.

2002 yılı başında, en önemli iki alanda ciddi mesafe katedildiğini görüyoruz. Birincisi, **kamu maliyesine** birkaç yıl öncesinde tahayyül bile edemeyeceğimiz bir disiplin geldi. Bütçe dışı açıklar kapatıldı. Bütçe açığı denetim altına alındı.

İkincisi, **bankacılık kesiminde** yıllar boyunca biriken ağır sorunların cesaretle üstüne gidildi. İki sene önce "şu kadar banka kamuya geçecek, bunlar bunlar kapanacak, diğerleri satılacak" diyene deli muamelesi yapardık. Ama oldu.

Ancak, bu arada enflasyonla mücadelede 2000 yılının kazanımları güme gitti. Şubat sonrasında TL'nin hızlı değer kaybı ciddi bir **maliyet enflasyonu** dalgası getirdi. Talepteki büyük düşüşe rağmen enflasyon tekrar 2000 öncesi yıllar düzeyine tırmandı.

İç borcun tehlikeli bir düzeye yükselmesi, iktisat politikasında enflasyonla mücadele hedefinin geri planda kalmasına yol açtı. Ağırlık **borç yönetimine** verildi. Fasit daireyi kırmak ve mali piyasalara güveni tesis etmek için başka çare yoktu.

2002 yılında enflasyonla mücadelenin tekrar iktisat politikasının **temel hedefi** haline geldiğini görüyoruz. Buna seviniyoruz. Türkiye ekonomisinin son on yıldaki performansının potansiyelinin çok altında kalmasının esas nedeni yüksek enflasyondur.

Para Programı

2 Ocak günü Merkez Bankası **2002 yılı para programını** açıkladı. Son derece önemli bir metindir. İlgilenenlere www.tcmb.gov.tr adresinden çekmelerini ve dikkatle okumalarını tavsiye ederim.

Merkez Bankası yönetimini kutlamak istiyorum. Kapsamlı ve çok iyi hazırlanmış bir çalışma. Kamuoyunda tartışılan konulara açıklık getiriyor. Hedefleri ve araçları çok net şekilde koyuyor.

Para programı 2002 yılında makro politikada önceliğin **enflasyonla mücadele**ye verileceğini açıkça ilan ediyor. Felsefesini ve aletlerini de anlatıyor. Sanırım tereddüte mahal fazla bir şey kalmıyor.

Yüksek enflasyonu denetim altına almanın ve düşürmenin üç yolu vardır. Bunlardan biri döviz kurunun **nominal çapa** tutulmasıdır. 2000'de denedik ama sonu hüsrarla bitti. Artık ona geri dönemeyiz.

İkincisi ekonomiye çıkan para miktarının kısıtlanmasıdır. Merkez Bankası bilançosunda **para tabanı** denilen bir kalem vardır. Dolaşımdaki para artı bankaların Merkez Bankasındaki mevduatından oluşur. 2002'de para tabanı yüzde 40 artacak. Bunu da yüzde 35 enflasyonu yüzde 3 büyüme ile çarparak buluyoruz.

Üçüncüsü **enflasyon hedeflemesidir**. Bu yöntemde Merkez Bankası hangi araçları ve nasıl kullanacağı konusunda daha özgürdür. Yılın ikinci yarısına doğru yavaş yavaş ona geçileceği anlaşılıyor.

Son dönemde piyasalardaki enflasyon beklentileri ile ekonomi yönetiminin enflasyon hedefi arasındaki tutarsızlığı ısrarla vurguluyoruz. **Özel kesimin** para programını iyi anlamasında büyük yarar görüyoruz.

Aralık Enflasyonu

Perşembe akşamı yayınlanan Aralık enflasyon sayıları çok **umut vericidir**. Gerek TÜFE gerek "özel imalat sanayi" endeksi piyasa beklentilerinin çok altında çıktı. TEFE'deki yüksek artışın gerisinde ise kötü hava koşulları nedeni ile çok yükselen tarımsal ürün fiyatları yatıyor.

Bence durum çok açıktır. Döviz kuru sakinleyince maliyet enflasyonu bitiyor. Aynı anda **talep yetersizliği** üreticilerin istedikleri gibi zam yapmalarına izin vermiyor. Aralık'ta belirginleşen bu eğilimin önümüzdeki dönemde devam etmesini bekliyoruz. (6 Ocak 2002)

BEKLENTİLER VE ÇOKLU DENGE

Enflasyon beklentilerinin para programında öngörülenin üstünde seyretmesinin ekonomiye etkilerini incelemeye devam ediyoruz. Konunun önemini ne kadar vurgulasak azdır. Çünkü 2002 yılı büyüme hızının **temel belirleyicisi** enflasyon beklentileri olacaktır.

16 Ağustos 2001 tarihli yazımızın başlığı "**Çoklu Denge**" idi. Daha sonra Nobel iktisat ödülünü alan eski Dünya Bankası başekonomisti Joseph Stiglitz'in İstanbul Bilgi Üniversitesinde verdiği konferansın ardından yazmıştık.

Merkez Bankasının son yayınladığı 2002 para programında “çoklu denge” kavramının tam da bizim arzuladığımız şekilde kullanıldığını sevinerek gördük. Böylece konuya tekrar dönme fırsatını bulduk.

Esaslar ve Beklentiler

Ağustos ayında döviz kurunda **balon** oluşmuştu. O nedenle her ekonomi için büyük önem taşıyan bir ayırımı hatırlatma ihtiyacını duyduk. Bu kez aynı sorun enflasyon beklentileri ile karşımıza çıktı.

Bir yanda ekonominin objektif gerçekleri vardır. Bunlara İngilizcede “**esaslar**” (fundamentals) denir. Öte yanda ise ekonomik aktörlerin şu yada bu şekilde oluşturdukları **beklentiler** vardır. Bu ikilinin karşılıklı etkileşimi ekonomiyi dengeye taşır.

“Esaslar” sözcüğü ile neleri kastediyoruz? Bütçe dengesi, cari işlemler dengesi, tasarruf-yatırım dengesi ve parasal büyüklükler **makro** “esasları” oluşturur. Buna ek olarak rekabet koşulları, kamu yönetimi etkinliği, finans kesiminin durumu gibi **mikro** “esasları” sayabiliriz.

Her ekonominin **nihai belirleyicisi** yukarıda sayılan objektif eğilimleridir. Ancak, eğer beklentilerle esaslar arasında büyük bir fark mevcutsa, kısa dönemde ilginç bir durumla karşı karşıya kalırız.

“Esasların” sağlam ama beklentilerin kötümser olduğunu düşünelim. Bu takdirde ekonominin “**kötü**” bir noktada dengeye gelmesi ihtimali yüksektir. Halbuki aynı esaslar ile beklentiler iyimser olsa, ekonomi “**iyi**” bir noktada dengeye gelebilecekti.

“Çoklu denge”, aynı “esaslar” ile beklentilere bağlı olarak biri iyi diğeri kötü **iki farklı dengenin** mümkün olması haline denmektedir. Yaz aylarında “kötü” beklentiler “kötü” dengeye yol açmıştı. Enflasyon beklentileri bugünkü yüksek düzeyini koruduğu takdirde 2002 yılında da aynı şey olacaktır.

Enflasyon ve Büyüme

Önce “iyi” dengeye bakalım. Enflasyon beklentilerinin program hedefi **yüzde 35’le** tutarlı olduğunu varsayalım. Bu durumda gerçekleşen enflasyon Merkez Bankasının hedefine uygun çıkacaktır.

Dolayısı ile para politikasını sıkıya ve faizleri yükseltmeye ihtiyaç kalmayacaktır. Demek ki iç talep o oranda canlı seyredecek ve ekonomi planlandığı şekilde **yüzde 4** ve üstü büyüme düzeyini tutturabilecektir.

Ya “kötü” denge? Enflasyon beklentilerinin bugünkü gibi **yüzde 50** ve üstünde kalmaya devam ettiğini düşünelim. Bu durumda fiili enflasyon Merkez Bankasının hedefinin üstünde seyredecektir.

Hedefin üstünde enflasyon Merkez Bankasını para politikasını sıkıya ve faizleri yükseltmeye mecbur bırakacaktır. İç talep o oranda artmayacağından büyüme hızı hedeflenen yüzde 4’ün **altına** inecektir.

Sonra ne olur? Talepteki düşüş üreticilerin zam yapmasını zorlaştıracaktır. Dolayısı ile enflasyon Merkez Bankasının arzuladığı düzeye gerileyecektir. Ama bu arada büyüme daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Bir hususa özellikle dikkatinizi çekerim. Her iki dengede de enflasyon Merkez Bankasının hedeflediği gibi **yüzde 35** çıkacaktır. Ama birinde büyüme yüksek, diğesinde büyüme düşüktür. Bilmem anlatabildim mi? (10 Ocak 2002)

YOLSUZLUĞUN ESAS MALİYETİ

Çok önemli bir yasa Meclis’ten geçti. Kredi hacminin 2002 yılında da **daralması** ekonomide beklenen canlanmayı çok kısıtlardı. Hatta tamamen engelleyebilirdi.

O bakıma banka sistemindeki zafiyetlerin giderilmesini **olumlu** karşıladık. Bankacılık sistemi önce Kasım ve Şubat krizleri sonucunda net varlıklarının bir bölümünü kaybetti. Çünkü aldıkları vade ve kur risklerinde en kötü ihtimal gerçekleşti.

Kriz sonrasında sıkıntıya düşen firmaların kredilerini geri ödemekte zorlanmaları üstüne tuz biber ekti. Bankalar krediyi kesince **batık kredileri** arttı. Bu da bankaları kredilerini iyice kısmak zorunda bıraktı.

Ekonomide bu tür fasit daireler çabuk oluşur. Reel kesimin sorunları bankacılığı, bankacılığın sorunları reel kesimi sıkıştırır. Kırılmadığı takdirde ekonomide **büyük hasar** bırakır.

Yolsuzluk Biçimleri

Benim ilgimi kanundan çok kamuoyunun getirilen çözüme tepkisi çekti. Çok farklı kesimlerden kanuna ağır eleştiriler yöneltildi. Müşterek bir tema vardı. Kamuoyu bu kanunun bazı **banka sahiplerini kurtarmayı** amaçladığını düşünüyordu.

Kanunu öneren Bakan Derviş olmasa ve kendisini çok uzun süredir tanımasam belki etkilenirdim. Ama **öyle olmadığı** konusunda en küçük bir tereddütüm yoktu. O nedenle kamuoyunun tavrını anlamaya çalıştım.

Türkiye’nin en önemli sorunlarından biri, vatandaşla kamu otoritesi arasında **güven ilişkisinin** tümü ile ortadan kalkmış olmasıdır. Vatandaşın gözünde her türlü kamu otoritesinin tüm faaliyetlerinin amacı yöneticilerine şahsi çıkar sağlamaktır.

Bunu nasıl yapar? Bir yöntem, yöneticinin vatandaştan topladığı vergi yada vergi benzeri gelirleri doğrudan cebine atmasıdır. **Yolsuzluk** deyince ilk akla gelen rüşvet ve suistimaldir.

Bir diğer yöntem, gene vatandaştan toplanan vergi yada vergi benzeri gelirleri **bazı vatandaşların** cebine aktarılmasıdır. Söz konusu vatandaşların daha sonra bunun bir bölümünü kamu yöneticileri ile paylaşacakları kabul edilir. Sanıyorum son kanun ikinci kategoriye giriyor.

Vatandaşın kamu yönetiminde yolsuzluk konusunda **duyarlılığını** çok olumlu karşılarım. Ancak, ekonominin işleyişi açısından burada son derece hassas bir denge olduğunu unutmamalıyız.

Vatandaşla kamu yöneticisi arasındaki güvensizlik bir eşiği aşarsa, kamu yönetiminin sırf yolsuzluk suçlamasından kurtulmak için aslında ekonomiye yararlı olabilecek uygulamalardan **kaçınması** gündeme gelecektir.

Biraz açalım. Ülke açısından yararlı bir uygulama gereksin. Ancak, bu uygulama vatandaşın gözünde şaibeli olsun. Kamu yöneticisi ne yapacak? Kendisi için iyi olan o uygulamayı **yapmamak** ve yolsuzlukla **suçlanmamak**. Ama ekonomi ve vatandaş için iyi olan uygulamanın yapılması. Türkiye'den çok örnek verebiliriz.

Transfer ve Kayıp

Dar anlamı ile bakınca, yolsuzluk bir kesim vatandaştan kamu yöneticisine yada yolsuzluğu yapana **gelir transferidir**. Yani toplam gelir aynı kalır fakat paylaşımı kamu yöneticisi yada yolsuzluğu yapan lehine değişir.

Yolsuzlukla mücadelenin ekonomiye etkisi sadece bu haksız transferleri engellemekten ibaret ise, ortada bir sorun yoktur. Yukarıda farklı bir durum vardır. Yolsuzluk şaibesi bir transfere yol açmamış ama **geliri düşürmüştür**.

İkinci halde yolsuzlukla mücadele adına **ekonomi küçülmüştür**. Burada söz konusu olan sadece bir transferin durdurulması değildir. Ekonomi için bir gelir kaybı vardır. İngilizce buna "**deadweight loss**" denir. Öğrencilerimize birinci sınıfta anlatırız. (13 Ocak 2002)

BAŞBAKAN ECEVİT'İN ABD GEZİSİ

Kamuoyu üç gündür Başbakan Ecevit'in büyük bir heyetle birlikte ABD'ye yapmakta olduğu ziyarete odaklandı. Medya olayı çok yakından izliyor. **Sabah** gazetesinin yazarları da Washington'da.

Yazıyı Ecevit-Bush görüşmesinden **önce** yazıyorum. İki liderin bir araya gelmesinin son derece önemli olduğunu hepimiz biliyoruz. Ne konuştuklarının ayrıntılarını gazetelerden okuyacağız.

Hemen akla bir soru geliyor. Gezi bizim büyüttüğümüz kadar önemli mi? Yoksa her zamanki gibi kendi kendimize gaz mı veriyoruz? Sıradan bir olayı tarihi bir ana mı dönüştürüyoruz?

Ben **çok önemli** olduğu kanısındayım. Nedenlerini açıklamaya çalışacağım.

İttifaktan Ortaklığa

Son sekiz yılda Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerinin doğru anlaşılması ihtiyacını çok vurguladık. Çünkü, ikinci dünya savaşının sonundan 1990'lara kadar bu ilişkiyi **soğuk savaş** belirlemişti. Türkiye, soğuk savaş döneminde ABD'nin askeri müttefiki olmuştu.

Sovyetler Birliği'nin dağılması soğuk savaş bitirdi. Dolayısı ile tüm işlevi komünizmin ve Sovyetlerin genişlemesini engellemek olan askeri ittifak da aniden **boşlukta** kaldı. Türkiye'yi de aynı boşlukta asılı bıraktı.

Mantığımız çok basitti. Bundan sonra ABD ile sıradan bir askeri ittifakın bir anlamı kalmamıştı. İlişkilerin arzulan şeklide gelişmesi **başka bir boyuta** dönüşmelerini gerektiriyordu.

Bu yeni boyut ne olabilir di? İttifakın yerini ne alabilirdi? Bu sorulara verdiğim cevabı dikkatli ve sürekli okuyucularım biliyor. Çözümüm Türkiye'nin müttefiklikten ortaklığa **terfi etmesinde** yattığını söyledim.

"Ortak" sözcüğünün içeriği bence çok açıktır. Askeri ittifak iki ülkenin çok farklı siyasi ve ekonomik değerlere sahip olmaları halinde de mümkündür. Ortaklık ise **aynı değerler zemininde** buluşmayı gerektirir.

Yani ABD ile ilişkilerini belirleyecek olan Türkiye'nin **sistem tercihidir**. Demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisi gibi Batı dünyasının kurucu değerlerini kendi değerleri yaptığı takdirde, Batı sisteminin sıradan bir müttefiki olmaktan kurtarak ortaklık statüsüne geçebilecektir.

Önemli Gelişmeler

Son iki yılda bu yolda çok ciddi adımlar atıldığını sevinerek görüyorum. Yüzeysel bir bakış günlük politikanın parazit ve gürültüleri içinde **derin trendleri** kaçırmış olabilir. Ama bütün işaretler bence mevcuttu.

Enfasyonla mücadele, ekonomik reformlar, AB üyeliğine doğru atılan adımlar, islam ve kürt sorunlarında siyasi kutuplaşmanın yumuşaması, Kıbrıs'ta çözüme yönelme, vs. hepsi **son iki yılın** gelişmeleridir.

Türkiye'nin doğru yolda ciddi adımlar atmaya başlaması üstüne gelen 11 Eylül terör olayı ABD yönetiminin bakış açısını da çok etkiledi. O bakıma belki de 11 Eylül Türkiye için bir **fırsat penceresi** oluşturdu.

Hem demokrasi cephesinin kesin üyesi hem de sağlıklı ve dinamik bir piyasa ekonomisine sahip bir Türkiye'nin dünyada **barış ve istikrara** yapabileceği katkıların daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırdı.

Böyle bakınca, ABD gezisinde elde edilebilecek kota artışları yada askeri borçlarının silinmesi gibi kısa vadeli **maddi çıkarlar** benim için ikincil kalıyor. ABD yönetiminden bu tür küçük tavizler koparmak yararlıdır ama fazla değeri yoktur.

İki liderin **karşılıklı diyalogu** ise çok önemlidir. ABD yönetimi Türkiye'nin sistem tercihini kesinlikle yapmış olduğunu anladığı ölçüde, anahtar stratejik konularda Türkiye'ye verecekleri destek de artacaktır. Özellikle AB ile müzakerelerde Amerikan desteğine çok ihtiyaç duyacağız.

Gezinin olumlu sonuçlar vermesini temenni ediyorum. (17 Ocak 2002)

KUR HESAPLARI

İshak Alaton'dan sempatik bir mesaj geldi. Deniz Gökçe'ye de yollamış. Belki başka iktisatçılara da aynı mesajı atmıştır. Gökçe dün Akşam gazetesinde çıkan yazısında konuya değinmiş. Okuyucularım ilgisini çekeceğini düşündüm.

Alaton'un sorusu çok kısa ve basit. Bir milyon TL'ye bir dolar satın alırken sonra 1.5 milyon TL'ye bir dolar alırsak TL'nin devalüasyonu yüzde kaçtır?

Yüzde 50 mi yoksa yüzde 33 mü?

Tam iktisatçılara sorulacak soru. Meşhur fıkra vardır. İktisatçıya sormuşlar. İki kere iki kaç eder? Hemen cevap gelmiş. **Varsayımlarınız nedir?** Ne alakası var diyeceksiniz. Halbuki iktisatçı haklı.

Onlu, dokuzlu, sekizli, yedili, altılı ve beşli sayı sistemlerinde iki kere iki dört eder. Ama dörtlü sistemde on eder. Üçlü sistemde ise onbir eder. Gördüğünüz gibi iki kere ikinin kaç edeceği seçtiğiniz **sayı sistemine** yani varsayımınıza bağlıdır. Devalüasyon hesabı ise seçtiğiniz para birimine bağlıdır.

Dolar açısından bakarak başlayalım. Önce bir dolarla 1 milyon TL alırken sonra 1.5 milyon TL alıyorsunuz. Demek ki doların TL karşısında değeri yüzde 50 artmıştır. Yüzde 50 **doların** değer artışıdır.

TL açısından bakarak devam edelim. Önce 1 milyon TL ile bir dolar alırken sonra aynı dolara 1.5 milyon TL ödüyorsunuz. Demek ki 1 milyon TL ile şimdi sadece 0.66 dolar alıyorsunuz. Yüzde 33 **TL'nin** değer kaybıdır.

Nasıl Kullanmalı?

Profesyonel iktisatçının gözünde iki ölçü arasında fark yoktur. Çünkü **aynı olayı** ölçmektedirler. Ancak, kullanma amacınıza göre biri yada öbürü kolaylık sağlayabilir. Birkaç örnek vermek istiyorum.

Diyelim ki nominal kurdaki değişme ile enflasyonu karşılaştırmak istiyorsunuz. Enflasyon nedir? Bir mal sepetinin **fiyatındaki** değişimdir. Bunu dövizin fiyatındaki değişme ile karşılaştırmanız anlamlıdır.

Dolar yüzde 50 artmış. Aynı dönemde enflasyon yüzde 50'den daha fazla artmışsa TL'nin **reel değeri** yükselmiştir. Enflasyon yüzde 50'de kalmışsa, TL'nin reel değeri sabittir. Enflasyon yüzde 50'den düşükse TL'nin reel değeri azalmıştır.

Diyelim ki enflasyon yüzde 25. Bu durumda TL'nin dolara karşı reel olarak değer kaybettiğini biliyoruz. Peki, şimdi reel devalüasyon oranı **yüzde 20** (1.5 bölü 1.25) diyebilir miyiz? Maalesef hayır.

Reel kura bakarken mutlaka TL'nin değeri üstünden gitmeliyiz. Eskiden 1 milyon TL ile doldurulan sepet şimdi 1.25 milyon TL'ye dolduruluyor. Dolar ise 1.5 milyon TL'ye çıkmış. Demek ki TL'nin reel değeri 0.83 dolara düşmüş. Yani reel devalüasyon **yüzde 16.7** olmuş.

Basit bir kural vazedebiliriz. **Nominal kur** değişikliklerinde ve özellikle enflasyonla karşılaştırma yapılacaksa doların değeri üstünden gitmek işi kolaylaştırır. **Reel kur** değişikliklerinde ise TL'nin değerine bakmak gerekir.

TL'nin Değeri

Dolardaki düşüş sürüyor. Son bir yıl içinde **kurun ve enflasyonun** seyrini karşılaştırmak popüler oldu. İki kişi birbirine yaklaştıkça, "eyvah, TL değer kazandı, ihracatçı mahfoldu, ithalat patlayacak" sedaları duyuluyor.

Basit bir uyarı yapmak istiyorum. Fiyat endekslerinin amacı rekabet gücünün ölçülmesi değildir. **Başka amaçlarla** hesaplanır. Rekabet gücün dışında unsurları da ölçer. Rekabet gücünü bazen yansıtır, bazen yansıtmaz.

En önemli unsur, **nominal ücret ve diğer faktör gelirleri** ile enflasyon arasındaki ilişkidir. İlişki güçlü ise, kur-enflasyon karşılaştırması anlam kazanır. Zayıflamışsa, anlamı azalır.

2001 yılında nominal ücretlerde ve diğer faktör gelirlerindeki artışları TÜFE ve özellikle TEFE'nin **çok altında** seyretti. 2002 yılında bu durumun tersine döneceğini sanmıyorum. Rekabet gücünü reel kur yerine **reel ücretlerle** ölçmek daha gerçekçi sonuçlar verecektir. Bu önemli konuya geri döneceğiz. (20 Ocak 2002)

DIŞ Denge SON DURUM

Ekim sonu itibariyle **Ödemeler Bilançosu** geçen hafta başında açıklandı. Şubat krizinden bu yana dış denge açık yada fazla olması eski önemini kaybetmişti. 2000 yılında ödemeler bilançosuna her ay bakıyorduk. Şimdi iki ayda bir ele alıyoruz.

Kasım'da Ağustos sonu itibariyle elde edilen sonuçları değerlendirmiştik. Cari işlemler dengesinde yıl sonu için **3.5-4 milyar dolar** civarında fazla öngördük.

Eylül ve Ekim ayları beklentilerimizle tutarlı çıktı. Ana eğilimlerde bir sürpriz ihtimali son derece düşük duruyor. Bu durumda şaşılacak bir taraf yoktur. TL'deki değer kaybının iç pazardaki daralma ile birleşmesi **ihracat arttırırken ithalatı kısıyor**. Başka türlü olması mümkün değildi.

Genel eğilim böyle. Ama, her zaman olduğu gibi, **ayrıntılarda** önemli bilgiler gizli. Onları kısaca gözden geçirmek istiyorum.

Getirilmeyen Dövizler

On aylık Ocak-Ekim döneminde ihracat yüzde 13 artarak 25.8 milyar dolara ulaşmış. 2001 yılı ihracatı **31 milyar dolar** civarında çıkacaktır. Buna karşılık ithalat yüzde 24.5 düşerek 33.7 milyar dolara gerilemiş. 2001 ithalatı **40 milyar doları** ancak bulur.

Bu durumda en önemli düzelme dış ticaret açığında görülüyor. Geçen yıl 22 milyar dolar olan dış ticaret açığı bu yıl 8 milyar dolara düşmüş. Arada **14 milyar dolar** fark var. Bu sayı tek başına dış dengedeki düzelmeyi açıklıyor.

İlginç bir kalem altın ithalatı. Geçen yıl 1.7 milyar dolar iken bu yıl 0.8 milyar dolara düşmüş. Nedenini biliyoruz. İlkbahar ve yaz aylarında kurdaki belirsizlik altın ithalatını bıçak gibi kesti. Turizm sezonu iyi gidince yaz ortasında tekrar arttı.

Cari işlemler dengesi Ocak-Ekim döneminde **3.2 milyar dolar** fazla vermiş. 2000'de 7.6 milyar dolar açık vardı. İkisini toplayınca 10.8 milyar dolarlık bir düzelme buluyoruz.

Dış ticaret dengesindeki 14 milyar iyileşme artı altın ithalatındaki 0.8 milyar dolar azalma bize 14.8 milyar dolar veriyor. Cari dengedeki fark ise 10.8 milyar dolar. Kaybolan **4 milyar doların** peşinden gitmeliyiz.

2001'de turizm sezonu çok iyi geçti. Turizm gelirleri yüzde 8.3 yada 0.6 milyar dolar artışla **7.4 milyar dolar** olmuş. Böylece açıklanması gereken fark 4.6 milyar dolara çıkıyor.

1.1 milyar dolar ek faiz ödemesine gitmiş. Buna karşılık diğer döviz giderleri 1.3 milyar azalmış. Dolayısı ile görünmeyen giderlerde küçük bir düşüş var. Böylece aradaki farkın giderlerden kaynaklanmadığını öğreniyoruz.

Daha önce de yazdık. Kurdaki belirsizlik süresince, görünmeyenler kalemindeki döviz kazançlarının bir bölümü Türkiye'ye getirmede. 3.6 milyar dolar "diğer gelirler" kaleminde, 1 milyar dolar ise işçi dövizlerinde düşüş var. Zaten ikisini toplayınca yukarıdaki **4.6 milyar doları** buluyoruz.

Bunun anlamı nedir? 2001'de cari dengedeki fazla aslında daha yüksektir. Ama kazanılan dövizlerin yurda getirilmesi 2002'ye sarkacaktır. Bu karışıklığı göz önünde tutarak hesap yapmakta yarar vardır.

Net Hata Noksan

Vatandaşın TL'den dövizde yada tersine hareketleri büyük ölçüde "net hata noksan" kalemine yansımaktadır. İlk on ayda "net hata noksan" **4.5 milyar dolar** açık vermiştir. En büyük açık 1.4 milyar dolarla Ekim ayındadır. Onu 1.2 milyar dolarla Şubat izlemektedir.

Neden Ekim? 11 Eylül'ün esas etkisi Ekim'de hissedildi. Dolar 1.67 milyon TL'ye çıktı. Şunu söyleyebiliriz. Cari dengeden gelen döviz tümü ile **vatandaş tarafından** satın alınmıştır.

Bir bölümünü kazananlar yurt dışında tutmuştur. Diğeri içeri geldikten sonra alınmıştır. Aralık'tan itibaren, özellikle Ocak'ta "net hata noksan" kaleminin **artıya geçmesini** bekliyoruz.

Özetle, dış dengede sürpriz yoktur. Cari denge 2002'de de fazla vermeye devam edecektir. Bilginize sunarım. (24 Ocak 2002)

TAHMİN YAPMAK ZOR İŞTİR

Bir hayali milli eğitim bakanına atfedilen özdeyişi mutlaka duymuşsunuzdur. Rivayete göre, sevgili bakanımız "**şu okullar olmasa ben bu bakanlığı ne kadar rahat idare ederdim**" demiş.

Bazen ben de öyle hissediyorum. Geleceği tahmin etme zorunluluğu olmasa, iktisatçının işi ne kadar kolaylaşırdı diyorum. Tahmin olmayınca **yanılmak da** mümkün değil. Anlat anlatabildiğin kadar.

İstikrarlı ekonomilerde iktisatçı yaptığı tahminlere biraz daha güvenle bakabiliyor. Çünkü **ana trendlerde** ani ve büyük sıçramalar olmuyor. Dönemden döneme tahmin edilen büyüklükler en fazla bir kaç puan oynuyor.

Gene sorunlar var elbette. En büyük zorluk, yukarı yada aşağı giden bir trendin ne zaman **eğilimin değiştireceğini** kestirmek. İstikrarlı ekonomilerde o bile o kadar zor olmuyor.

Ya Türkiye? Malumu ilana ne gerek var. Zaten **kriz sözcüğü** herşeyi özetlemiyor mu? Örneğin büyüme hızına bakalım. Ekonomi tam gaz giderken bir krizle sert bir fren yapabiliyor. Sonra aynı sertlikle tekrar büyümeye geçebiliyor.

Diyelim ki ekonominin vites değiştirdiği dönüş noktalarını yakaladınız. Yetmiyor. Örneğin 2001'de yüzde 65 olan tüketici enflasyonunun 2002'de düşmesini bekliyorsunuz. İyi de, **kaçı düşecek?** Yüzde 50'ye mi? 40'a mı? Yoksa hükümetin hedefi olan yüzde 35'e mi?

Enflasyon Tahminleri

Finans kuruluşlarının hepsinde şimdi ekonomik araştırma bölümleri var. Buralarda **genç ve yetenekli** meslektaşlarımız çalışıyor. Görevleri arasında müşterilerine ve kurum yönetimine ekonominin gidişatı ile ilgili tahminler yapmak yer alıyor.

Son dönemde farklı kurumların tahminleri bir araya getiriliyor. Böylece **iktisatçı piyasasının** beklentilerini öğreniyoruz. Sonra sonuçlar internette dolaşıyor. Yaratılı bulduğumu söylemeliyim.

Cuma günü enflasyonla ilgili tahminler geldi. **24 kurumun** tahminlerinden oluşuyor. Her birini tek tek görebiliyoruz. Ayrıca ortalamalar hesaplanmış. Sizlere aktarmak istedim.

Ocak ayı için ortalama TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) fiyat artış tahminleri, sırası ile, **yüzde 4.1, yüzde 4.0 ve yüzde 3.0**. Üçü de benim Ocak enflasyon tahminlerimin epey üstünde.

TEFE'de en yüksek tahmin yüzde 5.1 iken en düşüğü yüzde 2.8. Üç kurum 2.8 bekliyor. Üç kurum ise yüzde 4.9-5.0 aralığında bekliyor. Dikkatinizi çekerim. Ocak ayının yarından çoğu geçti. Ona rağmen en yüksekle en düşük arasında **2.3 puan** fark mevcut.

TÜFE'nin de durumu aynı. Tahminler gene 5.2 ile 2.8 arasında yer alıyor. ÖİS'de ise fark daha da büyüyor. En yüksek 5.2 ama en düşük 1.4. Biri diğerinin **üçbuçuk katı**.

TEFE için 2002 yılı tahmini de var. 24 kurumun yıllık enflasyon beklentilerinin ortalaması **yüzde 43.3** çıkıyor. Ama kurumlar arasında gene büyük farklar olduğunu görüyoruz. En yüksek yüzde 62.9 iken en düşüğü yüzde 35. Aradaki 28 puanlık uçurumu açıklamak hiç de kolay değil.

Sürpriz Ekonomisi

Beklenti ve tahminlerdeki büyük farkların büyük ölçüde Türkiye ekonomisinin **istikrarsızlığından** kaynaklandığını söyleyebiliriz. 2002 yılı için tahmin yapmayı daha da zorlaştıran ek unsurlar var.

Birincisi, ekonomi çok büyük bir **krizden çıkıyor**. Daha tam da çıkmadı. Daima ve her yerde, böyle dönemlerde tahminlerde yanılma ihtimali artar. İkincisi, ekonomi ciddi bir **yapısal dönüşüm** yaşıyor. Eski eğilimlerin fazla anlamı kalmadı. Yeniler ise daha tam anlaşılmadı.

Döviz kurunun **son altı aylık** serüvenini hatırlatmak istiyorum. Burası Türkiye. Dün kurdu. Yarın enflasyon olur. Sürprizlere hep hazırlıklı olmak gerekiyor. (27 Ocak 2002)

JOHN TAYLOR VE PARA POLİTİKASI

Tüm bilimsel düşüncenin önemli sorunlarından biri ile başlayalım. Aynı anda **iki olay** gözlüyorsunuz. Bunlardan biri diğerinin nedeni olabilir. Acaba hangisi? İkisi de birbirinden bağımsız başka nedenlerden kaynaklanabilir. Yani birliklikleri raslantısaldır.

Şimdi **iki gözlemi** yazalım. 2001 yılında Türkiye en ağır ekonomik krizlerinden birini yaşadı. Öte yandan, son altı ayda iktisat mesleğinin zirvesinden ekonomistler Türkiye'yi ziyaret etti.

Hatırlayalım. Yaz aylarında önce IMF'nin Stanley Fischer'i geldi. Ardından Nobel ödüllü Robert Solow ve birkaç ay sonra Nobel'i kazanacak olan eski Dünya Bankası baş iktisatçısı Joseph Stiglitz'i ağırladık. Dün de Stanford Üniversitesi eski profesörü ve ABD Hazine Bakan yardımcısı **John Taylor'u** dinledik.

Fischer ve Taylor doğrudan krizle ilişkili. Her ikisi de IMF ile yürütülen program çerçevesinde ziyaret ettiler. Diğer ikisi farklı. Stiglitz ikinci evliliği sonrasında tatile gelmişti. Solow'u ise Koç grubunun desteği ile MIT mezunları derneği davet etmişti.

Nasıl Para Politikası?

John Taylor makroekonomi konularında uzmandır. Ünü daha çok **para politikasına** yaptığı katkılarla oluştu. Türkiye'de para politikası yeni yeni tartışmaya açılıyor.

Dalgalı kur ve Merkez Bankasının bağımsızlığına kavuşması önümüzdeki dönemde para politikasını Türkiye'nin de gündeminde **ön sıralara** yükseltecektir. Şimdiden bunun işaretlerini görüyoruz.

Para politikası konusunda Amerika'da çok keskin bir saflaşma yaşanmıştır. Bir yanda Merkez Bankasının para politikası uygulamasında serbest bırakılmasını önerenler vardır. Diğer taraf ise para politikasının sıkı kurallara bağlanmasını talep eder.

İngilizce bu ayrımına **"discretionary"** ve **"rule based"** deniyor. Keynesyenler, Demokrat Partiye yakın solcu iktisatçılar ilk kategoriye girer. Monetaristler, Cumhuriyetçi Partiye yakın sağcı iktisatçılar ise ikinci kategoridedir.

Monetarizmin başlangıcı **Milton Friedman'a** gider. Friedman yıllık para arzı artışının sabit tutulmasını savunuyordu. Diyelim yüzde 5'e karar verildi. Konjonktür ne olursa olsun, para arzı hep yüzde 5 artacaktır.

Örneğin "para kurulu" tipik bir **sıkı kural** sistemidir. Merkez Bankasının hangi koşullarda ve ne kadar para basabileceği önceden belirlenmiştir. Para otoritesinin bu kuralları uygulamak dışında yapabileceği bir şey yoktur.

2000 yılındaki enflasyonla mücadele programı sırasında Türkiye de sıkı kural sistemini uygulamıştı. Ondan önce ise Merkez Bankası istediği, daha doğrusu **hükümetin istediği politikaları** gönülünce devreye sokabiliyordu.

Taylor Kuralı

John Taylor'un getirdiği yenilik, sıkı kural sistemini para arzından **faizlere** taşımıştır. Amacı Merkez Bankasının faizleri nasıl değiştireceğinin piyasalar tarafından önceden bilinmesidir.

Geliştirdiği formül, enflasyonun hedeflenen enflasyondan ve büyümenin arzulan büyümeden sapmasına göre Merkez Bankasının **iskonto faizini** hesaplamaktadır.

Yani enflasyon ve faiz hedeflenenin üstüne çıkınca faiz yükselmekte, altına düşünce gerilemektedir. Böylece para politikası bir yandan fiili enflasyon ve büyüme tarafından **etkilenmekte**, fakat aynı zamanda piyasaların öngörebileceği bir **kural** çerçevesinde belirlenmektedir. (31 Ocak 2002)

YENİ DÖNEM BAŞLIYOR

IMF İcra Kurulu hükümet adına Bakan Derviş ve Merkez Bankası Başkanı Serdengeçti'nin imzaladıkları 18 Ocak 2001 tarihli **Niyet Mektubunu** Pazartesi günü onayladı. Mektubun İngilizce aslı ve Türkçesi Merkez Bankasının web sitesinde yayınlandı.

Mektubun içeriği daha önce medyaya sızmıştı. Ayrıntıları bile biliniyordu. Gene de satır satır okuduk. Tablolara baktık. Daha önce aldığımız notlarla karşılaştırdık.

Sonucu baştan söyleyelim. IMF ile imzalanan yeni Standby Anlaşması fevkalade önemlidir. Ekonomik aktörlerin önümüzdeki üç yıla daha güvenle bakmalarını sağlamaktadır. Türkiye ekonomisinde **makro istikrarın** sağlanması ihtimalini ciddi şekilde güçlendirmiştir.

İkinci Perde Açılıyor

Yeni anlaşmayı tarihi perspektife koymak gerekiyor. Türkiye 1990'lı yılları enflasyonla mücadele etmeyi **reddederek** boşa harcadı. Onyıllı ağır bir resesyona bitirdi. 1999 ortasına gelindiğinde saklanacak köşe bucak, kaçacak gelecek kalmamıştı.

Enflasyon-küçülme fasit dairesini kırmak isteyen Ecevit hükümeti Aralık 1999'da IMF destekli **enflasyonla mücadele programını** başlattı. İlk program da üç yıllık bir süre içinde enflasyonun tek haneye indirilmesini öngörmüştü.

Maalesef program olumlu sonuçlarını vermeye başlayınca gene **rehavete** kapıldık. Tek tek önemsiz gibi duran hataların birikmesi ile önce Kasım 2000'de sonra da Şubat 2001'de ekonomi tözledi.

Türkiye'nin imdadına Bakan Derviş ve IMF yetişti. Krizi denetim altına alacak bir program hazırlandı. Mayıs 2001'de IMF'nin kabul ettiği Niyet Mektubu ile önemli **dış kaynak** sağlandı.

Yavaş yavaş ekonomi **normalleşmeye** başladı. Gelirlerin düşmesi, ekonominin küçülmesi, işsizliğin artması, bankacılık sisteminin büyük yaralar alması pahasına da olsa daha önce ihmal edilen reformlar gerçekleştirildi.

Böylece tekrar enflasyonla mücadele edebilecek noktaya geri dönüldü. Şubat ayında bıraktığımız yerden yeniden başladık. Enflasyonla mücadele sürecinin ilk perdesi kötü kapanmıştı. Şimdi **ikinci perdeyi** açıyoruz.

Başarıya Mahkumuz

Yeni program genelde kamu yönetiminin ve özelde kamu maliyesinin rasyonelleşmesi ve toparlanması üstüne inşa edilmiştir. İsterseniz buna “**devletin ekonomik faaliyetlerinin A’dan Z’ye elden geçirilmesi**” de diyebilirsiniz.

Toplumdan zorla topladığı kaynakları yolsuzluk ve kötü yönetimle israf eden, üreteni, üretken yatırım yapanı cezalandıran, gelir dağılımını bozan, esas fonksiyonları ifa edemeyen bir **devlet yapısı** ile kişi başına gelirin bugünkü düzeyinin üstüne çıkması mümkün değildir.

Türkiye aslında bu dönüşümü **daha önce** yapmalıydı. Kamu maliyesine disiplin on yıl önce gerçekleştirilmiş olsa, yakın tarihimiz ve bugünümüz çok farklı olurdu. Maalesef yapamadık.

Biraz klişe duruyor ama söylemek zorundayım. Türkiye’nin yeni programı **katı bir disiplinle** uygulamaktan başka çözümü yoktur. Reformların tümü bazı kesimler için kısa dönemde ek fedakarlık anlamına gelecektir. Doğrudur. Ama başka alternatif mevcut değildir.

Türkiye için **iyimserliğimizi** sürdürüyoruz. Yol boyunca mutlaka çalkantılarla karşılaşacağız. Tersini düşünmek abes olur. Çünkü değişime direnç kaçınılmazdır. Ancak kısa vadeli dalgalanmaları uzun vadeli eğilimlerden ayırdetmek gerekmektedir.

Yeni bir enflasyonla programı devreye girdi. Türkiye ekonomisinde **yeni bir dönem** başladı. Hayırlı olacağına inanıyoruz. Herkesi programın başarısı için kendine düşenleri yerine getirmeye davet ediyoruz. (7 Şubat 2002)

ENFLASYON VE DIŞ DENGE

Maalesef elimde olmayan nedenlerle **son iki hafta** Pazar yazılarım çıkmadı. Okuyucularımın affına sığınıyorum. Geri dönüp baktım. Olağan yaz tatili dışında ilk defa olmuş.

Dolayısı ay başında yayınlanan Ocak enflasyonu ve Kasım ödemeler bilançosu verilerini değerlendirmedik. Normal zamanlarda enflasyon ve dış dengeyi ayrı yazı konusu yaparım. Aradaki farkı kapatmak için bugün **beraberce** ele alacağım.

Enflasyonda İlginç Durum

Ocak enflasyonunu merakle bekliyorduk. Piyasa tahminlerini 27 Ocak 2002 tarihli yazımızda vermiştik. Kısaca hatırlatalım. TÜFE, TEFE ve Özel İmalat

Sanayi (ÖİS) için sırası ile **yüzde 4.1, yüzde 4.0 ve yüzde 3.0** öngörülüyordu. Benim daha düşük beklediğimi söylemişim.

Fiili sayılar, gene aynı sıra ile, **yüzde 5.3, yüzde 4.2 ve yüzde 2.1** çıktı. Çok ilginç. Tüketici enflasyonu beklentilerin 1.2 puan üstünde, toptan eşya çok yakın (0.2 puan üstünde), özel imalat sanayi ise 0.9 puan altında gerçekleşmiş.

Nasıl tefsir edeceğiz? Daha önce de söylendi. Aralık sonu ve Ocak başı Türkiye’ye hakim olan **olağandışı** kötü hava koşulları özellikle tarım ürünleri fiyatlarını çok olumsuz etkilemiş.

Hem tüketici hem de toptan eşya endekslerini tarımsal ürünler yükseltmiş. Buna karşılık, tahminlerde **kurdaki gerilemenin** özel imalat sanayi fiyatlarını düşürme eğilimi yeterince hesaba katılmamış.

Mevsimlik etkilerden arındırılmış endeksleri kısaca gözden geçirelim. TÜFE’de Eylül’de yüzde 5.6’ya yükselen artış yavaş yavaş düşerek Aralık’ta 3.3’e gerilemişti. Ocak’ta tekrar **yüzde 5.3’e** tırmandığını görüyoruz. Ocak ayındaki artış olağan mevsimlik hareketlerle açıklanmıyor.

TEFE’de ise durağan bir durum izliyoruz. Ekim’de yüzde 6.5’a vurduktan sonra mevsimlik etkiden arındırılmış fiyat artışı Kasım ve Aralık’ta yüzde 4.3’de kalmıştı. Ocak’ta 0.3 puan inerek **yüzde 4.0’e** gerilemiş.

ÖİS’de düşüş eğilimi daha belirgin. Ekim’de yüzde 7.7 iken, Kasım’da yüzde 4.2’ye, Aralık’ta yüzde 2.9’a, Ocak’ta **yüzde 1.9’a** inmiş.

Bundan sonra ne olacak? Kurdaki düşüş ve iç talepteki durgunluğun önümüzdeki aylarda enflasyonu hızla **aşağı çekeceğini** tahmin ediyoruz. Havalanın düzelmesi ile beraber tarımsal fiyatlarda yaşanacak nominal inişler bu süreci güçlendirecektir.

Dış Fazla Artıyor

Yıl sonu itibariyle cari işlemler dengesinde 3.5 milyar doların üstünde bir fazla beklediğimiz ifade etmiştik. Bu sayıya Kasım sonunda ulaşılmış. Ocak-Kasım dönemi cari işlemler dengesine geçen yıl 9.1 milyar dolar açık varmış. Bu yıl **3.5 milyar dolar** fazlaya dönüşmüş.

Normal koşullarda Aralık’ta cari işlemler dengesinde fazla olmaz. Ancak bu yıl fazla çıkması ihtimalini yüksek görüyoruz. Bu durumda yılın 4 milyar doların biraz altında bir fazla ile bitirileceği anlaşılıyor.

İki ilginç gelişmeye dikkat çekmek istiyoruz. Dövizin tırmanışı durunca, işçi dövizleri ve “diğer” kaleminde **kıpırdanma** başlamış. Böyle olacağını söylemiştik. Önümüzdeki aylarda bu eğilim daha da belirgin hale gelecektir.

Net hata noksan kaleminde Kasım’da **0.9 milyar dolar fazla** görülüyor. Bu yıl Ocak ve Mayıs dışında hep eksi vermişti. Net hata noksan büyük ölçüde vatandaşın TL ile döviz arasındaki gidiş gelişlerini yansıtıyor. Döviz alınca eksi, döviz bozdurunca artı çıkıyor.

Haziran-Ekim arasında döviz sürekli yükselirken net hata noksan toplamı **eksi 4.2 milyar dolar** olmuştu. Kasım’da döviz düşmeye başlayınca **artı 0.9 milyar dolar** oldu. Aralık’ta da net hata noksan kaleminde artı bekliyoruz. İç talep ve ekonomi canlanıncaya kadar döviz piyasasında arz fazlasının süreceğini söyleyebiliriz. (14 Şubat 2002)

DEVLETİN MALİ DENİZ

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı – **TESEV** – hakkındaki ilk yazım “Hoşgeldin TESEV” 9 Ekim 1994 tarihinde bu köşede yayınlanmış. Ondan sonra da sık sık TESEV’den söz etmişim.

Modern toplumun gelişmesinde devletten bağımsız düşünce üretimi merkezlerinin oluşması fevkalade önemlidir. Düşünce deposu (**think-tank**) adı verilen bu tür kuruluşlar toplumsal sorunların kavranmasını kolaylaştırırlar.

TESEV tarafından yürütülen **Yolsuzluk Araştırmasının** ikinci aşama bulguları Cuma günü Boğaziçi Üniversitesinde açıklandı. Toplantıya Cumhurbaşkanı Sezer’in de katılarak bir konuşma yaptı.

Söz konusu olan **üç aşamalı ve çok kapsamlı** bir araştırmadır. Başta Dünya Bankası, çeşitli yerli ve yabancı vakıf ve şirket tarafından desteklenmektedir. Üç kişilik birinci sınıf bir akademik bir kadro tarafından yürütülmektedir.

Ekibin başı **Prof.Dr.Burhan Şenatalar** kamuoyunun yakından tanıdığı bir bilim adamıdır. Halen Bilgi Üniversitesi ekonomi bölüm başkanı ve YÖK üyesidir. Bir başka araştırma kuruluşu TÜSES’in başkanıdır. **Prof.Dr.Fikret Adaman** ve **Doç.Dr.Ali Çarkoğlu** ise Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleridir.

İlk aşamada araştırma hanehalkına yoğunlaşmıştı. Sonuçları TESEV tarafından yayınlandı. “**Hanehalkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler**” kitabına ulaşmak isteyenler www.tesev.org.tr adresine başvurabilir.

Biraz Tarih

Yolsuzluk sözcüğü ile özetlenen karmaşık bir **ilişkiler ve zihniyet ağıdır**. Hep vardı. Hep şikayet konusu idi. Ama şikayetler yolsuzlukları engellemeye yetmedi. Yolsuzluğu ortadan kaldırmak amacı ile yola çıkanlar da zaman içinde kendilerini yeni yolsuzluk ağlarının merkezinde buldular.

Yolsuzluğun kökeninde **iktidar** yatar. İktidar sahipleri ellerindeki gücü kendilerine yada yandaşlarına özel çıkarlar sağlamak için kullanırlar. Ancak, bugünle geçmiş arasında çok önemli bir fark vardır.

Demokrasinin insanoğlu tarafından keşfedilmesi öncesinde, yönetenler için **kamu ve özel ayırımı** yoktu. Kral yada Padişahın kendisi devletti. Halktan topladığı vergi zaten onundu. Toplum da mülkü idi.

Ayrıntıya girince, bir başka önemli farklılık hemen göze çarpıyor.Batı feodalitesinde bürokrasi hep güdük kaldı. Senyörler beyliklerini **bizzat yönettiler**. Rüşvet almaya yada vermeye ihtiyaçları olmadı.

Osmanlı devletinin bürokratik yapısı ise padişah adına toplanan vergilere onları toplayanların **elkoymasına** izin veriyordu. Böylece bürokratik atamalardan başlayan ve dalga dalga toplumun tüm hücrelerine inen bir yolsuzluk ağının önu açılıyordu.

Bu sürecin öteki ucunu da iyi anlamak gerekiyor. Bürokratik devletin içindeki yozlaşmanın **yönetilenleri** de etkilemesi kaçınılmazdır. Yöneticiler

boğazlarına kadar yolsuzluk pisliğine batmışsa, onlar da bu süreçten pay almaya çalışacaklardır.

“**Devletin malı deniz, yemeyen domuz**” özdeyişi, yüzyıllar süren bürokratik yönetimin vatandaş nezdinde yarattığı ters anlayışı veciz şekilde özetlemektedir.

Ama **demokrasi** dünyanın biryerlerinde keşfolundu. Ve Türkiye demokrasinin kurumlarını hızla dışarıdan ithal etmeye başladı. Toplumun dışında ve üstünde tanımlanan bir devlet ortadan kalktı ama özdeyiş hala yerinde duruyor.

Yolsuzluk Bir Zihniyettir

Her rüşvet alana mutlaka bir **rüşvet veren** tekabül eder. Biri olmadan öteki varolamaz. Sadece rüşvet alanlara bakarak yolsuzluk sorununa çözüm getirmek mümkün değildir.

Basit bir soru sormak istiyorum. Sıradan vatandaşın nezdinde **vergi kaçırmak**

ahlaksızlık mıdır? Yolda bulduğu cüzdanı hiç tereddüt etmeden karakola götürün namuslu bir vatandaşımız aynı hassasiyeti vergi konusunda gösterir mi? Yada sınavda kopya çekerek başarılı olan öğrenci Türkiye’de ayıplanır mı?

Yolsuzluk araştırması bu bakıma son derece önemlidir. TESEV topluma aynada **kendi yüzünü** gösteriyor. Emeği geçenlerin tümünü kutluyorum. (17 Şubat 2002)

BİR YIL SONRA

21 Şubat 2001 gecesi Merkez Bankası TL’yi dalgalanmaya bıraktı. Ertesi gün çıkan yazımda kur çapasında mutlaka ısrar edilmesini talep etmişim. Halbuki gazeteler dağıtıma verildiğinde çapa çoktan gitmişti.

Kasım ve Şubat’ta yaşanan krizlerle Türkiye çok büyük bir **fırsatı** heba etmiştir. Bu hususu yazılarımda ısrarla vurguluyorum. Eğer ilk enflasyonla mücadele programı sürdürülebilse, bugün ekonomi çok daha iyi bir noktada olacaktı.

İlkbahar aylarında krizin nedenleri ayrıntılı şekilde tartışıldı. Kabahatli arandı. Esas sorumlunun genelde **siyaset kurumu** ve özeld e hükümet olduğu konusunda bir fikir birliği var. Diğerleri için rivayetler muhtelif.

Bir kesim **IMF’yi** ağır şekilde suçladı. Neredeyse krize IMF’nin neden olduğu söylendi. Başkaları **bürokrasinin** hatalarına işaret etti. Merkez Bankasının ve Hazine’nin yanlış tutumları eleştirildi.

Bunlarda gerçek payı olabilir. Ben olayın **bir başka boyutuna** ışık tutmayı tercih ettim. İşalemi temsilcilerinin ucuz popülizmini, profesyonel iktisatçıların felaket senaryolarını ve vatandaşın dövizde bireysel kurtuluş arama çabalarını vurguladım. Özellikle vatandaşın sorumluluğu üstüne yazdıklarına çok tepki aldım.

Neler Kaybettik?

2001 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 8 civarında küçüldü. Yani gelirimizin onikide birini kaybettik. Arada nüfusumuz da arttığına göre, kişi başına gelirdeki kayıp **yüzde 10'a** yaklaşıyor.

Yüzde 10, ortada dolaşan 50 milyar dolar, 60 milyar dolar gibi sayılara kıyasla daha mütevazı duruyor. Milli gelirin ve refahın dolarla ölçülmesi kurun dalgalandığı dönemlerde fazla anlamlı olmaz. **Sabit fiyatlarla TL** cinsinden bakmak daha anlamlıdır.

Coğrafi olarak, krizin gerçek kurbanı **İstanbul** oldu. Bankacılıktaki hasar İstanbul'da yoğunlaştı. İthalattaki düşüş en çok İstanbul'u etkiledi. Satışlarla birlikte reklam harcamalarının kısılması görsel ve yazılı medyaya büyük darbe vurdu.

Sektörel düzeyde, krizin gerçek kurbanı **bankacılık ve finans** kesimidir. Bankalar birbirini izleyen üç öldürücü darbe yediler. Önce faiz volatilitesi ve devalüasyon bilançolarını deldi. Ardından faizlerdeki gerileme kar kapılarını kapattı. Batık krediler hepsinin üstüne tüy dikti.

Kriz Türkiye'de ilk kez **vasıflı insangücü işsizliğini** gündeme getirdi. 2001 yılında Türkiye'nin en iyi üniversitelerinden mezun parlak öğrenciler bile işe giremedi. Çok sayıda üniversite mezunu işini kaybetti.

Neresinden bakarsak bakalım, Kasım'da tetiklenen ve Şubat'ta patlayan ekonomik krizin Türkiye'ye maliyeti son derece yüksek olmuştur.

Bardağın Dolu Yarısı

Neyseki herşey kapkara değil. Şubat'tan bu yana geleceği biraz daha güvenle bakmamıza yol açabilecek çok önemli **olumlu gelişmeler** de oldu. İflah olmaz bir iyimser olarak, bunları da size kısaca aktarmak istiyorum.

Ekonomik kriz hükümeti **kamu maliyesinde** ciddi bir toparlanmayı gerçekleştirmek zorunda bıraktı. 2000 yılında ekonomi büyürken çok daha kolay yapılabilecek reformları kriz hayata geçirdi.

En önemlisi devlet bankalarında biriken görev zararları sorununa nihayet neşter vurulmasıdır. İstikrarlı bir ekonominin ön koşulu **bütçe disiplini**dir. Kamu harcamalarının devlet bankaları bilançolarına saklanacak yerde doğrudan bütçeden yapılmasıdır.

Yapısal reformlar listesi ile sizi sıkmak istemiyorum. Mart'tan bu yana ekonomi yönetiminde ve hukuki altyapıda çok olumlu adımların atıldığını hepimiz biliyoruz.

Son olarak, krizin ve sonrasında gelen dış desteğin "**sıcak para-yüksek faiz**" sarmalını bitirdiğini hatırlatalım. Geçiş biraz sancılı oldu ama önümüzdeki dönemde bunun yararlarını görmeye başlayacağız.

Hepimize geçmiş olsun. (21 Şubat 2002)

JAPONYA AĞLIYOR

The Economist dergisinin geçen hafta kapağından esinleniyoruz. Gözünde büyük bir damla yaş olan bir Japon kadın maskesi düşünün. Yukarıda "**Japonyanın mutsuzluğu**" yazıyor.

Japonya'nın son on yıldır yaşadığı **olumsuz konjonktüre** geçmişte de sık sık değindik. İktisatçıların çok ilgisini çekiyor. Türkiye'de yaygın bazı önyargıların düzeltilmesi açısından da çok yararlı.

Japonya'yı nicel olarak önemsemek mümkün değil. ABD'den sonra dünyanın ikinci en büyük ekonomisi. Nüfusu 127 milyon. Cari kurdan gayrisafi milli geliri 2000 yılında 4.34 trilyon dolar. Kişi başına gelir 34.200 dolarla ABD'ye eşit. Türkiye için bu sayı 3.090 dolar. Yani Japonlar bizden **onbir kat** daha zengin.

Cari kur anlamlı bir karşılaştırmaya izin vermiyor. Onun yerine satın alma gücü paritesini – PPP – kullanmak daha doğru. 2000 yılında PPP ile Japonya'nın kişi başına geliri 24.460 dolar. ABD'den yüzde 29 daha düşük. Fransa ve Almanya'nın üstünde. Türkiye'nin kişi başına geliri 7.030 dolar. Fark **üçbuçuk kata** iniyor.

Küçülme, Deflasyon, Kamu Borcu, vs.

Japonya'nın temel sorunu büyümenin durmuş olması. 1990-2000 döneminde ortalama büyüme hızı sadece **yüzde 1.3** idi. Bu sayı da aldatıcı. İlk iki yılda hızlı büyüme var. Son beş yıldır ise büyüme sifıra hatta eksiye düştü.

Şu günlerde ekonomi tekrar **küçülmeye** başladı. 2001'de yüzde 0.4 küçüldükten sonra 2002'de yüzde 1.3 küçüleceği tahmin ediliyor. 2003 ve 2004'de küçülmeye devam etmesi ihtimali giderek artıyor.

Bu arada fiyatlar da sürekli düşüyor. Yani enflasyon değil, **deflasyon** var. 2001'de tüketici enflasyonu yüzde – 0.7 idi. 2002'de yüzde – 0.9 olması bekleniyor. Dolayısı ile nominal olarak ücretler de düşüş halinde.

Öte yandan işsizlik artıyor. Son sayılar, işsizliğin **yüzde 5.6'ya** yükseldiğini gösteriyor. İkinci dünya savaşından bu yana en yüksek işsizlik oranı. Japon mucizesi diye adlandırılan tam istihdam dönemi çok gerilerde kaldı.

Para politikası sonuna kadar gevşetilmiş durumda. Üç aylık vadenin yıllık faiz oranı **yüzde 0.04**. Evet, doğru okudunuz. Parasını üç ay vadede tutan biri yıl sonunda onbinde dört faiz elde ediyor. 10-yıllık bononun yıllık faizi yüzde ancak yüzde 1.5.

Maliye politikası da koyverilmiş. 2001 yılında bütçe açığı GSYİH'nın yüzde 6.4'üne ulaşıyor. Faiz yükü sifıra yakın olduğuna göre, faiz öncesi bütçe açığının da en az **yüzde 5** civarında olduğunu söyleyebiliriz.

Bu durumda devlet borçları çığ gibi büyüyor. Şu anda kamu borcu/milli gelir oranı **yüzde 130'da**. 2002'de yüzde 140'i aşması öngörülüyor. Bir yanda kamu açığı, diğer yanda küçülen milli gelir, kamu borçlarındaki patlamayı kaçınılmaz hale getiriyor.

Daha da ilginç, Japonya'nın büyük dış fazlaları var. 2001 yılında cari işlemler dengesi milli gelirin yüzde 2'si yani **91 milyar dolar** fazla verdi. 2002'de fazlanın milli gelirin yüzde 3'üne çıkması söz konusu.

Ekonomi Zor İştir

Japonya teknolojiye önder ülkelerden biri. Döviz sorunu diye bir şey bilmiyor. Enflasyonu unutalı yıllar olmuş. Fevkalade iyi eğitilmiş bir insan gücüne sahip. On yıllardır bütün dünyaya borç verecek kadar tasarrufu ve kaynağı var. O zaman **neden küçülüyor?**

Görüldüğü gibi ekonomi döviz, teknoloji, eğitim gibi birkaç kaleme indirgenecek kadar basit bir olay değil. Un, şeker, yağ, ocak, tencere, vs. helva yapmak için herşeyin varolması bazen **helva yapmaya** yetmiyor.

Bankacılık sektöründe biriken sorunların zamanında ihmal edilmesi, gerekli reformların siyasi lobiler tarafından engellenmesi, dünyadaki koşulların değiştiğinin yöneticiler tarafından anlaşılabilmesi Japonya gibi bir dünya devini bile birkaç yıl içinde **çökertebiliyor**.

Okuyucularımın mübarek Kurban Bayramını kutlarım. (24 Şubat 2002)

GENE AB'YE TAM ÜYELİK

Bir süredir **siyaseti** ihmal ettik. Halbuki Türkiye ekonomisinin siyasi gelişmelere ne kadar hassas olduğu biliniyor. Şubat krizinin tetiğini siyasetin çektiği henüz unutulmadı.

Kısa dönemli soru Ecevit hükümetinin **devamıdır**. Bir koalisyon hükümetinin ortaklar arasında hiç pürüz olmadan yürümesi ihtimali dünyanın her yerinde düşüktür. Ona rağmen neredeyse üç yıldır hükümet iktidardadır.

Buna karşılık, uzun dönemden bakınca ciddi bazı sorunlar görüyoruz. Doğallıkla zaman aralığı uzayınca, hükümetteki istikrarın **ötesine**, başka süreçlere bakmak gerekiyor.

Türkiye'nin uzun dönemli siyasi ve ekonomik geleceğinde anahtarın **AB'ye tam üyelik** olduğunu düşünüyorum. Son günlerde AB üyeliğine muhalif kesimlerin mücadeleyi tırmadıklarını izliyorum.

Aşağıda bundan bir yıl önce, 18 Ocak 2001 tarihinde "**AB'ye Tam Üyelik**" başlığı ile yayınladığım yazıdan uzun bir alıntı var. Pozisyonumda bir değişiklik olmadı. Ama tekrarlamakta yarar gördüm.

AB Macerası

"Türkiye'de, AB'ye üyeliğin gerektirdiği reformlara karşı kesimlerin küçümsenmeyecek güce sahip oldukları biliniyordu. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Otoriter rejimler daima yönetenlerin imtiyazları üstüne inşa edilir. Kamusal alanda şeffaflığa olmaması, iktidar sahiplerine **keyfi yönetim** olanağı sağlar.

Demokratikleşme ve şeffaflık ise, imtiyazları ve keyfi yönetimi kısıtlar. Kamu yöneticilerini topluma karşı hesap vermek zorunda bırakır. Gizlilik

perdesini açar. Siyasi sorumluluk almadan siyasi yetki kullanılmasına izin vermez.

Ne kadar vurgulasak azdır. Toplumun özgürlüğü ile yönetenlerin özgürlüğü birbiri ile çelişir. Bireylerin ve sivil toplumun özgürlüğü arttıkça, yönetenlerinki azalır. Çünkü keyfi yönetim yerini **hukuk devletine** bırakır.

Kendi pozisyonuma gelince, bu konularla yakından ilgilenmeye başladığım 1970'lerin başından beri Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesini her aşamada **kayıtsız şartsız** savundum.

Önce Ortak Pazar vardı. 1963'de Yunanistan'la birlikte ilk anlaşmayı imzalamıştık. Ama seçkinlerin devletçi-sol kanadı "**onlar ortak biz pazar**" diyerek Türkiye ekonomisinin dışa açılmasına ve gümrük birliğine girmesine karşı çıktı. Dinci-sağ kanat zaten "**Batı-Hristiyan klübüne**" bütün hücreleri ile muhalefet ediyordu.

Bu ortamda maalesef 1970'lerin sonunda Yunanistan'la birlikte Ortak Pazara üye olma fırsatını kaçırdık. Ne oldu? **12 Eylül'de** askerler yönetime el koydu. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gelişmesi büyük darbe yedi.

Bazılarına abartma gibi gelecek ama, eğer 1978'de tam üyelik yoluna girmiş olsak, bugün Türkiye'de kişi başına milli gelirin Yunanistan'ın dörtte biri yerine belki yarısı, belki daha bile **yüksek** olacağını hesaplıyorum.

Özal döneminde ekonomi dışa açıldı. Ardından o zamanki adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) tam üyelik için başvurdu. Ama **geç kalmıştık**. Komünizm çöküyor, Sovyetler dağılıyordu. Olmadı.

Derken AET kendini AB'ye dönüştürdü. Türkiye tam üyelik sürecini hızlandırmaya çalıştı. Kolay olmadı. Nihayet 1999 sonunda **Helsinki zirvesi** ile hayati adım atıldı. Aday listesine girmeye başladık.

Bağdat Senaryosu

Açıkça söylemek istiyorum. Özgür, huzurlu ve zengin bir Türkiye için tek anlamlı geleceğin **AB'ye tam üyelikte** yattığı kanısındayım. AB dışında kalma opsiyonu ise benim gözümde siyasi ve ekonomik maceralarla özdeşdir.

30 Eylül 1999'da bu köşede "**Barcelona**" başlıklı bir yazım yayınlandı. İspanya'nın Franko sonrası dönemde gerçekleştirdiği büyük dönüşümü Türkiye'nin tekrarlayabileceğine inancımı ifade ettim.

Bu durumda muhalefetin beklentilerine "**Bağdat senaryosu**" diyebilirim. Çocuklarımızın dışa kapalı, otoriter, dünya ile kavgalı ve fakir bir Türkiye'de yaşamasını arzulamıyorsanız, AB'ye tam üyelik konusunu **sahiplenmenizi** öneririm. Gün bugündür. Yarın çok geç olacaktır". (28 Şubat 2002)

MAKRO İSTİKRARIN MİKRO SONUÇLARI

Türkiye ekonomisinde son derece ilginç şeyler oluyor. Ekonominin **makro dengelerinin** tesis edilmesi yolunda çok ciddi adımlar atıldı. Bunda IMF'den büyük kaynak gelmesinin de çok etkisi oldu.

Kısaca özetleyelim. Kamu maliyesi faiz ödemeleri öncesinde rekor fazla veriyor. Reel olarak kamu maliyesi neredeyse dengeye geldi. Kamu bankalarındaki kara delikler kapatıldı. Merkez Bankası bağımsızlığını kazandı. Sıkı para politikası uygulanıyor. Önemli reformlar gerçekleşti.

Sonuçlarını da görmeye başladık. TL üç aydır sürekli değer kazanıyor. Döviz kurundaki dalgalanma da iyice küçüldü. TL faizleri hem istikrarlı hem de geriliyor. Bugün açıklanacak olan Şubat enflasyonun yıl sonu hedefi ile tutarlı çıkması bekleniyor.

Böyle bir durum, Türkiye koşullarında ekonomide makro anlamda **istikrarın sağlandığı** anlamına geliyor. Yakın gelecekte de bu istikrarı bozacak bir tehlike pek gözükmüyor.

Buna karşılık, işaleminin şikayetleri azalacak yerde hızla artıyor. Çünkü makro istikrarın tesis edilmesine rağmen **iç talep** bir türlü hareketlenmiyor. Ekonominin büyümeğe geçtiğine dair bir işaret gelmiyor.

Ekonomide Yeni Dönem

Geçmiş deneyimlerden çok farklı bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Uzun süredir Türkiye ekonomisinin en belirgin özelliği, makro istikrara iç talebin **çok hızlı** tepki göstermesidir.

Ne demek istiyoruz? Kur ve faiz sakin gidince genellikle iç piyasalar **canlı seyreder**. Ancak makro istikrarsızlık halinde iç piyasa daralır. Son on-onbeş yılda hep böyle olmuştur. Makro istikrarsızlık talep yetersizliği, makro istikrar ise canlı talep anlamına gelmişti.

Ama bu kez öyle olmuyor. Bütçe, kur, faiz, enflasyon, bütün makro göstergelerde ciddi bir düzelme yaşanmasına rağmen **iç talepte tık yok**. Bırakın canlanmayı, ufak kıpırtıya bile raslanmıyor.

İşalemi temsilcilerinin giderek daha yüksek bir tonda seslendirdikleri “reel ekonomiye destek” çağrılarını bu gözlem çerçevesinde dinlemek gerekiyor. İş dünyası bilmediği, daha önce hiç başına gelmemiş bir durumla karşılaşmanın **şaşkınlığını** yaşıyor.

Neden böyle oluyor? Neden temel makro büyüklüklerde istikrarın sağlanmasına rağmen tüketim ve yatırım harcamalarında bir artış görülüyor? Bunların **çok önemli sorular** olduğunu düşünüyorum.

Bir ipucu verelim. Geçmişten farklı olarak, konjonktürün bu aşamasında maliye ve para politikaları **gevşetilmedi**. Çünkü enflasyonla mücadele etme zorunluluğu sürüyor. Onun da gerisinde kamu borcunun ulaştığı tehlikeli sınır yatıyor.

Buna, **bankacılık kesiminin** bu krizde yediği darbeyi ekleyebiliriz. Bankaların iç sorunları kredi hacmini genişletmelerini engelliyor. Artan işsizliğin **tüketici güvenine** yaptığı hasar da kolay telafi edilecek gibi durmuyor.

Mikro Boyutu

İç talepteki durgunluğun sürmesi iç piyasaya üretim yapan bütün sektörleri etkilemektedir. Çünkü hepsinde önemli miktarda **kapasite fazlası** vardır. Bu da firmaların karlılığını ciddi şekilde düşürmektedir.

Kapasite fazlası genellikle kar marjlarını indiren “**fiyat savaşlarına**” yol açar. Piyasa mekanizması, mali bünyesi zayıf firmaların batması yolu ile kapasiteyi taleple uygun hale getirir.

İç piyasa için üretim yapan kesimlerin önümüzdeki günlerde işi çok zordur. Zorluğun nedeni makro istikrarsızlık değil, “**sıcak para**” ile finanse edilen yapay iç talep artışları döneminin bitmesidir. Bu çok önemli konuya tekrar döneceğiz. (3 Mart 2002)

ENFLASYON ANALİZİ

Kasım sonundan itibaren uyardıya başladık. Hükümetin 2002 yıl sonu enflasyon hedefi ile piyasaların beklentisi arasında büyük bir uyumsuzluk görünüyordu. Hedef tüketici enflasyonu için yüzde 35, toptan eşyada yüzde 31’di. Piyasa **yüzde 50-60** enflasyonda ısrar ediyordu.

Aralık ortasında sorunu açıkça anlattık. Yeni yılın ilk yazısında tahminleri verirken tekrar vurguladık. Bir hafta sonra analizi “**çoklu denge**” kavramı ile derinleştirdik. 10 Ocak 2002 yazımdan bir alıntı yapmak istiyorum.

“Bir hususa özellikle dikkatinizi çekerim. Her iki dengede de enflasyon Merkez Bankasının hedeflediği gibi **yüzde 35** çıkacaktır. Ama birinde büyüme yüksek, diğerinde büyüme düşüktür.”

14 Şubat’ta konuya geri döndük. “Bundan sonra ne olacak? Kurdaki düşüş ve iç talepteki durgunluğun önümüzdeki aylarda enflasyonu hızla **aşağı çekeceğini** tahmin ediyoruz. Havaaların düzelmesi ile beraber tarımsal fiyatlarda yaşanacak nominal inişler bu süreci güçlendirecektir.”

Pazar günü yayınlanan Şubat ayı enflasyon sayıları analizimizi doğruladı. Enflasyon sadece tahminlerin çok altında çıkmakla kalmadı. “Çekirdek enflasyon” adı verilen özel imalat sanayi **yüzde 0.7** ile Ocak 1995’de başlayan fiyat endeksinin en küçük değerini aldı.

Düşüşün Nedenleri

Enflasyonda piyasaların beklemediği bu düşüşün nereden kaynaklandığı iyi anlaşılmalıdır. Doğru tedavi için daima ve her yerde **doğru teşhis** zorunludur. Maalesef hala bu konuda kafa karışıklığının süregeldiğini izliyoruz.

Fiyatları ne yükseltir? İktisatçılar iki farklı enflasyonist süreci ayırdederler. Biri **maliyet enflasyonudur**. Döviz kuru, nominal ücret, petrol fiyatı, vs. girdi fiyatlarının artmasından kaynaklanır. Diğeri **talep enflasyonudur**. Mal ve hizmet piyasalarında nominal talebin arzdan yüksek seyretmesi ile oluşur.

Örneğin 2000 yılında enflasyonun kur çapasına rağmen bir türlü düşmemesinin gerisinde **yüksek iç talep** olgusu vardır. Halbuki 2001 yılında enflasyonda yaşanan tırmanma tümü ile TL’nin değer kaybından yani **maliyetlerden** gelmiştir.

Ya 2002’ye nasıl girdik? Aralık 2001’de ortalama dolar kuru 1.45 milyon TL iken, Ocak 2002’de 1.37 milyon TL’ye, Şubat 2002’de ise 1.35 milyon TL’ye geriledi. Yani maliyet enflasyonunun yerini **maliyet deflasyonu** aldı.

İç talepte durumun hiç de parlak olmadığı işleminin ağırlıklarından anlaşılıyor. Mal ve hizmet piyasalarında yaprak kıpırdamıyor. 2001'in son aylarında **KDV indiriminin** yarattığı dayanıklı tüketim malı talebi yapay bir gelişme idi. Üstelik Ocak-Şubat'ta o sektörleri çok fena vurdu.

Manzara ortada. Maliyetten zam baskısı gelmiyor. Satış zaten yok. 1999 resesyonu sırasında çok kullandığım bir ifadeyi tekrar edeyim. **Satılmayan mal zam kaldırmaz**. Yani enflasyon düşer.

Dikkatinizi çekerim. Her iki olgu da **kalcıdır**. Önümüzdeki aylarda ne kur yukarı gidecek ne de aniden iç piyasa canlanacaktır. Yaza doğru gündeme deflasyon yani eksi enflasyon gelecektir.

Beklentilerin Önemi

İç talepteki durgunluğun kökeninde maliye ve para politikaları yatmaktadır. Maliye politikası sıkıdır ve şu yada bu şekilde gevşemesi söz konusu değildir. Geriye sadece **para politikası** kalmaktadır.

Ama para politikası da sıkıdır. Neden? Çok basit. **Enflasyon beklentileri** yüksek olduğu için para politikası sıkıdır. TL faizleri yüksek tutulmaktadır. Beklentiler program hedefi ile tutarlı hale gelinceye kadar öyle kalacaklardır.

Yani enflasyon **her halükarda** düşük çıkacaktır. Piyasalar bunu ne kadar erken anlarsa, iç piyasanın canlanmasını temin edecek politika değişikliği de o kadar **erken** yapılacaktır. Gerisi boş laftır. Bilgilerinize sunarım. (7 Mart 2002)

TEFE ENDEKSİ

Şubat'ta hem tüketici hem de özel imalat sanayi fiyat artışlarının beklentilerden çok daha düşük çıkması enflasyon konusuna yeni bir heyecan kattı. Bu fırsattan yararlanıp okuyucularıma **endekslerle** ilgili bilgi vermek istiyorum.

Endeksler, birbirinden farklı davranan çok sayıda değişkenin **birarada ölçülmesi** için kullanılıyor. Enflasyon bu tanıma uyuyor. Bazı fiyatlar çok, bazıları az artıyor, bazıları ise düşebiliyor. Endeks bunların toplamındaki değişimi ifade ediyor.

Bir endeksin oluşturulmasında ilk aşama bir sepet saptanmasıdır. Sepetten kastedilen, farklı mal ve hizmet fiyatlarını toplarken kullanılacak **ağırlıklardır**. Sonra piyasalardan sepeti oluşturan fiyatlar hakkında bilgi edinilir. Ağırlıklarla fiyatları çarpıp elde edilen sayılar toplanınca endeks bulunur. Bir önceki aya kıyasla endeksteeki değişim ise aylık enflasyon oranını verir.

Bugün **Toptan Eşya Fiyatları Endeksine – TEFİ –** bakacağım. Tüketici Fiyatları Endeksini – TÜFE – bir başka yazıda ele alırım.

Endeksin Kapsamı

Toptan eşya fiyatları esas itibarıyla üretici kesimin **girdi maliyetlerini** ölçmeyi amaçlar. O nedenle içinde nihai malların payı düşüktür. Hizmetler de yoktur. Buna karşılık temel girdilerin tümü vardır.

TEFE'nin bir özelliği de özel kesim tarafından üretilen malların fiyatları ile özel kesimin ürettiği malların fiyatlarını ayırdetmesidir.

TEFE dört ana kategoriye bölünmüştür. 1. Tarım, Ormanlık, Avcılık ve Balıkçılık; 2. İmalat Sanayi; 3. Madencilik ve Taşocakçılığı; 4. Elektrik, Gaz ve Su.

İlk kalemin (tarım, vs.) endeksteeki payı **yüzde 22.2'dir**. Üç alt kategorisi vardır: Tarım-Avcılık, Ormanlık-Tomrukculuk, Balıkçılık-Balık üretme çiftlikleri. Tümü özel kesim üretimidir. Yani tarımda devlet yoktur.

İmalat Sanayinin endeksteeki payı **yüzde 71.1'dir**. İçinde 21 ayrı sanayi kolu tanımlanmıştır. Bunlardan birinde özel kesim yoktur (tütün). Altısında devlet yoktur. Geri kalan ondördünde hem devlet hem de özel kesim vardır.

Üçüncü kalemin (madencilik, vs.) endeksteeki payı yüzde **2.5'dur**. Dört alt bölümü vardır: Petrol, kömür, diğer maden cevherleri ve taşocakçılığı. Dördünde de hem devlet hem de özel kesim üretim yapmaktadır.

Son kalemin (elektrik, vs.) endeksteeki payı **yüzde 4.2'dir**. Biri elektrik ve gaz, diğeri su olmak üzere iki alt bölümü mevcuttur. Her ikisinde de sadece devlet kesimi vardır, özel kesim yoktur.

Domates, Biber, Patlıcan...

Görüldüğü gibi, TEFİ'nin üçte ikiden fazlası imalat sanayidir. Gelişmiş ülkelerde bizdeki gibi toptan eşya fiyat endeksi pek kullanılmaz. Bizim imalat sanayi muadili olan "**üretici fiyatları endeksi**" tercih edilir.

Aradaki fark nedir? Maalesef tarımsal ürünlerde mevsimlik etkiler çok yüksektir. Bunların fiyatları mahsulün durumundan ve istisnai hava koşullarından çok etkilenir. Belirli mevsimlerde büyük artışlar, diğerlerinde ise düşüşler gösterir.

Kötü kış koşullarının ardından gelen Şubat 2002 için birkaç örnek verelim. Salatalık fiyatı yüzde 52.5, marul fiyatı yüzde 42.4, taze fasulye fiyatı yüzde 41.9, sivribiber fiyatı yüzde 34.8, domates fiyatı yüzde 28.7 artmış.

Dolayısı ile tarım-avcılık fiyatları yüzde 9.0, tüm tarım, vs. kategorisi ise yüzde 8.9 yükselmiş. Sektörün ağırlığı olan yüzde 22.2 ile çarpınca, Şubat ayındaki 2.6'lık TEFİ artışının 2 puanının tarım'dan geldiğini anlıyoruz. Endeksin yüzde 78.8'ini oluşturan diğer kategorilerin enflasyona etkisi ise sadece 0.6 puan.

Önümüz bahar. Salatalık, marul, taze fasulye, sivribiber bollaşınca fiyatları tepetaklak incek. Sanayi fiyatları böyle seyretmeyi sürdürürse, önümüzdeki aylarda TEFİ **eksiye** dönebilir.

Sormadan edemeyeceğim. Salatalık, marul, sivribiber, domates Şubat ayında hangi sanayiye **girdi** oluyor acaba? (10 Mart 2002)

TÜFE ENDEKSİ

Pazar günü TEFİ – Toptan Eşya Fiyatları Endeksini ele almıştık. Aslında üretici ve toptan eşya fiyatları endeksleri kamuoyunu fazla ilgilendirmez. Türkiye'de bu kadar ilgi duyulmasının temel nedeni on yıl boyunca Merkez

Bankasının döviz kurunu TEFE'ye bakarak ayarlamasıdır. **Dalgalı kurla** birlikte o da tarih oldu.

Esas önemli enflasyon ölçüsü **TÜFE – Tüketici Fiyat Endeksidir**.

Dünyada gazete manşetlerine geçen odur. Çünkü vatandaş açısından hayat pahalılığını ölçer. Ülke parasının satınalma gücündeki değişimi ifade eder.

Tüketici endekslerinde en önemli konu endeksi oluşturan mal ve hizmetlerin seçimi ve ağırlıklarının saptanmasıdır. Kural olarak bu amaçla kapsamlı bir **anket-araştırma** yapılır.

Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulamasına 1964 yılında dört büyük ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana) başlanmıştır. Sonra 1968, 1978 ve 1987'de il sayısı artarak tekrar edilmiştir.

Son anket 1994 yılında 35 ilde yapılmıştır. Her ay değişen 2188 aileye anket uygulanmıştır. Tüketim kalıbı **26 bin ailenin** harcamalarından elde edilmiştir. Gelir dağılımı araştırmalarında da bu anket sonuçları kullanılmaktadır.

İçindekiler

TÜFE'de on ana grup bulunmaktadır. En büyük ağırlık "**Gıda, İçki, Tütün**" grubunundur. Endeksin yüzde 31.09'unu oluşturmaktadır. Anlamı nedir? 1994 yılında ortalama ailenin tüketim harcamalarının yüzde 31'i bu kalemlere gitmektedir. İçinde 130 ayrı kalem halinde 186 civarında mal vardır.

Hemen arkasından "**Konut ve Kira**" grubu gelmektedir. Endeksteği ağırlığı yüzde 25.8'dir. Tek başına kira yüzde 20 tutmaktadır. Gerisi konut bakımı ve elektrik, yakıt ve su harcamalarıdır.

Kira kalemi çok önemlidir. Yapılan başka çalışmalar Türkiye'de ev sahipliği oranının yüzde 85'e ulaştığını göstermektedir. O nedenle endekse ayrıca "**izafi kira**" kalemi konmuştur. Yani kendi evinde oturanlara da "eğer ödeselerdi" mantığı ile bir kira ödemesi atfedilmektedir. Endeksin en zayıf noktalarından biri budur.

Üçüncüsü "**Giyim ve Ayakkabı**" grubudur. Endeksteği ağırlığı yüzde 9.71'dir. 73 ayrı kalem halinde 158 mal vardır. Hemen arkasından yüzde 9.35 ağırlığa sahip "Ev Eşyası" grubu gelmektedir. 67 kalemde 138 ayrı malı kapsamaktadır.

Bu dört grup endeksin yüzde 75'ini oluşturmaktadır. Yüzde 55 çeşitli mallar, yüzde 20 ise kiradır. Endeksin geri kalan yüzde 25'i ise **hizmetler** ağırlıklıdır. Diğer ana gruplar şöyledir: "Ulaştırma" (% 9.3), "Otel, Pastane, Lokanta" (% 3.07), "Eğlence ve Kültür" (% 2.95), "Sağlık" (% 2.76), "Eğitim" (% 1.59) ve "Diğer Mal ve Hizmetler" (% 4.38).

TÜFE'de toplam 410 kalemde **747** farklı mal ve hizmet mevcuttur. Bunlardan yaş meyva-sebze dışında kalanlar ayın 10.uncu ve 20.inci günlerinde iki defa alınmaktadır. Yaş meyva-sebze ise her hafta yani ayda dört defa toplanmaktadır.

Fiyatlar **6.390 işyerinden** alınmaktadır. Örneğin "Gıda" grubu için fiyat alınan işyeri sayısı 1.223'dür. Her mal ve hizmet için, türüne göre, ne kadarının büyük işyerlerinden ne kadarının küçük işyerlerinden alınacağı ayrıca belirlenmektedir.

Sorunları

Görüldüğü gibi TÜFE son derece **kapsamlı bir çalışma** sonucunda hesaplanmaktadır. Kamuoyunda bazen zannedildiği gibi afaki değildir. Ancak, bazı önemli sorunları da vardır. Bunlardan birine, kira konusuna yukarıda değindik.

En önemli sorun, endeks baz yılının **çok eskimiş** olmasıdır. Üstüne, 1994 kriz yılıdır. Yani normal yıllardaki tüketim kalıplarını yansıtmamaktadır. Özellikle 1996'da AB ile Gümrük Anlaşması sonrasında mal çeşitliliğinde büyük artış olmuştur.

Bazı örnekler verelim. **Cep telefonu** (hem aleti hem de konuşma ücreti) endekste yoktur. Aynı şekilde **bilgisayar** ve internet bağlantısı da mevcut değildir. Ücretli **TV yayını** (kablo TV, Digi, Cine-6) yer almamaktadır. Yani endeks tüketicinin gerçeklerinden kopmuştur. (14 Mart 2002)

2001'DE DIŞ DENGİ

Cuma akşamı Merkez Bankası 2001 yılı **ödemeler bilançosunu** yayınladı. Şubat krizi sonrasında dış denge ikinci plana düşmüştü. Gene de Türkiye'nin döviz takıntısı nedeni ile ödemeler bilançosunu izlemeyi sürdürüyoruz.

Ekonominin döviz gelir ve giderlerini cari işlemler dengesi özetliyor. 2000 yılında cari işlemler dengesinde 9.8 milyar dolar açık oluşmuştu. Bu yıl ise **3.3 milyar dolar** fazla çıktı.

İkisini toplayınca, 2000'den 2001'e cari işlemler dengesinde **12.1 milyar dolarlık** bir düzelme olduğunu buluyoruz. Bu çok büyük bir sayıdır. İki farklı şekilde tefsir edebiliriz.

Birincisi, 2001'de ne kadar **kötü bir yıl** geçirdiğimizin kanıtı olarak görülebilir. İşsizliğin, iflasların, tüm toplumun satınalma gücündeki gerilemenin bir ifadesidir. Bir felaket habercisidir.

İkincisi, Türkiye ekonomisinin dış denge açısından ne kadar büyük bir **esnekliğe** sahip olduğunun göstergesidir. Bir ekonominin bir yıl içinde dış dengede milli gelirin yüzde 8'i tutarında bir düzelme yapması küçümsenmemesi gereken bir başarıdır.

Bir hususu hatırlatmak istiyorum. Mayıs'ta imzalanan **Niyet Mektubunda** 2001 için cari işlemler dengesinde 1 milyar dolar açık öngörülmüştü. O zaman da bunun gerçekçi olmadığını, mutlaka fazla verileceğini yazmıştık.

Ayrıntılar

2001'de ihracat yüzde 14.1 artarak 31.2 milyar dolar olmuş. Bavul ticareti 3 milyar dolarla yerinde saymış. Transit ihracat yüzde 7.1 düşürek 0.9 milyar tutmuş. Neticede toplam mal ihracat gelirleri yüzde 12.5 artarak **35.1 milyar dolara** ulaşmış.

Buna karşılık mal ithalatı yüzde 25 gerileyerek 40.5 milyar dolara inmiş. Altın ithalatı ise 1.9 milyar dolardan 1 milyar dolara neredeyse yarı yarıya

çökmüş. Transit ithalat ve navlun da ithalatla birlikte düşmüş. Neticede toplam mal ithalatı giderleri yüzde 25.5 gerileyerek **39.9 milyar dolara** düşmüş.

Bu durumda dış ticaret dengesinde olağanüstü bir düzelme yaşanmış. 2000'de 22.4 milyar dolar olan dış ticaret açığı 4.8 milyar dolara inmiş. Aradaki fark **17.6 milyar dolar**. Dış dengenin artıya geçmesinin gerisinde dış ticaret açığının küçülmesi yatıyor.

Maalesef aynı olumlu gidişatı görünmeyenler ve transferler kalemlerinde göremiyoruz. Örneğin işçi dövizleri dışındaki görünmeyen döviz gelirleri (turizm, nakliye, kar transferi, faiz, vs.) 2000'de 22.3 milyar dolar iken bu yıl 17.9 milyar dolara gerilemiş. **4.4 milyar dolar** yada yüzde 19.6'lık bir azalmaya tekabül ediyor.

Halbuki 2001'de turizm sezonu çok parlaktı. Nitekim turizm gelirleri yüzde 5.9 artmış. Ona rağmen neden görünmeyen gelirler azalıyor? Bu konuya daha önce de değindik. Ekonomi ile ilgili karamsarlık ve kurdaki yanlış beklentilerin kazanılan dövizin bir bölümünün **ülkeye gelmesini engellediği** kanısındayım.

İktisatta buna "**gömü**" (hoarding) deniyor. Parayı saklıyorsunuz. Benzer bir gelişmeyi işçi dövizlerinde de izliyoruz. 1.2 milyar dolar yada yüzde 24.7'lik bir kayıp söz konusu.

İkisini toplayınca **4 ila 5.5 milyar dolar** arasında dövizin kazanıldığı halde ülkeye getirilmediği sonucuna varıyoruz. Bence hakiki cari işlemler fazlası açıklanan 3.3 milyar doların epey üstünde gibi duruyor.

Bir Uyarı

Şubat 2002 için gümrüklerden ve ihracatçı birliklerinden gelen **dış ticaret sayıları** çok düşük çıktı. Hemen felaket senaryoları yazılmaya başlandı. Ancak, çok önemli bir ayrıntı unutuluyor.

2000'de Kurban Bayramı Mart başına denk gelmişti. O nedenle Şubat ihracatı normalin çok üstüne çıkmıştı. Bu yıl ise **Bayram Şubat'a kaydı**. Yani karşılaştırılan iki Şubat ayı çok farklı özelliklere sahipler. Aynı sorun Mart için de geçerlidir.

Dış ticaretin 2002'deki seyri hakkında bir yargıya varmak için geçen sene de bu yıl da bayramsız geçen **Nisan ayını** beklemekte yarar görüyorum. Şubat ve Mart için bir önceki yıllara karşılaştırmalar anlamlı değildir. (17 Mart 2002)

BİLGİSAYARIMDA ÇALIŞIRKEN

Bilgisayar denilen alet iktisatçıya inanılmaz olanaklar sağlıyor. Ekonominin **tüm dataları** artık Excel dosyalarına girdi. Beş on yıl önce ulaşılması çok zor veriler şimdi parmaklarımda ucunda. Ben de boş vakit bulunca onlarla oynayabiliyorum.

En çok sevdiğim sayıları **grafik halinde** görmek. Önce öğrenmekte zorlandım. Bilgi Üniversitesinde asistanım Tuba Kale yardımcı oldu. Şimdi tıkrık tıkrık grafik yapabiliyorum.

Grafiğin hoş tarafları var. İçinde kolay kaybolunan sayılar aniden çizgilere dönüşüyor. Sonra onlara **güzel renkler** veriyorum. Eksenleri değiştiriyorum. Uzatıp kısaltıyorum. Trendlere bakıyorum.

Geçen hafta **enflasyon ve döviz kuru** ile biraz uğraştım. Bir sürü grafik çıktı. Yıllık değişim oranlarını karşılaştırdım. Sonra aynı şeyi ortalamalarla yaptım. Nihayet ikisini endeks haline dönüştürüm baktım.

İlginç bazı gözlemlerim oldu. Kristof Kolomb'un yumurtası gibi, bir kere yapınca bir sürü **bilmece** çözülüyor. Bunlardan birini okuyucularıyla paylaşmakta yarar gördüm.

Kur ve Enflasyon Endeksi

Soru aslında basit. Döviz kurunun önce hızla yukarı gittikten sonra aniden ciddi şekilde düşmesi enflasyonla kur arasındaki ilişkiyi görmeyi zorlaştırdı. Kur-enflasyon bağı zayıflayınca tek başına **yıllık değişim oranları** anlamsızlaşıyor.

Böyle durumlarda döviz kurundaki ve fiyatlar genel seviyesindeki **toplam değişimi** karşılaştırmak daha doğru olur. Ben de onu yaptım. Döviz kurunu bir endekse dönüştürdüm ve fiyat endeksine kıyasla seyrini izledim.

Endeks için başlangıç tarihi seçimi önemlidir. **Aralık 1999** bana makul geldi. Ocak 2000'de ilk programın devreye girmesinden önceki ayı 100 kabul ettim. Böylece endekslerim enflasyonun devalüasyondan hızlı gittiği 2000 yılını da kapsadı.

Enflasyon için **TÜFE'yi** kullandım. Okuyucularım TEFE'ye pek güvenmediğimi biliyor. Ayrıca, aynı analizi onu kullanarak da yaptım ve bulgular değişmedi.

Döviz kuru için bir döviz sepeti seçmek gerekiyor. "1 dolar + 0.77 Euro" sepetine yıllardır itiraz ediyorum. Döviz gelir ve giderlerinde AB'nin payı yüzde 60'ları geçiyor. "**1 dolar + 1,5 Euro**" sepetini tercih ediyorum. Hesabı onunla yaptım.

Bulguları kısaca gözden geçirelim. Aralık 1999'da her iki endeks 100. Kriz öncesi, Ocak 2001'de **TÜFE = 142, Döviz sepeti = 122** olmuş. Bilinen durum. İlk programda enflasyon devalüasyonun yüzde 20 puan (yüzde 16.4) üstünde seyretmiş.

Ya bugün durum ne? Mart için TÜFE artışı yüzde 1.8 ve ortalama dolar kuru 1.350.000 TL kabul ettim. Mart 2002'de **TÜFE = 256, Döviz sepeti = 235** çıkıyor. Enflasyon gene devalüasyondan 21 puan (yüzde 8.9) daha yüksek.

Bir hususu hatırlatalım. 1999 Ocak ayından bu yana ABD ve AB'de küçük bir enflasyon yaşadı. 27 ay için yüzde 3.6 hesapladım. Aslında bu sayıyı sepetten düşmek gerekiyor. O takdirde fark yüzde 12.8'e çıkıyor.

İki Bakış

Karşımızda ilginç bir bulgu var. 2001 içinde ve 2002'nin ilk çeyreğinde milli gelir yüzde 8 ve belki daha fazla küçülürken bile bizim enflasyon hala sepet devalüasyonunun **epey üstünde** seyretmiş.

Türkiye'deki genel yaklaşım, bu olayı "kur fazla düştü, TL aşırı değer kazandı" diye tefsir ediyor. Olabilir. Olaya **ihracat ve dış ticaret** açısından bakıyorsa bunu söyleyebiliriz.

Ama bir de madalyonun öbür yüzü var. Olayı enflasyon açısından ele alalım. O takdirde üreticiler mal ve hizmet fiyatlarına devalüasyondan **daha yüksek zam** yapmışlar sonucuna varacağız. Yani bu açıdan sorun kurda değil, enflasyondadır.

Basit bir analiz ama çok önemli sonuçları var. 2002 yılıbaharında Türkiye ekonomisinin temel sorununa işaret ediyor. Fiyatlar fazla şişmiştir. **Fiyat indirmek zamanıdır**. Arif olan anlar... (21 Mart 2002)

NASH DENGESİ

"**Akıl Oyunları**" dört Oscar aldı. Filmi özel bir haz olarak izlediğimi söylemeliyim. Mekanlardan da çok etkilendim. Üniversite eğitimimi Princeton Üniversitesinde yapamadığıma tekrar üzuldüm.

Hollywood'un ne kadar etkili olduğunu görüyoruz. **John Nash** ani bir üne kavuştu. Matematik iktisatçılar dışında pek az insan ismini daha önce duymuştu. Nobel İktisat Ödülünü paylaştığında da ilgi çekmemişti.

Benim gençliğimde matematik iktisatta bile tanınmazdı. 1960'lar sonu ve 1970'ler başında kullandığım matematiksel iktisat kitaplarına baktım. Referanslar arasında bulamadım.

Hocam Sencer Divitçioğlu uyardı. Oyun teorisinin kurucusu Nash değildir. Princeton Üniversitesi tarafından 1947'de yayınlanan **J.von Neumann ve O.Morgenstern**'in "Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış" adlı kitaptır.

Eksik Rekabet Piyasaları

İktisat teorisi **tam rekabet koşulları** varsayımı üstüne inşa edilmiştir. Nedir tam rekabet? Çok sayıda alıcı ve satıcı, homojen mallar, giriş-çıkış serbestliği, vs. Teori bu koşullarda arz ve talep eğrilerini kesiştirerek dengeyi belirler.

Öbür uçta tek satıcı yada alıcı hali, yani **tekel** vardır. Aslında tekelin analizi de tam rekabet kadar kolaydır. Adı üstünde, tekel piyasanın tek hakimidir. Kendi maliyet yapısına göre en çok kar etmesini sağlayacak fiyat tesbit eder.

Ne var ki, gerçek hayatta hem tam rekabet hem de tekel istisnadır. Kural devasa firmaların oluşturduğu az satıcılı piyasalardır. Bunlara "**azel**" (oligopol) diyebiliriz. Ayrıca reklam, promosyon, vs. çeşitli yöntemlerle mallar da farklılaşmıştır.

Eksik rekabetin analizinde mikroiktisat uzun süre başarısız kaldı. Bu piyasalarda bir denge olduğu gözleniyordu. Ama **neden ve nasıl** olduğunu teori açıklayamıyordu.

Teorik sorun nisbeten basittir. Eksik rekabette, satılan malın fiyatı ek bir birim üretmek için gerekli maliyetin üstündedir. Eğer firma o maldan bir tane daha üretip satabilse toplam **karı artacaktır**.

Firma ek satışı nasıl yapacak? Onun da cevabı bellidir. Malın fiyatını biraz indirirse, mala yönelen talep ve dolayısı ile **satışı da artar**. Böylece daha yüksek kar elde eder. Ama oligopol piyasasında firmalar fiyat indirmez, ek satışı yapmaz.

Nash'in oyun teorisi aracılığı ile geliştirdiği denge kavramı bu ilginç duruma izin vermektedir. O nedenle **iktisatçıları** gerçek hayatta varolan ama bir türlü açıklayamadıkları eksik rekabet dengesi sorunundan kurtarmıştır.

Bir Örnek

Nash dengesinin sade mantığını bilinen bir örnek üstünde izleyelim. OPEC bir petrol fiyatı tesbit etmiş. O fiyatı tutturmak için gerekli üretim kotalarını da ülkelere dağıtmış. **Arz, talep ve fiyat** birbiri ile tutarlı varsayalım.

Şimdi petrol ihracatçısı ülkelere birinin üretimini **kota üstüne** çıkartmaya karar verdiğini düşünelim. Diğerleri kotaya sadık kalsın. Ne olur? Arz artacağından petrol fiyatı düşer.

Üretimini arttıran ülkenin petrol geliri yeni fiyatla düşüyorsa, piyasa **Nash dengesindedir**. Çünkü bu durumda dengeyi bozma üreticilerin işine gelmemektedir. Üretim maliyeti fiyatın üstünde olmasına rağmen piyasada dengeyi bozucu davranış olmamaktadır.

Eğer üretimini arttıran ülke yeni fiyattan daha fazla petrol geliri elde ediyorsa piyasa Nash dengesinde **değildir**. Çünkü dengeden sapmadan karlı çıkan üretici vardır. O fiyat ve üretim kotaları tutunamaz.

Kavramın uygulamada bir işe yarayıp yaramadığı tartışmalıdır. Ama iktisat teorisini eksik rekabetle ilgili **mahcubiyetten** kurtardığı kesindir. Ekonominin işine yaramasa da iktisatçılara ilaç gibi gelmiştir.

Düzeltilme

Perşembe çıkan yazımdaki bir hesap hatasına Ege Cansen'den uyarı geldi. Kur endeksine dolar enflasyonunu ekleyecek yerde çıkarmışım. Mart itibariyle enflasyon-kur farkı yazıdaki gibi yüzde 12.8 değil, **yüzde 5.3**'dür. Özür diliyorum. (28 Mart 2002)

BÜYÜME TAHMİNLERİ

"Kriz bitti mi?" polemigi sürüyor. Konuyu daha önce ele aldığımız için kısa bir değerlendirmeyi yeterli görüyoruz. Ufukta, faiz, kur ve enflasyonda ani ve arzulanmayan yönde çalkantı anlamında "**mali kriz**" ihtimali görülmemektedir. Buna karşılık, ekonomik canlanma gecikmektedir.

"Öldük, bittik, mahfolduk" çığırkanlığı tipik bir **popülist reflektir**. Nitekim hemen ardından "devlet bize şunu, bunu versin" talepleri sıralanmaktadır. Bunları ciddiye almak mümkün değildir.

Ağlamalar, Türkiye'de popülizmin siyasi kadrolarla sınırlı kalmadığını kanıtlamaktadır. **İşalem**ini temsil eden kuruluşların her fırsatta popülizm

batağına bu kadar kolay düşmeleri hastalığın çok daha derinlere gittiğine işaret etmektedir.

Başbakan Ecevit'in aniden "özerk kurumlara" karşı çıkmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Popülizm yarışını işalemi başlatmıştır. Siyasetçinin de bu trene binmesi bence şaşkırtıcı değildir.

Nasıl Bir Toparlanma?

Türkiye ekonomisi 2001 yılında büyük bir mali kriz yaşadı. 2000 yılında yapay bir şekilde şişen iç talep doğal olarak daraldı. İç pazara üretim yapan tüm kesimler bu resesyondan nasibini aldı.

Ekonominin resesyondan çıkması sürecine teoride "toparlanma" (recovery) denir. Türkiye ekonomisinde genellikle ağır resesyona takip eden yılda toparlanma çok hızlı olur. En iyi örneği 1994 krizidir.

Sayılar bakalım. Nisan 1994'den Mart 1995'e kadar geçen oniki ayda GSYİH yüzde 6.7 küçülmüştü. Buna karşılık Nisan 1995'den Mart 1996'e kadar geçen oniki ayda ekonomi hızla toparlanmış ve GSYİH yüzde 9.3 büyümüştü.

Bu kez durumun çok farklı olacağı ilk başından biliniyordu. 2001 yılında GSYİH gene yüzde 6.5 civarında küçüldü. Ama 2002'de bırakın yüzde 9'ları, yüzde 4-5 aralığında büyüme bile mümkün durmuyordu.

Arada çok önemli bir fark var. 1995'de kamu borcu bugüne kıyasla çok daha düşük düzeyde idi. 1994 sonunda net kamu borcunun GSMH'ya oranı yüzde 44.7'dir. 2001 sonunda bu oran yüzde 90'ı aşıyor.

Dolayısı ile krizin ilk şoku geçince, Çiller hükümeti derhal popülizme geri döndü. Enflasyonla mücedele gündemden düştü. Böylece 2001 krizinin de temelleri atıldı. Şunu asla unutmayalım. Türkiye 2001 krizini 1995-1999 dönemi popülizmi yüzünden yaşadı.

İç talepteki canlanmanın gecikmesinin geri planında bu nesnel gerçekler vardır. Hiç bir popülist söylem bunları değiştiremez. İktisatçılar daha ilk günden olayın farkında idi.

Son Sayılar

"Consensus Economics" tarafından yayınlanan "Eastern Europe Consensus Forecasts" Mart 2002 sayısı yeni elime geçti. İçinde Türkiye de var. Tahminleri görelim.

2002 yılı GSYİH büyüme hızı beklentisi yüzde 2.2 görünüyor. İki ay önce, Ocak 2002'de gene yüzde 2.2 imiş. Dört ay önce, Kasım 2001'de tahmin veren kuruluşlar daha da karamsarmış. 2002'de sadece yüzde 1.8 büyüme bekleniyormuş.

En yüksek tahmin yüzde 3.0, en düşük ise yüzde 0.9 verilmiş. Benim tahminim yüzde 2.5. Yıl sonunda yaptığım tahmin biraz daha iyimserdi. 2002'de GSYİH'nin yüzde 3.2 artacağını düşünüyordum. Ama Ocak-Mart dönemi gelişmelerini görünce, aşağı çektim.

Aynı yayında 2003 yılı büyüme tahminleri de var. GSYİH'nin yüzde 4.5 artacağı öngörülüyor. İki ay önce de bu sayı yüzde 4.6 idi. En yüksek yüzde 6.0,

en düşük ise yüzde 2.2. Ben yüzde 5.6 ile biraz daha iyimser duruyorum. (31 Mart 2002)

KÜÇÜLMENİN KAYNAKLARI

"Büyümenin kaynakları" iktisatçıların sevdikleri kavramlardan biridir. Farklı harcama kalemlerinin talebe ve oradan milli gelirdeki büyümeye nasıl katkı yaptıkları hesaplanır.

Neden böyle bir yola gidiyoruz? Çünkü milli geliri oluşturan harcama kalemlerinin büyüklükleri çok farklıdır. Örneğin 2001 yılında kamu tüketiminin GSYİH'da payı yüzde 8.5, özel tüketimin ise yüzde 66.6'dır.

Şimdi kamu tüketiminin yüzde 10, özel tüketimin ise yüzde 1.3 arttığını varsayalım. Bunları payları ile çarpınca büyüme hızlarının farklılığına rağmen her ikisinin de milli gelirden aynı oranda, yüzde 0.9 büyüme sağladıklarını hesaplarız.

Ancak, 2001 yılı için büyümenin kaynaklarından söz etmek mümkün değil. Onun yerine küçülmenin kaynakları demeyi tercih ettik. GSYİH'da yüzde 7.4 ve GSMH'da yüzde 9.4'lük küçülmeye nelerin ne kadar katkı yaptığını göstereceğiz.

İç Talebin Ayrıntıları

Yurtiçinde yapılan harcamalar dört ana kaleme toplanıyor. Özel tüketim, kamu tüketimi, yatırımlar ve stok değişimleri. Bunların toplamı da bize iç talebi veriyor. 2001'de iç talep kelimenin tam anlamı ile çöküyor.

Özel tüketim harcamaları yüzde 9 azalıyor. Alt kalemler arasında en büyük düşüş yüzde 30.4 ile dayanıklı tüketim mallarında. Böylece özel tüketim harcamaları küçülmeye yüzde 6.2 katkı yapıyor.

Yatırımlarda durum daha vahim. Kamu artı özel toplam yatırım harcamaları yüzde 31.7 azalıyor. Özel yatırım yüzde 35.1, özel kesimin makina-teçhizat yatırımları ise yüzde 49.6 (yarı yarıya) düşüyor. Yatırımların durması küçülmeye yüzde 8.7 katkı yapıyor.

2001'de kamu da bir miktar kemer sıkıyor. Kamu tüketimi yüzde 8.6 geriliyor. Ama maaş ve ücretler az da olsa (yüzde 1.5) artıyor. Esas kısıntı diğer cari harcamalardan yapılıyor. Kamu tüketiminin küçülmeye yüzde 0.7 tutuyor.

Bu üç ana kalemi toplayınca, stok değişimleri hariç iç talebi buluyoruz. Ekonomide esas harcama eğilimini veriyor. 2001'de yüzde 14.8 düşmüş. Küçülmeye katkısı yüzde 15.5 olmuş.

Kalıyor stok değişimleri. Talep düşünce üreticiler azalan satışlarını stoklardan yaparlar. Yani üretimi satıştan daha da hızlı geriler. Stok için mutlak değişim fazla anlamlı değildir. Küçülmeye katkısı ise yüzde 4.2 çıkıyor.

Böylece iç talebe ulaşıyoruz. İhracattaki artış ve ithalattaki düşüş olmasa, 2001'de ekonomi (sıkı durun) yüzde 19.7 küçülecekti. Bunun 15.5 puanı ana harcama kalemlerinden 4.2 puanı ise stok eritmekten kaynaklanıyor.

İmdada dış ticaret yetişiyor. Mal ve hizmet ihracatı yüzde 7.4 artıyor. Böylece ekonomiyi yüzde 2.4 büyütecek bir katkı yapıyor. Mal ve hizmet ithalatı

ise yüzde 24.8 azalıyor. Yani iç talepteki azalmanın **yüzde 9.9'u** ithalata fature ediliyor..

İkisini toplayınca dış talebin ekonomiyi **yüzde 12.4** büyütecek katkı yaptığını Bunu iç talebin yüzde 19.7'sinden çıkartınca **yüzde 7.4'lük** GSMH küçülmesine ulaşıyoruz.

Dış Alem Net Gelirleri

Faiz, kar, işçi döviz gibi faktör gelir ve giderlerini toplamına dış alem net gelirleri deniyor. Bunları GSYİH'ya **ekleyince** GSMH elde ediliyor. 1989 başından 2000 sonuna kadar Türkiye'nin dış alem net gelirleri pozitif. Yani gelirler giderlerden daha fazla seyrediyor.

Örneğin, 1998 yılında dış alem net geliri cari fiyatlarla 1.3 ktr.TL yada 4.9 milyar dolar iken 2000'de 1 ktr.TL yada 1.6 milyar dolara düşüyor. Sonra 2001 aniden **eksi 2 ktr.TL** yada **eksi 1.6 milyar dolar** oluyor.

2001'de dış alem net gelirinin 3.2 milyar dolar azaldığını görüyoruz. Tek başına küçülmeye **yüzde 2** katkı yapıyor. 2001'de kazanılıp Türkiye'ye getirilmeyen dövizleri 4-5 milyar dolar civarında hesapladığımızı tekrar hatırlatalım. (4 Nisan 2002)

HERŞEY DÜŞÜYOR

DİE her ayın **üçüncü günü** bir önceki ayın enflasyon sayılarını açıklıyor. Bir süredir biz de gelenek haline getirmişiz. O tarihten sonra gelen ilk yazımızda enflasyonu değerlendiriyoruz.

"Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan bellidir" diye bir atasözü vardır.

Fiyatların Mart'ta nasıl seyredeceği **Şubat sayıları** ile ortaya çıkmıştı. Gene de, tahminçiler tedbiri elden bırakmadılar.

Anlaşılan gönülleri enflasyonu fazla indirmeye elvermemiş. Genellikle 2-2.5 aralığında bir yoğunlaşıldı. Ben daha iyimserdim. TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi için sırası ile **yüzde 1.8, yüzde 2.2 ve yüzde 1.1** öngörüydüm.

Gerçekleşme ise, gene aynı sıra ile, **yüzde 1.2, yüzde 1.9 ve yüzde 1.3** çıktı. Yanılgımı araştırdım. Hem tüketicide hem de toptanda **gıda ve tarımdan** kaynaklanıyor. Mart'ta tarım ve gıdayı yüksek seyrediyordum. Düşüşün Nisan'da başlayacağını hesaplıyordum.

Mart 2001 devalüasyonun ilk şokunu taşıyordu. Toptan ve özel imalat yüzde 10'un üstünde, tüketici yüzde 6 çıkmıştı. Onlar gidip yerine düşük sayılar gelince, yıllık enflasyon ilk ikisinde **14 puan**, sonuncuda **8 puan** geriledi.

Nisan-Haziran döneminde enflasyondaki düşüş **hızlanacaktır**. Bunun iki nedeni var. Biri mevsimlik etki. Yazla birlikte tarımsal ürünler bollaşacak ve fiyatları düşecek. Özellikle TEFE bundan çok etkilenecektir.

Diğeri ise kurun seyri. Yüksek kurla ithal edilmiş girdileri kullanan mallar piyasada hala çoğunlukta. Yavaş yavaş daha **düşük maliyetli** mallar gelecek. Kurdaki düşüş bir gecikme ile de olsa fiyatlara yansımaya sürdürecektir.

Kur Nereye?

Cuma günü bir ara dolar 1.3 milyon TL'nin altına indi. Cumhuriyet tarihinde doların aynı düzeye ilk çıktığı tarih **26 Haziran 2001'dir**. Demek ki o günden bu yana geçen dokuz ay on günde nominal devalüasyon sıfır olmuş.

Bunun yakın tarihimizde bir ilk olduğunu kabul etmeliyiz. Benim neslim 1970'lerin başında buna benzer bir gelişmenin olduğunu hayal meyal hatırlar. Dolar 15 liradan (bin değil, sadece 15 TL) **13.5 liraya** inmişti.

2000 yılı sonlarından bu yana TL'de ciddi bir aşırı değerlenme olmadığını defalarca söyledik. 2001'de yaşanan devalüasyon sürecinin dış ticaretteki dengesizliklerden **kaynaklanmadığını** iddia ettik.

2001 yazı ve sonbaharı boyunca, döviz çıldırılmış giderken bile, kurda bir **balon** oluştuğunu ve mutlaka patlayacağını savunduk. Hele IMF'den gelen kredilerden sonra döviz arzının döviz talebinden çok daha fazla olduğunu kanıtlamaya çalıştık.

O dönemde bizi ciddiye alan pek yoktu. Ama tarihin kimi haklı çıkardığı ortadadır. 2002 yılında da **döviz arzında** ciddi bir fazla vardır. Üstelik, tasarruflarını dövizde tutmak isteyecek enayilerin sayısı da hızla azalmaktadır.

Son bir hatırlatma yapalım. 2 Ocak 2002 tarihli yazımızda, 2002 yılı için ortalama dolar kuru olarak **1.45 milyon TL** vermiştik. "Yapma hoca, gene uçmuşsun" diyen dostlar sanırım bugün farklı düşünüyor.

Açık Mektup

Şubat krizinden sonraki aylarda en çok mektup ve e-postayı kur konusunda aldım. Neredeyse tümü, Şubat öncesinde vatandaşa **TL'yi tavsiye ettiğim** için beni eleştiriyordu. Bir bölümünde çok ağır suçlamalar ve hakaretler vardı.

Ne oldu? 1 Kasım 2000 günü dolarını bozdurop İş Bankası B tipi likit fon alan bir tasarrufçunun 5 Nisan 2002 günü itibariyle dolar getirisi **yüzde 18.4'dür**. Yıllık yüzde 12 dolar faizine tekabül eder. Tasarrufunu devlet tahvili, mevduat yada daha yüksek getirili fonlarda değerlendirenlerin durumu ise daha da iyidir.

Kıssaden iki hisse çıkartalım. Bir: **iktisat işe yarar**. İki: **son gülen iyi güler**. (7 Nisan 2002)

PETROL FİYATI VE ENFLASYON

Petrol fiyatı bizim döviz kurunun son dönemdeki haline benziyor. Birincisi siyasi olaylara çok hassas. İkincisi yükseleceği yada düşeceği hakkında sürekli rivayet çıkıyor. Üçüncüsü, hergün iniyor çıkıyor ama sonuçta pek de oynamıyor.

Orta Doğuda siyasi gerginlik artınca, petrol fiyatı üstündeki **spekülasyonlar** da yoğunlaşır. Son olaylar bölgeye büyük siyasi istikrarsızlık getirdi. Maalesef Filistinlilerin büyük ızdırabını dindirecek adımlar hala ufukta görülüyor.

Petrol piyasasının özelliği, kısa dönemde hem arz hem de talebin **fiyat esnekliğinin** son derece düşük olmasıdır. Böyle piyasalarda, arzda şu yada bu

şekilde ortaya çıkabilecek nisbeten küçük hareketler fiyatta çok büyük oynamalara yol açar.

OPEC'in varlık nedeni budur. İhracatçı ülkeler kendi aralarında **bir kartel** oluşturarak arzı kısımaya ve fiyatı yükseltmeye çalışırlar. Bazen başarılı olurlar. Ama bir süre sonra kartel gevşer ve fiyat tekrar düşer.

Uzun dönemde durum farklıdır. Fiyattaki yükselme OPEC dışı petrol üretiminde mutlaka artışlara yol açar. Gelişmiş ülkeler ise petrolü daha ucuz enerji kaynakları ile ikame ederler. Yani talep düşer.

1999'da varili 10 dolara inmişti. 2000'de 30 dolara tırmandı. 25 dolarda tutma çabaları yeterli olmadı. 18 dolara gerilemişti. Son olaylarla tekrar **28 doları** gördü. Bunun denge fiyatı nedir diye boş yere sormayın. Çünkü hepsi denge fiyatıdır.

Ekonomiye Etkileri

Türkiye neredeyse tüm petrol tüketimini **ithalatla** karşılar. Petrol fiyatındaki değişmelerin ekonomiye etkisi hesaplanırken bu önemlidir. Tahmin edeceğimiz gibi, petrol fiyatındaki artışın etkisi ihracatçı ve ithalatçılar için tam anlamı ile zıt olacaktır.

Reel ekonomiden başlayalım. Fiyat artınca, kullandığımız petrol için yurtdışına daha fazla bedel ödemek zorundayız. Tanım icabı, petrol fiyatındaki artış Türkiye'yi **fakirleştirir**. Aynı miktar petrol için petrol ihracatçısı ülkelere daha fazla gömlek, otomobil, buzdolabı, turizm hizmeti, vs. ödememiz gerekir.

İlk sorun buradan çıkar. Türkiye'nin reel gelirindeki azalmayı vatandaşlar arasında **nasıl dağıtacağız?** Genel kural, kimsenin kendi gelirindeki düşüşü kabul etmemesi, faturayı başkalarının ödemesini istemesidir.

Toplam harcamalarımız içinde petrolün doğrudan ve dolaylı payı yüzde 4-5'den ibarettir. Fakat tüm sektörlere girdidir. Derhal **maliyet artışına** yol açar. Firmalar bu maliyet artışını fiyata yansıtırlar. Fiyatlar yükselir.

Buradaki mantığı kaçırmayın. Herkes petrol fiyatındaki artışı fiyatına yansıtınca fiilen reel gelirini koruyor. Halbuki ekonominin tümünde reel gelir mutlaka düşmek zorunda. Demek ki, eninde sonunda yüksek petrol fiyatının bedeli **birilerinin** üstünde kalacak.

Bir yöntem, bu durumda petrol maliyet artışının fiyatlara yansıtılmasına izin vermektir. Ne olur? Enflasyon ülke parasının değer kazanmasına yol açar. Dış açık büyür. Dış borç yükselir. Yapay cennet **mutlaka bir krizle** noktalanır.

İkinci yöntem, maliyet artışının enflasyona dönüşmesine izin vermemektir. Bunun yolu iç talebi düşürmekten geçer. Talep olmayınca, üreticiler petrol maliyetindeki artışı telafi edecek maliyet düşüşlerini bulmak zorunda kalırlar. Fiyatlar artmaz. Döviz değerlenmez. Dış açık oluşmaz. Ama **resesyon** olur.

Değişen Türkiye

Geçmişte Türkiye'nin her fırsatta ilk yolu denediğini biliyoruz. O nedenle, petrol fiyatları artınca piyasalar derhal **enflasyonun yükselmesini** bekler. Genellikle haklı çıkarlar. Enflasyon artar.

Korkarım bu kez durum çok farklı. 2002 yıl sonu enflasyon hedefi **yüzde 35** olarak tesbit edildi. Petrol fiyatı ile birlikte değişeceğine dair hiç bir işaret yok. Yani yüksek petrol fiyatı enflasyonun yükselmesi ile sonuçlanmayacak.

Peki ne olacak? Yukarıda anlattık. 2002 yılı büyüme hızı biraz daha düşük gerçekleşecek. Petrol fiyatındaki artış Türkiye'ye **iki defa** vuracak. Bir: petrole daha çok reel kaynak ödeyeceği için. İki: yarattığı enflasyonist baskı yüzünden iç talepte ek kısılmaya yol açacağı için. Bilginize sunulur. (11 Nisan 2002)

FAİZ HESAPLARI

Döviz kurundaki gerileme ve enflasyondaki düşüş **TL faizlerinin** de düzenli şekilde aşağı gitmesine yol açıyor. Aslında ortada şaşırtıcı bir durum yoktur. Enflasyonla nominal faiz arasında tanım icabı yakın bir bağ vardır.

Bu ilişkiye iktisat teorisinde "**Fisher etkisi**" denir. Fisher'i sonradan ünlü yapan farklı bir olaydır. 1929'da New York Borsası çökerken tüm servetini borsaya yatırmış ve çok fakir ölmüştü. İktisatçıların borsadan anlamadıklarının kanıtı olarak nesilden nesile tekrarlanır.

"Fisher etkisini" kısaca anlatalım. Eğer enflasyon sıfır değilse, **nominal ve reel faiz** birbirine eşit olmayacaktır. Çünkü reel faizi nominal faizden enflasyonu düşerek buluruz.

Demek ki, enflasyon yükselirken, reel faiz sabit bile kalsa nominal faiz de yükselecektir. Tersine, enflasyon düşerken reel faiz **sabit bile kalsa** nominal faiz düşecektir.

Önemli bir hususu hemen belirtelim. Yüksek nominal faiz enflasyonun nedeni değil, **sonucudur**. Keza, düşük nominal faiz de düşük enflasyonunun sonucudur. Türkiye'de sık sık bu ilişki karıştırılır.

Şu anda olan da aynen odur. Enflasyon düşmeye başlayınca, nominal faizler de aynı şekilde gerilemektedir. Ancak, buna bakarak reel faizlerin de düştüğünü zannetmek çok yanlıştır. Hepler **tam tersini** göstermektedir.

Geleceğe Bakmak

Enflasyonist ortamlarda nominal ve reel faiz hesaplamalarını arap saçına döndüren bir başka karışıklık vardır. Herhangi bir anda biz **geçmiş enflasyonu** biliriz. Halbuki o günün faizi **geleceğe ait** bir büyüklüktür.

Bugünden bir örneğe bakalım. Şu anda bir yıllık kamu kağıdının nominal faizi **yüzde 57** civarında. Halbuki bir yıllık tüketici enflasyon Mart sonu itibariyle **yüzde 65**. Bu iki sayı karşılaştırarak reel faiz hesaplamaya kalkarsak negatif buluruz.

Fakat bu hesap yanlıştır. İki ayrı yöntemle iki ayrı reel faiz hesaplayabiliriz. Biri, Nisan 2001-Mart 2002 arası enflasyonu Nisan 2001'in yıllık nominal faizi ile karşılaştırmaktır. Bize Nisan 2001'in gerçekleşen (ex-post) reel faizini **yüzde 20** olarak verir.

Nisan 2001'de yıllık nominal faiz **yüzde 100'ün** üstünde idi. Hoş o tarihte kimse parasını bir yıl için bağlamaya razı değildi. Gecelik, en çok bir belki iki aylık vade tercih ediliyordu.

İkincisi, Nisan 2002'deki nominal faizi Nisan 2002-Mart 2003 için beklenen enflasyonla karşılaştırmaktır. Merkez Bankası anketinden bu sayının **yüzde 36** olduğunu öğreniyoruz.

Nisan 2002'de yatırılan 1 milyon TL, Mart 2003 sonunda faizi ile 1.57 milyon TL oluyor. Fiyatlar ise aynı dönemde 1.36'ya çıkıyor. İlkinin ikinciyeye bölünce şu anda beklenen (ex-ante) yıllık reel faizi **yüzde 15.5** civarında buluyoruz.

Ne kadar vurgulasak azdır. Reel faiz hesaplanırken mutlaka bugünün nominal faizini **vade döneminde gerçekleşecek enflasyonla** karşılaştırmak gerekir. Enflasyon beklentileri bu yoldan nominal faizin oluşmasında etkili olur.

Reel Faiz Yüksektir

İki aydır fiili enflasyon beklenen enflasyonun ciddi şekilde altında seyrediyor. Bu da gerçekleşen reel faizin hızla yükselmesi anlamına geliyor. Örneğin **gecelik repo** Şubat ve Mart'ta sırası ile yüzde 3.9 ve 3.7 getirdi. Halbuki enflasyon sırası ile yüzde 1.8 ve 1.2 çıktı.

Gecelik reponun Şubat-Mart iki aylık getirisi yüzde 7.8'i iki aylık toplam enflasyon yüzde 3'e bölünce iki aylık reel faizi yüzde 4.6 buluyoruz. Yıllık bileşik değeri ise **yüzde 31** oluyor.

Özetle, nominal faizdeki düşüş enflasyondaki düşüşün altında kaldığı için Şubat'tan bu yana TL reel faizleri **çok yükselmiştir**. Önümüzdeki aylarda nominal faiz indirimleri sürse bile reel faizlerin gerileyeceğini sanmıyoruz. (14 Nisan 2002)

DÖVİZ KURU SOHBETİ

Fıkırayı mutlaka duymuşsunuzdur. Dünyaya büyük bir meteor düşeceği anlaşılıyor. Farklı milletlere ne yaparsınız diye soruluyor. Amerikalı "silahlarımı alıp atom sığınağıma giderim", Fransız "metresimi ziyaret ederim" vs. diyor. Türk'ün tepkisi çok basit: "**yapma yahu, hemen gidip dolar alayım!**"

Türkiye kadar döviz kuruna takmış bir başka ülke olduğunu sanmıyorum. Onunla yatıp onunla kalkıyoruz. Çıkınca bir dert, düşünce bir başka dert oluyor. Aslında benim şikayete hakkım yok. En azından **konu sıkıntısı** çekmiyorum.

"Enflasyon kadar devalüasyon" politikasının terkedilmesinden sonra "**döviz kuru sendromunun**" bir süre ciddi bir sorun olacağını tahmin ediyordum. Ama insanların dalgalı kura alışmakta bu kadar zorlanacaklarını öngörmemiştim.

Döviz Arz ve Talebi

Bugünkü rejimde döviz kurunu **piyasa arz ve talebi** belirliyor. Dolayısı ile nereden döviz arzı ve kimlerden döviz talebi geldiğini iyi hesaplamak gerekiyor.

Cari işlemler dengesinden başlayalım. Önce ihracat, bavul ticareti, turizm, faiz, navlun, işçi döviz, vs. döviz gelirleri var. Şu sıralarda her ay **5 milyar dolar** civarında döviz geliri piyasaya giriyor. Buna karşılık, ithalat, altın, turizm, faiz, navlun, vs. aylık döviz giderleri **4-4.5 milyar dolar** arasında seyrediyor.

Ne demek? Her ay döviz kazananların bozdurmak istedikleri miktar, döviz kullananların satın almak istedikleri miktardan ortalama **500 milyon dolar** daha fazla. Bu geçici bir olgu da değil. Yıl boyunca böyle devam edecek.

Dikkatinizi çekerim. Bu hesapta vatandaşın yada bankaların mali amaçlı döviz işlemleri yok. Vatandaş hiç TL'ye geçmese, bankalar hiç pozisyon açmasa bile, bu dönemde her ay **500 milyon dolar** döviz fazlasına alıcı bulmak gerekiyor.

Daha Ocak-Mart 2002 Ödemeler Bilançosu yayınlanmadı. Ama Kasım ve Aralık 2001'de Net Hata Noksan Kalemi **2.4 milyar dolar** fazla vardı. Vatandaşın dövizden TL'ye geçişini buradan izleriz. Ocak-Mart dönemi sayılarını heyecanla bekliyoruz.

Bunun üstüne IMF'den gelen dış kaynağı ekleyin. Direktörler Kurulu kredi dilimini serbest bırakınca hemen döviz Türkiye'nin hesabına geçiyor. Şu yada bu şekilde buna da alıcı bulmak gerekiyor. 2002 için **net 6 milyar dolar** ve üstü tutacaktır.

Bir de Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları var. Yabancı firmalar Türkiye'de yatırım yapmak, fabrika ve şirket satın almak için döviz getiriyorlar. 2001'de net **2.8 milyar dolar** oldu. 2002'de herhalde benzer bir sayıya ulaşır.

Toplayın hepsini. 3-4 milyar dolar cari işlemler dengesinden, 2 milyar dolar net hata noksandan, 2.5 milyar dolar yabancı sermayeden, 6 milyar dolar IMF'den, 2002 yılında toplam **15 milyar dolar** döviz arzı fazlası elde ediyoruz.

Kim alacak bu dövizleri? 4-5 milyar dolarını Merkez Bankası rezerv biriktirmek için kullanabilir. Belki 3-4 milyar dolarını da Hazine ödediğinden daha az dış borç olarak eritir. **Gerisi boşa kalıyor.**

Pozisyon Açılıyor mu?

Son olarak küçük ama önemli bir ayrıntıyı hatırlatalım. Eski rejimde pozisyon açan özel sektör kuruluşu döviz **kime satardı?** Ya dış açık finansmanı için ithalatçıya, yada rezervine koymasına için Merkez Bankasına.

Şimdi kime satacak? Dış açık yok. Merkez Bankası da döviz almıyor. Demek ki, özel sektörde biri ne kadar açık pozisyon verirse başkası aynı miktar döviz fazlasına geçiyor. Yani özel kesimin toplam açık pozisyonu **değişmiyor.**

Yani kurdaki **spekülasyon** iki yönlü. Biri TL'nin değer kazanacağı, öbürü değer kaybedeceği üstüne bahse giriyor. Bu kumarı doğru ata oynayan kazanacak. Hepsi bu kadar. (18 Nisan 2002)

ÖNÜMÜZDEKİ RİSKLER

Enflasyonla mücadele programı şu ana kadar başarı ile yürütüldü. İlginç olan, sonuçların ekonomik aktörlerin ve gözlemcilerin önemli bir bölümün

öngördüğünden daha iyi çıkmasıdır. Türkiye kendisine **inanmayanları ve karamsarları** mahcup etti.

Yılbaşından bu yana temel makro büyüklüklerde **istikrar işaretleri** her geçen gün artıyor. Enflasyon tahminlerin çok ötesinde düşüyor. Döviz kuru kıpırdamıyor. Fizler sürekli geriliyor. Kur ve faizde kısa dönemli dalgalanma hiç kalmadı.

Herşeyin güllük gülistanlık olduğunu söylemiyoruz. Başarının geri **planında iç talepte** olağandışı bir daralma yatıyor. Doğallıkla, iç talebin aşırı kısılması iç piyasaya üretim yapan kesimlerde ve özellikle bankacılıkta ek sorunlar yarattı.

Bu gelişmeler programın önümüzdeki dönemde karşılaşılabileceği **risklere** yeniden bakmayı gerektiriyor. Son günlerde IMF ve Dünya Bankası yönetimlerinden benzer uyarılar geldi. Bir yandan başarıyı kutluyorlar. Aynı anda risklere dikkat çekiyorlar.

Popülizm Korkusu

Türkiye’de risk denince akla maalesef sadece **döviz kuru** geliyor. Kur takıntısının biraz anlamsızlaştığını düşünüyorum. Döviz arz ve talebinde bir sorun çıkarsa zaten kendiliğinden kur gerekli düzeltmeyi yapacaktır.

Türkiye’nin esas riski ekonomideki normalleşmenin tekrar **popülist içgüdüleri** canlandırmasıdır. Gerek toplumda, gerek siyasi sınıfta popülist anlayışların kaybolduğunu söylemek çok zordur.

Kriz döneminde, en küçük popülist uygulamanın derhal kura yansımaları korkusu fiilen önemli bir disiplin sağlamıştı. **Demokles’in kılıcı** gibi popülizmin tepesinde asılı duruyordu.

Makro istikrarın tesis edilmesi eski reflekslerin tekrar su üstüne çıkmasına uygun ortamı yaratmaktadır. Korkup sinen **popülizmin canavarı** kafasını kaldırma hazırlıkları yapıyor.

Bir hususu özellikle vurgulamak istiyorum. Siyaseti ve hükümetleri popülizmin tek suçlusu ilan eden görüşlere katılmıyorum. Elbette **nihai suçlu** onlardır. Ama özellikle işlemini ve hatta sıradan vatandaş en az onlar kadar popülist eğilimler taşımaktadır.

Başka türlü nasıl olabilirdi? Popülist siyasetçileri oraya **kim seçiyor?** Kim destek veriyor? Seçmenin popülizme yüz vermediği bir ülkede popülist siyaset iktidara gelebilir mi?

Bugünkü normalleşmeyi temin eden geçmişte bütçenin **faiz dışı fazla** hedeflerinin tutturulmasıdır. Yarın bir kriz olacaksa, bunun da nedeni faiz dışı fazla hedefini delegecek popülist uygulamalara geri dönülmesi olacaktır.

Yapısal Reformların Önemi

Bütçe disiplini dışındaki önemli **risk yapısal reformların** 2000’in ikinci yarısında olduğu gibi sürüncemeye bırakılmasıdır. Yapısal reformlarda ayak sürçme ile bütçe disiplini arasında bir fark vardır.

Bütçe disiplinini delme derhal **ekonomik istikrarı** etkiler. Kur, faiz, enflasyon gibi temel göstergeler tekrar bozulmaya başlar. Yapısalardaki yavaşlamanın böyle bir etkisi olmaz.

Ne olur? Bir: büyümeye geçişi geciktirir. İki: uzun dönemde ortalama büyüme hızını düşürür. Yani bedeli uzun dönemde daha az istihdam, ve daha düşük gelir şeklinde **vatandaş** tarafından ödenir.

Son bir yılda çekilen sıkıntının boşa gitmesini istemiyorsak **bütçe disiplini ve yapısal reformlar** konusunda çok titiz olmak zorundayız. (21 Nisan 2002)

UZUN DÖNEMDE BÜYÜME

Makro ekonomik büyüklüklerde istikrarın sağlanması **büyüme konusunun** gündemin tepesine oturmasına yol açtı. Kur, faiz ve enflasyonda belirsizlik ve dalgalanma sürüyor olsa bu kadar büyümeden söz edilmezdi.

2002’de GSMH’da **artı büyüme** kesinlikle olacaktır. Sanırım bu konuda hiç kimsenin tereddütü yok. Tartışma daha çok büyümenin sayılar değeri üstünde cereyan ediyor.

2 Ocak tarihli “2002 Tahminleri” yazımızda GSMH büyüme hızı için **yüzde 4.5** vermiştik. Enflasyonu yüzde 40’ın altında, cari işlemler dengesinde 5 milyar dolar fazla, ortalama dolar kurunu da 1.45 milyon TL öngörmüştük.

Ocak-Mart dönemi sayıları yayınlanınca, enflasyon tahminini yüzde 30’un altına çektik. Dolar kuru şimdilik orada duruyor ama onu da indirmek gerekiyor. Büyüme hızını ise **yüzde 3.4**’a düşürdük.

İlk çeyrek sayıları yayınlandıktan sonra yaz başında komple bir revizyon yapacağız. Yeni tahminlerin ayrıntısını o zaman okuyucularımıza duyururuz. Bugün Türkiye ekonomisinin geçmiş **50 yıllık** büyüme performansını özetleyeceğiz.

Ortalama Büyüme Hızları

Önce en uzun döneme bakalım. ABD, İngiltere, Almanya, Japonya gibi ülkeler için yüzyılı aşan seriler var. Türkiye’de ise milli gelir istatistikleri **1923’e** kadar gidiyor. İlk nüfus sayımı **1927** yılında yapıldığından, kişi başına gelir serisi de o tarihte başlıyor.

1923-2001 arası 79 yılın GSMH ortalama büyüme hızı **yüzde 4.5** olmuş. 1927-2001 kişi başına GSMH ortalama büyüme hızı ise **yüzde 2.1** çıkıyor. Bu iki sayı çok önemli. Türkiye’nin gerçek anlamda uzun dönem büyüme hızını veriyorlar.

En uzun dönemde Türkiye’nin mukayeseli performansı **çok kötü değil**. Japonya, Brezilya, Meksika gibi ülkelerde kişi başına gelir artışı daha yüksek. Ama Gelişmiş ülkelerin adeta tümü ve az gelişmişlerin büyük bölümünde daha yavaş.

Arada İkinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhranın olması karşılaştırmaları zorlaştırıyor. Keza, bugünün pek çok ülkesi 1923’de mevcut değil. O nedenle esas karşılaştırmayı **1950 sonrası** için yapmak daha makul duruyor.

1950-2001 arası 52 yılın GSMH ortalama büyüme hızı **yüzde 4.7** olmuş. Aynı dönemde nüfus ortalama **yüzde 2.2** artmış. Buna göre kişi başına gelir ortalama büyüme hızı **yüzde 2.4** çıkıyor.

Maalesef bu dönemde Türkiye'nin nisbi performansı daha kötü. Dünya Bankasının 1960-91 arası için yaptığı hesapta, Güney Kore yüzde 7.0, Singapur yüzde 6.7, Japonya yüzde 5.4, İsrail yüzde 3.3 büyüme sağlamış. Türkiye'nin aynı dönemde sağlayabildiği sadece **yüzde 2.8** olmuş.

Son elli yılda Türkiye'nin büyüdüğünü ama dünyadaki nisbi yerini ciddi şekilde değiştirecek büyüme hızlarına **ulaşamadığını** söyleyebiliriz.

Onyıllarda Büyüme

1950-2001 arası büyüme sürecini **onyıllık dönemler** için izleyelim. Sadece kişi başına GSMH ortamala büyüme hızını vereceğiz. 1950'ler: yüzde 2.9. 1960'lar: yüzde 3.4. 1970'ler yüzde 2.0. 1980'ler yüzde 2.8. 1990-2001 ise yüzde 1.0.

Sanırım başka bir şey eklemeye gerek yok. 1950-70 arası ve 1980'lerde Türkiye makul büyüme hızları tutturmuş. İki **kötü dönem** var. 1970'ler ve 1990 sonrası.

En kötüsü açık ara ile son dönem. Kişi başına milli gelirden 12 yılda toplam artış sadece **yüzde 12.3** olmuş. Üstelik nüfus artış hızı bu dönemde eskisine kıyasla bir miktar gerilemiş. 1990'lar Türkiye'nin **kaybedilmiş yıllarıdır**. Bugün yaşanan krizin esas nedeni oradadır. (25 Nisan 2002)

DÖVİZ Mİ? TL Mİ?

Bu hafta döviz aniden hareketlendi. Türkiye'nin 2001'de gördüğü kur dalgalanmalarına kıyasla oynama çok küçüktü. Birkaç gün içinde dolar 1.3 milyon TL'den 1.39 milyon TL'ye çıktı. Haftayı **1.35 milyon TL'den** kapattı.

Gene de 50 bin lira az değil. TL'nin haftalık değer kaybı **yüzde 4** oluyor. TL'nin yüzde 4'ü ancak bir ayda verdiğini hatırlatalım. Pazartesi günü dolar alıp Cuma satanlar karlı çıktılar.

Türkiye'de vatandaş çok uzun süredir doları hesap birimi olarak kullanıyor. Nedenini bu köşede çok yazdık. TL'ye "**dandik para**" dedik. Çünkü tasarruflu iki tarih arasında parasının ne olduğunu ancak dolara çevirerek anlayabiliyor.

O açıdan, önümüzdeki dönemde nakit serveti **dövizde yada TL'de** tutmanın yarar ve zararlarının bir kere daha açıklamakta yarar görüyoruz. Geçen Nisan'dan bu yana bu konuyu bir kaç kere işlediğimizi hatırlatıyoruz.

Risk Hesabı

1989'dan Şubat 2001'e kadar geçen onküsür yıl boyunca, döviz düşük riskli, TL ise yüksek riskli yatırım enstrümanı olmuştur. Bunun geri planında "**enflasyon kadar devalüasyon**" politikası yatmaktadır.

Ne demek "enflasyon kadar devalüasyon"? Merkez Bankası döviz tutan vatandaşa normal olarak enflasyonu **garanti ediyor** demek. Paranızı dövize yatırınca bir kere enflasyondan korumuş oluyorsunuz. Üstüne, beklenmedik devalüasyon riskiniz de olmuyor.

Halbuki TL'de kaldığınız zaman durum belirsiz. Getiriniz belki enflasyonun üstünde, belki altında olabilir. Üstelik ani bir **devalüasyondan** da çok zarar edeceğiniz kesin.

Politika "enflasyon kadar devalüasyon" olunca, vatandaşın da tasarrufunu giderek daha yüksek oranlarda dövizde tutması hiç şaşırtıcı değil. Döviz **en az riskli**, yani güvenli enstrüman. TL ise riskli, yani **spekülatif** enstrüman.

Dalgalı kur bu sistemi **tersine çevirmiştir**. Şimdi gelecekte döviz kurunun ne olacağını kimse bilmiyor. Yukarı gidebilir. O takdirde dövizde kalan çok karlı çıkar. Ama aşağı da gidebilir. Döviz tutan büyük zararlar yazar.

Örnek verelim. Geçen Pazartesi günü 1 milyar liranız vardı. Dolar 1.3 milyon TL'den dolar aldınız. Altı ay sonra, **23 Ekim 2002'de** ne kadar paranız olacağını biliyor musunuz? Hayır. Dolar 1.56 milyon TL olursa 1.2 milyar, 1.69 milyon TL olursa 1.3 milyar, ama 1.43 milyon TL olursa 1.1 milyar liranız olacak.

Şimdi TL'de kalmaya bakalım. Altı aylık hazine bonusu basit faizi yüzde 49'muş. 1 milyar lira 23 Ekim 2002'de **1.245 milyar lira** oluyor. Ne bir lira eksik, ne de bir lira fazla.

Yukarıdaki örnek çok açıktır. Dalgalı kur rejimi ile enflasyonla mücadele programı birleşince, TL **güvenli enstrümana** dönüşmüştür. Getirisi bellidir. Büyük karlar söz konusu olamaz. Ama zarar ihtimali de yok gibidir.

Döviz ise kelimenin tam anlamıyla **spekülatif bir enstrümandır**. TL değer kaybederse büyük kar sağlar. TL değer kaybetmezse zarar yazılır. Riski büyük, o nisbette de potansiyel karı büyük bir enstrümandır.

Amatörler Kaybeder

Döviz piyasasının bundan sonra hep spekülasyonların oyun alanı olacağını çok iyi anlamak gerekiyor. Spekülasyon kimdir? **Esas işi** döviz kurlarındaki oynamalardan para kazanmak olan kişidir.

Esas işi başka iken arada döviz kurundaki oynamalardan para kazanmaya çalışan **tüm amatörlerin** çok dikkatli davranması gerekiyor. İşin mantığı gereği, profesyonellerle oynayan amatörler daima kaybeder. Kural budur.

Unutmayın. Spekülasyonun çok kar edebilmesi büyük ölçüde **amatörlerin sayısına** bağlıdır. Yani spekülasyon alırken ona satacak, satarken ondan alacak birileri gerekir. Spekülasyonun karı onların zararıdır. (28 Nisan 2002)

GENE SEÇİM SİSTEMİ

Bilgisayarın bir avantajı da insanın aradığını kolayca bulabilmesi. Makina'ya "iki türlü seçim" ifadesini ara diye sordum. Sabah'ta yazmaya başladığım Şubat 1994'den bu yana en yüz defa kullanmışım. Konusu **seçim sistemi** olan dört yazım çıkmış.

Seçim sistemleri ile ilgilenmem **1980'li yılların başına** gidiyor. 12 Eylül sonrasında üniversiteyi bırakınca kafamı epey meşgul etmişti. Fırsat buldukça okudum. Dostlarla uzun tartışmalar hatırlıyorum.

Fransız seçimleri Türkiye’de seçim sistemi tartışmasını yeniden canlandırdı. Aşağıda 14 haziran 1998 tarihli “**Milletvekilini Kim Seçecek?**” adlı yazımdan uzun bir alıntı var.

İki Turlu Dar Bölge

“Demokrasilerde, milletin kendisini yönetecek kişileri **nasıl seçtiği** doğallıkla büyük önem taşıyor. İlginç bir gözlemlerle başlayalım. Anayasa pek çok konuda tüzük kadar ayrıntılıdır. YÖK, TRT, DPT, vs. çok sayıda kurumu düzenler.

Ama seçimlerin düzenlenmesi **kanunlara** bırakılmıştır. Yani, kurucu irade Mecliste basit çoğunluğu TRT’ye karıştırmaz. Fakat seçim sistemi konusunda özgür bırakır. Acaba neden bu yol tercih edilmiş?

İlk karar, milletvekilinin seçileceği bölgenin saptanmasıdır. Başta ABD ve İngiltere, genel uygulama bir seçim bölgesinden bir milletvekilinin seçilmesidir. Buna “**dar bölge**” diyoruz. “Tekli bölge” (single constituency) daha doğru olurdu.

Türkiye’de uygulanan ise “**geniş bölge**” (multiple constituency). Birden çok milletvekili aynı seçmeni temsil ediyor. İstanbul’da bir bölgeden yirmiden fazla milletvekili çıkıyor. Benim (sizin) o kadar milletvekili muhabetim.

Keşke bir tane olsa. Dar bölge millet ile vekili arasında doğrudan bağ kurmanın en emin yoludur. Adresimi görünce, benim seçmen olup olmadığımı anlamalı. Bana “**kardeşim senin benden başka 19 vekilin var, onlara git**” diyememeli.

Anglosaksonlar, dar bölgede **en çok oyu alan aday**ı seçiyorlar. Bizim belediye başkanlığı gibi. Bazen yüzde 30 oyla milletvekili olunuyor. Meşruyet tartışması hiç çıkmıyor. Oyunun kurallarını tüm oyuncular kabul etmiş.

Fransızlar ve başka pek çok ülke **iki turlu** yapıyor. Genellikle ikinci tura ilk turda en çok oy alan iki aday katılıyor. Tanım icabı, sonunda seçilen kişi oy veren vatandaşların en az yarısını temsil ediyor.

Muhlifleri ne derse desin, ben Türkiye için en iyisinin “**iki turlu dar bölge**” olduğuna kesinlikle inanıyorum. 1980’lerden bu yana her fırsatta savunuyorum. Savunmaya devam edeceğim.”

Türkiye’yi Rahatlatır

İki turlu dar bölge seçim sisteminin Türkiye’yi rahatlatacağı konusunda hiç tereddütüm yok. Bugünkü sisteme kıyasla daha **istikrarlı hükümetlere** izin veren bir meclisin oluşmasına ciddi katkılar yapacaktır.

Bir kaç önemli hususu belirtelim. Dar bölge çok şikayet edilen **lider hakimiyetine** karşı en emin ilaçlardan biridir. Kendi gücü ile bölgesinden seçilen milletvekili liderin tahakkümüne direnebilecektir.

Milletvekili adaylarının **kalitesi** yükselecektir. Kalitesiz aday halinde seçmenin ilk turda oyunu esirgemesi ikinci tura bile kalamama anlamına gelecektir. Siyasetin bağımsız düşünen ve kaliteli vekillere çok ihtiyacı vardır.

Meşruyet tartışmaları bitecektir. Her seçilmiş, seçmen kitlesinin yarısından fazlasını temsil eder. Müşterisi de parti teşkilatı ve oy veren küçük azınlıklar değildir. Kendisine oy veren çoğunluğun taleplerine kulağını tikayamaz.

Bir sonraki seçime **iki turlu dar bölge** seçim sistemi ile girilmesini umut ve temenni ediyorum. (2 Mayıs 2002)

ENFLASYON EĞİLİMLERİ

Nisan enflasyonu açıklandı. Bir sürpriz olmadı. Piyasalar enflasyondaki düşüş eğilimini saptamıştı. TEFE **yüzde 1.8** ile beklentilere en yakın çıkan endeks oldu. TÜFE’deki **yüzde 2.1’in** biraz altı öngörülüyordu. Aynı şekilde Özel İmalat Sanayindeki (ÖİS) **yüzde 1.9** da öngörülenin az üstünde çıktı.

2001’de Nisan ayı enflasyonu çok yüksekti. TL’nin Şubat sonunda başlayan değer kaybı fiyatlara Nisan’da yansımıştı. Dolayısı ile yüksek Nisan çıkıp düşük Nisan girince, **yıllık enflasyon oranlarında** büyük bir gerileme oldu.

Yıllık TEFE Mart’ta yüzde 77.8 iken Nisan’da yüzde 58.4’e indi. **20 puanlık** çok hızlı bir düşüş söz konusu. ÖİS’de benzer bir durum var. Yüzde 75.5’den yüzde 55.6’ya **20 puan** kaybetmiş. Yıllık TÜFE Mart’ta yüzde 65.1’den Nisan’da yüzde 52.8’e **12 puan** düşmüş.

Yıllık enflasyon oranlarındaki değişim enflasyonun **ne yönde seyrettiğinin** bir göstergesidir. Enflasyon sabitse, yıllıklar aynı kalır. Enflasyon düşüyorsa, yıllık da düşer. Enflasyon yükseliyorsa yükselir.

Ancak, gene de yıllık enflasyon sayıları **geçmişe** yöneliktir. Bize son oniki aydaki enflasyonu verir. Eğer enflasyon eğiliminde büyük bir değişme varsa, olup biteni yeterince aydınlatmaz.

Gelecek Enflasyon

Halbuki vatandaş ve ekonomik aktörler için önemli olan geçmiş, olmuş bitmiş enflasyondan çok **gelecekte** nasıl seyredeceği hakkındaki bilgidir. Kullanılan yöntemlerden birine “**enflasyon eğilimi**” denir.

Şöyle anlatalım. Bir yıl **uzun** bir süredir. Arada enflasyonu etkileyen çok önemli gelişmeler olması ihtimali yüksektir. Öte uçta bir ay ise **çok kısa** bir süredir. Bir ayda enflasyonun raslantısal nedenlerle ve geçici olarak düşmesi yada yükselmesi söz konusu olabilir.

Ne yapmalı? Yakın geçmişe bakılır. **Üç ay** anlamlı bir dönem olarak alınır. Enflasyondan mevsimlik etki arındırılır. Böylece tarım ürünlerindeki dalgalanma ve giyim, okul, vs. mevsimlerden etkilenen değişim ayıklanır.

Sonrası basittir. Geçen üç ayın mevsimlik etkiden arındırılmış enflasyonu ondan sonraki **bir yıl boyunca** devam etse yıllık enflasyon ne olurdu sorusuna cevap aranır. Formülü yazınca bilgisayar birkaç saniyede hesaplar. Son üç aylık enflasyonun hangi tempoda seyrettiğini buluruz.

Enflasyondaki düşüşün ne kadar belirgin olduğunun anlaşılması için işi biraz büyüttüm. Kasım ayına geri gittim. Ayrıca, 1999 sonu 2000 başı için aynı dönemi de karşılaştırmayı kolaylaştırmak için ekledim. Hesaplanan **enflasyon eğilimleri** aşağıdaki tablodadır..

İki gözlem yapmak istiyorum. Nisan itibariyle üç endeks için de enflasyon eğilimi **yüzde 35 ve 31**'lik hükümet hedefinden düşüktür. Keza, 2002'de eğilim 2000'in neredeyse yarısıdır.

Nedenleri sanıyorum yeterince tartışıldı. Birincisi, Aralık'dan bu yana TL nominal değer kazandığından, fiyatlar üstünde en azından döviz kurundan kaynaklanan bir maliyet baskısı yoktur. 2000'de aylık **yüzde 2** devalüasyon sürüyordu.

İkincisi, 2000 başında talepte ani bir patlama olmuştu. **İç talepteki canlılık** üreticilerin fiyat arttırmalarını kolaylaştırıyordu. 2002'nin ilk dört ayında ise talepte bir kıpırdanma olmamıştır.

İkisi birleşince, doğal olarak enflasyon da düşmektedir. Düşmeye de devam edecektir. Buna sevinmemiz gerekiyor. (5 Mayıs 2002)

Aylar	TEFE	TÜFE	ÖİS	Aylar	TEFE	TÜFE	ÖİS
Kas.99	73	73	68	Kas.01	87	81	95
Ara.99	85	79	81	Ara.01	81	65	78
Oca.00	91	78	91	Oca.02	63	65	43
Şub.00	88	76	83	Şub.02	52	50	26
Mar.00	56	56	54	Mar.02	36	38	17
Nis.00	34	39	29	Nis.02	22	20	13

DOLAR VE ABD'NİN DIŞ AÇIĞI

Geçen hafta ilginç bir konferans dinledik. Konuşmacı Dünya Bankasının uluslararası ekonomiyi izlemekle görevli bölümünün başkanı **Uri Dadush** idi. Küresel ekonomide konjonktür gelişmelerini anlattı.

Bir: ABD yavaş yavaş **resesyondan çıkıyor**. Tarihinin en uzun genişleme döneminden sonra derin ve uzun süren bir resesyon bekleyenler yanıldı. Resesyon kısa sürdü. Ekonomi çabuk toparlanıyor.

İki: AB'de yavaşlama altı ay sonra olmuştu. Üstelik daha da yumuşak geçti. O nedenle toparlanmanın da **altı ay geriden** geleceği tahmin ediliyor. Keza canlanma daha yavaş olacak.

Üç: Japonya'nın durumu hala çok kaygı verici. Bankacılık kesimindeki sorunlara kararlılıkla yaklaşmayı bir türlü yanaşmıyorlar. İşler daha da kötüleşirse dünya ekonomisini mutlaka **olumsuz etkileyecektir**.

Dört: 2002 ve 2003'de dünyada ekonomik büyüme hızlanacak. 2001'de hiç artmayan dünya ticareti tekrar yükselme trendine girecek. Türkiye'nin de içinde olduğu **gelişen ekonomiler** için bunlar iyi haberler.

Ancak, hala bazı riskler var. **Petrol fiyatları** tırmanırsa, ekonomideki canlanmayı bir miktar frenler. Ancak Dadush bunun küçük bir ihtimal olduğu kanısında. Buna karşılık ABD'nin giderek büyüyen dış açığının sorun yaratabileceği kanısında.

ABD'nin Dış Açığı

Amerikan ekonomisinin çok ilginç özelliklere sahip olduğunu hepimiz biliyoruz. Çok sayıda **"en"** sıfatı taşıyor. En büyük, en zengin, en dinamik, vs. bunları duyuyoruz.

Ama bir başka "en" daha var. ABD dünyanın en büyük dış ticaret açığını veriyor. 2001'de resesyon nedeni ile sadece **420 milyar dolar**. Şimdi canlandığına göre, 2003'de 600 milyar dolara kadar çıkabileceği düşünülüyor.

ABD'nin bir başka ilginç yanı, dış ticaret açığı ile cari işlemler dengesi açığının birbirine çok yakın olması. 2001'de cari işlemler dengesi açığı da **420 milyar dolar**. Bunun anlamı görünmeyen ve diğer gelir ve giderlerinin birbirini karşılması.

Türkiye'yi hatırlatalım. DİE sayılarına göre 2001'de 10.1 milyar dolar dış ticaret açığı vardı. Halbuki cari işlemler dengesi 3.6 milyar dolar fazla verdi. Yani görünmeyen ve diğer gelirlerimiz net **13.7 milyar dolar** oldu.

İşin esas ilginç tarafı bundan sonra başlıyor. ABD yıllardır devasa dış açıklar veriyor. Fakat aynı anda dolar sürekli **değer kazanıyor**. Yani Amerika'ya sermaye girişi bu açığın üstünde bir yerlerde seyrediyor.

1995'de 1 Euro almak için 1.36 dolar ödeniyormuş (o tarihte Euro yok; DM'den hesaplıyoruz). 1997'de 1.13 dolar, 1999'da 1.06 dolar, 2001'de ise 0.89 dolar ödenmiş. Yani dolar altı yılda Euro'ya karşı **yüzde 35** değer kazanmış.

ABD'nin dış açığı arttıkça dolar değer kıymetlenmiş.. Dolar kıymetlendikçe dış açık artmış. Bu iş yıllardır böyle süregelmiş. Çünkü Amerikan ekonomisinin dinamizmi bütün dünya için Amerikaya **yatırım yapmayı** cazip hale getirmiş.

Sorular ortada. Bu süreç böyle ebediyete kadar devam eder mi? Yoksa sermaye akımları bir ara durur mu? Dış yatırım gelmeyince doların değeri ne olur? Doların değer kaybetmeye başlaması Amerikan ekonomisinin nasıl etkiler?

Başladı mı?

Son haftalarda dolar cephesinde epey hareketlilik var. Piyasalarda doların düşeceği rivayetleri yayılıyor. O kadar ki, ABD yönetimi bu konuda konuşmaya başladı. Özetle, **"doların değeri bizim derdimiz değildir"** diyorlar. Hakikaten öyle mi?

O arada dolar sessiz sedasız değer kaybediyor. Euro/dolar paritesi Şubat sonunda 0.86'dan geçen hafta 0.92'ye çıktı. Yani dolar iki ayda **yüzde 6** geriledi. Yerimiz kalmadığı için dolardaki düşüşün Amerikan ekonomisinde ve dolayısı ile dünyada yaratabileceği sorunları bir başka yazıda ele alacağız. (9 Mayıs 2002)

TOPARLANMA BAŞLADI MI?

Ekonomik krizin topluma büyük bir bedel ödettiği konusunda bir tereddüt yok. Ancak, krizlerin olumlu etkileri de oluyor. Son krizin Türkiye'de **iktisada ilgiyi** arttırdığını söyleyebiliriz. Krizden çok şey öğrenerek çıkıyoruz.

Talep ve üretimde gerileme haline "resesyon" denmesine alışıldı. Şimdi yeni bir sözcük gündeme geliyor. **"Toparlanma"** kavramını daha önce de

kullandık. İngilizcesi “recovery”. Düşen talep ve milli gelirin tekrar eski düzeyine doğru yükselmesine deniyor.

Neden büyüme değil de toparlanma? Mantık nisbeten açık. Ekonominin 2000 yılı mutlak milli gelir düzeyine ulaşmasına daha epey zaman var. Ancak ondan sonra ekonominin **büyümesinden** söz edebiliriz.

Şu anda başlayan ve büyük bir ihtimalle 2003 yılı ortalarına kadar sürecek olan dönemde milli gelir 2000 yılının altında seyredecek. Fakat resesyonun dip noktasına kıyasla artış olacak. “**Toparlanma**” sözcüğü olan biteni bence çok iyi özetliyor.

Sanayi Üretim Endeksi

Devlet İstatistik Enstitüsünün ekonomiyi izlemekte kullandığı önemli göstergelerden biri **Sanayi Üretim Endeksidir**. Endeks sözcüğünün ne anlama geldiğini fiyat endekslerinin ayrıntılarını incelerken açıklamıştık.

Bu endeks için DİE üç ana sektör (Madencilik, İmalat Sanayi ve Elektrik, Gaz, Su) ve 26 sektörde **403 farklı malın** üretim miktarlarına bakıyor. Her mal için üretimdeki değişmeyi o malın endeksteği ağırlığı ile çarparak önce sektör sonra toplam sanayi üretiminde değişmeyi buluyor.

Endeksin baz yılı **1997 ortalaması**. Bulunan endeks sayısı 1997 yılı ortalama aylık üretime kıyasla nerede durduğumuzu gösteriyor. Endeks sayısını bir önceki yılın aynı ayı ile kıyaslayarak yıllık değişim (artma yada azalma) oranı elde ediliyor.

Aylık sanayi üretim endeksinin bazı sorunları var. Örneğin mevsimlik olaylardan çok etkileniyor. Türkiye’de **dini bayramların** üçyülda bir ay değiştirmesi ek bir sorun yaratıyor.

1999-2001 arasında Kurban Bayramı **Mart**’a denk gelmişti. Özellikle 2001’de tam hafta ortasına düştüğünden bütün hafta üretim durmuştu. Bu yıl ise Kurban Bayramı Şubat’a geçti. Mart’ta tam ay çalışıldı.

Ne fark eder? Mart 2001’de resmi 18 işgünü vardı. 2002’de 21’e çıktı. Demek ki üretim yapılan gün sayısında geçen yıla kıyasla **yüzde 16.6’lık** bir artış var. Daha çok işgünü çalışılınca daha fazla üretim yapılması kaçınılmazdır.

Toplam sanayi üretim endeksi Mart 2001’de **yüzde 18.7** artmış. İmalat sanayinde artış daha yüksek, **yüzde 20.5** olmuş. Ocak-Mart arası üç aylık dönemi 2001’le karşılaştırınca toplam endekste **yüzde 3.5**, imalat sanayinde **yüzde 3.9** artış bulunuyor.

Bayram etkisini düşsek bile, Mart’ta imalat sanayi üretiminde **yüzde 4-5** civarında bir artış var. Nitekim, üç aylık dönemdeki yüzde 3.9 artış da bununla tutarlı durmaktadır.

Artış Sürecidir

İçinde bulunduğumuz 2002’nin ikinci çeyreğinde de sanayi üretim endeksinde artışın devam etmesini bekliyoruz. Nisan’dan itibaren artış oranı daha düşük ama **pozitif** çıkacaktır. İç piyasa hala durgun olsa da, ihracat artmaktadır. Üretimi arttırmadan ihracatı arttırmak mümkün değildir.

Ekonomide toparlanmanın ikinci çeyrekte net bir şekilde görüleceğini öngörüydük. Sanayi üretim endeksi toparlanmanın **birinci çeyrekte** başladığına işaret ediyor. Olumlu bir gelişmedir. (12 Mayıs 2002)

SEÇİM VE EKONOMİ

Siyasi ve ekonomik gündemin tepesine aniden seçimler oturdu. Olağan karşılıyor. **Nisan 2004’de** yapılsa bile seçimlere en çok 22 ay kaldı. 1983’den bu yana beş yıllık süresini tamamlayan Meclis ise olmadı. Demek ki seçim zamanı geldi.

Bir hususu vurgulamakta yarar görüyoruz. **Makroekonomik istikrar** Türkiye’nin ufkunu uzatmaya başladı. Geçen yılın Mayıs’ında bırakın 22’yi altı ay sonrası bile kimseyi ilgilendirmiyordu. Şimdi olaylara biraz daha uzun dönemli bakılıyor.

Bakan Derviş’in seçimle ilgili açıklamaları olayın ayrıntısıdır. Tüm ekonomik aktörler seçimi zaten **düşünmeye başlamıştı**. Eminim siyasi kadroların zaten hiç aklından çıkmamıştı.

Demokraside seçim **en sıradan** olaylardan biridir. Nasıl ki güneş her sabah Doğan doğar, bir demokraside muntazam aralıklarla seçim yapılır. ABD gibi seçim tarihleri sabitlenmiş az sayıda ülke dışında sık sık erken seçimler de olur. Ekonomiler bundan çok kısıtlı etkilenir.

Türkiye’de ise seçimler ekonomiyi çok yakından ilgilendirir. Vatandaş, geçmiş deneyimlerinden seçim döneminde hükümetlerin çok farklı politikalar uygulayacaklarını bilir. Seçim yaklaşınca **hem korkar**, hem de **biraz sevinir**.

Popülizm ve Seçim

Neden Türkiye’de seçimlerin ekonomiye etkisi çok farklı oluyor? Vatandaş ne korkutuyor? Ne sevindiriyor? Bu soruları kısaca cevaplandıralım.

Dünyanın her yerinde **ekonomik gidişat** seçim sonuçlarını etkiler. Ekonomi iyi gidiyorsa, iktidardaki parti yada partilerin oy oranı daha yüksek olur. Ekonomi kötü gidiyorsa seçimi kaybetme ihtimalleri artar.

Dolayısı ile, hükümetler seçim öncesinde ekonomiyi **genişletici politikalar** uygulamayı tercih ederler. Maliye ve para politikalarını şartların elverdiği ölçüde gevşetmeye çalışırlar. Can acıtıcı kararları seçim sonrasına ertelerler.

İktisat literatüründe bu sürece “**siyaset kökenli ekonomik konjonktür**” adı verilir (İngilizcesi “political business cycle”). Seçimden önceki bir yılla seçimden sonraki bir yılın para ve maliye politikaları karşılaştırılarak ölçülebilir.

Türkiye’nin sorunu, siyasete popülizmin hakim olmasıdır. Yani seçim öncesi para ve maliye politikalarındaki gevşemenin sağduyunun ve ekonominin dengelerinin kaldırabileceğinin **çok üstünde** seyretmesidir.

Memur ve işçilere yüksek zam verilir. Tarım destek fiyatları başını alır gider. KİT ürünlerinin fiyatları denetlenir. Seçim amaçlı yatırımlar artırılır. Vergiler ise şu yada bu şekilde düşürülür.

Devletin harcamaları artarken gelirleri artmayınca tanım icabı **bütçe açığı** ciddi şekilde büyür. Bu açık ya ödenen faize bakılmadan borçla karşılanır. Yada seçim sonrası enflasyonist etkisi göz ardı edilerek para basılır.

Her iki yol da makroekonomik istikrarın ciddi şekilde bozulması anlamına gelir. **Seçim korkusunun** nedeni budur.

Öte yandan, seçim popülizmi iç piyasayı canlandırır. Seçim döneminde işler açılır, karlar artar, işsizlik azalır. Faturanın seçimden sonra ödeneneceği bilinse bile insanların **yüzü güler**.

Gene Olur mu?

Anahtar soruları hemen soralım. IMF ile imzalanan anlaşma çerçevesinde hükümet bu seçim döneminde de popülizm yapabilir mi? Yapmaya karkarsa program devam eder mi? Program terkedilirse seçim popülizmi sonuç verir mi?

Doğrusu ilk soruya kesin "**hayır**" diyemiyorum. Hükümet pekala popülizme kalkışabilir. Kimsenin şaşıracağını sanmıyorum. Ancak, diğer iki soruya "evet" demek mümkün değildir.

Bütçe hedeflerinden şaşma halinde IMF geçen Temmuz'da yaptığı gibi **kırmızı kartı** çıkartacaktır. Yani kur patlar, faiz tırmanır ve iç talep tekrar durur. Neticede popülizm denemesi geri teper. (16 Mayıs 2002)

BÜYÜK SINAV ÖNE ALINDI

Hem ekonomi hem de siyaset açısından çok ilginç günler geçiriyoruz. Başbakan Ecevit'in sağlık durumunda ciddi tereddütlerin oluşmasının mutlaka siyaseti ve oradan **makro dengeleri** etkileyeceği biliniyordu.

Bu sütunda sık sık kullandığımız "**çoklu denge**" kavramını hatırlatalım. Geri planda Türkiye ekonomisinin geçmişte yaşadığı büyük volatilité var. İnsanlar yeni bir krizden korkuyor. En küçük olumsuzlukta panikliyor. Ekonomi sarsılıyor.

"Çoklu denge" nedir? Temel büyüklükler aynı iken, beklentilere göre ekonomi birbirine neredeyse **zıt noktalarda** dengeye gelmesidir. İyimser beklentiler ekonomiyi iyi dengeye götürüyor. Karamsar beklentiler ise kötü dengeye taşıyor.

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri tipik **kötü denge** örnekleridir. Keza, 2001 yazında kurda oluşan "**balon**" (yada köpük) aynı şekilde tümü ile beklentilerden kaynaklanmıştı.

Cuma günü Başbakan'ın tekrar hastaneye yatması piyasaları altüst etti. Çünkü iki haftadır yazılan **Ecevit-sonrası hükümet ve erken seçim senaryoları** aniden gerçeklik kazandı. TL yüzde 3 değer kaybetti. Faiz üç puan yükseldi. **Kırılganlık Sürüyor mu?**

Siyaseti gelişmeler hakkında bir tahmin yapmak istemiyoruz. En kötü senaryodan yola çıkalım. Ecevit'in sağlık durumunun bundan sonra başbakanlık yapmasına izin vermediğini ve **siyasi istikrarsızlığın** arttığını kabul edelim.

Bizi ilgilendiren bu durumun ekonomiye etkisinin ne olacağıdır. Daha açık soralım. Böyle bir gelişme ekonomiyi tekrar **2001 yılı başlarına** geri götürür mü?

Döviz kuru alıp başının gider mi? Faiz tekrar yüzde 100'lere tırmanır mı? Talep ve üretimde görülen toparlanma eğilimi tersine döner mi?

Yoksa bunların hiç biri olmaz mı? Kur, faiz ve talepteki dalgalanma kısa süreli ve düşük yoğunluklu olur mu? Ekonomi kısa süre içinde Ocak-Nisan döneminde görülen **olumlu havaya** geri döner mi?

Bu soruları iktisatçı diline tercüme edebiliriz. Türkiye ekonomisi 2002 yılı Mayıs ayında 2001 yılı başında olduğu kadar **kırılgan** mıdır? Yoksa son bir yılda gerçekleştirilen yapısal düzenlemeler ekonominin kırılganlığını **azaltmış** mıdır?

Kamu oyunda her iki görüşü savunanların olduğunu izliyoruz. Aralarında takdir ettiğim iktisatçıların da yer aldığı bir kesim ekonominin halen 2001 başı kadar kırılgan olduğu kanısında. Dolayısı ile siyasi sorunların bizi hızla çok **kötü bir dengeye** götüreceğini düşünüyorlar.

Bakan Derviş ve IMF-Dünya Bankası sorumluları ise tersini savunuyorlar. Ekonominin **bağışıklık sisteminin güçlendiği** kanısındalar. Bunu bütçe disiplininin tesis edilmesine, IMF'den gelen kaynağın "sıcak para" dönemini bitirmesine, serbest kur rejimine geçilmesine, yapısal reformlara bağlıyorlar.

Acaba hangi görüş daha doğru? Baştan söyleyeyim. Bana **ikincisi** daha makul geliyor. Son birbuçuk yılın ekonominin bağışıklık sistemini güçlendirdiği ve kırılganlığını azalttığı kanısındayım.

Önemli Haftalar

O bakıma önümüzdeki birkaç haftanın son derece önemli olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye ekonomisi çok ciddi bir **sınavdan** geçecek. Sınav tarihinin bu kadar erken olmamasını tercih ederdik. Ama oldu bir kere.

Siyasetten gelen kötü haberlerle birlikte dolar geçen yaz ayları gibi başını alıp gidecek mi? Faizdeki yükseliş sürecektir mi? Yoksa siyasi istikrarsızlığa rağmen kur ve faizdeki dalgalanma kısıtlı mı kalacak?

Sınavın çözüm anahtarını da verelim. Doların 1.5 milyonu aşması yada **1.4-1.5 milyon** aralığına sıkışması iyi bir göstergedir. Keza faizin yüzde 70'e vurması yada **yüzde 60'da** kalması çok anlamlıdır.

İlk halde kötümserlik güç kazanacaktır. O takdirde Türkiye'nin işi gerçekten çok zordur. İkinci halde iyimserler haklı çıkacaktır. Siyasi kriz ekonomiye güvenin artması ile bile sonuçlanabilir. **Bekleyelim ve görelim.** (19 Mayıs 2002)

İSTİKRARIN SIRRI

Pazar yazımızda erken seçim ve Ecevit'in sağlık durumu etrafında oluşan siyasi belirsizliğin ekonomiye muhtemel etkilerine bakmıştık. Analizi "**kırılganlık**" kavramı üstüne inşa ettik.

Türkiye ekonomisi hala kırılgan ise, siyasi çalkantının ekonomide **kalıcı hasar** yapması söz konusu olacaktır. Yok, ekonominin kırılganlığı azalmış ise dalgalanma **geçici ve kısmi** kalacaktır.

Kendi tavrımızı da açıkladık. Ekonomi çok daha **sağlıklı bir yapıya** yönelmekte idi. Sorunların çözümü yolunda çok ciddi adımlar atılmıştı. Artık eskisi gibi kırılğan **değildi**. Sonuç hafta başında belirginlik kazanır dedik.

Öyle oldu. Haftanın ilk üç gününde kur ve faizdeki yukarı hareket durdu. Her ikisi de **gerilemeye** başladı. Siyasi çalkantı öncesi düzeylere halen inmediler. Zaten en azından kurun tekrar 1.3 milyon'un altına düşmesi gerekmiyor.

Bu süreç geçen yıl ortasından itibaren sürekli tekrarladığımız gözlemler tutarlıdır. Aylardır yavaş fakat emin adımlarla **makroekonomik istikrarın** tesis edilmekte olduğunu söylüyoruz. Bütün işaretler o yöndedir.

Bu noktada ekonomiye istikrar getiren temel gelişmeleri yeniden gözden geçirmekte yarar görüyoruz.

Bütçe Disiplini

Bence en önemlisi onyıllık sorumsuzluk döneminden sonra kamu maliyesine disiplin gelmesidir. Sevelim yada sevmeyelim, güzellikle yada zorla, neticede Ecevit hükümeti 2000 yılı başından beri **sıkı maliye politikası** uygulamaktadır.

Ne kadar sıkı? Çok sıkı. Tekrarlamaktan usanmadığım ve usanmayacağım bir sayı var. 1999 yılında toplam kamu faiz-dışı açığı GSMH'nin **yüzde 2'sine** ulaşıyordu. Bunun içinde hem bütçe hem de bütçe-dışı (görev zararları, vs) açık dahildi.

2001 yılında toplam kamu faiz-dışı dengesi GSMH'nin yüzde 5.7'si kadar fazla verdi. Yüzde 2 açıktan yüzde 5.7 fazlaya geçildi. İki yılda GSMH'nin **yüzde 7.7'si** kadar bir düzelleme gerçekleştirildi.

Sayıları kontrol etmedim ama bence Türkiye bir **dünya rekoru** kırdı. Yakın dönem iktisat tarihinde bir başka örneği olduğunu sanmıyorum. Bu başarının gerisinde hükümetin kararlılığı kadar vatandaşın sessizce bu büyük fedakarlığa razı olması yatıyor.

2002 yılında toplam kamu faiz-dışı dengesi GSMH'nin **yüzde 6.5'una** çıkıyor. Bu sayıya Merkez Bankasının Hazine'ye vereceği "seignorage" geliri (yani yüksek karları) dahil değil.

Kamu maliyesinde faiz-dışı fazla, şirketlerde **işletme karına** benzer. Yapılan işten elde edilen nakit fazlası yeterince büyükse, şirket faizlerinin önemli bir bölümünü buradan karşılar. Dolayısı ile borçlarını döndürmekte zorlanmaz.

Bugün ve yakın gelecekte, ekonomik istikrarın anahtarı **faiz-dışı fazladır**. Bütçede ve bütçe-dışı harcamalarda disiplin devam ederse faiz-dışı fazla hedefi tutturulur. O tutturulduğu sürece makroekonomik istikrar sürer. Olay bu kadar basittir.

Yapısal Reformlar

Aynı derece önemli bir başka gelişme, bütçe disiplinin geçici önemlerle değil, bir dizi **yapısal reformun** hayata geçirilmesi sonucunda sağlanmasıdır. Liste çok uzundur. Hepsini saymaya bu sütün yetmez.

Bunlardan birini özellikle vurgulamak istiyorum. Bütçeye kaynak koymadan kamu bankalarını soyarak **görev zararı** yazılması dönemi bitmiştir. Son krizin tetikleyicisi kamu bankalarındaki büyük delik olmuştur.

Makroekonomik istikrarın gerisinde sır yoktur. Bütçe disiplini ve yapısal reformlar ekonominin kırılğanlığını azaltmıştır. (23 Mayıs 2002)

KRİZ VE DIŞ DENGE

Merkez Bankası **Ocak-Şubat 2002** dönemi ödemeler bilançosunu yayınladı. Açıkçası bu yıl şimdilik çok ilginç değil. Kurban Bayramı Mart'tan Şubat'a kaydığı için geçen yıllla anlamlı bir karşılaştırma yapmak da zor.

Mart dış ticaret sayıları da DİE tarafından yayınlandı. Sürpriz yok. 2.8 milyar dolar ihracat, 3.5 milyar dolar ithalat tahmin ediyorduk. Öyle çıkmış. İlk üç ayda ihracatta yüzde 5.9 artış görülüyor. Yıl sonu için yüzde 6.7 tahminimizle tutarlı.

Şubat itibariyle dış denge sayılarını ilginç kılan bir başka husus var. Kur çapası Şubat 2001'de bırakılmıştı. Demek ki oniki aylık dönemi bir önceki dönemle karşılaştırınca, **krizin dış dengeye etkisini** tam olarak görebiliriz.

Onu yapacağız. Krizden itibaren bir takvim yılı ile krizden önceki bir takvim yılı ile karşılaştıracamız. Aşağıda vereceğimiz sayılar **Şubat itibariyle oniki aylıktır**.

Cari Dengede Büyük Düzelleme

2001 Şubat sonunda yıllık ihracat 27.7 milyar dolar iken, bu yıl yüzde 12.8 artarak 31.5 milyar dolara çıkmış. İthalat ise 54.3 milyar dolardan yüzde 28.4 azalarak 38.8 milyar dolara düşmüş. Dolayısı ile dış ticaret açığı 26.6 milyar dolardan **7.3 milyar dolara** gerilemiş.

Dış ticaret açığındaki **19.3 milyar dolarlık** düzelenin 3.8 milyar doları ihracat artışından, geri kalan 15.5 milyar doları da ithalattaki azalmadan kaynaklanıyor. Bavul, transit, altın, vs. dengesi 4.5 milyar dolar fazlada aynı kalmış. Bir ilginç bilgi: altın ithalatı da 1.8 milyar dolardan 1.0 milyar dolara (yüzde 45.8) azalmış.

Buna göre Ödemeler Bilançosu tanımına göre dış ticaret açığı 22.7 milyar dolardan yüzde 87.2 azalarak **2.8 milyar dolara** inmiş. Yani dış ticaret neredeyse dengeye gelmiş.

Turizm gelirleri 7.6 milyar dolar iken yüzde 6.3 artarak 8.1 milyar dolara yükselmiş. Buna karşılık, toplam görünmeyen gelirler 22.7 milyar dolardan yüzde 26.5 azalarak **16.7 milyar dolara** gerilemiş. Bu noktaya bir mim koyun.

Faiz giderleri 6.7 milyar dolardan yüzde 5.5'lük bir artışla 7.1 milyar dolara yükselmiş. Ancak toplam görünmeyen giderler 15.1 milyar dolardan yüzde 11.4 azalarak **13.4 milyar dolara** inmiş.

Görünmeyenler dengesi 7.6 milyar dolar fazladan yüzde 57 azalarak **3.3 milyar dolar fazlaya** düşmüş. Bunu dış açığı ile toplayınca, Mal ve Hizmet dengesini buluyoruz. 14.6 milyar dolar açık 0.4 milyar dolar fazlaya dönüşmüş.

Dikkatizi çekiyorum. Dış ticaret dengesindeki düzelme 19.3 milyar ama mal hizmet dengesindeki düzelme 15 milyar. Görünmeyen giderler de 1.7 milyar dolar azalmıştı. Sorun, turizmdeki artışa rağmen görünmeyen gelirlerdeki **6 milyar dolar** düşüşte yatıyor.

Gelelim işçi dövizlerine. 5.3 milyar dolar iken yüzde 28.6 azalarak 3.9 milyar dolara gerilemiş. Böylece cari işlemler dengesi 9.3 milyar dolar açıktan **4.3 milyar dolar** fazlaya dönmüş. Kriz, devalüasyon, iç talebin çökmesi, vs. dış dengede bir yılda **13.6 milyar dolar** düzelme ile sonuçlanmış.

Sermaye Kaçağı

Görünmeyen gelirler ve işçi dövizlerindeki düşüş fevkalade anlamlıdır. Bunu **sermaye kaçağı** gibi görebiliriz. Yani kazanılan dövizin yurt dışında tutulması tercih edilmiş, Türkiye'ye getirilmemiştir.

Ne kadar tutuyor? 1 milyar dolar işçi dövizlerinde, 6 milyar dolar görünmeyenlerde açıklanmayan kayıp vardır. **7 milyar dolar** eder. Ancak, ayrıca net hata noksan kaleminde de **2.5 milyar dolar** eksi vardır. Bir önceki dönemde de sayı aynıdır. İki yılda 5 milyar dolar kayıp da orada görülüyor.

Şöyle bir sonuca varabiliriz. Krizin ilk oniki ayında, cari işlemler dengesi ve net hata noksan kaleminde takriben **10 milyar dolar** sermaye kaçağı vardır. Sermaye hesabında görülen 13.4 milyar dolar resmi sermaye çıkışına bunu da eklemek gerekmektedir. (26 Mayıs 2002)

GUVERNÖR ARANIYOR

Anglosaksonların diğer milletlerden çok farklı olduğun şeklinde güçlü rivayetler dolaşır. Bunun çeşitli örnekleri verilir. Demokrasinin beşiği İngiltere'nin **yazılı anayasasının** olmaması hatırlatılır.

Son dönemde anglosakson tipi piyasa ekonomisi ile hukuk sistemi arasındaki bağ da vurgulanıyor. "**Avam hukuku**" (Common Law) diye bir gelenekleri var. Meclisin çıkardığı kanunların yanında yargı da kanun koyucu işlevine sahip.

Arada sırada bu farklılığın zihniyet boyutunu da gösteren somut olaylarla karşılaşırız. Doğrusu hayret içinde kalırız. Geçen hafta **The Economist** dergisinde gördüğüm bir ilan bütün bunları bilmeme rağmen beni şaşırttı.

Yarım sayfalık ilanı Yeni Zelanda Merkez Bankası vermiş. Büyük punto ile amacı üst kısmında belirtiliyor. "**Guvernör**" aranıyor. Evet. Doğru okudunuz. Yeni Zelanda hükümeti, The Economist dergisine ilan vererek Merkez Bankasına Başkan aradığını duyuruyor.

Ayrıntılar Çok Önemli

İlan **Merkez Bankasının işlevlerini** tanımlayarak başlıyor. Üç işlev konmuş. Bir: fiyat istikrarını sağlayacak şekilde para politikasını yürütmek. İki: Sağlıklı ve etkin bir mali sistemin sürdürülmesini temin etmek. Üç: Halkın para ihtiyaçlarını sağlamak.

İlki üstünde biraz durmak istiyorum. Merkez Bankası para politikasını yapıyor. Ama her politika bir hedefe göre yapılır. Yeni Zelanda'nın hedefi baştan **fiyat istikrarını sürdürmek** şeklinde tarif edilmiş.

Fiyat istikrarı çok önemli bir kavramdır. Türkiye'de pek bilinmez. Normal, çünkü gerçek hayatta fiyat istikrarı yoktur. Kavram enflasyonun olmaması anlamına gelir. Enflasyonun bir başka tanımı da fiyat istikrarsızlığıdır.

İlan bu konuya daha da açıklık getiriyor. "Tayin edilmeden önce, Guvernör, Maliye Bakanı ile Bankanın temel işlevi olan fiyat istikrarının parasal politika hedefleri ile **nasil sağlanacağı** konusunda bir anlaşma yapmak zorundadır. Guvernör para politikası konusunda tek (nihai) karar yetkisine sahiptir".

Merkez Bankası Başkanı göreve gelmeden önce hükümetle **bir kontrat** imzalıyor. Burada enflasyon hedefi tesbit ediliyor. Başkanın hangi araçları kullanarak bu hedefi tutturacağına açıklık kazandırılıyor.

İlana koymamışlar ama başka yerde okuduklarımızdan bildiğimiz bir hususu belirtelim. Merkez Bankası Başkanının maaşı enflasyon hedefini tutturabilmesine bağlı. Hedeften küçük sapmalar halinde Başkanın **maaşı düşüyor**. Ciddi bir sapma halinde ise hepten işini kaybediyor.

Nasıl bir kişilik aradıklarının da tanımı veriliyor. "Başkan, **en üst düzey ahlak ve güvenilirlik** kriterlerine uygun kişiliğe sahip olmalıdır. Entellektüel yetenek, yeterli akademik vasıflar ve geniş işhayatı deneyimi ayrıca zorunlu koşullardır. Kendisinden liderlik ve üstün yönetim becerileri beklenmektedir".

Saydamlık

Merkez Bankasını kanunla bağımsız hale getirmek şüphesiz çok önemli bir adımdır. Gerekli koşuldur. Ama yeterli koşul değildir. Ben yeterli koşulu **saydam yönetim** ilkelerinin hayata geçirilmesinde görüyorum.

Yeni Zelanda'nın ilanı bu perspektifte anlam kazanıyor. Merkez Bankası Güvernörlüğü ekonomi için anahtar görevlerden biri. Ekonominin çıkarı bu göreve **en iyi yapacak kişinin** getirilmesini gerektiriyor.

Demek ki mümkün olduğu kadar çok insana, **açık bir yarışta** bu görevin kendilerine verilebileceğini duyurmak gerekiyor. Ne kadar çok kaliteli aday gelirse, o kadar iyi bir başkan seçilmesi ihtimali de artar.

Verilen ilan **siyasetçi-bürokrat kliklerin** kapalı kapılar arkasındaki gücünü kırmayı hedefliyor. Türkiye için çok anlamlı olduğunu düşünüyorum. (30 Mayıs 2002)

SIYASETE BAKIŞ

Başbakan Ecevit'in sağlık durumunun yarattığı **siyasi belirsizlik** mali piyasaları tedirgin ediyor. Siyasetin geçmiş performansını hatırlayınca insanların sinirli olmalarına hak vermemek elde değil.

Aslında ortada beklenmeyen bir olay da yok. Sonbahardan bu yana tahminlere başbakanın sağlık sorunlarını dahil ediyorduk. Daha açık söyleyelim.

Meclis dönemi bitmeden sağlık nedenleri ile **görevinden ayrılması** ihtimalini yüksek görüyorduk.

Kur ve faizdeki oynama ekonomiyi nasıl etkileyecek? "**Çoklu denge**" kavramını sık sık kullanıyoruz. Temel politikalar aynı iken beklentilere göre ekonomi biri "iyi" diğeri "kötü" iki farklı noktada dengeye gelebiliyor.

2001 yazı tipik bir kötü denge örneği idi. IMF desteğine rağmen ekonomik aktörler karamsar beklentilerini sürdürdüler. Kötümserliğin yarattığı döviz talebi kurda bir "**balon-köpük**" oluşturdu.

Gereksiz yere tırmanan döviz kuru iç talebe ve büyümeye büyük darbe vurdu. Zamanla kötü beklentilerin **nesnel bir temele** oturmadıkları anlaşıldı. Döviz talebi durdu. Gerisini biliyorsunuz.

Şimdi ne olabilir? Ekonomi tekrar bir **kötü dengeye** yönelir mi?

Siyaseti Öngörmek

Türkiye ekonomisi hakkında tahmin yapmak aslında **siyaset hakkında** tahmin yapmaktır. Eğer siyasetle ilgili yanlış bir tahmin yaparsanız ekonomik tahminlerinizi tutturma ihtimaliniz yok denecek kadar azalır.

Bir bakıma Türkiye'de siyasi gelişmeleri tahmin etmek çok zordur. Çünkü siyaset **çok değişkendir**. İstikrarlı değildir. Büyük sürprizlere açıktır. Yakın geçmişte bu genel kanıyı doğrulayan çok sayıda örnek vardır.

Bir tanesini kısaca hatırlatalım. 1995 seçimlerinde Çiller'in ana teması Refah Partisinin engellenmesi idi. Vatandaşın **Erbakan'a karşı** oy istedi. Seçimden sonra aynı Çiller Erbakan'ı başbakan yapan koalisyonu inşa etti.

Saniyorum ki piyasalar bu ve benzeri bir çok olayı düşünerek tedirgin oluyorlar. Ecevit'in sahneden çekilmesi halinde siyasette son dört yılda yaşanan nisbi istikrar döneminin biteceğini, gene eski **istikrarsız ve kavgalı** koalisyon dönemlerine geri döneceğini düşünüyorlar.

Burası Türkiye; burada olmaz olmaz. Ancak daha dikkatli ve genel bir analizin farklı sonuçlara ulaşacağı kanısındayım. Bence, 1997 yazında Erbakan hükümetinin düşmesinden bu yana görülen siyasi istikrar sadece **Ecevit'in kişiliği** yada benzer nedenlerle açıklanamaz.

Daha **derin eğilimlere** bakmak gerekiyor. Bunlar arasında ekonomide girilen büyük yapısal dönüşüm var. Soğuk savaş sonrası dünya konjonktürünün getirdiği yeni kısıtlamalar son derece önemli. Türkiye'nin AB üyeliği yolunda hayati bir yol ayrımına gelmesi çok şeyi değiştiriyor.

Toplumun sosyolojik ve politika yapısı da hızla değişiyor. Seçkinler 1990larda yaşanan siyasi istikrarsızlıktan önemli dersler çıkardılar. Sivil toplum yavaş da olsa rüşdünü isbat etmeye başladı.

Siyasi İstikrar Sürecek mi?

Lafı nereye getirdiğimi sanırım anladınız. Soruyu açıkça soralım. 2002 Haziran ayında Türkiye'nin siyasi yapısı en küçük bir şoku kaldıramayacak kadar **kırılgan** mıdır? Yoksa bütün tersine beklentilere rağmen yakın geçmişe kıyasla kırılganlığı azalmış mıdır?

Mali piyasalardaki gelişmeler ilk hipotezin daha gerçekçi bulunduğuna işaret ediyor. Eğer mali piyasalar haklı ise, ekonominin önümüzdeki günlerde hızla bir **kötü dengeye** yönelmesi kaçınılmaz duruyor.

Ben kendimi ikinci hipoteze daha yakın hissediyorum. Yani yeni bir siyasi istikrarsızlık dönemine girilmesini beklemiyorum. Dolayısı ile ekonomideki mevcut **nisbi istikrarın** sürmesi ihtimalini daha yüksek görüyorum. (2 Haziran 2002)

ENFLASYON NEREYE?

Pazar günü yayınlanan Mayıs enflasyonu piyasa beklentilerinin çok altında çıktı. Son aylarda hep öyle oluyor. Fiili sayı tahminlerden düşük geliyor. Belli ki tahminciler enflasyona hala **çok temkinli** yaklaşıyorlar.

Önce kendi tahminlerimi vereyim. TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) için sırası ile **yüzde 1.3, yüzde 1.2 ve yüzde 1.5** bekliyordum. Piyasanın TÜFE tahmini ise yüzde 2 civarında dolaşıyordu.

TÜFE yüzde 0.6, TEFE yüzde 0.4 ve ÖİS yüzde 1.5 çıktı. Özel imalat sanayi fiyat artışlarını tam tutturmuşum. Tüketicide piyasaya kıyasla daha gerçekçi ama gene de tutucu kalmışım. Toptanda ciddi bir sapma var.

Sorun nerede? Daha önce de bu konuya değinmişim. Tarımda kesinlikle fiyat düşüşleri olacağını biliyoruz. Ancak, **tam tarihini** koymakta zorlanıyoruz. ÖİS fiyat artışı doğru öngördüğüm halde genel endeksteki yanılgım oradan kaynaklanıyor. Ben tarım fiyatlarındaki esas gerilemenin **Haziran'a sarkacağını** hesaplıyordum. Öyle olmamış. Mayıs'tan başlamış.

Mayıs sayıları yıllık enflasyonu da ciddi şekilde düşürdü. Yıllık enflasyon üç endeks için de **yüzde 50'nin** altına indi. İki ay sonra yüzde 40'ın altını göreceğiz.

Mevsimlik Etki Düzeltince

Okuyucularımız alıştı. Enflasyon sayılarını mevsimlik etkiden arındırarak izlemeyi tercih ediyoruz. Teknik bir bilgi de verelim. Mevsimlik düzeltme için "**Eviews**" programını ve "**Census X-11 additive**" yöntemini kullanıyoruz.

Özel imalat sanayi fiyatlarından başlamak istiyorum. Çünkü çok ilginç bir eğilim görülüyor. Şubat'tan bu yana mevsimlik etki düzeltilmiş ÖİS **yüzde 1.0'de** istikrar kazandı. Şubat, Mart ve Mayıs ayları yüzde 1.0 çıkıyor. Nisan ise yüzde 1.2. Geçmişte, ne enflasyon dört ay boyunca bu kadar düşük seyretmiş, ne de dört ay boyunca bu kadar istikrarlı olmuş.

Mevsimlik etkiden arındırılmış TEFE'de yılbaşından bu yana net ve sert bir **düşüş eğilimi** görülüyor. Ocak'ta yüzde 3.9 iken, her ay azalarak Mayıs'ta yüzde 0.4'e geriliyor. Düşüş var, dalgalanma yok. Haziran'da mevsimlik etkiden arındırılmış TEFE bu düzeyde kalırsa toptan eşya enflasyonunun **eksiye dönmesi** ihtimali yüksektir.

Mevsimlik etkiden arındırılmış TÜFE'de **hem sert düşüş hem de dalgalanma** görülüyor. Ocak'ta yüzde 5.4 iken, Mart'ta yüzde 1.3'e iniyor ama

Nisan'da tekrar yüzde 1.6'ya çıkıp Mayıs'ta yüzde 0.8'e iniyor. Eğilim kesinlikle aşağı fakat tam istikrar gözüküyor.

Enflasyon Bitiyor mu?

Basit bir hesap yapalım. Yıl başından bu yana toplam tüketici fiyat artışı yüzde 11.3 olmuş. Yılın geri kalan yedi ayında tüketici fiyatları aynı tempoda artarsa yıl sonunda ne olur? **Yüzde 29.3** buluyoruz. Hükümetin hedefi yüzde 35'di.

Toptan eşya fiyatlarında beş aylık toplam enflasyon yüzde 11.2. Yıl sonuna kadar aynı tempoda giderse **yüzde 29.0** ediyor. Hükümetin TEFE hedefi ise yüzde 31'di.

Son üç aylık mevsimlik etkiden arındırılmış enflasyonun yıllık temposu daha da düşük düzeylere işaret ediyor. Mart-Mayıs 2002 arası gerçekleşen enflasyon önümüzdeki oniki ayda aynen sürerse ne olur? Mayıs 2003'de yıllık enflasyon **TÜFE'de yüzde 15.7'ye, TEFE'de yüzde 12.9'a, ÖİS'de yüzde 13.8'e** iniyor.

Bütün bunlar son derece olumlu göstergelerdir. Türkiye büyük bir bedel ödeme pahasına da olsa enflasyon belasından kurtulma yolunda çok büyük adımlar atmıştır. Sonuçlar ortadadır. Tünelin ucundaki ışık gibi, **yüksek enflasyonun sonu** görülmektedir. (6 Haziran 2002)

AB VE EKONOMİK BÜYÜME

AB'ye tam üyelik Türkiye'nin gündemindeki öncelikli yerini koruyor. Cumhurbaşkanı Sezer tarafından Cuma günü gerçekleştirilen toplantı o bakıma büyük önem taşıyordu.

Şansa bakın ki, **bir gün önce** ben de AB'ye tam üyeliğin ekonomiye etkisini inceleyen bir araştırmayı kamuoyuna tanıttım. Şans diyorum çünkü daha çok benim zaman tahditlerimi yansıtan o gün çok önceden seçilmişti.

Biraz geri planını anlatalım. AB tartışmalarında ekonomi boyutunun ihmal edildiğini düşünüyordum. Öylesine geçiliyordu. Tam üyeliğin ekonomi açısından ne kadar önemli olduğunu söyleyen çoktu. Fakat kimse **ayrıntılı senaryolar** üstünde çalışmamıştı.

TESEV Başkanı dostum **Can Paker** de aynı kanaata varmış. Benden TÜSİAD için bir araştırma hazırlamamı istedi. Üstüne atladım. Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi **Prof.Dr.Eser Karakaş'ın** da yardımları ile çalışmayı hazırladım.

Benim, Can Paker'in, TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Tuncay Özilhan'ın seyahat programları sunuşun bir miktar gecikmesine yol açtı. Çok geç kaldık diye korktuğumu hatırlıyorum. Meğer tam zamanı imiş. **Şans dedikleri** bu olmalı...

Büyüme Nereden Gelecek?

Analizin çıkış noktası çok basittir. 1990'lara damgasını vuran sorumsuz iktisat politikaları 2000'li yıllarda Türkiye'nin işini zorlaştırmıştır. Önce 1998-99'da yaşanan ağır resesyona, ardından 2001 krizi ekonomiyi çok hasar vermiştir.

Makro ekonomi açısından en önemli sorun, kamu otoritesinin ekonomiyi canlandırmak için kullanabileceği araçlara sahip olmamasıdır. Görünür gelecekte Türkiye **sıkı maliye politikası ve sıkı para politikası** uygulamak zorundadır.

Kamu borcunun ulaştığı tehlikeli düzey sıkı maliye politikalarını zorunlu kılmaktadır. Halen toplam kamu kesimi faiz dışı fazlası GSMH'nin **yüzde 6.5'una** çıkmıştır. Sadece 2002 ve 2003'de değil, büyük bir ihtimalle 2010'a kadar böyle kalacaktır.

Enflasyonla mücadele ise sıkı para politikasını zorunlu kılmaktadır. 2002 yılında ekonomi tarihinin en ağır daralmasını yaşarken hala reel faizlerin **yüzde 20'ler** ve üstünde seyrettiğini izliyoruz. Daha sonra yavaş yavaş gerilese bile, reel faizlerin daha çok uzun süre yüzde 10'un altına inmeyecekleri öngörmek için kahin olmak gerekmiyor.

Maliye politikası sıkı. Para politikası sıkı. O zaman hızlı büyüme için **talep** nereden gelecek? Sovyetler Birliği'nin tekrar çözülerek Türkiye için aniden yeni ve büyük bir pazar yaratması söz konusu olamayacağına göre, sorun fevkalade ciddidir.

Görebildiğim kadar, önümüzdeki dönemde Türkiye'nin kalıcı yüksek büyüme hızlarını tutturabilmesinin anahtarı **doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır**. Eğer yakın gelecekte Türkiye'ye gelen yabancı sermayede ciddi bir artış sağlanabilirse, sıkı makro politikaların yaratacağı talep yetersizliğini telafi etmek mümkün olabilecektir.

Bu noktada şu soruyu sorabiliriz. Ne olursa yabancı sermaye yatırımları artar? Can Paker olayı çok sade şekilde özetledi. AB tam üyeliğini, yabancı sermaye Türkiye'den talep ettiği bir **garanti belgesi** olarak tanımladı.

Senaryolar

Çalışmanın ayrıntıları gazetelerde yayınlandı. Tam metni web sayfamaya koyacağım. Bazı sonuçları kısaca özetlemek istiyorum.

AB dışında kalınması halinde Türkiye'den çıkan sermaye giren sermayeden daha fazla olacaktır. Bu durumda 2003-2012 döneminde ortalama büyüme hızının **yüzde 2.6'da** kalacağını hesapladım. Üç aşağı beş yukarı kişi başına gelir 2000 yılı düzeyinde sabit kalıyor.

AB'ye tam üyelik için üç ayrı senaryo geliştirdim. Aradaki fark, yabancı sermaye yatırımlarının milli gelire oranı. İyimser senaryoda, on yıllık ortalaması milli gelirini **yüzde 2'si** oluyor.

Bu da İspanya'nın muadil dönemde sağladığı yabancı sermaye girişine tekabül ediyor. Bu takdirde, ortalama büyüme hızı sabit fiyatlarla **yüzde 7.3'e** çıkıyor. 2012 yılı kişi başına milli geliri de üç katı artarak **9.000 dolara** ulaşıyor. (9 Haziran 2002)

UFUKTAKİ “KÖTÜ DENGE”

Türkiye ekonomisinde olup biteni anlamak için son bir yıldır sık kullandığımız bir kavram var. “**Çoklu denge**”, aynı temel göstergelerle farklı beklentilere göre ekonominin biri “**iyi**” diğeri “**kötü**” iki ayrı noktada dengeye gelmesine deniyor.

Daha önce vermiş olduğumuz örnekleri tekrar hatırlatalım. 2000 yılının başı ile sonu arasında **temel göstergelerde** kayda değer bir fark yoktur. Yılın ilk dokuz ayındaki iyimserlik büyüme getirmiş, son aylardaki kötümserlik ise Kasım krizini yaratmıştır. İlki iyi denge, ikincisi kötü dengenedir.

Aynı şekilde, 2001’in ikinci yarısı ile 2002 ilk yarısı arasında temel göstergeler açısından ciddi bir fark bulamayız. **Beklentiler** 2001 sonbaharında doları 1.6. milyon TL’ye yükseltmiş, bu yıl ise 1.3 milyon TL’ye düşürmüştür. Bu kez ilki kötü denge, ikincisi iyi dengenedir.

Şimdi de Başbakan’ın **sağlık durumu** ortamı değiştirdi. Yoksa temel göstergeler rotasında gidiyor. Enflasyon tahminlerin ötesinde iniyor. Bütçenin faiz dışı fazla hedefi tutturuluyor. Ekonomiden canlanma işaretleri geliyor.

Yani Mayıs başı ile bugün arasında ekonominin temel göstergeleri açısından hiç bir bozulma söz konusu değil. Tam tersine, olsa olsa **ciddi bir iyileşmeden** habsedebiliriz. Buna rağmen mali piyasalardan sadece kötü haberler geliyor.

Risk Nerede?

Mali piyasa deyince üç önemli göstergelyi kastediyoruz. Biri **döviz kurudur**. Son bir yıllık deneyimden kurun beklentilere çok hassas olduğunu zaten biliyoruz. En küçük bir olumsuzluk öncelikle ve mutlaka kura yansıyor.

Ancak, dolardaki artış ekonomi için ille bir tehlike oluşturmuyor. **1.6 milyon TL** civarında yılbaşından bu yana devalüasyon enflasyona ancak eşitleniyor. Bugün dolar Ekim 2001’deki nominal değerinin altında.

Ayrıca, dövizdeki düşüşten **şikayetçi olanlar** da vardı. İhracatçılar ağlıyordu. Bakan Derviş de, bir çok kere onlara katıldığını ifade etti. Böylece yılbaşından bu yana kamuoyunu çok meşgul eden bir sorundan kurtulduğumuzu bile söyleyebiliriz.

İkincisi **borsadır**. İMKB zaten büyük dalgalanmaları ile ünlü bir borsa. Spekülasyon ve manipülasyona ne kadar açık olduğu biliniyor. Türkiye ekonomisinde borsanın yeri de çok önemli değil. Birilerinin canı yanar ama borsadaki düşüş ekonomiye büyük hasar yapmaz.

Üçüncüsü **faizlerdir**. Faizdeki artış maalesef çok ciddi bir sorundur. Şubat krizinin kamu borcundaki tehlikeli tırmanıştan kaynaklandığını unutmamalıyım. 2001 yılını **moratoryum ve konsolidasyon** söylentileri ile geçirdik. Bugün de kamu borcu/GSMH oranı ekonominin kaldırabileceğinin çok üstündedir.

Bir hususu lütfen gözden kaçırmayalım. Faiz artarken enflasyon düşüyor. Yani reel faiz daha da fazla artıyor. Oniki aylık enflasyon beklentisi yüzde 31 iken yıllık faiz yüzde 70’se, reel faiz **yüzde 30’a** ulaşır.

Durum çok açıktır. Yüzde 30 reel faiz düzeyini ekonomi birkaç hafta kaldırıır. Ama daha uzun taşıyamaz. Yani, bu enflasyon düzeyinde bu nominal faiz **sürdürülemez**. Ya enflasyon yükselecek, yada faizler düşecektir. Başka yolu yoktur.

Zor Ama Umutsuz Değil

Kısa vadede Türkiye’yi zor günler bekliyor. Özellikle **AB üyeliği** ile ilgili gelişmelerin son derece önemli olduğu kanısındayım. Kasım 2001’den önce de AB ile ilişkilerimizde bir gerilme yaşamıştık. Çok pahalıya mal oldu.

Ekonominin yapısı bugün Şubat krizi öncesinden çok farklıdır. Daha **esnek ve sağlıklıdır**. Bu dönemi canlanmanın bir miktar yavaşlaması ile atlatmamız ihtimali hala yüksektir. Tabiki aklımızı başımıza toplarsak... (13 Haziran 2002)

AB VE DIŞ DENGE

AB’ye tam üyeliğin ekonomik sonuçları hakkındaki çalışmamda çok kısa bir **geçmiş değerlendirmesi** yapmıştım. Basit tutmak için sadece iki göstergelye yer verdim. Maalesef ikisi arasındaki farkı yeterince açık şekilde ifade edememişim.

Ekodiyalog üçlümünden **Ege Cansen** konuyu köşesine taşıdı. Kendisine müteşekkirim. Böylece bana yanlış anlamaları düzeltme olanağını verdi. Eleştiri ve tartışma daima çok yararlıdır.

Başlangıç noktası kamuoyunda çok yaygın olan iki görüştür. Birincisi, Türkiye’nin çok büyük **dış açığı** olduğu zannediliyor. İkincisi, Gümrük Birliğinden Türkiye’nin **zararlı** çıktığına inanılıyor.

İlki dış ticaret dengesi ile cari işlemler dengesinin genellikle **karıştırılmasından** kaynaklanıyor. Her fırsatta bu ayırımı vurguluyoruz. Türkiye’nin büyük dış ticaret açıkları var. Fakat turizm, işçi döviz, vs. görünmeyen gelirleri de büyük fazlalar veriyor.

İkincisi **sayıların** yakından izlenmemesini yansıtıyor. Gümrük Birliğinin AB’den ithalatı arttırdığı görülüyor. İhracatla ilgili zaten bir güvensizlik var. İkiyi birleşince AB ile ticaret açığımızın da büyüdüğü sonucuna kolayca ulaşılıyor.

Gümrük Birliği ve Dış Ticaret Açığı

Türkiye’nin **Gümrük Birliğinden** zararlı çıkıp çıkmadığını nasıl ölçebiliriz? Gümrük Birliği AB ile Türkiye arasındaki mal ticaretine serbestlik getirdi. Karşılıklı gümrük vergileri kaldırıldı.

Kendime Türkiye için hangisi daha önemli diye sordum. İhracat mı yoksa ithalat mı? Elbette **ihracat** dedim. Gümrük Birliği sonrasında AB’ye ihracatın seyrine baktım. Ancak, ek bir zorluk vardı. Biz ticaretimizi dolarla hesaplıyoruz. Halbuki doların AB paraları karşısındaki değeri çok değişebiliyor. Sayıları **euroya** çevirdim.

Gümrük Birliği 1996 yılında devreye girdi. 1995’de Türkiye AB’ye **8.1 milyar euro** ihracat yapmış. AB’ye ihracat 2000’de 15.7 milyar euroya, 2001’de ise **18 milyar euroya** yükselmiş. Altı yılda ihracat **yüzde 121** artmış.

Gümrük Birliği sonrasında AB'ye ihracatın yıllık ortalama artış hızı **yüzde 14.1'e** geliyor. Bundan iki puan AB enflasyonunu düşsek bile son derece sağlıklı bir ihracat büyümesine tekabül ettiğini kabul etmek zorundayız.

Bir de işin dış ticaret açığı boyutu var. AB ile ticaret açığının toplam ticaret açığı içindeki **payına** bakabiliriz. Pay büyüyorsa Gümrük Birliğinin AB'nin lehine, küçülüyorsa Türkiye'nin lehime çalıştığını söyleyebiliriz.

1995'de, ekonomi hala krizin etkilerini yaşadığından toplam ticaret açığı 14.1 milyar dolar. Bunun yüzde 41'i AB ile, yüzde 59'u diğer ülkelerle. 1996'da dış ticaret açığı 20.4 milyar dolara, AB'nin payı da yüzde 57'ye yükseliyor. **İlk yılın zararlısı** Türkiye.

Ne var ki, ondan sonra her yıl pay düşüyor. 2000'de toplam ticaret açığı 26.7 milyar dolara tırmanmış. AB'nin payı ise **yüzde 40'a** gerilemiş. 2001'de toplam ticaret açığı 9.3 milyar dolara gerilerken AB'nin payı yüzde 21'e iniyor. Ocak-Mart 2002 döneminde ise bu sayı **yüzde 4'e** düşüyor. Son beş yılın **karlısı** Türkiye.

AB ile Cari Denge

Gelelim ikinci soruya. Türkiye AB ile **cari işlemler dengesi** açığı veriyor mu? Dikkatinizi çekerim. Bu sorunun Gümrük Birliği ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Amaç, AB-Türkiye toplam döviz dengesini saptamaktır.

Turizm, navlun, vs. görünmeyen gelir ve giderlerde AB'nin payını **yüzde 70**, işçi dövizlerinde **yüzde 80** olarak aldım. Faiz gelir ve giderlerini çıkardım. Böylece faiz dışı toplam cari dengeyi ve faiz dışı AB cari dengesini hesapladım. Doğallıkla, gene hepsi **euro**.

AB ile cari dengede sadece 1996'da açık var (1.9 milyar euro). Geri kalan tüm yıllarda AB ile cari denge fazla vermiş. Örneğin 2000 yılında AB ile cari dengede **1.9 milyar euro** fazla çıkıyor. Halbuki diğer ülkelerle faiz-dışı cari dengeki açık 8.7 milyar euro. Bekleneceği gibi 2001'de AB ile cari dengedeki fazla **10 milyar euroya** ulaşıyor.

Bence sayılar çok açıktır. Bir: Gümrük Birliği dış ticarete Türkiye **lehine** işlemiştir. İki: Türkiye'nin AB ile cari işlemler dengesinde açığı değil **fazlası** vardır. Halen her iki eğilim daha da güçlenmektedir. Pas için teşekkürler Ege... (16 Haziran 2002)

EKONOMİ, SİYASET, FUTBOL, VS..

Mali piyasalardaki çalkantılar sürüyor. Ortada ciddi bir huzursuzluk var. Borsada ve bono piyasasında alıcı azaldı. Döviz piyasasında ise satıcı kalmadı. Piyasalar sığılaştıkça **volatilite** arttı.

Salı günü borsa, kur ve faiz sakinledi. Hazine ihalesine talep gelmesi, Başbakanın NTV'de yayınlanan söyleşi, Bahçeli'nin seçim normal zamanda demesi gibi etkilere işaret edildi.

Belki de tesadüf ama aynı anda milli takım Japonya'yı yenerek **çeyrek finale** çıkmıştı. Acaba iki olay arasında bir bağlantı olabilir mi? Piyasadaki süketin gerisinde milli takımın başarısının moralleri düzeltmesi yatabilir mi?

Dün sabah **Pamukbank**'ın fona devri haberi geldi. O cenahta bir sorun olduğu biliniyordu. Fısıltı gazetesinden bol rivayet dinliyorduk. IMF'nin bir sonraki kredi limitini serbest bırakması için kilidin açılması gerekiyordu. Böylece çözümlendi.

Çalkantının Nedenleri

Genel kanı yaşanan çalkantıların **ekonomiden kaynaklanmadığı** şeklindedir. Biz de daha önce yazdık. Bütçe, enflasyon, dış denge, büyüme, vs. temel göstergeler programlandığı şekilde gidiyor. Sürprizler olsa da olumlu yönde çıkıyor.

Geriyeye kalıyor siyaset. Mayıs başında Başbakan Ecevit'in hastalığı ile birlikte **siyasi belirsizliklerin** hızla arttığını izliyoruz. Bunları bir sistematığe tutarak ele alabiliriz.

Birincisi, **hükümet sorunudur**. Başbakanın görevlerini yerine getirememesi halinde koalisyon hükümetinin bozulacağı düşünüldü. Meclis aritmetiğinden çıkacak başka bir hükümete çok tereddütle yaklaşıyor.

İkincisi **erken seçim** ihtimalidir. Bunun da başbakanın sağlık durumu ile yakından ilişkisi vardır. Kamuoyunu tatmin edecek bir hükümetin oluşmaması halinde erken seçimin kaçınılmaz olacağına inanılıyor.

Üçüncüsü **AB'ye tam üyelik** takvimidir. Zaman hızla akıp geçmekte fakat bir türlü gerekli değişiklikler yapılmamaktadır. Hükümet sorunu Türkiye'nin AB takvimini kaçırmasına yol açabilecektir.

Hükümet sorunu çok kısa dönemlidir. **Birkaç hafta** içinde şu yada bu şekilde ne olacağı ortaya çıkacaktır. Dolayısı ile erken seçim konusu da açıklık kazanacaktır. Aynı şekilde, önümüzdeki haftalarda Kopenhag kriterlerinin yerine getirilip getirilmeyeceği anlaşılacaktır.

Üç sorundan hangisi daha önemli diye sorabiliriz. Bence üçü de bugünkü çalkantıya katkı yapmaktadır. Ben **AB üyeliğini** de çok önemsiyorum. Kasım 2000'deki krizin de AB ile ilişkilerin bozulmasını izlediğini hatırlatmak istiyorum.

Finali Oynayalım

Milli takımı bütün kalbimle kutlamak istiyorum. Krizden, işsizlikten, belirsizlikten bunalmış Türkiye'ye inanılmaz bir hediye verdiler. **Kendimize ve Türkiye'ye güvenmek** için pek çok neden olduğunu bizlere bir kere daha hatırlattılar.

Futboldan çok anladığımı söyleyemem. Sadece iyi bir televizyon seyircisiyim. Çok ender Ali Sami Yen'de maça giderim. Deniz Gökçe'den birşeyler öğrenmeye çalışıyorum. Dolayısı ile şunu yaparız, şöyle olur demem yakışık almaz.

Ama milli takımın önce yarı finale, oradan da **finale çıkabileceğine** samimiyetle inanıyorum. Finali bilmiyorum. Orada da milli takımım ezilmeyeceği, başa baş dişe diş mücadele edeceği konusunda hiç tereddütüm yok.

Büyük çoğunluğun benimle aynı inanç ve coşkuyu paylaştığını sanıyorum. Ekonomide, siyasette olduğu gibi, futbolda da güzel günler parmaklarımızın ucundadır. Bir gayret, dokunacağız. **Haydi Türkiye...** (20 Haziran 2002)

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

BDDK'nın Pamukbank'ı fona alması çok önemli bir karardır. **Doğru anlaşılması** ve tefsir edilmesi gerekmektedir. Kamuoyuna yansıyan bilgiler değerlendirme yapmaya olanak vermektedir.

Son iki yılda bankacılık kesimine yönelik **mevzuat** büyük değişim geçirdi. Kurallara uymayan bankalara eskiden göz yummak ve durumu idare etmek mümkündü. Yeni yapı ise "miş gibi yapmaya" olanak tanımıyordu.

Bankacılık reformu bankalara **yeterli özkaynağa** sahip olma zorunluluğunun getirilmesinde somutlaştı. Böylece adı banka olsa da bir bankanın sahip olması gereken vasıfları kaybetmiş kuruluşlar tasfiye edilecekti. Geriye sağlıklı bankalar kalacaktı.

Pamukbank'ın özkaynaklarının sıfır yada eksi olduğu biliniyordu. Geri planda, vatandaşın toplanan mevduatın Çukurova grubu şirketlerinin **kar etmeyen yatırımlarında** kullanılması yatıyordu. Grup şirketleri bu kredileri ve faizlerini geri ödeyemediği için banka sıkıntı düşmüştü.

Hukuk tereddütsüz şekilde Pamukbank'ın fona devredilmesini gerektiriyordu. Ama Pamukbank Türkiye'nin en büyük üç grubundan birine aitti. Grubun gazetesi ve televizyon kanalı vardı. Onbinlerce insan çalıştırıyordu.

Kurallar Kimin İçin?

Sorun çok açıktır. Bir yanda **hukukun emrettikleri**, öte yanda siyasi bağlantıları da olan güçlü bir özel sektör kuruluşu vardır. İkisini de tatmin etmek imkansızdır. Ya hukukun üstünlüğünden yada Çukurova grubundan vazgeçilecektir.

Yurtdışından gelen baskının da etkisi ile hükümet **hukukun üstünlüğünü** tercih etmiştir. Olayın simgesel değeri yüksektir. Türkiye'de birşeylerin gerçekten değiştiğinin önemli işaretlerinden biridir.

Karmaşık bir toplumsal yapının kaosa düşmeden sürdürülebilmesi bir dizi kuralın **vazedilmesine ve uygulanmasına** bağlıdır. Kurallar sistemine özetle hukuk deriz. Kuralların varlığı gerekli koşuldur ama yeterli koşul değildir. Yeterli koşul bu kuralların tarafsız şekilde uygulanabilmesidir.

Bir parantez açmak istiyorum. Uygulama sözcüğü biraz zayıf kalıyor. İngilizcede "law enforcement" ifadesi kullanılır. Sözcükte "**güç**" (force) yer alır. Kuralların kamu otoritesinin gücü ile uygulandığını belirtir.

Uzun süredir Türkiye'nin temel ekonomik zaafiyetlerinden biri, kuralların tarafsız şekilde uygulanmasında karşılaşılan zorluklardır. Türkiye'nin idari ve siyasi gelenekleri, kuralların uygulanmasında **keyfi tutumları** mümkün kılar.

Bir şeyin yasak olması onu yapanın mutlaka **engelleneceği yada cezalandırılacağı** anlamına gelir mi? Bu soruya evet diyemeyiz. Güncel hayattan çok sayıda basit ama anlamlı örnek verebiliriz.

Arazi mülkiyeti ve inşaat izni olmadan bina yapılamaz. Ama ülke **gecekondularla** doludur. Devlet bütçe haricinde harcama yapamaz. Ama bütçede karşılığı olmayan **görev zararları** milli gelirin yüzde 10'una varmıştır.

Özellikle bu iki örneği seçtim. Hukukun üstünlüğü, kurallara hem **kural koyucunun** hem de **sıradan vatandaşın** uymasını gerektirir. Türkiye'de ikisi de olmaz. Bizzat devlet kendi koyduğu kuralları işine geldiği gibi ihlal eder. Vatandaş da kendi çıkarına olması halinde kuralların uygulanmamasını talep eder.

Bundan Sonra

Pamukbank olayının simgesel değerini tekrar vurgulamak istiyorum. Türkiye'nin en güçlü özel sektör gruplarının birinin mevzuatın kendisine uygulanmaması çağrısı reddedilmiştir. Bu, toplumun her kesiminde varolan "**hukuk bizi bağlamaz**" anlayışına büyük bir darbedir.

Her şey böylece halloldu, Türkiye'de hukukun üstünlüğü sağlandı demek istemiyorum. Ortada ciddi **zihniyet sorunları** olduğu çok açıktır. Ama doğru yolda çok önemli bir adım atılmıştır. Herkesin bu olaydan gerekli dersleri çıkaracağını umut ediyorum. (23 Haziran 2002)

EURO DEĞER KAZANIYOR

Türkiye-Brezilya maçını beklerken insanın içinden pek yazı yazmak gelmiyor. Bir ara maç sonrasına bırakayım dedim. Ama kazanırsak bilgisayarın başına hiç oturamam diye korktum. Maç öncesinde ise konu bulmakta zorlanıyorum.

Euronun dolara karşı yükselişi sürüyor. 2000 yılında euro-dolar paritesini sık sık ele almışız. O kadar yakından izlenmesinin önemli bir nedeni vardı. İlk programda kullanılan kur çapası "**1 dolar + 0.77 euro**" döviz sepetine göre tesbit edilmişti.

Euronun dolara karşı değer kaybı TL'ye karşı da değer kaybetmesi anlamına geliyordu. Dış açığa ve oradan beklentilere olumsuz etki yapabiliirdi. **Eurodaki düşüş** program için risk yaratıyordu.

Şubat krizinden sonra bu tür sorunlar kalmadı. **Dalgalı kur** zaten gerekli düzeltmeleri yapacaktı. Biz de euro-dolar paritesine ilgimizi kaybettik. Sadece göz ucu ile bakmayı sürdürdük.

Kuru Ne Belirler?

Dünyada genel kural döviz kurunun belirlenmesinin piyasalara bırakılması. **Arz ve talep** mekanizması çalışıyor. Bir ekonomide dövize talep döviz arzından fazla olursa ülke parası değer kaybediyor. Tersine durumda değer kazanıyor.

Kur hareketlerini öngörmek için döviz arz ve talebine bakmak gerekiyor. Gerekli bilgileri ülkenin dış dünya ile ilişkilerini özetleyen **Ödemeler Dengesinde** buluyoruz. Döviz girdilerini ve çıktılarını anlamaya çalışıyoruz.

Ödemeler dengesinin iki ana kalemi **cari işlemler dengesi ve sermaye hareketleridir**. Ayrı süreçleri yansıtıyorlar. İhracat, ithalat, turizm, görünmeyenler, vs. döviz gelir ve giderleri cari dengede gösteriliyor. Yabancı sermaye yatırımları, borçlar, vs. sermaye hareketleri ise diğerinde.

ABD'nin dış ticareti ve cari dengesi yıllardır devasa açıklar veriyor. Son yılın açığı **420 milyar dolar**. Ayda 35 milyar dolar dış açık demek. Ona rağmen, ABD'ye giren sermaye daha da büyük olduğundan dolar son beş yılda euroya karşı yüzde 30'un üstünde değer kazandı.

Kısa dönemde dış dengeden döviz kuruna giden doğrusal bir nedensellik bulamıyoruz. Şu anda Türkiye'nin cari dengesinde fazla var. Ama TL aniden ciddi şekilde değer kaybetti. Aynı şekilde, ABD'nin büyük dış açığına rağmen geçmişte dolar euroya karşı değer kazanmıştı.

Buna karşılık **uzun dönemde** cari denge kurun düzeyi arasındaki güçleniyor. Eninde sonunda sermaye girişleri dış açığı finanse etmeye yetmiyor. Piyasalar dış açığın sürdürülemez olduğuna karar veriyorlar. Ve ülke parası değer kaybediyor.

Daha somuta inelim. ABD'de **internet teknolojisinin** yarattığı heyecanla beslenen borsadaki balon söndü. Yatırımlar durdu. Hızlı büyüme yerini yumuşak bir resesyona bıraktı. Ekonomi yabancı sermaye için cazibesini kaybetmeye başladı.

Nereye Gider?

Paritenin Ocak 1995'de 1.36, Ocak 1999'da 1.17, Haziran 2001'de ise 0.85 olduğunu unutmamalıyım. Ocak 1999'dan Haziran 2001'e onsekiz ayda euro dolara karşı **yüzde 27.3** değer kaybetmişti. Aynı hızla değer kazanması pekala mümkündür.

Geçmişte iktisatçılar euro-dolar paritesi tahminlerinde çok yanıldılar. Eylül 2001'de parite 1.00 olur diye iddiaya girmiştik. **Dokuz ay gecikme** ile tutturduk. İktisatçıların söyleyip dinlemedikleri meşhur tavsiyeyi hatırladık. Kur için tarih verirken değer verme; değer verirken tarih verme. Artık akıllandım, ikisini de vermeyeceğim.

Son not: Yarı finalde Brezilya'ya yenildik ama çok iyi mücadele ettik. Başarılarından dolayı milli takımı bütün kalbimle kutluyorum. Mutlaka Kore'yi yenip dünya üçüncülüğünü alacağız. (27 Haziran 2002)

KAR VE ZARAR

Önce enerji devi **Enron** aniden çöktü. Çok karlı zannedilen şirketin aslında zarar ettiği fakat zararlarını muhasebe oyunları ile kamuoyundan gizlediği ortaya çıktı. Bağımsız denetim kuruluşu Anderson'u da beraberinde batırdı.

Olay sermaye piyasalarında tedirginlik yarattı. Şirketlerin **kar-zarar hesapları** ve bilançoları incelenmeye alındı. En küçük şüphe halinde şirketin borsa değeri hızla düşmeye başladı.

General Electric, AIG gibi dünya çapında dev şirketler bile piyasa değerlerinde ciddi erimeye şahit oldular. Derken telekom sektörünün yükselen yıldızı **Worldcom** iflasa sürüklendi. Gene zararların gizlendiği anlaşıldı.

Geçen hafta fotokoyi günlük yaşamımıza sokan **Xerox** kervana katıldı. Bu isim benim neslim için çok önemlidir. 1960'ların sonunda İngiltere'de öğrencilik dönemimde fotokopi sözcüğü kullanılmaz, doğrudan xerox denirdi. Nereden nereye...

Türkiye'de **Pamukbank**'ın BDDK tarafından fona alınması da benzer bir olaydır. Amerika'da batan şirketler mali kesim dışında yer alıyordu. İflas etmelerine izin verildi. Bizdeki banka olduğu için iflas etmedi kamu tarafından el kondu.

Bu fırsattan yararlanıp piyasa ekonomisinin bazı temel kavramlarına tekrar bakmakta yarar görüyoruz. Kar nedir? Zarar nedir? Zararı kim ve neden saklar? İflas gerekli midir?

Kaynakların Dağılımı

Piyasa mekanizmasının esas görevi toplumun **kıt kaynaklarının** farklı kullanım alanlarına dağıtılmasıdır. Fiyat aslında bir işaretler. O mal yada hizmete toplumun ne değer atfettiğini ifade eder.

Fiyatın yükselmesi o mal yada hizmeti toplumun daha çok arzuladığı anlamına gelir. Üreticilere **daha fazla üretim** için bir davettir. Fiyatın düşmesi ise toplumun ilgisizliğini yansıtır. **Üretimin kısılması** uyarısıdır.

En büyük şirketten en küçük esnafa ve köylüye, tüm üreticiler **fiyat işaretlerine** bakarak üretim kararlarını alırlar. Fiyatların taşıdığı enformasyonu doğru değerlendikleri takdirde kar ederler. Hata yapınca zarar ederler.

Piyasa sisteminin **dinamizmi**, mevcut ve potansiyel üreticilerin zarar eden faaliyetleri terkedip kar eden faaliyetlere girişmesi üstüne inşa edilmiştir. Her gün kar umudu ile milyonlarca yeni işe girilir. Her gün zarar ettiği için milyonlar iş terkedilir.

Piyasa sisteminde kar ve zarar simetrik kavramlardır. Müteşebbis kaynakları doğru alanlara yatırır ve doğru yönetirse kar elde eder. Çünkü **toplumun talepleri** doğrultusunda karar almıştır. Yanlış alanlara yatırır ve yanlış yönetirse zarar eder. Çünkü toplumun arzularına **ters düşmüştür**.

Bir ekonomide kar eden üreticinin önünün açık tutulması son derece önemlidir. Kaynakları iyi kullandığına göre daha fazla kaynağın onun yönetimine verilmesi toplumsal kaynakların **daha verimli** kullanılmasını sağlar. Yani zenginlik getirir.

Aynı mantıkla, zarar eden üreticinin en kısa sürede cezalandırılması gerekir. Kaynakları kötü kullandığına göre bir an önce kaynakları kullanma yetkisi elinden alınmalıdır. Aksi takdirde kaynak verimliliği **düşecek** ve toplum fakirleşecektir.

Hatanın Bedeli

Piyasa ekonomisinin ne kadar **sade bir mantık** üzerine inşa edildiğini görüyorsunuz. Doğru karar alanlar mükafatlandırılıyor. Hükmettikleri toplumsal kaynak artıyor. Kötü karar alanlar ise cezalandırılıyor. Toplumsal kaynaklara hükmetmeleri engelleniyor.

Enron ve Xerox'dan Pamukbank'a, zararların neden saklandığı da böylece açıklık kazanıyor. Muhasebe oyunları ile zarar yerine kar gösterilmesinin amacı, **yönetimin başarısızlığını** toplumdaki saklamaktır. Böylece yönetenlerin toplumun kaynaklarını israf etmenin bedelini ödememe çabalarıdır.

Bireysel düzeyde de, toplumsal düzeyde de, zenginliğe giden yol, kar edemeyen işletmelerin durum ortaya çıkar çıkmaz **tasfiye edilmesinden** geçer. Zararda inat ve bunu saklama arayışı ise beraberince daima fakirlik getirir. Piyasa sistemi zarar eden kaybetmesi ile mümkündür. (30 Haziran 2002)

İLK ÇEYREKTE BÜYÜME

Haziran sonu ekonomik veriler açısından zengin bir dönemdir. Geçen hafta birbiri ardından yeni sayılar yayınlandı. Önce Merkez Bankası Nisan sonu itibariyle ödemeler dengesini açıkladı. Ardından DİE'den 2002 ilk üç ay milli gelir hesapları ve Haziran enflasyonu geldi.

Ödemeler dengesi ve enflasyonu daha sonra ele alacağız. Bugün **büyüme ve milli gelir hesaplarına** bakmak istiyorum.

Yılbaşından bu yana, 2002 yılında ekonominin pozitif büyümeye geçip geçmeyeceği çok tartışıldı. Yılın ilk aylarında hakim kanı hükümetin **yüzde 3'lük** GSMH büyüme hedefinin yüksek kaldığı şeklinde idi.

Kendi tahminimi de hatırlatmak istiyorum. GSYİH için yüzde 3'e yakın büyüme bekliyordum. 2001'de eksiye dönen dış alem net faktör gelirlerinin 2002'de tekrar artıya geçmesi ile GSMH büyüme hızının **yüzde 4'e** ulaşmasını öngörüydüm.

Ocak ayında yaptığım ilk çeyrek için tahminlerimde ise GSYİH ve GSMH büyüme hızını sırası ile **yüzde 0.4 ve 0.8** hesaplıyordum. Sonra ben de ortalıktaki karamsar havadan etkilendim ve tahminleri eksiye çektim.

Ocak-Mart dönemi sayıları yavaş yavaş yayınlandıkça ekonominin bir **sürpriz** yapabileceği ortaya çıktı. Sanayi üretimi, kapasite kullanımı ve ithalat verileri yılbaşından sonra küçümsenmeyecek bir canlanmaya işaret ediyordu. O bakıma merakla milli gelir sayılarını bekliyorduk.

İç Talep ve Stok Değişimleri

2001'in ilk çeyreğinde 1987 sabit fiyatları ile GSYİH ve GSMH sırası ile **yüzde 2.3 ve 0.7** büyümüş. Ocak ayındaki hesabımda GSYİH'da 2 puan yanlışım ama ikincisini tutturmuşum.

Biraz ayrıntılara bakalım. Özel tüketim **yüzde 2** azalmış. Bunu bekliyorduk. 2001'in ilk iki ayında özel tüketim nisbeten canlı seyretmişti. Şubat krizinden

sonra aniden kesilmişti. Dolayısı ile bu yıl da özel tüketimin azalması gerekiyordu.

Toplam yatırımlar **yüzde 24.8** düşmüş. Kamuda biraz daha az. Özel kesim yatırımlarındaki gerileme biraz daha yüksek. Doğrusu ben yatırımlarda iyimser kalmışım.

Devletin tüketim harcamaları **yüzde 2.4** artmış. Belli ki, kriz, IMF, faiz dışı fazla hedefi, vs. hiç bir güç hükümetin cari harcamalarını kısımaya yetmiyor. Vergiyi salıp harcamalarını yapıyorlar. Bu üç kalemin toplamı bize iç talebi verir. İç talep **yüzde 6.8** gerilemiş.

En büyük sürpriz **stok değişimlerinde**. Kriz ve krizden çıkış anlarında stok değişimlerini tahmin etmek çok güçtür. Büyük ve beklenmedik dalgalanmalara sık sık raslanır.

Ocak-Mart döneminde de öyle olmuş. 2001'in ilk yarısında üretici kesimler mamul ve hammadde stoklarını eritmişlerdi. 11 Eylül sonrası çalkantısında ellerindeki düşük stokları **sıfırladılar**. Dolayısı ile bir stok düzeltmesinin geleceği görülüyordu.

Gelmiş ki ne gelmiş. Sadece stoklardaki artışın GSYİH'nin büyümesine katkısı **yüzde 6.7'ye** tutuyor. İç talepteki düşüşü stok için yapılan üretim telafi etmiş. Stok dahil iç talep sadece **yüzde 0.6** azalmış.

Dış Talebin Katkısı

Demek ki, esas büyüme dış talepten kaynaklanıyor. Mal ve hizmet ihracatı yüzde 9.1 artarken mal ve hizmet ithalatı sadece yüzde 1.3 yükselmiş. Böyle olunca ikisinin neti anlamına gelen dış talep büyümeye **yüzde 3.1** katkı yapmış.

Buna karşılık dış alem faktör gelirlerinde Şubat krizi ile başlayan düşüş 2002'nin ilk çeyreğinde de sürüyor. Bunu **sermaye kaçağı** olarak tefsir ettiğimizi daha önce yazdık. Ödemeler dengesine incelerken ayrıntılarına gireceğiz.

Net faktör gelirlerindeki kaçak GSYİH'nin yüzde 2.3 olan büyüme hızı GSMH'da yüzde 0.7'ye düşürüyor. **1.6 puanlık** bir kayba tekabül ediyor. Siyasi belirsizlik nedeni ile bu eğilimin ikinci ve üçüncü çeyreklerde de sürmesi ihtimali yüksektir. (7 Temmuz 2002)

SİYASET GÖZLEMLERİ

Siyaset aniden karıştı. Başbakan Ecevit'in hastalığı sonrasında hükümetin iktisatçı tabiriyle **istikrarsız bir dengeye** oturduğu görülüyordu. Her an denge bozulabilirdi. Ama nasıl olacağını kestirmek zordu.

İki aydır **siyaseti kilitleyen süreç** bizzat Ecevit'ten gelen hamle ile kırıldı. Başbakan yardımcısı Özkan'la birlikte DSP'den çok sayıda bakan ve milletvekili ayrıldı. Siyasi statüko tersinmez şekilde bozuldu.

Kısa dönemle ilgili beklentilerle başlayalım. Koalisyon çatırdamaktadır. Hükümetin her an bozulması ihtimali yüksektir. Ondan sonrası için iki ayrı senaryo muhtemel durmaktadır.

Seçkinlerin tercihi, içinde MHP'nin yer almadığı **AB yanlısı** bir seçim hükümetinin kurulmasıdır. ANAP, DYP ve Özkan-Cem-Derviş oluşumu düşünülmektedir. AKP ve SP'nin dışarıdan desteği gerekebilir. Seçim için ideal tarih 2003 ilkbaharı, örneğin Nisan'dır.

İkincisi **derhal seçime** gidilmesidir. AB yanlısı seçim hükümetinin kurulmaması halinde söz konusudur. Seçimin Eylül sonu Ekim başı yapılması hedeflenmektedir.

Ekonomi açısından her iki senaryonun olumlu ve olumsuz yanları vardır. Seçim hükümeti ekonomik programın **kazanımlarının** biraz daha oturmasına olanak tanır. AB takviminin hızlandırılması beklentilerin düzelmesine katkı yapar.

Derhal seçim ise **siyasi belirsizlik** dönemini kısaltır. Seçimin gecikmesinin beklentiler üstünden getireceği ek maliyeti azaltır. İç borcun çevrilmesi açısından küçümsenmeyecek bir avantaj sağlar.

Nöbet Değişimi

Türkiye'de siyasete çok kısa dönem açısından bakma geleneği yaygındır. Kamuoyun güncel gelişmelerin heyecan ve cazibesine çabuk kapılır. **Orta ve uzun dönem** analizleri fazla ilgi çekmez.

Bugüne uzun dönem perspektifinden bakarsak neler görürüz? Konuşma ve sunuşlarımda seslendirdiğim bir analizi okuyucularıyla paylaşmak istiyorum.

Türkiye gibi ülkelerde siyasi kadroların değişimi çok zor gerçekleşir. Siyasi partilerde liderlik hayat boyu sürer. Nedenlerine girmeyelim ama öyledir. O bakıma, siyasi kadro değişiminin "**biyolojik boyutu**" çok güçlüdür.

Neden "biyolojik"? Çünkü lider ancak çok yaşlanmak yada vefat etmek gibi biyolojik nedenlerle değişir. Neyse ki insanlar **80-90 yaşına** kadar yaşayabiliyor. Yoksa Türkiye'de siyasi kadro değişimi daha da yavaşlardı.

Son 40 yılda siyasete **dört isim** damgasını vurdu. Demirel Cumhurbaşkanlığı'nı seçerek siyaseti bırakmak zorunda kaldı. Erbakan yaşlandı ve yasaklandı. Ecevit çok hasta ama direniyor. Özal ise Cumhurbaşkanı iken vefat etti.

Dört benzemez lider bir konuda birleşiyor. Dördü de kendilerinden sonra gelecek siyasi kadroları yetiştirmeye, onların yolunu açmaya **yanaşmadılar**. Özal'ın Akbulut'u vardı. Demirel-Çiller malum. Erbakan hala Erdoğan'la mücadele ediyor. Bu durumda Ecevit'in "benden sonra tufan" tavrı şaşırtıcı değildir.

Türkiye şu anda lider kadroların sancılı **nöbet değişimini** yaşıyor. Bir yada iki seçim sonrasında siyasi kadroların tümü ile yenileceğini öngörmek için kahin olmak gerekmiyor.

Piyasaların Tepkisi

Son olaylar mali piyasalarda fazla hasar yapmadı. Halbuki bir hükümet krizi ihtimalinin kur-faiz sarmalını tekrar tetiklemesi beklenirdi. Neden olmadı? Bence piyasalar siyasetteki kilidin çözülme işaretini **olumlu bir gelişme** olarak değerlendirdiler.

Piyasanın yargısına katılıyorum. Sanırım önümüzdeki dönemde daha çok **siyaset yazısı** yazmak zorunda kalacağız. (11 Temmuz 2002)

YENİ PARTİYE GEÇMİŞTEN BİR BAKIŞ

İsmail Cem'in Cuma günü yaptığı açıklamalardan DSP'den ayrılan milletvekillerinin yeni bir **reformist parti** kuracakları anlaşılıyor. Bakanlıktan istifası Cumhurbaşkanı Sezer tarafından durdurulan Derviş de bu oluşumu desteklediğini ifade etti.

Türkiye'nin siyasi yapısında köklü dönüşümlerin gerekli olduğu uzun süredir biliniyor. Geçmişte de seçmenin karşısına **reform paketleri** ile çıkan partiler olmuştu. Birinde ben de yer almıştım.

Yeni Demokrasi Hareketini Cem Boyner'in önderliğinde 1994 yılında başlatmıştık. YDH siyasi ve ekonomik yapının A'dan Z'ye elden geçirilmesini hedefliyordu. Güçlü bir kadrosu vardı.

YDH toplumun her kesitinde çok ilgi uyandırdı. Fakat bu ilgi oya dönüşmedi. 1995 seçimlerinde oyların ancak **yüzde 0.5'ini** alabildi. Seçmen yeniler yerine geçmişten tanıdığı insanlarla devam etmeyi tercih etti.

Yeni parti ile YDH arasında yapılacak karşılaştırmanın yarar sağlayabileceğini düşünüyorum.

Farklı Olan Koşullar

YDH'nın 1995'de altığı yüzde 0.5 oyu açıklayan üç farklı hipotez olabilir. Bir: seçmen **önerilen değişime karşıdır**. Bu takdirde Türkiye'nin bugünkü duruma düşme nedeni vatandaşın bilinçli kararıdır. Fazla söyleyecek bir şey yoktur.

İki: seçmen değişimi arzulamaktadır fakat **YDH'ya güvenmemiştir**. Bu durumda kabahat YDH'nın yani lider ve kadrolarıdır. Gene söylenecek bir şey yoktur.

Üç: seçmen değişime karşı değildir ama **statükodan da çok şikayetçi değildir**. Bugün açısından ilginç olan bu hipotezdir. Acaba 1995'den bu yana yaşananlar seçmenin bugün farklı davranmasına yol açabilir mi? Bu bağlamda dört gözlem yapmak istiyorum.

İlki **kürt sorunudur**. 1995 PKK ile mücadelenin iç savaş boyutuna çıktığı döneme raslar. Kürt sorunu karşısındaki liberal tavrı kısa sürede YDH'nın yükselen Türk milliyetçiliğine ters düşmesi ile sonuçlanmıştı. Bugün ise şiddet bitmiştir. Liberal çözümler geniş kesimlerden destek almaktadır.

İkincisi **AB üyeliğidir**. 1995'de Gümrük Birliği yeni imzalanmıştı. AB üyeliğinin zaten kendi rayında yürüdüğü kanısı hakimdi. Şimdi durum tersine dönmüştür. Acilen gerekli reformlar yapılmadığı takdirde AB yolunun kapanması ihtimali belirmiştir.

Üçüncüsü **ekonomik konjonktürdür**. 1994 krizinden ekonomi çok hızlı çıkmıştı. 1995 seçimlerinden önceki yarıyılıda iç talep artışı yüzde 17, GSMH büyüme hızı ise yüzde 9'dur. 2002'de iç talep bir önceki yıl düzeyinde kalacaktır.

Dördüncüsü **siyasi alternatiflerdir**. 1995’de seçmenin sistem içinde denemediği üç parti vardı: Refah, MHP ve DSP. O günden bu yana üçünü de iktidarda gördü. Bugün yeni parti ve AKP seçmen için alternatiftir.

Yönetim Kadrosu

Son bir husus daha var. Çabuk geçtiğim ikinci hipotezi açıklayabilir. YDH kendi alanında çok başarılı kadrolara sahipti. Ancak kadroların vatandaşlara gösterebilecekleri **devlet yönetimi referansları** yoktu. Seçmenin böyle bir kadroya iktidarı teslim etmekten çekinmesi anlaşılabilir.

Yeni parti bu açıdan çok avantajlıdır. Örneğin Bakan Derviş bir buçuk yıldır ekonominin dümeninde toplum tarafından izlenmektedir. Bir kamu yöneticisi olarak **vasıfları ve özellikleri** tanınmaktadır. Aynı şeyleri Özkan, Cem ve diğer kadrolar için de söyleyebiliriz.

Bence yeni reformist partinin 2002 yılında başarıya ulaşma ihtimali 1995’e kıyasla çok daha yüksektir. Bir **YDH’li** olarak bundan mutluluk duyuyorum. (14 Temmuz 2002)

KAYGAN ZEMİN

Siyaset iyice hareketlendi. Bir süredir **yapay bir durgunluk** yaşıyordu. Başbakan’ın hastalığı siyaseti adeta askıya almıştı. Derinde büyük kavgalar ve çekişmeler vardı. Ama bunlar su üstüne çıkmıyordu.

Siyasetteki kilitlenmenin çok uzun sürmeyeceğini tahmin ediyorduk. Ama kilidi **kimin ve nasıl** kıracağını bilmiyorduk. Geçen hafta başında Başbakan Ecevit’in yardımcısı Özkan’ı azletmesi gerekli şoku sağladı.

O andan itibaren siyaset sanki gerilmiş bir zembereğin boşalması gibi hızlandı. Son **on günün** gelişmelerini hatırlayın. Normal zamanlarda bu kadar çok olay bir yılda olmaz. Şimdi on güne sığıdı.

DSP’den kopmalar **koalisyon üyelerine** de tavır değiştirdi. Ongün önce AB’ye uyum yasalarının muhalefetin yardımı ile çıkarılmasını MHP kabul etmiyordu. Ecevit erken seçime karşı çıkıyordu. ANAP Eylül sonunda seçim istiyordu.

Salı günü yapılan **liderler zirvesinden** farklı bir uzlaşma çıktı. Neden? Bahçeli’yi MHP dışında bir hükümetin kurulması ihtimalinin artması etkiledi. Yılmaz siyasi belirsizlikten Çiller’in kazançlı çıkmasından korktu. Küçülen grubu ise Ecevit’in ağırlığını azalttı.

Bunlar bana **Mazhar Alanson’un** son CD’sinden bir şarkısını hatırlattı. Mealen yazıyorum. “Beş dakika çok uzun zaman; her şey değişir”. Şu günlerde Türkiye siyasetinde de bir gün çok uzun zaman. Her şey değişebiliyor.

Tahmin Yapılamaz

Okuyucularım benim **tahmin yapmaya** meraklı olduğumu biliyor. Ekonominin verilerini yakından izlerim. Önemli önemsiz pek çok kalem için birbuçuk-iki yıla varan senaryolar yazarım. Bunları periodik olarak revizyona tabi tutarım.

Doğallıkla, kafamda **siyasetle ilgili** bir takım öngörüler de bulunur. Seçim tarihi, hükümetin istikrarı gibi konular ekonomik tahminlerin zorunlu girdileridir. Onlara da kafa yorarım.

Doğrusu son olaylar benim için tam bir sürpriz oldu. Sadece ben mi? Galiba herkesi şaşırttı. Bir ay önce Ecevit-Özkan birlikteliğinin bozulacağını, Özkan-Cem-Derviş üçlüsünün yeni bir parti kuracaklarını söyleyene zaten **kimse inanmazdı**.

Halbuki Mayıs ortasından itibaren **siyasi statükunun** sürdürülemez olduğu açıkça görülüyordu. Birşeylerin değişmesi zorunluluğu hissediliyordu. Uzun dönemde değişimin yönü de azçok kestiriliyordu.

Fakat kısa dönemde kilitlenmeyi neyin ve nasıl kıracağını kestirmek çok zordu. O nedenle siyasi kilitlenmenin özellikle ekonomide yarattığı hasardan çekinen işalemi ve sivil toplum kuruluşları **müdahale etmeye** çalıştılar.

Başbakan istifa etsin, yerine vekil bıraksın, seçim erkene alınsın, milli mutabakat hükümeti kurulsun, vs. çok sayıda öneri geldi. Ama etkili olmadı. Sonra kilit hiç beklenmedik şekilde ve yerde, bizzat Ecevit’ten gelen bir **parti içi hesaplaşma** hamlesi ile kırıldı.

Sürprizler Sürecektir

Bana “bundan sonra ne olur?” diye soranlara şu cevabı veriyorum. Böyle durumlarda kısa dönem için anlamlı tahminler yapmak yada olasılığı yüksek senaryolar yazmak mümkün değildir. Yani ben senaryo yazmıyorum, **bekliyorum**.

Az sayıda oyuncunun karmaşık bir matriste oynadıkları oyunlarda kural **sürpriz hamlelerin** birbirini izlemesidir. Bu hamlelerin öngörülebilmesi adeta imkansızdır. İktisat teorisi deyimi ile, oyun tek seferliktir. Tekrarlanmaz.

Siyasetin zemini hala çok kaygandır. Zirveden çıkan kararlar sadece bugünün gerçeğidir. Yarın yeni bir gün olacaktır. Normal olan **yeni sürprizler** getirmesidir. Ters, yani bundan sonra siyasetin sürprizsiz seyretmesi benim için en büyük sürpriz olurdu. (18 Temmuz 2002)

BARDAĞIN DOLU YARISI

Haftanın ilk günü **siyasi heyecan** dorukta seyredecek gibi duruyor. Yarına iki önemli olay var. Yeni oluşum partileşiyor. Meclis için muhalefetin verdiği erken seçim önergesini ele almak için toplanıyor. Bu iki olay yarattığı dalgalanmalar haftaya damgasını vuracaktır.

Siyasi gelişmeleri beklerken tekrar **ekonomiye** dönebiliriz. Maalesef Nisan ayı ödemeler bilançosu ve Haziran enflasyon verilerini değerlendiremedik. Bir dostumun dediği gibi, şu sıralarda bunların fazla ilgi çekmeyeceğini düşündüm.

Onun yerine daha genel bir soruya cevap aramaya çalışacağım. Son olayların ışığında Türkiye ekonomisinde **kırılganlığın azaldığı** söylenebilir mi? Böylece son birbuçuk yılda yapılanların başarılı olup olmadığını tartışmalarını da kapsamış oluruz.

Aynı soruyu 19 Mayıs 2002 tarihli “**Büyük Sınav Öne Alındı**” başlıklı yazımda sormuştum. Başbakan Ecevit’in sağlık durumundaki bozulmanın ekonomi için çok önemli bir sınav olduğunu belirtmiştim.

Aradan çok olaylı **iki ay** geçti. Ecevit’in sağlık durumu iyice kötüleşti. Tam sağlığı toparlanırsa Ecevit-Özkan ayrışması gündeme bomba gibi düştü. Derken liderler zirvesinden erken seçim kararı çıktı. Bush yönetimi Irak operasyonu için düşmeye bastı.

Ufkumuzu sadece iç siyasi gelişmelerle sınırlayamayız. Başta ABD, **dünya borsalarında** gerileme ve çalkantı yoğunlaştı. Brezilya ekonomisi çok sorunlu. Euro dolara karşı hızla değer kazanıyor.

Velhasıl hem içerisi hem de dışarı çok karışık. Türkiye ekonomisinin kırılganlığını ve gücünü **ölçmek için** anlamlı bir ortamla karşı karşıyayız.

Ne Oldu; Ne Olmadı

Ekonominin **olumsuz ortamdan** etkilenmediğini söylemek mümkün değildir. Nisan’dan bu yana TL’nin euro karşısında değer kaybı yüzde 45’dir. Reel faizler 15 puanlık bir artışla yüzde 30’lara tırmanmıştır. Borsa ciddi şekilde gerilemiştir.

Sayıların anlamı çok açıktır. Ekonomik aktörlerin siyasete güveni yoktur. Güvenin tesis edilememiş olması beklentilerde volatiliteyi arttırmaktadır. Aynı anda ekonomideki denge beklentilerdeki kaymalara bağımlıdır. Velhasıl ekonomi hala **kırılgandır**.

Bardağın boş yarısı budur. Bardağın dolu yarısına bakmak için ek bir soru soralım. Bir yıl öncesine kıyasla kırılganlık **azaldı mı arttı mı**? Cevap gene sayılarda yatmaktadır. Kur geçen yaz olduğu gibi sürekli yukarı gitmemiştir. Faizler Kasım ve Şubat krizlerindeki gibi çıldırmamıştır. Erken seçim kararını borsa yüzde 10’luk artışla selamlamıştır.

Başka göstergeler de ekonominin güçlenmeye başladığına işaret etmektedir. Maliye politikasına güven artmıştır. Örneğin seçim kararına rağmen **faiz-dışı fazla** hedefinin tutturulacağı genel kabul görmektedir.

Merkez Bankasının bağımsızlığı yolunda çok büyük adımlar atılmıştır. Para politikasının enflasyon ağırlıklı yürütüleceği anlaşılmıştır. **Enflasyon beklentileri** program hedeflerine uyumlu hale gelmiştir.

Reel ekonomideki **toparlanma** belirgindir. İhracat hem TL’nin değer kaybı hem de euronun değer kazanmasından çok olumlu etkilenmektedir. İhracattaki artış kısmen de olsa iç talepteki durgunluğu telafi etmektedir. Turizm rekora gitmektedir.

Bunlara cari işlemler dengesindeki fazlayı, mali kesimde gerçekleştirilen dönüşümü, kamu kesiminin yavaş da olsa küçültülmesini, ekonomide “sıcak para” kalmamasını vs. ekleyebiliriz. Yani Türkiye ekonomisi bugün hakikaten **daha güçlüdür**.

Enseyi Karartmayın

Kasım krizi nisbeten sakin bir ortamda çıkmıştı. Şubat krizinin geri planındaki siyasi çalkantı bugünkünün yanında bir hiçti. Arada ekonomi

güçlenmese, son iki ayda yaşanan **iç ve dış olumsuz şoklar** ekonomiyi gene altüst ederdi. Ama edemedi.

Çetin Altan usta son günlerde sık sık tekrarlıyor. “**Enseyi karartmayın**” diyor. Ustaya katılıyorum. Türkiye hem ekonomide hem siyasette yakın tarihine damgasını vuran dağınıklığından hızla çıkma yolundadır. (21 Temmuz 2002)

DÜNYA BORSALARI DÜŞÜYOR

Türkiye’nin iç gündemi hareketlenince **dış dünya** ikinci planda kalıyor. Belli ki önümüzdeki aylarda seçimlere ve seçim sonrası senaryolara yoğunlaşacağız. Ancak, Türkiye’de hükümet sorunu ve seçim var diye dünya durmuyor.

Son haftaların en ilginç gelişmeleri **dünya borsalarında** yaşanıyor. Kısa süre önce dünya devi kabul edilen şirketler iflas noktasına geliyor. Birkaç yıl öncesinde geleceği çok parlak zannedilen sektörler çöküyor.

Piyasa ekonomisinde **sermaye piyasaları** çok önemli işlevlere sahiptir. Çünkü piyasa ekonomisinin ürettiği zenginlik ve refah toplumsal tasarrufların etkin şekilde dağıtılmasına çok yakından bağlıdır.

Hisse senedi borsası bu noktada devreye girer. Bir yandan, hızlı büyüme potansiyeline sahip şirketlerin ihtiyaç duydukları kaynakları temin eder. Şirket için **halka açılma** ve hisse senedi satma faiz yükü olmayan kaynak demektir.

Aynı anda kötü yönetilen kaynakların onları daha iyi yönetecekleri devrini sağlar. Borsada oluşan fiyat **şirket birleşmelerini** kolaylaştırır. İyi yapamadıkları işleri kapatacak yerde başka şirketlere kolayca satmalarını mümkün hale getirir.

Piyasa ekonomisinin ruhunu uygun olarak, borsada yer alanların amacı toplumsal refah değildir. Onlar **kar etmek, zengin olmak** peşindedir. Kurallar ve rekabet, bireysel çıkar hesaplarının toplumu refaha götürmesine neden olur.

“Balon” Şişer

“**Balon**” (yada “köpük”) sözcüklerini geçen yaz döviz kuru ile ilgili olarak sık sık kullanmıştık. Bir piyasada fiyatların ekonominin gerçeklerinden koparak yükselmesine deniyor.

Nasıl oluyor? Diyelim ki döviz kuru artıyor ve döviz tutanlar kar ediyor. Bunu görenler kar etmek için döviz talep ediyor. Talep kuru büsbütün yükseltiyor. Daha fazla talep geliyor. Ve süreç bu şekilde **sürekli artan kurla** devan ediyor.

Ancak döviz kuru sadece bir spekülasyon aracı değil. Aynı zamanda ihracat, ithalat, turizm, vs. ekonominin **reel büyüklüklerini** de etkiliyor. Kur arttıkça döviz fazlası da büyüyor. Derken birileri dövizin şiştiğine karar verip satışa geçiyorlar. Balon sönmüyor.

Aynı süreç hisse senedi borsasında da sık sık yaşanabiliyor. Fiyat artışı talebi, talep fiyat artışını getiriyor. O hisselerin temsil ettikleri şirketlerin **kar potansiyelleri** ikinci plana atılıyor. Sadece fiyat artışından elde edilecek kar düşünülüyor.

Pek çok iktisatçı New York ve NASDAQ borsalarının 1990’ların ortalarından itibaren böyle bir balon yaşadığını düşünüyor. NASDAQ’ı **yeni**

ekonomi hurafesi sürükledi. "Dot.com" diye adlandırılan spekülasyon çılgınlığı endeksi **5000'e** taşıdı. .

New York borsası (NYSE) ise dünyanın en büyük hisse senedi borsası. En sık izlenen endeksine **DowJones** deniyor. Benzer bir balon orada da oluştu. Hisse fiyatları yer çekimi kanununu hiçe sayarak yükseldiler. Endeks 2000'de **12000** değerini gördü.

Ve Patlar

DowJones endeksi 1998 ortasında tarihinde ilk kez 8500'e tırmanmıştı. **9 Ağustos 1998**'de Para dergisinde "Amerika Nezle Olunca..." başlıklı yazımda makul değer **7500** olduğunu iddia etmiştim. Elbette bizi dinleyen olmadı.

Sonra balon şiştiği gibi sönmeye başladı. Salı günü DowJones 7700'e, NASDAQ ise 1230'a gerilemişti. Son iki yılda ilkindeki değer kaybı **yüzde 40'a**, ikincisinde **yüzde 80'e** yaklaştı. Üstelik hala düşüşün nerede duracağı pek bilinmiyor.

Amerikan borsalarındaki balonun patlaması aslında olumlu bir gelişmedir. Şu ana kadar makro ekonomi açısından büyük sorunlar yaratmamıştır. ABD Merkez Bankası Fed'in Başkanı Greenspan'ın cesur ve kararlı şekilde **faizleri indirmesi** etkili olmuştur.

Balon sönmeye şirket yönetimlerinin kişisel çıkar sağlamak için giriştikleri hukuk dışı oyun ve sahtekarlıkların ortaya çıkması da çok yararlıdır. Kuralların yeniden gözden geçirilmesi ve mali denetimin sıkılaştırılması **sistemin etkinliği** açısından zorunludur. (25 Temmuz 2002)

DIŞ TİCARET SAYILARI

Cuma günü DİE Mayıs ayı **dış ticaret sayılarını** yayınladı. Önümüzdeki hafta Merkez Bankası Ocak-Mayıs ödemeler dengesini açıklayacaktır. Dalgalı kurla birlikte dış denge eski önemini kaybetse de, eğilimleri saptamakta yarar görüyoruz.

Küçük bir uyarı yapalım. Aylık sayıları tefsir ederken acele etmemek gerekiyor. **Geçici** oldukları unutulmamalı. Kesinleştikçe epey değişim geçirebiliyorlar. Geçmişte bunlar çok yaşandı.

Zaten bir aylık veriler fazla anlamlı değildir. Bazı özel koşullardan etkilenebilir. Komşu aylar arasında ciddi kaymalar olur. O nedenle iktisatçılar **daha uzun süreye** bakmayı tercih ederler.

Eğilimler

Mayıs ayı ihracatı geçen yıla kıyasla değişmeden **2.8 milyar dolar** olmuş. İthalat yüzde 16.6'lık artışla 4.1 milyar dolara yükselmiş. Bu durumda geçen yıl 0.7 milyar dolar olan dış ticaret açığı **1.2 milyar dolara** tırmanmış.

İlk bakışta, Mayıs ayında dış ticaretimizin olumsuz geliştiği gibi duruyor. İhracat sabit kalırken ithalat artıyor ve dış ticaret açığı büyüyor. Bu durum zaten bekleniyordu. İlkbaharda ekonomide canlanma işaretleri güçlenmişti.

Ayrıca dolardaki düşüş firmalara **stoklarını arttırmak** fırsatını vermişti. Nisan ithalatı da yüksekti. Mayıs da aynı nedenlerle yüksek seyretti. Haziran ve sonrasında TL'nin hızlı değer kaybı ithalat artışını denetim altına alacaktır.

Dış ticaretini seyrini daha iyi görmek için son dört yılın Mayıs'ı itibariyle **oniki aylık** sayılara bakalım. 1999 Mayıs'ında oniki aylık ihracat ve ithalat sırası ile 26.6 ve 41.6 milyar dolar. Demek ki oniki aylık dış ticaret açığı da **15 milyar dolar**. Ortalama aylık açık 1.25 milyar dolara geliyor.

2000 Mayıs'ında oniki aylık ihracat ve ithalat sırası ile 27.4 ve 46.4 milyar dolara yükselmiş. İhracattaki artış yüzde 3.1'de kalırken ithalat yüzde 11.6 artmış. Dolayısı ile dış ticaret açığı da **19 milyar doları** bulmuş. Ortalama aylık açık 1.5 milyar dolara gelmiş.

2001 Mayıs'ında ihracat ve ithalat sırası ile 28.7 ve 50.6 milyar dolar. İhracat artışı yüzde 4.6 ama ithalat artışı yüzde 9.1. Doğallıkla dış ticaret açığı gene büyüyerek **20.9 milyar dolara** vurmuş. Ortalama aylık açık 1.75 milyar dolara tırmanmış.

Peki, 2002 Mayıs'ında durum ne? İhracat ve ithalat sırası ile 31.8 ve 40.9 milyar dolar. İhracat bu kez yüzde 10.9 artmış. Ama ithalat yüzde 19.3 azalmış. Dış ticaret açığı ise **9.1 milyar** dolara gerilemiş. Ortalama aylık açık 0.75 milyar dolara inmiş.

1999 Mayıs'ından 2002 Mayıs'ına geçen üç yılda, ihracat 5.2 milyar dolar yada yüzde 19.6 artmış. Halbuki aynı dönemde ithalat 0.7 milyar dolar yada yüzde 1.7 azalmış. İkisinin toplamı **5.9 milyar dolar** ediyor. Dış ticaret açığı da o kadar küçülmüş.

Ne anlatmaya çalışıyoruz? Dış ticaret dengesinde görülen düzelme esas itibariyle **ihracat artışından** kaynaklanmaktadır. Doğrudur, ithalat da azalmıştır. Ancak, 1999'la karşılaştırsak ithalattaki gerileme çok azdır. 2000 ve 2001 yıllarında ithalatta yaşanan patlamanın çok özel koşullardan kaynaklandığını unutmamak gerekmektedir.

2003 Tahminleri

2003'ün geri kalan bölümünde ihracat ve ithalattaki artışın **sürmesini** bekliyoruz. Son siyasi belirsizlik beraberinde kur ve faizde oynaklık getirdi. İkisi de ithalat artışını kısıtlayıcı etki yapacaktır. TL'nin değer kaybı ise ihracatı teşvik edecektir.

Yıl sonu için **33.9 milyar dolar** ihracat öngörüyoruz. Yıllık artış oranı yüzde 8.2'dir. Yani geçen yıla kıyasla ihracat artışı yavaşlayacaktır. Gene yıl sonu için **45.4 milyar dolar** ithalat tahmin ediyoruz. İthalat artışı yüzde 12.4'dür. Yani yılın ikinci yarısında ithalatta ciddi bir yükselme söz konusudur.

Bu durumda yıl sonu itibariyle dış ticaret açığı **11.5 milyar dolar** çıkmaktadır. Ortalama aylık açık 1 milyar dolar civarında kalmaktadır. Bu açık turizm, vs. diğer gelirlerle kolayca karşılanabilmektedir. Ayrıntılarını Ocak-Mayıs ödemeler dengesini incelerken ele alacağız. (28 Temmuz 2002)

DENİZLİ'DEN BAKINCA

Üniversite yaz tatiline girdi. Ekodiyalog programına Eylül'e kadar ara verildi. İstanbul desen çok sıcak ve rutubetli günler geçiriyor. Fırsattan yararlanıp kısa bir süre için Ege'nin **kuruyacağı**nda deniz kıyısına kaçtık. Tatil ama araya biraz iş de sıkıştırdık.

Pamukkale Üniversitesi olağanüstü bir proje gerçekleştirmiş. Özellikle Anadolu üniversitelerindeki genç asistanlar için bir **ekonomi yaz semineri** düzenlemiş. Dostum ve Bilgi Üniversitesi İİBF Dekanı Prof.Dr.Taner Berksoy'la birlikte o seminere katıldık.

Olayı Denizli'ye Ekodiyalog programı yapmak için gittiğimizde öğrenmiştik. Amaçlarını ve kimlerin katılacağını bize anlatmışlardı. Proje beni **çok heyecanlandırdı**. Ne olursa olsun mutlaka yer alacağımı taahhüt ettim. Sözümüzü tuttuk.

Pamukkale Üniversitesi Rektörü **Prof.Dr. Hasan Kazdağlı** bize ev sahipliği yaptı. Berksoy'un Hacettepe Üniversitesinden öğrencisi imiş. Eski öğrencilerin rektör olması insana yaşlandığını da hatırlatıyor.

Pamukkale Üniversitesi Hacettepe Üniversitesi ile yakın ilişki içinde. Programı yürüten **Prof.Dr.Celal Küçük**er de oradan. Gene Hacettepe'li ve Türkiye Ekonomi Kurumu Başkanı **Prof.Dr. Erdinç Tokgöz** de seminerin gerçekleşmesine destek vermiş.

Yaklaşık bir ay süren yaz seminerinde ders verenlerin listesi çok zengin. Büyük üniversitelerimizden çok sayıda tanınmış öğretim üyesi programa katılmış. Ayrıca Merkez Bankası, Hazine, BDDK, DPT, vs. ekonominin temel kurumları da temsil ediliyor.

Semineri Harran'dan, Selçuk'tan, Atatürk'ten, Çukurova'dan, Türkiye'nin dört köşesindeki üniversitelerin **ekonomi bölümlerinden** genç araştırma görevlileri izliyor. Yaz günlerini bir şeyler öğrenerek değerlendiriyorlar.

Kriz ve Sonrası

Dersi Berksoy'la beraber verdik. Berksoy benim daha çok konuştuğumu iddia ediyor. Adım bir kere "**çok konuşur**" diye çıkmış. Galiba bu kez haklı idi. Nedenini açıklamak istiyorum.

Aramızda işbölümü yaptık. Ben Türkiye ekonomisinin **genel bir resmini** çizdim. Özellikle temel veriler üstünde durdum. Sunuşumda çok sayıda tablo vardı. Projeksiyon kullanmama rağmen zaman aldı.

Büyüme, milli gelir, nüfus, tasarruf gibi reel göstergelerle başladım. Parasal büyüklüklere ve enflasyonun seyrine baktım. Kamu maliyesinin ayrıntılarını irdeledim. Dış ticaret ve ödemeler dengesi ile bitirdim. **Teorik konulara** birkaç kelime ile değinmekle yetindim.

Berksoy **açık ekonomide makroekonomik dengeyi** analiz etti. Bu amaçla önce 1980 öncesine tekabül eden kapalı ekonomiyi özetledi. Sonra sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının neyi nasıl etkilediğini anlattı.

Özetle, ekonomiyi dışa açma kararını verdikten sonra hala kapalı ekonomi döneminden kalma popülist politikaları sürdürmeye çalışmanın eninde sonunda çok ciddi sorunlara yol açmasının **kaçınılmazlığını** vurguladı.

Öğle yemeğinde hoca takımı IMF programlarının başarı şansını tartıştı. Meslektaşlardan bazıları ilk programın baştan hatalı olduğunu ve Kasım ve Şubat krizlerinin programın **yetersizliklerinden** kaynaklandığını söylediler.

Benim ilk programı desteklediğimi de hatırlatmayı unutmadılar. Doğrusu ilk programı ve kendimi her zamanki gibi savundum. Okuyucularım biliyor. İlk programı başarıya ulaştıramamakla Türkiye'nin **çok şeyi kaybettiğini** düşünüyorum. Hala o kanıdayım.

Öğleden sonra **soruyu cevap bölümü** vardı. Beklediğimiz gibi çok ilginç sorular geldi. İzleyicileri bilmem ama benim için çok yararlı bir gün oldu.

Türkiye'nin Güzel Yüzü

Şu sıralarda Türkiye'de **büyük bir karamsarlık** hakim. Tam ekonomi rayına oturmaya başlarken gelen siyasi çalkantı insanların moralini iyice bozdu. Ankara'da oynanan bizans oyunlarına bakınca vatandaşın karamsarlığına hak vermemek elde değil.

Ancak Türkiye sadece siyasi kavgalardan ibaret değil. Denizli'de bizi dinleyen aydınlık yüzler Türkiye'nin **başka güzelliklere** sahip olduğuna işaret ediyor. Pamukkale Üniversitesini kutluyor ve teşekkür ediyorum.
(1 Ağustos 2002)

TÜRKİYE KAZANDI

Bir ay önce "**sürpriz bekliyorum**" diye yazdığım da ne geleceğini bilmiyordum. Sadece içimde güçlü bir ses mutlaka bir şeylerin olacağını söylüyordu. Doğrusu kötü bir sürprizden de çekiniyordum. Tam tersi oldu.

İki hafta öncesinde bile, Cuma başlayıp Cumartesi sabahı biten Meclis maratonunu öngöremezdik. Genel kanı, 3 Kasım için seçim kararının alınmasından sonra Meclis'in dağılacağı ve AB uyum yasalarının bir başka bahara kalacağı şeklinde idi.

Sonra aniden **tarikh hızlandı**. Pazartesi açılan Meclis bir hafta dolmadan yıllarca sürüncemede bırakılan sorunları kökten çözdü.

İdam oylamasını Ege sahilinde bir kahvede televizyonda izledim. Sonuç açıklanınca "**kazandık**" diye yerimizden fırladık. Birbirimize sarıldık kutladık. Tarihi bir anı yaşamış olmanın mutluluğunun tadını çıkarmaya çalıştık. Kendimi tüy gibi hafiflemiş hissettim. Türkiye gözüme daha da güzel gözüktü.

Uzun Dönemli Eğilimler

Şaşırdım mı? Oluş biçimine evet. Ama içeriğine hiç şaşımadım. Analizlerimi okuyucularıyla da paylaşmıştım. Bence Türkiye'nin **uzun dönemli eğilimleri** AB'ye tam üyeliği gerektiriyordu. Kısa dönemli çalkantıların uzun dönem eğilimini değiştirmeyeceği çok açıktı.

Konuşmalarım da severek kullandığım bir benzetme vardı. **Borsa endeksi** her gün ya aşağı yada yukarı oynar. Günlük bazda bakınca borsanın volatilitesi yüksektir. Aylara, yıllara gidince ise günlük hareketlilik yerini belirgin eğilimlere terkeder.

Borsa oyuncularını her gün aynı değerlendirmeyi yapmak zorundadır. Günün hareketi yeni bir eğilimin göstergesi mi? Yoksa daha önceki eğilimin üstünde kısa vadeli bir sapma mı? Bu soruya **doğru cevap** verilmeden alınan pozisyonlar mutlaka zarar getirecektir.

Toplumların gelişme çizgisi de borsaya benzer. İstikrarsız toplumlarda kısa dönemli siyasi, ekonomik, vs. volatiliteler daha yüksektir. Ancak kısa vadeli hareketlerin gerisinde uzun vadeli eğilimler **daima mevcuttur**.

Ben AB üyeliğini Türkiye'nin son **iki yüzyıllık** gelişme eğilimi içinde ele almayı tercih ediyordum. Neden iki yüzyıl? Çünkü Türkiye'nin büyük dönüşümü Osmanlı devletinin 19.uncu yüzyılda girdiği reform arayışları ile başlamıştır.

200 yıl boyunca tarih düz bir çizgide ilerlemedi. Bazen ülke geriye gitti. Bazen büyük atılımlar yapıldı. Ama Türkiye'nin gelişme endeksi uzun dönemde **hep yukarıya doğru** seyretti. Belki bizim arzuladığımız kadar hızla değil ama neticede hep yukarıya.

2002 yılında bu uzun dönemli gelişme çizgisi eğim değiştirebilir miydi? Türkiye son iki yüzyıllık tarihi ile **kopuş** anlamına gelecek bir istikrarsızlığa ve maceraya sürüklenebilir miydi? Bunun iç ve dış dinamikleri mevcut muydu?

Bu sorulara "evet" cevabı veremedim. Dolayısı ile Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda devam edeceği sonucuna ulaştım. Kim ve nasıl yapacak bilinemezdi ama **eğilimin yönü** bence çok net ve kesindi.

Yaşasın İyimserlik

Türkiye "iyimser" sözcüğünün aşağılayıcı amaçla kullanıldığı ender ülkelerden biridir. Köşe yazısı yazmaya ve televizyonda boy göstermeye başladığımdan bu yana en çok "**iyimserlikle**" suçlandım.

Yaygın kötümserliğin önemli bir nedenini **bilgi yetersizliğinde** görüyorum. Ne olup bittiğini analiz edemeyince kötümser senaryolar yazmak daha kolay oluyor. Bir diğer nedeni ise iyimser pozisyonun **nankörlüğüdür**. İşler iyi gidince kimsenin aklına felaket senaryosu yazanlardan hesap sormak gelmez. Ama kötü gidince herkes kabahati iyimserlerde bulur.

Neyse, Türkiye bir kere daha karamsarları utandırdı. AB yanlıları ve iyimserler kazandı. **Biz kazandık**. AB karşıtları ve karamsarlar kaybetti. Yaşasın iyimserlik. Teşekkürler Türkiye. (4 Ağustos 2002)

ENFLASYON VE FAİZ

Haziran enflasyonuna bakmak fırsatını bulamamıştık. Cumartesi günü Temmuz sayıları yayınlandı. **İki ayı birlikte** ele alacağız. O arada enflasyonun yılın ilk yarısındaki seyrinin genel bir değerlendirmesini de yapacağız.

Önce bir gözlem. **Dalgalı kur ve mali kriz** dış dengenin eski önemini kaybetmesi ile sonuçlandı. Benzer bir etkiyi enflasyonda da görüyoruz. Dalgalı kur öncesi ile sonrası arasında çok ciddi farklar var.

Eski rejimde gerçekleşen enflasyon **devalüasyonu** belirlerdi. Aynı şekilde, kur değişimi neredeyse **derhal ve birebir** enflasyona yansır. Enflasyona bakarak kuru, kura bakarak enflasyonu anlardık.

Yeni rejimde ilk ilişki tümü ile ortadan kalktı. Kısa dönemde kur enflasyondan koptu. Büyük ölçüde sermaye hareketleri sonucu oluşan **döviz arz ve talebine** bağlı hale geldi.

İkinci ilişki de zayıfladı. **Kurdaki oynaklık** üreticilerin kura paralel fiyat değişimine gitmelerini engelliyor. **Sönük iç talep** zaten fiyat artışı olanaklarını kısıtlıyor.

Buna karşılık, başka bir açıdan gerçekleşen enflasyonun önemi çok arttı. Program bir **enflasyon hedefi** öngörüyor. Ve özellikle para politikası bu enflasyon hedefinin tutturulması amacıyla kilitleyor.

Yani fiili enflasyon **para politikasının** en temel belirleyicisi haline geliyor. Merkez Bankası enflasyona bakarak gecelik faiz kararını alıyor. Para politikası ise iç talebi, büyümeyi, işsizliği, yani reel ekonomiyi etkiliyor.

Düşüş Kalıcıdır

Yılın ilk yedi ayında toplam enflasyon TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS – Çekirdek enflasyon) için sırası ile **yüzde 13.7, yüzde 15.7 ve yüzde 14.7** oldu. Bunlar 2000 dahil 1994 sonrasının en düşük enflasyon sayılarıdır.

Daha önce kullandığımız bir yöntemle bakalım. Son yedi ayın ortalama enflasyonu yılın geri kalan beş ayında da devam ederse ne olur? Üç endeks de yılı **yüzde 25-28 bandında** bitirir.

Demek ki gerçekleşme hedeflenen yüzde 35 enflasyondan epey düşük çıkar. Mevsimlik etki düzeltilmiş sayılar da benzer sonuçlar veriyor. Yıl sonu **yüzde 26-28** aralığına geliyor.

Temmuz ayında ÖİS'de **yüzde 4.1** (mevsimlik etki düzeltilmiş yüzde 4.3) artış olması bazı gözlemcileri rahatsız etti. Enflasyonda yükselme eğilimi olarak tefsir edildi. Katılmıyorum.

Nisan-Temmuz arasında siyasi belirsizlik sonucu TL ciddi şekilde değer kaybetti. TL'nin değer kaybı euro, dolar ve "1 dolar + 1.5 euro" döviz sepetine kıyasla sırası ile **yüzde 41, yüzde 25 ve yüzde 34** oldu. Sadece Temmuz'daki değer kaybı, gene aynı sıra ile **yüzde 13, yüzde 8 ve yüzde 11'e** ulaştı.

Kurdaki yukarı hareketin Ağustos ve sonrasında da sürmesi halinde belki enflasyon açısından bir risk oluşabilirdi. Halbuki seçim kararı ve AB uyum yasalarından sonra **kur sakinledi**. Bu risk ortadan kalktı.

Bu durumda yıl sonu için verdiğimiz yüzde 31-32 civarı enflasyon tahminimizi tutuyoruz. Açıkcası bir sürpriz beklemiyoruz.

Faiz İndirimi

Merkez Bankası hafta başında aylık ve üç aylık enflasyon raporlarını yayınladı. Yüzde 35 hedefinin tutacağı açıkça ifade ediliyor. Aynı anda gecelik faizler **yüzde 46'ya** indirildi.

Bence gecikmiş bir karardır. Gecelik faizler hala gereksiz şekilde yüksektir. Faiz indirimi devam etmelidir. Son bir yılın **para politikasının** değerlendirilmesini bir başka yazıya bırakıyorum.. (8 Ağustos 2002)

DERVİŞ DÖNEMİ BİTTİ

19 Şubat 2001 Pazartesi sabahı MGK'da Ecevit-Sezer gerginliği yaşandı. Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece kur çapası bırakıldı ve dalgalı kura geçildi. Tam bir hafta sonra, **1 Mart 2001**'de Derviş Washington'dan Ankara'ya geldi. İki gün sonra ekonomiden sorumlu devlet bakanı oldu.

Demek ki bir yıl beş ay bir hafta bu görevde kalmış. Toparlak hesap **birbuçuk yıl** diyebiliriz. Yakın tarihimizin ekonomik açıdan hiç şüphesiz en zor döneminde büyük sorumluluk taşıdı. Ekonominin dümenini tuttu.

Derviş'i Dünya Bankasından kopartıp Türkiye'ye getiren olaylar zincirini unutmamak gerekiyor. Şubat krizi sonrasında Türkiye için içeride ve dışarıda sadece **felaket senaryoları** yazılıyordu.

Hiperenflasyon, moratorium, konsolidasyon, sosyal patlama, askeri darbe, vs. akla gelebilecek her türlü kötü ihtimale inanlar çoğunlukta idi. Derviş'e ve yaptıklarına rağmen bu karamsarlık **2001 yılı boyunca** etkisini sürdürdü.

İki örnek verelim. Bir yıl önce, 16 Ağustos 2001 günü dolar **1.482.000 TL'ye** tırmanmıştı. Derken 11 Eylül oldu. Dolar 22 Ekim 2001'de **1.642.000 TL'yi** gördü. Bugün ise, seçim belirsizliğine rağmen dolar 1.650.000 TL'de pahalı kabul ediliyor.

Kurun seyri, Derviş'in bakanlığı döneminde Türkiye ekonomisinde gerçekleşen **büyük dönüşümün** nihai kanıtıdır. Sanırım ekonominin nisbeten makul bir raya oturduğunu bilmenin iç huzuru ile istifa etti. Türkiye'nin Derviş'e büyük bir teşekkür borcu vardır.

İstikrar ve Yapısal Değişim

Krizin nedenleri yeterince analiz edildi. Derviş bakan olunca biri kısa dönemli diğeri uzun dönemli iki görevi üslendi. Kısa dönemli olan, vatandaşın TL'ye ve Türkiye'ye **kaybolan güveninin** yeniden tesis edilmesi, uzun dönemlisi ise Türkiye'yi krize götüren yapının değiştirilmesi idi..

Doğallıkla, iki hedef birbirine yakından bağlıydı. **Güvensizlik eşiği** çok yükselmişti. Çünkü insanlar yapısal sorunların çözüleceğine inanmıyorlardı. Dolayısı ile, bir nisbi rahatlama dönemi halinde bile sorunların tekrar geri gelmesini bekliyorlardı.

Derviş'in tek başına bunu gerçekleştirmesi mümkün değildi. Kısa dönemde, zor günleri aşmak ve TL'nin değer kaybını bir noktada durdurmak için **IMF-Dünya Bankası desteği** olmazsa olmaz koşuldu.

Dünya Bankasındaki deneyimi Derviş'e büyük avantaj sağladı. Başka ülkelerin ekonomik yeniden yapılanması için uluslararası kuruluşlar adına müzareke etmişti. Onlar nezdinde neyin mümkün, neyin imkansız olduğunu biliyordu. **Olabilirliğin üst sınırında** IMF desteği aldı.

Alınan mali desteğin iyi kullanılabilmesi ekonominin **güçlü bir irade ile ve tek elden** yönetilmesini gerektiriyordu. Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin federatif yapısı bunun önünde çok ciddi bir engeldi. Sabırla, inatla, güleriyle, ikna ile, olmazsa dışlerini göstererek hükümetin hazırlanan programı uygulamasını temin etti.

Birbuçuk yılda yapılan o kadar çok iş var ki, bunların sadece listesini yapmak bile bu sütunu doldurur. Genel temalarla kendimi kısıtlıyorum. En önemlisi, Derviş'in "**siyasetle ekonominin ayrıştırılması**" diye özetlediği reformlardır.

Bir: bütçe-dışı harcamaların sona ermesi ve bütçeye dahil edilmeleri. İki: kamu bankalarının siyaset erbabının kasası halinden çıkartılması. Üç: Merkez Bankasına bağımsızlık verilmesi.

Bunlara **sıkı maliye ve para politikalarını** da ekleyince, Türkiye'nin neden Endonezya yada Arjantin'e dönüşmediğinin sırrı ortaya çıkmaktadır.

Bundan Sonra?

Önümüzdeki hafta piyasaların Derviş'in ekonomi yönetimini bırakmasına nasıl tepki vereceğini bilmiyoruz. Kısa dönemde bir miktar çalkantı mutlaka olacaktır. Ancak istifa zaten bekleniyordu. Piyasalar tarafından satın alınmıştı. **Sınırlı** kalacağını sanıyoruz.

Siyaset ve seçim gündemin en üstüne yerleşmiştir. Bugün ekonomi dünle kıyaslanmayacak kadar az kırılğan olsa da, siyasetteki dağınıklık ve belirsizlikten olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Siyasetin hala büyük sürprizlere gebe olduğunu düşünüyoruz. Derviş'in siyasette nasıl yer alacağını merak ediyoruz. Hep beraber izleyeceğiz. (11 Ağustos 2002)

EKONOMİ BU SINAVI DA GEÇTİ

Pazar günü Derviş'in onsekiz aylık ekonomi yönetimini çok kısa değerlendirdik. Derviş'in ekonomi yönetimini bırakmasına piyasaların tepkisinin **sınırlı kalacağını** söyledik.

Öyle oldu. Döviz piyasası haftaya sakin başladı. Satıcılar devam etti. İhaleden sonra faizde gevşeme eğilimleri belirginleşti. Yani **döviz ve tahvil piyasasında** olumsuz tepki oluşmadı.

Buna karşılık **borsa endeksi** bir miktar geriledi. İMKB'nin mantığını anlamakta zorlandığımızı her fırsatta ifade ediyoruz. Geri planda kurumsal yatırımcıların yetersizliği yatıyor. Dolayısı ile spekülasyon davranışlar hakim duruyor.

Neticede, Türkiye ekonomisinin **çok önemli bir sınavı** daha başarı ile geçtiğini düşünüyoruz. Yaz başında, Ecevit'in hastalığı siyasi belirsizliği arttırınca ekonomiye güvendiğimizi yazmıştık. Son olaylar bizi haklı çikartıyor.

Kırılganlık Azaldı

Halbuki dış konjonktürde ciddi sıkıntılar vardı. Eminim **Brezilya'da** olup bitenleri medyadan izliyorsunuz. Türkiye'de de oradaki gibi bir seçim söz konusu. Üstelik bizde ekonomi bakanı istifa etti. Ona rağmen Türkiye çok daha sakin duruyor.

Şubat krizinden bu yana fırsat buldukça tekrarlamaya özen gösterdik. Türkiye geçtiğimiz birbuçuk yıl içinde ekonomik istikrar yolunda gerçekten **devasa adımlar** atmıştır. Ne yazık ki bu gerçek yeterince anlaşılamadı.

Türkiye ekonomisinin **makro gösterge ve dengeleri** bugün güçlüdür. Son on küsur yılla mukayese dahi edilemez noktadadır. 1980'ler ortasından 2001 başına kadar ekonomiye istikrarsız hale getiren temel sorunların büyük bir bölümü denetim altına alınmıştır.

Öncelikle, kamu maliyesindeki dağınkılığa son verilmiştir. Hükümetlerin elinden bütçe dışında harcama yapma yetkisi alınmıştır. Görev zararları yolu ile kamu bankalarının talan edilmesine son verilmiştir. Sonuçta faiz-dışı kamu dengesindeki büyük açıklar **rekorduz** dönüşmüştür.

Ek olarak, döviz kurunun denetim altında tutulmasından vazgeçilmiştir. Kuru denetim çabaları dönem boyunca TL reel faizlerinin aşırı yüksek seyretmesinin temel nedenlerinden biridir. Piyasalarda ve kamuoyunda önceleri büyük direnç görmesine rağmen bugün dalgalı kurun hayati bir **emniyet subabı** olduğu ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, kur çapası yada kamu fiyatlarının denetimi gibi yapay yada riskli araçlar kullanılmadan **enflasyon beklentileri** kırılmıştır. Merkez Bankasının bağımsızlığı yolunda atılan adımlar bu açıdan çok önemlidir.

Temel politikalarındaki köklü ve kalıcı değişiklikler ekonomi yönetimine karşı duyulan büyük **güvensizliğin** azalmasına katkı yaptılar. Dikkatiniz çekmiştir. Bugün eskisi kadar sık ve yoğun ekonomik kabus senaryosu yazılmıyor.

Bütün bunların iktisat dilindeki ifadesi, **ekonomik kırılganlığın** azalmasıdır. Türkiye ekonomisi siyaset, dış dünya, vs. oluşabilecek ani şoklar karşısında devreye girebilecek bir bağımsızlık sistemine sahip olmuştur.

Bedel Ödendi Ama...

Bir hususu hemen belirtelim. Bütün bunlar bedavadan olmadı. Ekonomiye güçlendirirken Türkiye pek çok açıdan çok büyük **bedeller** ödedi. Bankacılık sistemi vurgun yedi. İç talep çöktü. İşsizlik arttı. Reel gelirler düştü. Hepsini biliyorsunuz.

Sevindirici olan, ödenen bedelin **boşa gitmemesidir**. Karşılığında kırılganlığı azalmış, enflasyonu düşen ve büyümenin geri geldiği bir ekonomik yapı elde edilmiştir. Arjantin yada Brezilya'dan Türkiye'nin en büyük farkı bunlardır.

Not: Süreyya Ayhan'a ve antrenörü Yücel Kop'a Türkiye'ye yaşattıkları o çok özel **üç dakika elli sekiz saniye** için minnettarım. Onlara destek olan herkesi (özellikle dostum Deniz Gökçe'yi) alenen kutlarım. (15 Ağustos 2002)

SERMAYE KAÇAĞI

Türkiye haklı olarak siyasete kilitleti. **Kemal Derviş'in** Perşembe günü yaptığı basın toplantısının televizyondan izlenme oranını merak ediyorum. Önemli maçlar düzeyinde olması beni şaşırtmaz..

Derviş'in yoluna CHP ile devam etme kararının kısa ve orta dönemli sonuçlarını değerlendirmek için erkendir. Fiiliyata nasıl döküleceğini, **nasıl somutlaşacağını** görmeden bir şey söylemek zordur.

Haziran'dan bu yana yakın gelecekle ilgili siyasi senaryo yazmayı reddettim. Kural belirsizliktir dedim. Türkiye'nin **büyük sürprizlere** gebe olduğunu savundum. Aynen öyle oldu. Sürprizler bitti mi? Hiç sanmıyorum.

Derviş'in siyasette kalması ve 3 Kasım seçimlerine katılması ekonominin makro dengelerine **olumlu etki** yapar. Cuma günü kur, faiz ve borsanın seyri piyasaların da aynı kanıda olduğuna işaret etmektedir.

Şimdilik Derviş'in siyasi kararları üstüne fikir yürütmek istemiyorum. Daha önce de vurguladım. Derviş yakın dostumdur. Ama mesai arkadaşı değiliz. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını" ve uygulanmasını **kayıtsız şartsız** destekledim. Çünkü Türkiye için doğrusu oydu. Bugün ve yarın da aynı kararlılıkla desteklemeye devam edeceğim.

Buna karşılık son siyasi kararların alındığı sürecin içinde **yer almadım**. Derviş ve ekibinin hangi verilere bakarak ve hangi analizlerle bu noktaya geldiklerini bilmiyorum. Olayların gerçek yüzü genellikle dışarıdan görüldüğünden çok farklıdır.

3 Kasım seçimleri hangi temalar ve simgeler üstünde cereyan edecektir? Türkiye'nin sosyal-liberal senteze neden ihtiyacı vardır? Sol nedir? CHP sol bir parti midir? Bütün bu sorular hakkında güçlü kanaatlerim var. **Zamanı geldikçe** bunları okuyucu ve izleyicilerimle paylaşacağım.

Ödemeler Dengesi Sürprizleri

Dalgalı kur rejimi dış dengeye önemsiz hale getirdi. İç talep yetersizliğini telafi etmesi umut edilen **ihracat artışı** daha önemli bir gösterge oldu. Zaten siyasi belirsizlik TL'nin değer kaybetmesine yol açtığı ölçüde dolaylı olarak dış dengeyi de düzeltiyor.

Ancak başka bir açıdan ödemeler bilançosu önemini koruyor. Çünkü yayınlanan sayılarda **ciddi sürprizler** var. Bunların anlaşılması ve açıklanması gerekiyor. Ocak-Mayıs ödemeler dengesi verilerine o gözle bakacağız.

2001 ve 2002'de Ocak-Mayıs dönemi cari işlemler dengesi 0.5 milyar dolar fazladan 0.9 milyar dolar açığa dönüşmüş. Bir yılda **1.4 milyar dolarlık** bir bozulma var. Halbuki aynı dönemde dış ticaret açığı 2.2 milyar dolardan 1.9 milyar dolara gerilemiş.

Dış ticareten gelen 0.3 milyar doları da ekleyince, cari dengenin geri kalan bölümünde 1.7 milyar dolarlık bozulma saptıyoruz. Halbuki bu yıl net turizm geliri ve net faiz geliri geçen yıla eşit. Acaba Türkiye'ye beş ayda **1.7 milyar dolar** kaybettiren nedir?

Görünmeyen gelirler 7.1 milyar dolar iken 2.3 milyar dolar azalarak 4.9 milyar dolara inmiş. Görünmeyen giderler 6.0 milyar dolar iken 0.8 milyar azalarak 5.2 milyar dolara inmiş. Bu durumda net görünmeyenler **1.5 milyar dolar** düşmüş. Aynı durumu işçi dövizlerinde de görüyoruz. 1.3 milyar dolar iken 0.5 milyar dolar azalarak 0.8 milyar dolara gerilemiş.

Yıllık bazda bakınca da aynı durumu tesbit edebiliyoruz. Yıllık görünmeyen gelirler Ocak 1999'da 25.8 milyar dolarmış. Mayıs 2001'de 22 milyar dolarmış. Mayıs 2002'de sadece **15.7 milyar dolar** olmuş.

Görünmeyen gelirlerde 1999 başına kıyasla 10 milyar dolar, 2001 Mayıs'ına kıyasla **5.3 milyar dolar** kayıp var. Ne oldu? Türkiye'nin hizmet ve faktör ihracatında ciddi bir gerileme mi yaşanıyor? Yoksa yurt dışında kazanılan dövizler ülkeye getirilmiyor mu?

Belirsizliğin Bedeli

Daha önce de yazdım. Türkiye'den yurt dışına çok büyük bir **sermaye kaçağı** vardır. Bunun bir yolu içeride TL varlıkların döviz varlıklarına dönüştürülmesi ve yurt dışına yollanmasıdır. Ödemeler dengesinin sermaye hesabında bunu görebiliyoruz.

Diğer yöntemi ise yurt dışında kazanılan dövizlerin getirilmemesi yada getirilse bile TL'ye çevrilmeden döviz hesabında tutulmasıdır. Dolayısı ile sermaye kaçağı cari işlem dengesine de yansımaktadır. Parmak hesabı ile Şubat krizinden bu yana **10 milyar doların** üstünde sermaye kaçağının bu yoldan gerçekleştiğini söyleyebiliriz. (18 Ağustos 2002)

MERHABA

Gazete yazarı olarak geçmişim çok uzun değil. Sekizbuçuk yıl önce, Şubat 1994'te Zafer Mutlu ile konuşup **Sabah gazetesine** yazmaya başladım. Kısa süre sonra **Para dergisi** eklendi. Üç yıl önce ise **NTV'de** Ekodiyalog'u yapmaya başladık.

Ama bugün heyecanlıyım. **Yeni bir gazetenin ilk gününe** katılmak beni duygulandırdı. Günlerdir ilk yazının konusunu bulmaya çalışıyorum. Nisbeten kolay yazdığımı düşünürdüm. Bugün zorlandığımı itiraf etmek zorundayım.

Kendimi hayatında **ilk defa** okuyucu karşısına çıkacak gibi hissediyorum. Ne demeli? Beni beğenecekler mi? Teknik konulara girmeli mi? Duygusal bir yazıyı becerilebilir miyim? Yoksa sıkıcı mı olur?

Günlük gazeteye yazmanın olağan ritmi beni kurtardı. Yazı işleri bir gün önce aradı. Engeç **saat onikide** yazıyı yollama zorunluluğunu tebliğ ettiler. İçimdeki sıkıntıların sona ereceği anı bu şekilde öğrendim.

Gece boyunca kabus gördüm. Bilgisayarın başına geçiyorum. Fakat bir türlü konuyu toparlayamıyorum. Yazdıklarım çok kötü. Saat oniki oluyor fakat yazı hala hazır değil. **Kan ter içinde** uyanıyorum. Gene uyku gene aynı kabus...

Gündem Dolu

Vatan gazetesi yayın hayatına Türkiye'de gündemin çok yoğun olduğu bir dönemde başlıyor. İki ay sonra seçim var. Bir hafta sonra partiler milletvekili adaylarını açıklayınca ittifak ve birleşme tartışmaları sona erecek.

Artık partilerin seçim kampanyaları belirginlik kazanacaktır. Her seçimde bir tema diğerlerinden daha belirleyici olur. Şimdilik 3 Kasım'da **ekonominin** öne çıkma ihtimali yüksek duruyor.

Çıkacak ama nasıl? Türkiye siyasi geleneğinde ekonomi **safkan bir popülizmin** alanıdır. Bütün partilerin seçim vaatleri birbirine benzer. Hepsi kamu harcamalarının artmasını ve vergilerin azalmasını içerir.

Halbuki bugün koşullar çok farklıdır. Kriz, kamu borcunun geldiği düzey, IMF ile yapılan anlaşma, vs. popülizme **izin vermiyor**. Merak ediyorum. Siyasi kadrolar bu yeni duruma nasıl uyum sağlayacaklar? Sağlayacaklar mı?

Önümüzdeki günlerde **parti programlarını** değerlendirmeye ağırlık vereceğiz. Ekonomiyi önemseyen seçmenin oyunu daha bilinçli kullanmasına yardım etmeye çalışacağız. Elbette ekonomideki gelişmeleri de izlemeyi sürdüreceğiz.

İyimser İktisatçı

Kişiliğim itibariyle **iyimser bir insan** olduğumu belirtmek istiyorum. Önce bardığın dolu yarısının görürüm. Felaket senaryoları üretmeyi sevmem. Çok olumsuz gibi duran hallerde bile umudumu kaybetmem. Türkiye'yi genelde hakimiyeti altına alan karamsarlığı paylaşmam.

Geçmişte sık sık "**iyimser iktisatçı**" olmakla suçlandım. Sanırım bundan sonra da suçlayanlar çıkacaktır. İyimserlik bir suç ise, bunu memnuniyetle kabul ediyorum. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de Türkiye'ye güvenmeye devam edeceğimi ilan ediyorum.

Hoşgeldin Vatan. **Merhaba Vatan okuyucuları.** (4 Eylül 2002)

ENFLASYON ARTIK ŞAŞIRTMIYOR

Ağustos enflasyonu DİE tarafından Salı günü yayınlandı. Toplumun gündeminde seçim ve siyaset öne geçse de, iktisatçı enflasyonu asla **ihmal edemez**. Mutlaka ciddiye almak zorundadır.

Örneğin bugün yaşanan sorunların kökeninde **yüksek enflasyon** olgusu vardır. Onyıllar boyunca enflasyonunun zararları hem siyasiler hem de kamuoyu tarafından küçümsendi. Yüksek enflasyona rağmen hızlı büyümenin sürdürülebileceğine inanan çok kişi mevcuttu.

Ne oldu? Yüksek ve oynak enflasyon giderek iktisat politikasını dar bir alanın içine hapsetti. TL "**dandik para**" haline geldi. Yerini döviz aldı. Kuru

denetlemek olanaksızlaştı. TL tutmak için talep edilen risk primi reel faizlerin gökyüzüne tırmanması ile sonuçlandı.

Kendinizi hiç aldatmayın. Ekonomiyi şu anda kilitleyen yüksek reel faizlerden ve kur dalgalanmalarından kurtulmanın tek yolu enflasyonda **kalıcı bir düşüş** sağlamaktan geçmektedir. O bakıma enflasyonun seyri ekonomik istikrar arayışının en temel göstergesidir. Ve öyle kalacaktır.

Düşüş Sürüyor

Ağustos ayı tüketici (TÜFE), toptan eşya (TEFE) ve özel imalat sanayi (ÖİS) fiyat endekslerindeki artışlar sırası ile **yüzde 2.2, yüzde 2.1 ve yüzde 2.3** oldu. Bu sayılar piyasa beklentilerine yakındır.

Bu durumda, Eylül 2001-Ağustos 2002 arası oniki aylık enflasyon, gene aynı sıra ile, **yüzde 40.2, yüzde 43.9 ve yüzde 42.4'e** geriledi. Yıllık bazda üç enflasyon ölçütü 40-44 aralığına sıkışmış durumdadır.

Enflasyona mevsimlik etkilerden arındırıldıktan sonra bakmayı önemsiyoruz. Yaş sebze ve meyvadaki bolluk Ağustos ayında da fiyatları aşağı çeker. Mevsimlik etkiden arındırılmış Ağustos enflasyonunu TÜFE ve TEFE için **yüzde 2.6, ÖİS için yüzde 2.9** buluyoruz.

TEFE ve ÖİS sadece kur çapasının uygulandığı 2000 yılı Ağustos'unda daha düşüktü. Geri kalan tüm yıllarda daha yüksekti. Yüzde 2.6'lık TÜFE artışı ise mevcut fiyat serisinin başladığı 1994 yılından bu yana **en düşük** Ağustos enflasyonudur.

Enflasyondaki düşüşte etkili olan iki hususu belirtmek istiyoruz. Birincisi, iç talep hala cansız seyretmektedir. Hep söyledim: satılmayan malın zammı olmaz. İkincisi, döviz kuru ile iç fiyatlar arasındaki birebire yakın bağlantı kopmaya başlamıştır.

Gelecek Tahminleri

Yılbaşında 2002 yılı için TÜFE'yi **yüzde 40'ın altında** öngörmüştüm. TEFE'nin bundan beş puan daha düşük çıkacağını yazmıştım. İlk dört ayın sonuçlarını görünce, Mayıs başında tahminlerimi aşağı çektim. Her iki endeksin de yılı **yüzde 30** civarında bitireceğini söyledim.

Ağustos'la birlikte ilk sekiz ayın sonuçlarını aldık. Biraz sayıların üstünde çalıştım. Tahminimi değiştirmeye gerek duymuyorum. **Yüzde 28-32 bandı** çok makul duruyor. Hükümetin 2002 TÜFE hedefinin yüzde 35 olduğunu hatırlatırım.

Yılbaşında yüzde 30'a düştükten sonra ne olur? Elbette **seçim sonuçları** enflasyonun 2003'deki seyrini çok etkileyecektir. Yılın ilk yarısında 25-30 aralığında gezinmesi ihtimalini yüksek görüyorum. 2003 sonu tahmini için seçim sonuçlarını beklemeyi tercih ediyorum. (5 Eylül 2002)

KAMU BORCU TARTIŞMALARI

Kriz koşulları vatandaşları **ekonomiyi öğrenmek** zorunda bırakıyor. Türkiye kamuoyu da bu kriz sayesinde ekonomi hakkında çok bilgilendi. Kavram kargaşası bir miktar olsun temizlendi. Krizin yarar hanesine bunu yazabiliriz.

Elbette bunları böylesine bir kriz yaşamadan öğrenmek daha iyi olurdu. Maalesef yapamadık. Sanırım öğrenme sürecimizi meşhur atasözü güzel özetliyor. **"Nush ile uslanmayı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüktir."**

Örneğin artık herkes **devletin çok borcu olduğunu** biliyor. Bırakın ek borç almayı, mevcudun çevirilmesinin bile zor olduğu anlaşıldı. Seçmen durumu kavrayınca, siyasetçilerin klasik popülist söyleme başvurmaları da zorlaştı.

İşin bu kısmı iyi. Fakat aynı anda ilginç bir başka gelişme görüyoruz. Kamu borcunda geline noktanın öğrenilmesi toplumda zaten varolan karamsarlık eğilimlerini güçlendirdi. **Felaket senaryosu** üretimini teşvik etti.

Doğrusu medyada kamu borcu üzerine yazılan ve söylenenlerin önemli bölümünü hayretle izliyorum. Öyle hatalar yapılıyor ki, nereden başlayacağıma şaşırıyorum. O nedenle birkaç gün üst üste **kamu borcu** üstüne yazacağım.

Ne Kadar Borç Var?

Önce basit ama çok önemli bir hataya değinmek istiyorum. Borç tutarı hesaplanırken sık sık şöyle bir yöntem kullanılıyor. Türkiye'nin dış borcu ile devletin iç borcu toplanıyor. Medyada tekrarlar tekrarlar sanırım herkes öğrendi. **207 milyar dolar** bulunuyor.

Halbuki Türkiye'nin 2001 yılı GSMH'sı 150 milyar dolar civarında. Bu sayı 2002'de herhalde 180 milyar dolara ulaşacak. Yani borç **GSMH'dan büyük** çıkıyor.

Bu hesaptaki temel yanlış, **elmalarla armutları** toplamaya çalışması. Açıklayalım. Türkiye'den dışarıya üç farklı borçlu kategorisi var. Biri Hazine yani devlet. İkincisi Merkez Bankası. Üçüncüsü özel kesim.

Türkiye'nin dış borcu 115 milyar dolar civarında. Ama bunun sadece **54 milyar doları** Hazine'nin borcu. 44 milyar doları özel kesimin borçları. 17 milyar doları ise Merkez Bankasının yükümlülüğü.

Özel kesimin borçları, **adı üstünde**, borçlu kimse ona ait. Devleti yada vatandaşları ilgilendirmiyor. Merkez Bankasının ise borcuna karşılık elindeki döviz rezervleri yani alacakları var.

Devleti ve vatandaşın sorumluluğunda olan Hazine'nin dış borçları. 54 milyar dolar neticede hepimizin borcu demek. Hazine'nin dış borca ek 78 milyar dolar iç borcu var. İkisini toplayınca **132 milyar dolar** toplam kamu borcuna ulaşıyoruz.

Kime Borç Var?

132 milyar dolar toplam kamu borcunun **57 milyar doları** tahvil ve bono şeklinde iç ve dış mali piyasaların elinde. 35 milyar dolar iç piyasada; 22 milyar

dolar dış piyasada. İçeride ve dışarıda çevrilmesi söz konusu olan borç miktarı bu kadar.

Ya geriye kalan 75 milyar dolar? 19 milyar dolar uluslararası kuruluşlardan borçlanılmış. Başta 13 milyar dolar ile IMF var. Hükümetlerden 7 milyar dolar borç alınmış. Toplan 26 milyar dolar resmi kuruluşlara olan dış borç. Ayrıca yabancı bankalara 6 milyar dolar dış borç var.

Geri kalan **43 milyar dolar** kamu kuruluşlarına olan iç borçlar. Bu kalem içinde kamu bankalarına 15 milyar dolar, Merkez Bankası'na 15.5 milyar dolar ve TMSF'ye 5 milyar dolar borç gözüktüyor. Son ikisinin ayrıca **çifte kayıt** sorunları var. Yerimiz kalmadı. Yarın devam edeceğiz. (7 Eylül 2002)

KAMU BORCU TARTIŞMALARI (2)

Dün kamu borcu hesaplarına girdik. Türkiye'nin dış borcu ile devletin iç borcunu toplayarak bulunan 207 milyar dolarlık sayının neden **anlamsız olduğunu** anlattık.

Hazine'nin iç ve dış borç toplamını **132 milyar dolar** olarak saptadık. Bu sayıyı 2002 GSMH'sına bölünce borç oranını buluruz. GSMH'yı 180 milyar dolar beklediğimizi yazmıştık. Kamu borcunun milli gelire oranı **yüzde 73** çıkıyor.

Bir küçük bilgi notu vermek istiyorum. Kullandığım borç sayılarını Hazine'nin web sayfasından (www.hazine.gov.tr) aldım. Milyar dolara tamamladığım için bazı küçük farklar olabilir.

Bugün, Hazine'nin **132 milyar dolar** toplam iç ve dış borcunun ayrıntılarına bakacağım. Böylece borcun yapısını daha iyi göreceğiz. Çevrilmesinde bir sorun olup olmadığını değerlendirmek olanağına kavuşacağız.

Dış Borcun Yapısı

Tekrar hatırlatalım. 132 milyar dolar toplam kamu borcunun **54 milyar doları** dış borç. **78 milyar doları** ise iç borç. Nisbeten daha basit olduğu için önce dış borcu ele alalım.

Dış borcun 19 milyar doları **uluslararası kuruluşlardan** alınmış. Tek başına IMF **12.5 milyar dolar** vermiş. Yabancı devletlere 6.5 milyar dolar, bankalara 6 milyar dolar borç var. 22 milyar dolar ise tahvil şeklinde dış mali piyasalara borçlanılmış.

Hazine'nin 54 milyar dolar dış borcu içinde bir yıldan az vadeli borç yok. Tümü daha uzun vadeli. Ne kadar daha uzun? 6.5 milyar doları 1-5 yıl vadeli; 47.5 milyar doları ise **5 yıldan uzun** vadeli.

Dolayısı ile 2003 yılında vadesi gelen dış borç miktar **8.3 milyar dolar**. IMF'den 3 milyar dolar alınacağına göre, çevirmesi gereken borç 5.3 milyar dolara iniyor. Toplam borcun yüzde 10'u kadar. Çok korkutucu durmuyor.

İç Borcun Yapısı

Gelelim 78 milyar dolar tutarındaki iç borca. Hazine iç borcunun 43 milyar dolarlık kısmını gene **devlet kuruluşları** elinde tutuyor. Önemli olduğu için dağılımına bakalım.

Başta Merkez Bankasının 15.5 milyar dolarlık tahvil portföyü geliyor. Kamu bankalarına **görev zararları** için 15 milyar dolar tahvil verilmiş. Ayrıca 5 milyar dolar TMSF'de, 7.5 milyar dolar da diğer kamu kuruluşlarında görülüyor.

İç borcun kamuya olan kısmının Hazine açısından iki avantajı var. Bir: vadesi uzun. İki: **geri ödemek gerekmiyor**. Bir takım başka sorunlar da var ama onları ileriye bırakıyorum.

Geriye kalan **35 milyar dolar** ise Hazine'nin iç piyasaya olan nakit borcu. Bir bölümünün TL cinsinden, bir bölümünün ise döviz ve dövize endeksli iç borç olduğunu biliyoruz. Fakat Hazine piyasaya olan borcun **vadesini ve döviz/TL dağılımını** yayınlamıyor.

2003 yılında çevrilmesi gereken işte bu 35 milyar dolarlık borçtur. Küçük değildir. Ancak felaket de değildir. Analize yarın devam edeceğiz. (8 Eylül 2002)

KAMU BORCU TARTIŞMALARI (3)

İki gündür kamu borcuna bakıyoruz. Hazine'nin iç ve dış borç toplam borç miktarını **132 milyar dolar** olarak hesapladık. 54 milyar dolar tutan dış borcun yapısını gördük. 2003'de **5.3 milyar dolar** dış borç yenilenmesi gerektiğini saptadık.

78 milyar dolar tutan iç borcun **43 milyar dolarlık** kısmının alacaklısı kamu kuruluşları arasında dağılımını inceledik. Bunların çevrilmesinde fazla sorun olmayacağını belirttik.

Geri kalan **35 milyar dolar** Hazine'nin iç piyasaya olan borcudur. Maalesef vade yapısı ve döviz/TL dağılımı yayınlanmıyor. Dolaylı yoldan bazı hesaplar yapıyoruz.

İç borcun **19.5 milyar dolarlık** kısmı ortalama vadesi 4.5 aylık bonolardan oluşuyor. Bunun tümünü piyasada kabul edebiliriz. 33 ktr. TL tutuyor. Faizi ile birlikte ayda takriben 9 ktr. TL itfa ve borçlanma anlamına geliyor.

Bunun dışında 5 milyar dolar civarında takas sırasında verilen döviz tahvilleri var. Geri kalan **11 milyar dolarlık** borç stoğu için döviz/TL ve vade dağılımını çıkartamıyoruz.

Merkez Bankasına Borç

İç borcun yüzde 20'sinin Merkez Bankasının elinde olması bazı karışıklıklar yaratıyor. İç borcun gerçekte olduğundan daha yüksek zannedilmesine yol açıyor. Muhasebede "**çifte kayıt**" denen bir olayla karşılaşıyoruz.

Hazırlatalım. 78 milyar dolar iç borcun **15.5 milyar doları** Merkez Bankasının elindeki tahvillerdir. Yani Hazine Merkez Bankasına **26 ktr. TL** borçludur. Bu borca aynı piyasaya yaptığı gibi faiz ödemektedir.

Olayın anlaşılması için tersten giden bir yöntem kullanacağım. Varsayalım ki Hazine dışarıdan 15.5 milyar dolar **ek borç** buluyor ve Merkez Bankasına borcunu kapatıyor. Bakalım borç stoğu nasıl değişiyor.

Hazine'nin dış borcu 15.5 milyar dolar arttı. İç borcu ise aynı miktar azaldı. Demek ki Hazine'nin **toplam borcu** sabit kaldı. Buraya kadar bir sorun yok. Ancak, dönüp Merkez Bankasına da bakmakta yarar var.

Merkez Bankası TL varlıkları 15.5 milyar dolar azalırken döviz varlıkları aynı miktarda arttı. Yani Merkez Bankası bilanço büyüklüğü de değişmedi. Ancak Merkez Bankasının **döviz rezervi** 15.5 milyar dolar arttı.

Çifte Kayıt Borç Şişirir

Şimdi Türkiye'nin dış borcuna bakalım. Hazine'nin ek borçlanması brüt dış borcu 15.5 milyar dolar yükseltti. Fakat Merkez Bankası rezervindeki **artış net borcun** sabit kalmasına neden oldu.

"**Çifte kayıt**" olayı ortaya çıkıyor. Operasyon sonucu kamu kesimi net dış borcu sabit kaldı. Halbuki Hazine'nin **iç borcu** 15.5 milyar dolar azaldı. Yani çifte kayıt temizlenince kamu kesimi toplam net borcu aynı miktar düştü.

İç borcun Merkez Bankasına olan kısmına bu açıdan bakmakta yarar vardır. Çifte kayıtların, daha küçük çapta da olsa, **kamu bankaları ve TMSF'ye** borç hesaplarında da yer alabileceğini hatırlatalım. (9 Eylül 2002)

HAZİNE'NİN FAİZ YÜKÜ

Üç gün süren yazı dizisinde kamu borçlarına ışık tttuk. Sonuçları tekrarlamakta yarar görüyoruz. Temmuz 2002 sonu itibarıyla Hazine'nin toplam iç ve dış borcu **132 milyar dolardır**.

Türkiye'nin 2002 yılı milli geliri takriben 180 milyar dolar tahmin edilmektedir. Hazine'nin toplam borcunu milli gelire bölünce, borç oranı **yüzde 73** çıkıyor. Kamu borcunun milli geliri aştığı iddiaları safsatadır.

132 milyar dolarlık borcun **54 milyar doları** dış borçtur. Hazine'ye ek olarak Merkez Bankasının da 17 milyar dolar borcu dış borcu gözükmektedir. Fakat bu meblağın üstünde döviz rezervine sahip olduğundan Merkez Bankasının net borcu yoktur.

Hazine'nin iç borcu **78 milyar dolardır**. 35 milyar doları piyasaya olan borçtur. Geri kalan 43 milyar dolar diğer kamu kuruluşlarıdır. Merkez Bankasının Hazine'den 15 milyar dolar alacağını aynı anda hem dış borç hem de iç borç içinde iki defa sayıldığını (**çifte kayıt**) çünkü yazımızda açıkladık.

Dış Borç Faizleri

54 milyar dolar dış borç için 2003 yılında ödenecek faiz miktarı da Hazine tarafından açıklanıyor. Hazine'nin hesabına göre, **3.5 milyar dolar** toplam dış borç faizi ödeyecektir.

22 milyar dolar tutarındaki tahvillere ödenecek olan faiz 1.9 milyar dolardır. Buradan ortalama tahvil faizinin yıllık **yüzde 8.6** olduğunu anlıyoruz. 2003 yılında devalüasyon enflasyonun altında kalırsa, tahvilin reel faizi sıfıra yakın çıkacaktır.

Geride kalan 32 milyar dolar borcun büyük bölümü resmi kuruluşlardır. Ödenecek faiz 1.7 milyar dolardır. Yıllık ortalama faizi **yüzde 5.3** buluyoruz. Dış borcun bu bölümüne Hazine'nin eksi reel faiz ödeme ihtimali yüksektir.

Bu durumda toplam dış borç faiz ödemeleri 3.5 milyar dolara, ortalama faiz ise **yüzde 6.5'a** gelmektedir. Yani TL'nin 2003 yılında yüzde 6.5 oranında değer kazanması halinde dış borcun Hazine'ye reel faiz yükü sıfıra düşmektedir.

Örnek verelim. 2003 enflasyonu hedefin biraz üstünde yüzde 22 olsun. Doların ise 2002'yi 1.8 milyon TL'den, 2003'ü ise yüzde 14.5 değer kaybı ile **2.06 milyon TL**'den kapadığını kabul edelim. Dış borcun nominal TL faizi yüzde 22 ile enflasyona eşitlenir.

Faiz-dışı Fazla

İç borç faizi hesapları çok daha karmaşıktır. Nominal TL faizleri bir yandan enflasyon beklentilerine diğer yandan siyasi istikrara ve ekonomi yönetimine duyulan güvene göre **piyasada** belirlenmektedir. Ayrıca, iç borcun bir bölümü dövizle ve dövizle endeksli. Üstelik dağılımlar yayınlanmamaktadır. .

O nedenle başka yöntemler kullanmak gerekiyor. Ben faiz dışı fazla üstünden gitmeyi tercih ettim. 2003 ortalama enflasyonu için yüzde 28, büyüme için yüzde 6 aldım. Milli geliri 380 ktr. TL buldum. Takriben **206 milyar dolar** ediyor.

Bu durumda 2003 yılında yüzde 6.5'luk faiz-dışı fazla 24.7 ktr. TL'ye (13.4 milyar dolar) ulaşıyor. 3.5 milyar dolar (6.5 ktr.TL) dış borç faizini düşüyoruz. Geriye **18.2 ktr. TL** iç borç reel faizleri için kalıyor.

2002 sonu iç borç stoğunu **150 ktr. TL** (83 milyar dolar) hesaplıyorum. İç borçta reel TL faizini **yüzde 20**, dolar faizini yüzde 10 alıyorum. Enflasyon ve devalüasyon varsayımlarını yukarıda verdim.

İlginç bir sonuç çıkıyor. Öngörülen faiz-dışı bütçe fazlası Hazine'nin **reel faiz ödemelerini** karşılıyor. Başka bir ifade ile, Hazine 2003'de reel olarak yeni borç almak zorunda kalmıyor. İç borç **reel olarak sabit kalıyor**. (10 Eylül 2002)

İKİNCİ ÇEYREKTE BÜYÜME

2002 ikinci çeyrek **milli gelir verileri** dün DİE tarafından yayınlandı. Merakla bekliyorduk. Bu yaz geçen yıllardaki gibi büyüme tahminlerinin revizyonuna zaman harcamadım. Seçim kararı ve siyasi belirsizlik gereksiz hale getirdi.

Nisan-Haziran döneminde 1987 sabit fiyatları ile GSYİH'nın **yüzde 8.2**, GSMH'nın ise **yüzde 8.8** arttığını öğrendik. Buna göre, 2002'nin ilk yarısında büyüme yurt içi hasılda **yüzde 5.2**, milli hasılda ise **yüzde 4.7** çıktı.

Bu sayılar genel beklentinin üstündedir. Türkiye ekonomisi bir kere daha karamsar gözlemcileri **utandırmıştır**. “Mahfolduk, battık” diye ağlayanların da mumunu söndürmüştür.

İkinci çeyrek için kendi tahminlerimi vererek başlamak istiyorum.

Yanılgılarımı okuyucularım ile paylaşmayı ilke edindiğim biliniyor. Ayrıca öğretici olduğunu da düşünüyorum.

İkinci çeyrekte GSYİH'nın **yüzde 3.7**, GSMH'nın **yüzde 3.5** büyüyeceğini öngörmüşüm. İlki için 4.5 puan, ikincisi için 5.3 puan düşük kalmışım. Adım “iyimser iktisatçıya” çıktı ama tahminlerim ciddi şekilde karamsar kalmış.

Stok Değişmeleri Etkisi

Hemen farkın hangi kalemlerden kaynaklandığını araştırmaya koyuldum. **İç taleple** yola çıktım. İç talep dört temel harcama kategorisinden oluşur: özel tüketim, kamu tüketimi, yatırım ve stok değişimleri.

Özel tüketim artışına yüzde 1.3 demişim. Gerçekleşme **yüzde 3.1** olmuş. Kamu tüketimi tam benim beklediğim kadar, **yüzde 2.6** artmış. Toplam yatırımda ben yüzde 3 beklerken fiili artış **yüzde 0.1** çıkmış.

Bu üç kalemin büyümeye katkısı benim tahminimde yüzde 1.8 iken gerçekleşmede yüzde 2.3 olmuş. Aradaki fark sadece **0.5 puan**. Bence iyi tutturduğumu bile söyleyebilme izin veriyor.

Kopma **stok değişmelerinden** kaynaklanıyor. Stok değişmelerini tahmin etmenin zorluklarına defalarca değinmişim. Çünkü dalgalanmaya çok müsaittir. En büyük yanılgılar stok değişmelerinden kaynaklanır.

Ben stok değişmesinin iç talepte yüzde 1.7'lik bir artışa yol açacağını öngörmüşüm. Fiili sayı ise (sıkı durun) **yüzde 11.1** olmuş. Stok değişmesi tahminindeki yanılgım 9.4 puan tutuyor.

Yani stok-dışı iç talep yüzde 2.3 ama stok dahil iç talep yüzde 13.5 artmış. GSYİH'daki hızlı büyümenin esas itibarıyla firmaların kriz sırasında erittikleri **stoklarını** yeniden makul düzeylere çekmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Faktör Gelirleri

Çok ilginç bir gelişme daha var. Yurtiçi hasıla ile milli hasıla arasındaki fark **dış alem faktör gelirlerine** bağlıdır. 1999 yılı ilk çeyreğine kadar ikincisinin büyüme hızı ilkinin üstünde seyredirdi. 1999'un ikinci çeyreğinden itibaren tersi oldu. Yani GSYİH büyüme hızı GSMH büyüme hızının altına düştü.

Nisan-Haziran 2002 döneminde bu da değişmiş. Üç yıllık bir aradan sonra milli hasıla büyüme hızı yüzde 8.8 ile yurtiçi hasıla büyüme hızı yüzde 8.2'den büyük çıkıyor. 2002'de faktör gelirlerinin **GSMH'yi artırıcı** etki yapmasını bekliyordum. 2002 yılı büyüme hızı ne olur? Yılbaşından bu yana **yüzde 4** ve üstü büyüme öngörüyorum. Yeni sayıların ışığında tahminlerimde revizyon yapacak zaman olmadı. Ama fazla değişeceğini sanmıyorum. (11 Eylül 2002)

BÜYÜME GÖZLEMLERİ

2002 ikinci çeyrek milli gelir verilerini değerlendirmeye devam ediyoruz. Dün iç talepteki değişimin kaynaklarına baktık. İç talepte görülen büyük canlanmanın neredeyse tümü ile **stokların arttırılmasından** kaynaklandığını saptadık.

Bu olaya iktisat dilinde “**hızlandırıcı katsayısı**” deniyor. Satışlar düşerken herkes stoklarını hızla eritmeye çalışıyor. Sadece üretici firmaları düşünmeyin. Stoğun önemli bölümü dağıtım kanallarında tutulur. Toptancı, perakendeci, ithalatçı, vs. herkes azaltıyor.

Talep düşüşü durunca, firmalar ellerindeki stok miktarının durağan bir talep için bile yetersiz kaldığını anlıyor. Stoklarını olağan düzeye çıkartıyorlar. Nihai harcamalar **sabit bile kalsa** stok talebi artıyor.

“**Hızlandırıcı katsayısı**” daha önceki krizlerde çalışmıştı. Bu krizde çalışmaması için hiç bir neden yoktu. Nitekim saat gibi çalıştı..

15 Milyar Dolar Zenginleştik (!)

Kriz sırasında birkaç kere değindiğim bir konuya geri dönmek istiyorum. Medya her fırsatta “**milli gelir 50 milyar dolar**” azaldı” başlıkları atıyordu. Ben de buna itiraz ediyordum.

Reel milli gelir **sabit TL fiyatları** ile ölçülür. Dolarla ölçmek yanlıştır. Çünkü sadece milli gelirdeki değişimi göstermez. Aynı zamanda TL'nin dolar karşısındaki değerini yansıtır diyordum.

Bu yılın ilk yarısı milli gelirini geçen yıl aynı dönemle **dolar cinsinden** karşılaştıralım. Ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır.

2001 yılı Ocak-Haziran dönemi GSMH'sı cari fiyatlarla 63.4 ktr.TL olmuş. Ortalama dolar kuru ise 990.000 TL imiş. Buradan GSMH'yi **63.9 milyar dolar** olarak hesaplıyoruz.

2002 yılı ilk yarı cari fiyatlarla GSMH ise 110 ktr. TL'dir. Ortalama dolar kuru 1.410.000 TL ile bölünce **79.3 milyar dolar** buluyoruz. Demek ki milli gelir 15.4 milyar dolar artmış. Dolar milli gelirin büyüme hızı yüzde 24.1 çıkıyor.

Şimdi ne olacak? Geçen yıl “50 milyar dolar fakirleştik” diye çığlık atanlar şimdi “**ilk altı ayda 15 milyar dolar zenginleştik**” diyorlar mı? Deseler doğru olur mu? Bu yılın ilk yarısında 15 milyar dolar zenginleşmedim isek, geçen yıl 50 milyar dolar fakirleşmiş olabilir miyiz?

Tekrar edelim. Milli geliri **dolarla ölçmek yanlıştır**. Dolar düşerken milli geliri dolarla ölçenlerin dolar yükselirken de gene dolar cinsinden artışı ifade etmeleri gerekir. Bekliyoruz.

Dış Ticaret ve Büyüme

İkinci çeyrekteki yüksek büyüme hızına dış ticaretin katkısı eksidir. Mal ve hizmet ihracatı **yüzde 4.2** artmıştır. Büyümeye katkısı yüzde 1.8'den ibarettir. Geri planda Türkiye'ye getirilmeyen dövizler vardır. Ödemeler dengesini incelerken bu olaya “**sermaye kaçağı**” demiştik.

İkinci çeyrekte mal ve hizmet ithalatı adeta patlayarak **yüzde 19.4** artmıştır. İthalattaki canlanma büyüme hızını yüzde 6.9 oranında düşürücü etki yapmıştır. Stoklardaki büyük artışın kaçınılmaz bir sonucudur.

Dış ticaretin büyüme net katkısı **yüzde – 5.1**'dir. İç talebin yüzde 13.5 artmasına rağmen GSYİH artışının yüzde 8.2'de kalmasının nedeni net dış talebin böylesine eksi çıkmasıdır. (12 Eylül 2002)

MİLLİ GELİR MUHASEBESİNE GİRİŞ

Seçime birbuçuk ay kala doğal olarak siyaset çok hareketli seyrediyor. Doğrusu siyasete bulaşmamak için kendimi zor tutuyorum. Ama **ortalığın sakinleşmesini** beklemeye kararlıyım. Nasıl olsa Ekim'de ağırlığı siyasi yazılara vermek zorunda kalacağız.

Sabah'ta haftada iki kere yazdım. Vatan'da bir süre sayıyı **altıya** çıkardım. Tatil dönüşü iş yüküm biraz arttı. Ama küçük bir yararı da oldu. Bir konuyu birkaç gün üst üste ve ayrıntılı şekilde inceleme olanağı doğdu.

İkinci çeyrekte GSMH'da yüzde 8.8 gibi **yüksek bir büyüme** hızına ulaşılması kamuoyunda epey şaşkınlık yarattı. Profesyonel iktisatçı olmayanlar bu durumu tefsir etmekte zorlandılar.

Örneğin **stok değişmelerinin** bir resesyonun başlangıç ve bitiş dönemleri gibi olağandışı hallerde büyüme hızını çok etkileyebilecekleri ortaya çıktı. Piyasaların yaşadıkları ile DİE'nin hesapladığı milli gelir sayılarının ille örtüşmediği anlaşıldı.

O bakıma milli gelirin **nasıl hesaplandığını** kısaca gözden geçirmekte yarar görüyorum.

Üretim, Talep ve Gelir

Milli geliri üç yüzlü **bir prizmaya** benzetebiliriz. Bir yüzü üretimdir. İkincisi harcamalardır. Üçüncüsü gelirlerdir. Her üçü de aynı somut gerçeğe, ülkede bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamına eşit olmak zorundadır.

Milli gelirin üç ayrı yöntemle hesaplanması hataları da engeller. Sayıların karşılıklı kontrol edilmesini sağlar. Maalesef **yaygın vergi kaçağı** yüzünden Türkiye üçüncü yöntemi kullanamıyor. DİE sadece üretimi ve harcamaları yayınlıyor.

Üretimden hesaplanan milli gelir farklı ekonomik faaliyet alanlarının katkısını saptar. Üretim ne kadarı sanayiden, ne kadarı tarımdan, ne kadarı ticaretten, vs. gelmiş, onu belirler.

Uzun dönemli ve yapısal analizler açısından milli gelirin **nerede üretildiğini** bilmek önemlidir. Eğer ekonomide talep sorunu yoksa gene yararlıdır. Türkiye'de gözlemciler milli gelire daha çok üretim açısından bakarlar. Halbuki makroekonomi açısından esas olan üretim değil taleptir.

Harcamalar yöntemi ile hesaplanan milli gelir farklı kalemlerin talebi nasıl oluşturduğunu gösterir. Talebin ne kadarı içeriden ne kadarı dışarıdan, iç talebin

ne kadarı özel tüketimden, ne kadarı kamudan, ne kadarı yatırımlardan gelmiş, onu belirler.

Türkiye ekonomisinin şu andaki sorunu üretimdeki kapasite yetersizliği değildir. Tam tersine, neredeyse bütün sektörlerde **kapasite fazlası** vardır. Varolan kapasitenin üretilecek malla talep olmadığı için kullanılmamaktadır.

O nedenle, kısa dönemli büyüme analizleri **harcamalara yani talebe** odaklanmak zorundadır. Makroekonomik gidişatı açıklayacak anahtar toplam talebin büyüklüğünde ve bileşiminde yatmaktadır.

İnternet Kullanıcılarına Not

www.bilgi.edu.tr/akat web sayfamda "Dersler" başlığı altında "Makroiktisat Ders Notları" adlı çalışmanın Giriş bölümünde ek bilgi bulunabilir. (14 Eylül 2002)

BAZI MİLLİ MUHASEBE TANIMLARI

Dün milli gelir muhasebesine giriş yaptık. Milli gelirin üretimden, harcamalardan ve gelirlerden hareketle **üç ayrı yöntemle** hesaplanabileceğini söyledik. Türkiye'de sadece ilk ikisini yapılabildiğini belirttik. Makroekonomik analiz için **harcamalar** üretimden daha önemlidir dedik.

Bugün milli gelir muhasebesinin bazı **temel kavramlarını** gözden geçireceğiz. Böylece iktisat eğitimi almamış okuyucuların da neden bahsettiğimizi anlamasını kolaylaştırmayı umut ediyoruz.

Katma Değer

Bir örnekle başlayalım. Diyelim ki Türkiye'de üç ayda kaç ekmek üretildiğini ve satıldığını biliyoruz. Ekmek fiyatı da malum. İkisini çarpınca ne elde ederiz? Üretim açısından **ekmek sektörünün cirosunu**, harcamalar açısından ekmek talebini buluruz.

Bütün mal ve hizmetler için bu işlemi yapalım. Sonra **hepsini toplayalım**. Acaba milli gelire ulaşır mıyız? Hayır. Çünkü aynı üretimi birden fazla kere saymış olma riski çok yüksektir.

Ekmek için çok sayıda girdi kullanılır. Un, su, maya, elektrik, fırında kullanılan malzemeler, vs. Ekmek cirosunu milli gelire alırsak, üretiminde kullanılan malzemeleri sonra tek tek düşmemiz gerekir. Yoksa hem ekmeği, hem içindeki unu, hem undaki buğdayı, vs. yani aynı ekonomik değeri **birden fazla** kere yazmış oluruz.

"Katma değer" kavramı bu hesabı kolaylaştırıyor. Fırıncıların başka üreticilerden satın aldıkları tüm mal ve hizmetleri cirodan düşüyoruz. Geriye kalan, fırıncılık sektörünün ekmeğe eklediği **ekonomik değerdir**.

Tanım icabı, fırıncılık sektörünün katma değeri sektör tarafından ödenen **ücret, kira, kar ve faiz** artı ayrılan **amortisman** eşit olacaktır. Aynı mantığı tek tek bütün sektörlerle uygulayarak milli gelir hesaplanıyor.

Dikkat ederseniz Katma Değer Vergisi (KDV) de aynen bu şekilde işliyor. Her firma alıcıdan tahsil ettiği KDV'den girdi satın alırken **ödediği KDV'yi** düşüyor. Sadece aradaki farkı Maliye'ye yatırıyor.

GSYİH ve GSMH

Ülke içinde bir dönemde yaratılan toplam katma değer bize **Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı** verir. Gene tanım icabı o dönemde elde edilen toplam ücret, kar, faiz, kira gelirleri artı amortismanı eşittir.

Neden "gayri safi" diyoruz ? Çünkü o dönemde üretim araçlarında mutlaka bir **aşınma ve eskime** olmuştur. Ama bunu ölçmek çok zordur. Toplam katma değer o nedenle amortisman dahil hesaplanır.

Öte yandan, üretilen hasılanın bir bölümü Türkiye'de kalmayacaktır. Dış borç faizi, Türkiye'de çalışan yabancıların ülkelerine yolladıkları paralar, yabancı şirketleri temettüleri yurt dışına gitmektedir. Bunlara **dış alem faktör giderleri** denir.

Madalyonun öbür yüzünde Türklerin yurt dışında kazandıkları ve Türkiye'ye getirdikleri gelirler vardır. İşçi dövizleri, faiz gelirleri, yurtdışındaki firmaların kar transferleri toplamı **dış alem faktör gelirlerini** oluşturur.

İkisinin farkına net faktör gelirleri denir. GSYİH'ye eklenince **Gayri Safi Milli Hasıla** elde edilir. Net faktör gelirleri artı ise, ülkenin geliri içeride üretilenin üstündedir. Eksi ise gelir üretimin altındadır.

GSYİH büyüme hızı ülkede mal ve hizmet **üretimindeki** artışı, GSMH büyüme hızı ise ülkenin toplam **gelirindeki** artışı ifade eder. (15 Eylül 2002)

MİLLİ GELİR VE ENFLASYON

Milli gelir hesaplarına bakmayı sürdürüyoruz. Bir önceki gün üretim ve harcamalar yöntemi ile yapılan hesaplamalar arasındaki farkı belirtmiştik. Dün katma değer, GSYİH ve GSMH kavramlarını tanımladık. Bugün enflasyonun milli gelirin hesaplanmasına nasıl girdiğini ele alacağız.

DİE'nin mili geliri hesaplarırken kullandığı verilerle yola çıkalım. DİE'nin elinde iki veri kategorisi olacaktır. Bir: **üretim miktarları**. İki: **fiyatlar**. Katma değeri bunlardan biri olmadan hesaplamak mümkün değildir.

Miktarlar ton, adet, metrekare, litre, kw, saat, vs. **fizik ölçü birimleri** ile kaydediler. Ölçü birimi evrenseldir ve dönemden döneme değişmez. Yani ölçü biriminden kaynaklanan fazla sorun yoktur.

Fiyatlarda durum çok farklıdır. Bırakın evrenselliği, enflasyon hızına bağlı olarak günden güne değişebilir. Dolayısı ile **değer ölçü birimi** DİE'nin en önemli sorunlarından biridir.

Milli gelir muhasebesinde iki temel kural vardır. Birincisi, tüm fiyatlar **TL cinsinden** kaydedilir. Hiç bir şekilde TL dışı paralar kullanılmaz. İkincisi, daima işlemin kaydı sırasında **fiilen geçerli olan fiyatlar** kullanılır.

Cari Fiyatlarla Milli Gelir

Bu husus son derece önemlidir. Milli gelir daima ve her yerde o anda fiilen varolan fiyatlarla hesaplanır. Başka türlü olmaz. Cari fiyatlarla hesaplanan milli gelire "**nominal**" milli gelir denir. Bir örnekle açıklayalım.

GSYİH 2002 yılı Ocak-Mart dönemini kapsayan ilk çeyrekte **51 ktr. TL'dir**. Kolaylık olsun diye, fizik üretimin üç aya eşit dağıldığını kabul edelim. Ocak ayında GSYİH bunun üçte biri yani 17 ktr. TL'dir diyebilir miyiz?

Hayır, diyemeyiz. Çünkü Ocak-Mart arasında TÜFE **yüzde 8.4** artmıştır. Aynı miktar fizik üretim Mart'ta daha fazla katma değere tekabül etmektedir. 51 ktr.TL üretimin ilk çeyrek ortalama fiyatları ile değeridir.

Enflasyon yükseldikçe ve dönem uzadıkça ölçmedeki hassasiyet azalacaktır. Enflasyonun sıfır olduğu Japonya'da dönem ne kadar uzarsa uzasın bu tür ölçme sorunları ortaya çıkmaz. Türkiye'de ise **üçayda bile** çıkar.

Enflasyon olgusunun nominal milli gelirin hesaplandığı **dönem içinde** bile ölçmeyi zorlaştırdığını görüyoruz. Dönemler arası karşılaştırmalarda işler iyice karışacaktır.

GSYİH Deflatörü

Enflasyon milli gelir hesaplarına "**deflatör**" aracılığı ile girer. DİE milli gelirin tüm kalemleri için ayrı ayrı deflatörler hesaplar. Sonuçta elde edilen sayı TÜFE'den çok farklı çıkmaz. Ancak metodolojik olarak aynı ölçü değildir.

TÜFE'de yerli-ithal farkı yapılmaz. Deflatör esas itibariyle **iç üretim fiyatlarındaki** değişmeyi ölçer. Makine-teçhizat gibi yatırım malları TÜFE'de yer almaz ama deflatörde vardır.

Önemli bir fark kamu hizmetlerinden kaynaklanır. Bunlar piyasada satılmadığından enflasyon endekslerine girmez. Deflatör maliyet üstünden, özellikle **maaş artışlarına göre** saptanır.

Deflatör bir başlangıç yılı ağırlıklarına göre hesaplanır. DİE'nin halen kullandığı serinin ağırlıkları **1987 yılında** belirlenmiştir. Maalesef bunlar çok eskimıştır. Gelişmiş ülkeler sık sık baz yıl değiştirir. Hatta ABD her yıl bazı yeniden hesaplayarak zincirleme endeks yöntemine geçmiştir.

Yarın GSYİH deflatörünü kullanarak **reel milli gelirin** hesaplanmasına bakacağız. (16 Eylül 2002)

REEL MİLLİ GELİR

Milli gelir hesaplarına bakmaya devam ediyoruz. Önce üretim ve harcamalar yöntemi, katma değer, GSYİH, GSMH gibi kavramları tanımladık. Dün enflasyon olgusuna girerek nominal milli geliri ve deflatörü anlattık. Sıra **reel milli gelire** geldi.

Hatırlatalım. DİE işe o dönemde üretilen ve harcanan milli geliri **fiilen varolan fiyatlarla** hesaplayarak başlıyor. "Nominal" sözcüğü milli gelirin cari fiyatlarla hesaplandığını ifade ediyor.

Aynı anda, milli gelirin tüm kalemleri için 1987 fiyatlarına kıyasla “deflatörler” bulunuyor. Deflatör fiyat ve maliyet artışlarını yansıtıyor. Nominal milli gelirin deflatöre bölünmesi ise reel yada sabit 1987 fiyatları ile milli gelir serisini veriyor.

2002 İkinci Çeyrek GSYİH

Öğrendiklerimizi son yayınlanan 2002 yılı ikinci çeyrek milli gelir verilerine uygulayalım. Yıl ve çeyreği kolay tanımlamak için 02Q2 (2002 yılı 2 çeyrek) ifadesini kullanırız.

02Q2 nominal GSYİH **60.3 ktr.TL** çıkmış. 01Q2 ise 39.0 ktr.TL imiş. Demek ki ikinci çeyrek nominal GSYİH 2001'den 2002'ye **yüzde 54.6** artmış. Buna GSYİH'nın nominal büyüme hızı diyebiliriz.

02Q2 GSYİH deflatörü 2188,3 hesaplanmış. Ne demek? GSYİH açısından 1987'ye kıyasla fiyatlar 02Q2'de **2188 katı** daha yüksekmış. 60.3 ktr.TL'yi 2188.3'e bölünce 1987 fiyatları ile 02Q2 GSYİH değerini buluyoruz: **27.6 trilyon TL**. Bulduğumuz 02Q2 için reel GSYİH'dır. Dikkat: nominal gelir katrilyon TL, reel gelir ise trilyon TL'dir.

Aynı hesabı 01Q2 için de yapalım. Deflatör 1531.6 imiş. 01Q2 nominal GSYİH'sı 39.0 ktr. TL'yi deflatöre bölünce 1987 fiyatları ile **25.5 trilyon TL** reel GSYİH elde ediliyor.

Şimdi reel gelirdeki büyümeyi hesaplayabiliriz. 02Q2 reel GSYİH'sını 01Q2'ninki ile bölünce reel yada 1987 sabit fiyatları ile büyüme hızını **yüzde 8.2** olarak buluyoruz.

Son olarak 2002'nin ilk çeyreği ile ikinci çeyreğini karşılaştıralım. 02Q1'de nominal GSYİH 51.1 ktr.TL, deflatör 2202.3, reel GSYİH ise 23.2 trilyon TL imiş. İkinci çeyrekte nominal büyüme **yüzde 18**, reel büyüme ise **yüzde 19** olmuş.

2002 İkinci Çeyrek Enflasyon

Şimdi de deflatörleri enflasyonla karşılaştıralım. 02Q2 ile 01Q2 arasındaki enflasyonu iki deflatörü birbirine bölerek buluruz. **Yüzde 42.9** çıkıyor. Demek ki GSYİH açısından DİE iki dönem arasında ortalama enflasyonu yüzde 43 bulmuş.

Haziran 2001'den Mayıs 2002'ye ortalama TÜFE artışının **yüzde 54.7** olduğunu belirtelim. Görüldüğü gibi deflatör tüketici enflasyonundan 12 puan daha düşük. Neden? Cevabı çok uzun. Bir başka zaman yazalım.

Ya 02Q01'den 02Q2'ye enflasyon nasıl seyretmiş? Gene deflatörleri bölüyoruz: **yüzde – 0.6** çıkıyor. DİE birinci çeyreğe kıyasla ikinci çeyrekte ortalama fiyatların biraz düştüğünü hesaplıyor. Halbuki Şubat-Mayıs arasında TÜFE **yüzde 3.9** artmış görünüyor. Gene deflatörle tüketici endeksi arasında bir fark mevcut.

Yarın GSYİH'nın bileşkenlerini ele alacağız. (17 Eylül 2002)

TALEP VE BİLEŞKENLERİ

Milli gelirin nasıl hesaplandığını adım adım anlattık. Başlangıçtaki amacımızı tekrar hatırlatalım. İkinci çeyrek için yayınlanan büyüme sayıları ile kamuoyunun **kendi deneyimleri** arasındaki farkı aydınlatmaktı.

Makroekonomik açıdan büyümenin analizi **talebin analizi** ile özdeştir. Neden üretim değil de talep? Çünkü şu anda üretim düzeyini belirleyen kapasite yetersizliği değildir. Talep olsa üretim zorlanmadan artabilir.

Talebin analizi mutlaka onu oluşturan bileşkenlere inilmesini gerektirir. Toplam talep iki ana kategoriden oluşur: **iç talep ve dış talep**. Şimdi bunların ayrıntılarına girelim.

İç Talep

İç talep dört ana kategoriden oluşur. İlki **özel tüketim harcamalarıdır**. En büyük harcama kalemidir. Özel tüketim milli gelirin üçte ikisini oluşturur.

Gıda-içki kalemi tek başına milli gelirin dörtte birinden fazladır. Gerisi dayanıklı-yarıdayanıklı-dayanısız tüketim malları, hizmetler, enerji-ulaştırma-haberleşme ve konut sahipliği kalemlerine bölünür.

02Q2'de **özel tüketim** nominal 45 ktr.TL, reel 17.6 trl.TL olmuştur. 87Q2'ye kıyasla onbeş yılda reel artış yüzde 51'dir. 95Q2'den bu yana en düşük özel tüketim harcamasına tekabül etmektedir. 2000 yılının yüzde 15 altındadır. Yıllık büyüme **yüzde 3.1'dir**.

Yatırımlar milli gelirin ikinci önemli bileşkenidir. 02Q2'de nominal 10.7 ktr.TL, reel 5.8 trl.TL olmuştur. 15 yılda artış yüzde 33'dür. 1994'den bu yana en düşük yatırım düzeyine tekabül etmektedir. 2000 yılının yüzde 35 altındadır. Yıllık büyüme **yüzde 0.1'dir**.

Kamu tüketimi üçüncü bileşkendir. 02Q2'de nominal 9 ktr.TL, reel 2.3 trl.TL olmuştur. 15 yıllık artış yüzde 205'dir. 2000 yılına kıyasla düşüş sadece yüzde 2'dir. Krize rağmen devlet küçülmeyi reddetmiştir. Yıllık büyüme **yüzde 2.6'dır**.

Üçünün toplamı bize **stok hariç iç talebi** verir. 02Q2'de nominal 57.8 ktr.TL, reel 25.2 trl.TL olmuştur. 15 yılda artış yüzde 49'dur. 1995'den bu yana en düşük iç talep düzeyidir. 2000 yılının yüzde 15.2 altındadır. Yıllık büyüme **yüzde 2.4'dür**.

Dış Talep

Dış talep deyince mal ve hizmet ihracatını ve ithalatını anlarız. Hizmet sözcüğünün altını çizmek istiyoruz. **Turizm, navlun, vs.** hizmet ihracat ve ithalatı da milli gelir sayılarına dahildir.

02Q2'de **ihracat** nominal 17.1 ktr.TL, reel 11 trl.TL olmuştur. 15 yılda artış yüzde 315'dir. 15 yıl boyunca ihracat sürekli artmıştır. 2000 yılına kıyasla yüzde 15 daha yüksektir. Yıllık büyüme **yüzde 4.2'dir**.

Stok dışı iç taleple ihracatı toplayınca **stok-dışı toplam talebi** elde ederiz. 02Q2'de nominal 74.9 ktr.TL, reel 36.5 trl.TL olmuştur. 15 yıllık artış yüzde

86'dır. Sadece 1998 ve 2000 yıllarında toplam talep daha yüksektir. 2000 yılının yüzde 8 altındadır. Yıllık büyüme **yüzde 2.9'dur**.

02Q2'de **ithalat** nominal 18.3 ktr.TL, reel 10.6 trl.TL olmuştur. 15 yılda artış yüzde 267'dir. 2000 yılı hariç dönemin en yüksek ithalatı. 2000 yılının yüzde 21.5 altındadır. Yıllık büyüme **yüzde 19.4'dür**.

Yarın bu sayıların anlamı üstünde duracağız. (18 Eylül 2002)

TALEP YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Milli gelir yazı dizisinin sonuna geldik. Keçiboynuzu için "**bir damla bal için bir araba odun yenir**" derler. Benimki de galiba keçiboynuzuna benzedi Amaç bugün anlattıklarımın altyapısını kurmaktı ama laf uzadı.

GSYİH, katma değer, fiyat deflatörü, nominal-reel milli gelir, özel tüketim harcaması, iç talep, dış talep, hepsini gördük. Bir yanda üretimin, diğer yanda talebin olduğunu anladık. Şimdi son birbuçuk yılda ekonominin talep yapısında gerçekleşen **büyük dönüşüme** bakabiliriz.

Aslında milli gelir gibi makro büyüklükler vatandaş açısından soyut kavramlardır. İnsanlar içinde oldukları piyasayı yakından bilirler. Bakış açıları haklı olarak **mikro** düzeydedir.

İşadami satışlar canlı olunca, çalışan kesim kolay iş bulunca ekonominin iyi gittiğini düşünür. Bunlar ise büyük ölçüde **iç talebin seyrine** bağlıdır. Canlı iç talep büyümenin kamuoyu tarafından hissedilmesini sağlar.

İç Talep ve GSYİH

Aşağıdaki tablonun ilk iki sütununda 1987'den 2002'ye ikinci çeyrekte 1987 sabit fiyatları ile **GSYİH ve stok-dışı iç talep** değerleri var. Üçüncü sütun ise stok-dışı iç talebin **GSYİH'ya oranını** veriyor.

1987'den 2001'e kadar, stok-dışı iç talep daima GSYİH'dan yüksek olmuş. Yani içeride mal ve hizmet talebi ve milli gelir beraberce ve aynı yönde değişmiş. **GSYİH artışı ve iç talep artışı** aynı anlama gelmiş.

2001 ve 2002'de bu ilişkinin **bozulduğu** tabloda çok net görülmektedir. Son iki yılda stok-dışı iç talep milli gelirin altına düşüyor. Yani Şubat krizinden bu yana milli gelir düşerken içeride mal ve hizmet talebi daha da fazla düşüyor. Milli gelir artarken de iç talep o kadar artmıyor.

Stok-dışı iç talebin son 15 yıllık seyri başka bir ipucu daha veriyor. 1987-1997 arasında gelir ve talep beraberce hızla artıyor. İç talep **1997 düzeyini** sadece 2000'de geçiyor. Diğer yıllarda altında kalıyor.

2002 milli geliri 1997'nin **yüzde 5.7** üstünde. 2002 iç talebi ise 1997'nin **yüzde 12.2** altında. Velhasıl yakın tarihimizde ilk kez 1997'den bu yana milli gelir büyürken iç talep küçülmüş.

Konuşmalarımda bu durumu şöyle özetlemeyi seviyorum. "**Türkiye'de iç talep ölmüştür ve ölü kalacaktır.**" Haberiniz olsun. . (19 Eylül 2002)

İkinci Çeyrek	GSYİH (trl. TL)	Stok-dışı İç Talep (trl.TL)	Stok-dışı İç talep / GSYİH	İkinci Çeyrek	GSYİH (trl. TL)	Stok-dışı İç Talep (trl.TL)	Stok-dışı İç talep / GSYİH
1987Q2	16,2	17	105	1995Q2	22,3	23,1	104
1988Q2	16,8	17,5	104	1996Q2	24,1	25,9	108
1989Q2	16,6	17,1	103	1997Q2	26,1	28,7	110
1990Q2	18,8	19,7	105	1998Q2	27	28,7	106
1991Q2	18,7	19,7	106	1999Q2	26,4	27,3	103
1992Q2	19,7	20,7	105	2000Q2	28,2	29,7	105
1993Q2	22	24,1	110	2001Q2	25,5	24,7	97
1994Q2	19,6	20,8	106	2002Q2	27,6	25,2	92

HUKUK ÜSTÜNE

Bir ay önce sorulmuş olsa, AKP lideri Erdoğan'ın seçime katılacağını söyledim. Bunu neye dayandırıyordum? Çünkü 312'inci maddede yapılan değişikliğin amacı **düşünceyi ifadeyi** özel haller dışında suç kapsamından çıkartmaktı.

Biran için geri dönüp bakalım. Türk ceza hukukuna gerek içeriden gerek AB'den gelen eleştirilerin kökeninde muhalif düşüncelerin ifade edilmesinin muğlak bir şekilde suç sayılması yatıyordu. Dolayısı ile suç unsurunun **daha açık tanımlanması** talep ediliyordu. 312 değişikliği işte tam da bunu yapmıştı.

Elbette yeni yasal çerçevenin nasıl uygulanacağı bilinmiyordu. Kendi hesabıma AB üyeliği perspektifinin oluşturduğu **genel yumuşama havası** içinde uygulamada fazla sorun çıkmamasını bekliyordum. İyimserlik galiba böyle somutlaşıyor.

Yanılgımın iki ayrı nedeni olabilir. Biri **hukuk tekniği** ile ilgilidir. Profesyonel hukukçu değilim. Yasaların kendi içlerinde ve Anayasa ile ilişkileri karmaşık bir konudur. Hukukta usul ve şekil en az içerik kadar önemlidir. Uygulama bunlardan kaynaklanabilir.

İkincisi **zihniyet ve ideolojidir**. Yargı mensupları gökten zembille inmezler. Yetiştikleri ortam düşünce biçimlerini ve inançlarını etkiler. Düşünceyi ifadenin suç haline dönüşmesinde kanun koyucudan farklı düşünebilirler. Uygulama bundan da kaynaklanabilir.

Kanunun Ruhı

İlk ihtimal üstüne konuşmak istemiyorum. YSK kararının teknik boyutu hukukçular tarafından tartışılacaktır. Erdoğan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuracağını okudum. Demek ki kararı başka yargıçlar **hukuk adına** inceleyecek ve değerlendirecekler.

Beni ilgilendiren ikinci ihtimaldir. Onu da sadece bu özel vaka açısından ele almak istemiyorum. Bence hukuk sisteminde çok daha **genel bir zafiyete** işaret etmektedir. Anlaşılması çözüm arayışını hızlandıracaktır.

Benim yaşıma gelmiş bir vatandaşın birinci elden yargı deneyimine sahip olmaması imkansızdır. Herkes, eninde sonunda şu yada bu şekilde **kanun ve mahkeme** gerçeği ile tanışır. Sistemin nasıl çalıştığı hakkında fikir sahibi olur.

Bir hususu baştan belirteyim. Türkiye’de **yargının çalıştığı** kanısındayım. Özellikle hakimlerin çok zor maddi koşullarda (ve çok düşük ücretle) sistemi sırtlarında taşıdıklarına şahidim. Toplumun onların bu çabasına yeterince saygı göstermediğine inanıyorum.

Buna karşılık, tüm hukuk sisteminde **aşırı şekilci bir zihniyetin** egemen olduğunu düşünüyorum. O kadar ki, sık sık kanun koyucunun amaçladığının tam tersi yönde kararlar alınabiliyor. Kanunun ruhu ile çeliştiği itirazı göz ardı ediliyor.

Halbuki her kanunun **bir de ruhu** vardır. Üstelik onu bulmak çok zor değildir. Örneğin Meclisteki tartışmalara bakılabilir. Bunlarda gerek kanunun bütününde gerek tek tek maddelerde kanun koyucunun neyi ve neden amaçladığı açık ve seçik görülür.

Meclis toplumun iradesini temsil eder. Kanun yapma gücünü toplumdandır. Yargının görevi kanunu Meclisin amaçladığı şekilde uygulamaktır. Evet, şekil şartları önemlidir. Ama kanun koyucunun amacını kanunun **nihai özüdür**. Yargı o öze mutlaka uymak zorundadır.

Fırsat Olmalıdır

YSK’nin koyduğu seçilme yasakları Türkiye’nin son dönemde demokratikleşme ve hukukun üstünlüğü yolunda attığı fevkalade önemli adımlar açısından bir talihsizliktir. Türkiye’nin ulaştığı **siyasi olgunluk** düzeyi ile çalışmaktadır.

Kamuoyuna önemli bir görev düşüyor. Bu olay hukuk sistemini ve yargıyı **kanunun özünü unutma** alışkanlığından vazgeçirmek için iyi bir fırsat olabilir. Üstünde durmak ve sahiplenmek gerekiyor. (22 Eylül 2002)

DÖVİZ KURU TAHMİNLERİ

Hafta sonunda eski yazılarımı göz attım. Bir husus dikkatimi çekti. Geçen yılın bu döneminde en çok **döviz kuru** hakkında yazmışız. Halbuki son günlerde kurdan neredeyse hiç bahsetmez olmuşuz.

“**Eyvah! Okuyucularım beni terkedecek**” dedim. Vatandaş döviz kuruna çok meraklıdır. En azından rating almak için arada sırada kurla ilgili birşeyler yazmanın zorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

2 Ocak 2002’de bu yıl için ortalama döviz kurunu **1.450.000 TL** tahmin etmişim. Doların 2001’i 1.440.000 TL’de kapattığını düşünen okuyucularımın itirazlar gelmişti. Ben de bu tahminin mantığını açıklamıştım.

Ortalama dolar kuru ilk yarıda 1.350.000 TL, ikinci yarıda 1.550.000 TL olursa yıl ortalaması tutturulur demişim. Ocak-Nisan dönemi aynen benim beklediğim gibi gitti. Dört ayın ortalama dolar kuru **1.350.000 TL** oldu.

Sonra Mayıs’ta Başbakan Ecevit’in sağlık sorunları ortaya çıktı. Siyasi belirsizlik kuru yukarı itti. Ocak-Haziran ortalama kuru 35.000 TL’lik sapma ile **1.385.000 TL**’ye yükseldi. Temmuz’dan itibaren siyasi kriz ve erken seçim kur tahminlerimizi bozdu.

Programın Gücü

Temmuz-Eylül 2002 döneminde kurun seyri “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının” **başarısına** kanıttır. Seçim kampanyalarında partiler istedikleri kadar uygulanan programı eleştirsinler. Sonuç ortadadır.

Yazbaşından bu yana Türkiye fevkalade kötü bir **siyasi konjonktür** yaşamıştır. Önce bir hükümet krizi oluştu. Ardından erken seçim gündeme geldi. Seçimin bir sürprizle sonuçlanma ihtimali belirdi.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen kurda büyük bir hareket görülmedi. Ağustos 2001’de ortalama dolar kuru 1.400.000 TL idi. Bu yıl 1.640.000 TL oldu. Yani kötü koşullara rağmen bir yılda TL dolara karşı **yüzde 17** değer kaybetmiş.

Daha ilginçini hatırlatalım. Ekim 2001’de ortalama dolar kuru 1.600.000 TL’dir. Bu yıl 1.700.000 TL olacağını kabul edelim. Ekim-Ekim döneminde devalüasyon **yüzde 6’da** kalacaktır.

Son dönemde döviz kurunu ihmal etmemizin geri planında bu gerçekler vardır. Programın belkemiğini oluşturan **sıkı maliye ve sıkı para politikaları** siyasi belirsizliğe rağmen kurdaki hareketleri denetim altında tutmaya yetmiştir.

Yıl Sonunda Ne Olur?

Yılsonu tahmini vermek için zorlanıyoruz. Çünkü kurun 3 Kasım seçimleri sonrasındaki seyri tümü ile **seçimin nasıl sonuçlandığına** bağlıdır.

Siyasi istikrar ve mevcut programı uygulayacağı düşünülen bir hükümet çıkarsa kur **bugünkü düzeyinde** kalır. Yok, siyasi istikrarsızlık yada programa karşı bir hükümet oluşursa kurun bir miktar daha yukarı hareket edeceği kesin gibidir.

O nedenle iki ayrı senaryo ile çalışıyorum. Siyasi istikrar halinde yıl sonu kuruna **1.650.000 TL** civarı diyorum. Ortalama yıllık kur 1.515.000 TL’ye geliyor. 65.000 TL yada yüzde 4.5’luk bir yanılığa tekabül ediyor.

Siyasi sorun halinde ise **1.950.000 TL** bana makul duruyor. Ortalama yıllık kur 1.560.000 TL’ye yükseliyor. Yanılığım da 110.000 TL yada yüzde 7.5 oluyor. (23 Eylül 2002)

VADELİ KUR İŞLEMİ

Herhalde gazetelerde çıkan “**Dalgalı Kurdan Korunun**” ilanları dikkatinizi çekmiştir. HSBC bu uygulamayı Temmuz’da başlattı. Bir hafta, bir ay, üç ay, altı ay ve bir yıl sonrası için dolar alış ve satış fiyatlarını açıklıyor.

Okuyucularımdan bu konuda sorular geldi. Açıklanan vadeli kurların anlamını çıkarmaya çalışıyorlar. Acaba hakikaten o tarihte **dolar kuru** öyle mi olur diye merak ediyorlar.

Vadeli kur nedir? İlerideki bir tarihte dövizini önceden anlaşılan bir fiyattan **alma ve satma** taahhüdüdür. Genellikle bir yanda mali bir kurum yer alır. Karşısında ise ithalatçı, ihracatçı, üretici, vs. reel sektör firmaları olur.

Yani vadeli kur tarafların kendi arzuları ile girdikleri bir **sözleşme** sonucunda oluşur. Sözleşmeyi satan mali kurumdur. Alan reel sektördür. Karşılıklı yükümlülükler sözleşmede belirtilir.

En önemlisi, tarafların günü geldiğinde sözleşmeye uymalarının sağlanmasıdır. Döviz almayı taahhüt eden, kur o gün daha düşük çıkarsa almaktan vazgeçmemelidir. Aynı şekilde, döviz satmayı taahhüt eden kur o gün daha yüksek çıkarsa satmaktan vazgeçmemelidir. O açıdan **kredi sözleşmesine** benzer.

Nasıl Çalışıyor?

Vadeli kurun özünde, mali kurumun kur riski almaması yatar. Önce bir döviz alım sözleşmesine bakalım. Sözleşme imzalandığı gün mali kurum sözleşmedeki miktarda döviz **piyasada satar** ve TL'ye çevirir.

Sonra bu TL'yi sözleşme vadesine kadar bir TL enstrümanına, diyelim **Hazine bonosuna** yatırır. Vadede döviz alır karşılığında faizi ile beraber TL'yi verir. Elbette arada bir **komisyon** almayı da ihmal etmez.

Döviz satışta tersi olur. Sözleşme imzalanınca, mali kurum derhal o miktarda döviz **piyasadan alır**. Bunu yapmak için aynı vadede Hazine bonusu bozduğunu varsayar. Vadede döviz verir karşılığında bozduğu Hazine bonusunun bedelini faizi ile birlikte alır. Gene bir **komisyon** ekleyecektir.

Mali kurumun aynı anda aynı vade için aynı miktarda vadeli döviz alış ve satış sözleşmesi imzaladığını düşünelim. Bu durumda ne döviz almaya ne de satmaya ihtiyacı vardır. İki sözleşme beraberce **kur riskini** sıfırlamıştır. Aradaki komisyon mali kurumun sıfır riskle elde ettiği kar olacaktır.

Görüldüğü gibi, vadeli döviz aslında döviz kuru ile ilgili bir operasyon değildir. Mali kurum **hiç kur riski taşımamaktadır**. Tümü ile TL faizlerine bağlı bir operasyondur. Kur ne olursa olsun mali kurum kar etmektedir.

Faiz Hesabı

17 Eylül 2002 tarihli ilanda bir yıllık vadeli (17 Eylül 2003) dolar kuru alımda 2.710.000 TL, satışta 2.876.000 TL açıklandı. İlan günü dolar kuru ise 1.665.000 TL'dir. Yıllık faiz oranını **yüzde 68**, mali kurum komisyonunu yüzde 3 hesaplıyoruz.

Vadeli döviz işlemlerini mali kurum için cazip kılan bu komisyonudur. Bir milyon dolarlık alış ve satış sözleşmesi halinde mali kurum hiç risk almadan **166 milyar TL** komisyon geliri elde edecektir. (24 Eylül 2002)

PARA REFORMU

Seçim kampanyasının ilk ve şu ana kadar tek ilginç teklifi ANAP'tan geldi. Siyasi partilerin ekonomik konularda geleneksel popülist sloganlar dışında **yaratıcılığına** pek raslanmadığı için teklif kamuoyunda ses getirdi.

ANAP'ın önerisi AB'ye tam üyeliği beklemeden TL'den vazgeçilmesi ve **euronun** benimsenmesidir. Konu beni yakından ilgilendiriyor. "**Dandik para**"

adını verdiğim TL'den kurtulmak için bir para reformu gereğini geçmişte vurgulamıştım.

Örneğin 1998 başında Türkiye'ye "para kurulu" sistemini önermiştim. Yeni para birimine "**Avro**" denecek ve bir euroya eşitlenecekti. Tipik bir tutuculukla geçiştirildi. Bence büyük fırsat kaçtı. Ekonomi gereksiz yere krizlerle boğuştu.

Nasıl Bir Yöntem

Doğrudan euronun dolaşıma girmesi zordur. Çünkü bu operasyonu tek taraflı yapmanın maliyeti yüksektir. Menkez Bankası ve dolayısı ile Hazine **para basmaktan** elde edilen geliri (seignorage) kaybedecektir.

AB'yi Türkiye ile "seignorage" anlaşması imzalamaya ikna etmek mümkün müdür? Sanmam. Nedeni açıktır. Türkiye'nin yüksek enflasyon, bütçe açığı, mali kriz, vs. ekonomik istikrarsızlık kanıtı **sabika listesi** uzundur.

Avrupa Merkez Bankası Türkiye'nin euro ile organik bağ kurmasına karşı çıkacaktır. Böyle bir bağın zaten rühdünü isbat döneminde olan euroyu **zayıflatmasından** haklı olarak çekinecektir.

Gerçekçi yöntem, yakın geçmişte Bulgaristan'ın yaptığı gibi **para kurulu** sistemine geçilmesidir. Para kurulu Merkez Bankasının sadece döviz karşılığında para basması anlamına gelmektedir. Yeni çıkartılacak para birimi euroya bağlanır. Yani bir euro = bir yeni lira (**Avro**) olur.

Zamanlama

Bence para reformunu 2003'de gerçekleştirmek en iyi koşullarda bile olanaksızdır. Nedeni **enflasyondur**. Bu önemli konuyu biraz açmak istiyorum

İdeal para reformu **bir taşla iki kuş** vurmaya olanak tanır. Bir yandan kemikleşmiş yüksek enflasyon sorunu asgari milli gelir kaybı ile çözülür. Aynı anda reel faizlerde büyük düşüş sağlanır.

1998-2001 arasında yaşananlar ışığında Türkiye para reformunu enflasyonu düşürmek için kullanma olanağını kaybetmiştir. Ancak enflasyonu bugünkü **ortodoks yöntemlerle** makul düzeye indirdikten sonra para reformu yapılabilir.

Makul enflasyon düzeyi ne demektir? Bir: yıllık tüketici fiyat artışının **tek hane**ye gerilemesidir. İki: döviz kurunda ve faizlerde volatilitenin azalmasıdır. Para reformunun önkoşulları bunlardır.

Önümüzdeki iki yıl boyunca mevcut program kararlılıkla uygulanırsa, **2004 sonbaharından** itibaren ciddi bir para reformunu devreye sokma olanağı ortaya çıkacaktır. Herhalde 2005 makul bir tarih olarak verilebilir.

Yarın euroya geçmenin **yararlarına ve zararlarına** bakacağım. (25 Eylül 2002)

"AVRO" PROJESİ

AB'ye üyelik süreci hızlandıktan sonra Türkiye bir **para reformu** yapabilir mi? Dün bu soruya cevap aradık. Doğrudan euroya geçmenin zorluğunu belirttik.

Yerine “avro” ile para kurulu rejimi önerdik. 2005’de mümkün olabileceğini söyledik.

İktisat daima bir hesap işidir. Her işin maliyeti ve getirisi vardır. Maliyetsiz getiri sadece hayallerde olur. İyi çözümün getirisi maliyetinden yüksektir. Para reformunu da **getiri-maliyet** açısından değerlendirmek gerekir.

2000 yılı programı para kurulu benzeri bir sistemle çalışıyordu ve Şubat krizi ile çöktü. Arjantin para kuruluna rağmen bu yıl büyük bir kriz yaşadı. Bu iki kötü deneyime rağmen Türkiye’ye “**avro**” modelini önerebilir miyiz?

2005’te Türkiye hem 2000’den hem de Arjantin’den **çok farklı** olacaktır. Şubat krizi yapısal dönüşümü hızlandırdı. Enflasyon dalgalı kur rejiminde düşürüldü. Nihayet AB üyeliği para kurulunun geçici bir rejim olmasına izin veriyor.

Getiri ve Maliyet

Yeni liranın para kurulu ile euroya bağlanması **iç borç faizlerinde** büyük bir düşüşe olanak tanıyacaktır. TL reel faizleri yıllardır yüzde 20 ve üstünde seyretmektedir. Bunun temel nedeni ise TL’ye güven duyulmamasıdır.

Faiz ne kadar düşer? Sorunun cevabı maliye politikasına bağlıdır. Mevcut sistemde görünür gelecekte faiz-dışı bütçe fazlası milli gelirin **yüzde 6.5’u** olarak planlanmaktadır. Para reformu sonrasında da aynı fazlanın verileceğini kabul edelim.

Euro bölgesinde reel faizler yüzde 3-4 civarındadır. Türkiye için yüzde 5 risk primi eklersek yüzde 9’a ulaşırız. İç borcun milli gelire oranı yüzde 45’dir. İç borç faizinin milli gelire oranı **yüzde 4’e** geriler.

Dış borç faizleri milli gelirin yüzde 1.8’idir. İkisini toplayınca bulduğumuz **yüzde 5.8** toplam faiz bütçedeki faiz-dışı fazladan küçüktür. Demek ki bütçe milli gelirin yüzde 0.7’si kadar **fazla** vermektedir. Bunun anlamı risk priminin daha da düşebileceğidir.

Ya maliyetler? En önemlisi, dış yada iç şok halinde ekonomiyi **devalüasyon** yaparak rahatlatma olanağı kalmamıştır. Ayrıca bankacılık sistemi bozulursa tekrar Kasım 2000 muadili bir **likidite krizi** ihtimali yüksektir.

Buna karşı iki hususu tekrar vurgulayalım. Bir: **2005 yılının** beklenmesini bunları düşünerek tavsiye ediyoruz. İki: para kurulu geçicidir. Zaten birkaç yıl içinde Türkiye doğrudan **euroya** geçecektir.

Kaç Euro Gerekliyor?

“Avro” para kuruluna geçmek için gerekli net döviz rezervi miktarı nedir? Alt sınır piyasada dolaşan banknot karşılığıdır. Bugün **4 milyar dolar** civarındadır. Ancak bu miktar anlamlı bir faiz düşüşüne izin vermez.

Likidite talebindeki muhtemel artışları karşılayacak döviz rezervini hesaplamak zordur. Merkez Bankası parasını kıstas alırsak 11 milyar dolar gerekir. Biraz marj tanıyarak **15 milyar dolar** rakamını telaffuz edebiliriz.

Bugün Merkez Bankasının net döviz rezervi sıfır civarındadır. İki yılda cari işlemler dengesi fazlaları ile 15 milyar dolar biriktirmek mümkün değildir. Dövizin

kaynağı para ikamesinin tersine dönmesi ve yastık altı dövizlerin sisteme girmesidir. Yani ekonomide **istikrar ve güvenin** tesis edilmesidir. (26 Eylül 2002)

TÜRKİYE’NİN SORUNU SİYASETTİR

Türkiye ekonomisinin temel sonunu siyasettir demek malumu ilan gibi duruyor. 1990’ların başından beri temcit pilavı gibi sürekli tekrarlıyoruz. Siyasete çeki düzen vermeden ekonomide **kalıcı iyileşme** sağlanamaz diyoruz.

Son üç-dört ayın gelişmelerine bakmak yeterlidir. **İlkbaharda** ekonomi yavaş da olsa rayına oturmaya başlamıştı. Dolar, faiz ve enflasyon geriledi. Yılbaşındaki çok karamsar beklentiler dağıldı. Üretimdeki toparlanma hissedilir hale geldi.

O günlerde siyasilere “aman gölge etmeyin başka ihsan istemeyiz” diyorduk. Ne oldu? Durduk yerde **siyasi kriz** çıkartıldı. Başbakanın hastalığı partiler arasında erken seçimle sonuçlanan bir efenleme yarışına dönüştü.

Döviz ve faiz tırmandı. Kötümser çevreler derhal iç borcun çevrilemesi sorununu kaldırdıkları buzdolabından çıkardılar. Isıtıp önümüze koydular. Yaz başından bu yana ekonomi yeniden **kötü bir dengeye** oturdu. Bundan en çok büyüme zarar gördü.

Seçim Ertelenemez

Seçim kararının alındığı gün seçimin ertelenmesi senaryoları yazılmaya başlandı. Bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu konuda **medyanın** da sınıfta kaldığı kanısındayım. Tiraj ve rating rekabeti siyasete sağduyu ile yaklaşılmasını engelliyor. Bence siyasi istikrarsızlığı artırıcı etki yapıyor.

İki aydır seçimin ertelenmesi ihtimali üstüne yoğun spekülasyon sürüyor. Bu sürece katılmamaya özen gösterdim. Seçim erteleme çabaları **hiç yokmuş** gibi davrandım. Tüm medya bu tavrı benimsemiş olsa belki de çoktan sonüp giderdi.

Ayrıca, küskün milletvekillerinin yada başkalarının seçimi ertelemeye güçlerinin yetmeyeceğini düşünüyordum. Ok bir kere yaydan çıkmıştı. Vatandaş seçim sandığının önüne geldiğini hissetmişti. Eski tabirle “**vatandaşın dışına kan değmişti**”.

Teknik olarak seçimi ertelemek mümkündür. Hukuk sistemi hangi çoğunlukla bu kararın alınacağını gösteriyor. Ancak, demokratik rejim **hiç bir yerde ve hiç bir zaman** sıradan bir aritmetik çoğunluktan ibaret değildir.

Çünkü **kamuoyu ve kamu vicdanı** mecliste oy kullanan milletvekillerinin hareket alanını ciddi şekilde kısıtlar. Toplumun tümünün karşı olduğu bir kararı geçirmeye zorlaştırır. İngiltere’nin yazılı olmayan anayasa ile asırlardır demokrasiyi sürdürebilmesinin sırrı budur.

Sürpriz Bekliyoruz

3 Kasım seçimleri son üç seçimden çok farklı bir ortamda gerçekleşmektedir. Mayıs ayından bu yana okuyucularımı “**siyaset sürprize gebedir**” diye uyardım. Haklı çıktım. 4 Kasım sabahı bugünkünden çok farklı bir Türkiye’ye uyanacağımız konusunda hiç tereddütüm yok.

Önümüzdeki günlerde kaçınılmaz olarak yazılarımda ağırlığı siyasete vereceğim. Çevremde “**hoca, kime oy vereceğimizi şaşırdık**” diyenlerin sayısında büyük bir artış gözlüyorum.

Bence yazarın okuyucusuna oyunu kime atacağını söylemesi yanlıştır. Ancak oyunu kullanırken **nelere dikkat etmesi** gerektiğini hatırlatmasını yararlı buluyorum. Siyaseti seçmenden başka hiç kimsenin düzeltmesinin mümkün olmadığını tekrar ve özellikle vurgulamak istiyorum. (29 Eylül 2002)

TEPKİ OYU ÇÖZÜMÜ GECİKTİRİR

Siyasi partiler seçim bildirgelerini açıklıyor. Son on yılda Türkiye’de seçim bildirgeleri eski önemini kaybetti. Vatandaş partilere ne önerdiği için değil, ne olduğu, hatta **ne olmadığı için** oy vermeye başladı.

Bu konuyu çok önemsiyorum. Demokratik rejim **farklı politika kümeleri** öneren siyasi partilerin seçmen nezdinde rekabeti üstüne inşa edilmiştir. Partileri mallarını pazara götüren üreticilere benzetebiliriz. Seçmen ise pazara çıkan tüketicidir. Malları karşılaştırır ve birini satın alır.

Son iki seçimde Türkiye’de böyle mi oldu? Maalesef hayır. 1995 seçimlerine Refah Partisinin yükselişi damgasını vurdu. Diğer partilere politikaları benimsendiği için oy verilmedi. Refah’ın iktidarını **engelleme arzusu** oy davranışını belirledi.

1999 seçimleri yarıda kalan Refahyol iktidarının yarattığı travma sonrasında yapıldı. Üstüne, Öcalan’ın yakalanması yeni bir milliyetçilik dalgası yaratmıştı. Gene **teпки oyları** son günlerini yaşayan bugünkü Meclis’i oluşturdu.

Tepkiye Tepki

Bugün gene benzer bir ortamda seçime gidiliyor. Kamuoyu yoklamalarında AKP anlamlı bir farkla **birinci parti** çıkıyor. Son bir ayda olağanüstü bir gelişme olmazsa (ki çok ufak bir ihtimaldir) 3 Kasım seçiminin galibi AKP olacaktır.

Bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Türkiye son on küsur yıldır çok kötü yönetilmiştir. Kötü yönetildiğini cümle alem bilmektedir. AKP ise bu dönemde **yönetim sorumluluğu taşımayan** yeni bir partidir. Toplumun azçok üçte birinin AKP’yi denemek istediği görülmektedir.

Bektaşının önüne iki bardak şarap koyup hangisi daha iyi diye sormuşlar. Birinden bir yudum almış ve hemen diğeri daha iyi demiş. Diğeri tatmadın bile denince, “**bundan kötüsü olamaz**” diye cevap vermiş.

Seçmenin kötü yönetime tepkisi AKP’yi birinci parti yapıyor. Bu durumda AKP’yi istemeyenler de **AKP’ye karşı tepki** olarak bir partide oyların

toplanmasını talep ediyorlar. Derviş’in CHP’ye girmesi sonrasında bu parti CHP oldu.

2002 seçimlerine **teпки ve tepkiye tepki** şeklinde gidilmesinin büyük bir şanssızlık olduğunu düşünüyorum. Fiilen Türkiye’nin siyasi sorunlarının çözümünü geciktirmekten öte bir yararı olmayacaktır.

Rasyonel Söylemler

Demokrasilerde hata yapan siyasi kadroların **cezalandırılması** hem olağan hem de gereklidir. Bütün rekabetçi sistemler hata yapanın bedelini ödemesi, doğru yapanın mükafatını alması ilkesi ile çalışır.

Ancak, ceza-mükafat mekanizmasının başarıya ulaşması için aktörlerin asgari bir **rasyonellik** içinde davranmaları da şarttır. Rasyonel düşünce siyasete partilerin önerdikleri politikalar üstünden yansır.

O nedenle önümüzdeki günlerde parti program, bildirge ve politikalarına bakacağız. “Ehemmi mühimden” ayırdetmeye çalışacağız. Değerlendirmeyi **rasyonel bir söylem** içinde tutmanın yararlarına inanıyoruz. (30 Eylül 2002)

YOL HARİTALARI

Yazı için bilgisayarın başındayım. Radyodan Meclis genel kurulunun açılışı naklen veriliyor. Köşe yazısının zaman kısıtlaması ile siyasetin temposu her zaman birbirine uymuyor. Milletvekilleri **neden sabah çalışmıyor?**

Siyaset ve seçim yazılarının amacı okuyucunun oy kararına yardımcı olmaktır. 2002 seçimlerinin **eksenlerini** oluşturmaya çalışıyoruz. Bugün bu seçimi son beş seçimden farklı kılan bir başka özelliğe bakacağız.

1990’lara damgasını vuran siyasi sorumsuzluk ve kötü yönetim 2002 sonunda Türkiye’yi bir köşeye sıkıştırdı. Geline nokta partilerin iktidara geldikten sonra uygulayabilecekleri politikalara **çok ciddi tahditler** getirmektedir.

Bunlardan ikisini vurgulamak istiyorum. Biri **IMF denetiminde** yürütülen enflasyonla mücadele programıdır. Diğeri ise **AB tarafından yakından izlenen** siyasi reformlardır. Bunlar yeni hükümetin yol haritalarıdır.

Ekonomide İstikrar

Lütfen unutmayalım. 1999 Aralık ayında IMF ile Standby Anlaşması günlük gülüstanlık bir ekonomik ortamda imzalanmadı. 1999’da ekonomi yüzde 6 küçüldükten ve bir şeyler yapılmadığı takdirde **küçülmenin süreceğinin** anlaşılması sonucu imzalandı.

Programın iki amacı vardı. Biri enflasyonu kalıcı şekilde düşürmekti. Diğeri yapısal reformlar yolu ile ortalama büyüme hızını arttırmaktı. Her ikisi de hükümetin **iktisat politikası özgürlüğünü** kısıtlıyordu.

2000 yılında hükümet olayın vehametini kavramamıştı. Eski alışkanlıklarını sürdürmeyi denediler. Programın kısıtlamalarını hafife alma çabaları krizle sonuçlandı. Kriz ise tahditlerin daha da **sertleşmesine** neden oldu.

Standby Anlaşmaları sadece faiz-dışı fazla yada para arzı gibi makro ekonomik hedeflerle sınırlı kalmıyor. Kamu maliyesinin **en ince ayrıntılarına** giriliyor. Yapısal reformlar tek tek tanımlanıyor ve izleniyor.

Velhasıl seçimi kimin kazandığı artık önemli değildir. Ortada ayrıntılı bir yol haritası vardır. Herkes **bu haritaya** göre gidecektir. En küçük sapma ise mali piyasalar tarafından derhal cezalandırılacaktır. Gerisi boş laftır.

Siyasette Demokratikleşme

Siyasetin ayrıntılı yol haritası ise AB üyeliğinin gerektirdiği **demokratikleşme** reformlarıdır. Ağustos başında çıkan AB uyum yasalarını hatırlayın. AB'den üyelik için müzakere tarihi alma hedefi siyasi reformları hızlandırmıştır.

Gene seçim sonrasında kurulacak hükümetin **manevra ve hareket alanı** yok denecek kadar azdır. Kim seçilirse seçilsin. adım adım ortaklık metinlerinin öngördüğü reformları gerçekleştirmek zorundadır.

Ya yapmazsa? Sorunun cevabı bellidir. AB üyeliğinde sorun çıkması ekonomi programından vazgeçmeye benzer etki yapar. Anında dolar ve faizler fırlar. Hükümet derhal mali piyasalar tarafından **cezalandırılır**. Gerisi boş laftır. (2 Ekim 2002)

ÖNCELİK SEÇİM SİSTEMİDİR

Vatandaşın Türkiye'yi onyıldır kötü yönetenlere **tepki duyması** normaldir. Ama akıl ve mantıkla kullanılmayan oylar siyasi sorunların çözümüne katkı yapmaz. Tepkiye tepki olarak verilen oylar da geçmişte olduğu gibi boşa gider.

Yeni hükümetin temel konularda eli kolu bağlıdır. Ekonominin yol haritası **IMF programıdır**. Bütçe disiplini ve kamu maliyesi reformları devam edecektir. Siyasetin yol haritası **AB'ye tam üyeliktir**. Demokratikleşme sürecektir.

Geriyeye ne kalıyor diyeceksiniz. Bence en önemli konu hala ortadadır. Siyasi partiler ve seçim kanununda yapılacak değişiklikler hayatidir. Aksi halde Türkiye bir sonraki seçime **gene aynı parti ve seçim sistemi** ile gidecektir.

Seçimin Turnesol Kağıdı

Partileri ve seçimi düzenleyen mevcut hukuki yapı ile Türkiye'nin siyasi sorunlarını çözme yolunda adım atamayacağını yıllardır iddia ediyorum. **Haklı çıkmaktan** dolayı üzgünüm.

Bu seçim için de çok sıkıntılıyım. İlk iki sırayı alması beklenen iki partide partiler ve seçim kanunu hakkında **tam bir suskunluk** görüyorum. Anlamını çıkarmakta zorlanmıyorum. Mevcut sistemden memnunlar. İktidara geldikleri takdirde bir sonraki seçimi de aynı sistemle yapmak istiyorlar.

Bu arada kendilerine göre hedef saptırma operasyonları da yapıyor. Bizde seçim sistemi değişikliği yok ama onun yerine size **dokunulmazlık kısıtlamasını** verebiliriz.

Dokunulmazlığa kısıtlama vatandaşın hoşuna gider. Gündemi meşgul eder. Üstelik sorumluluğu sistemden alıp bireyselleştirir. Kabahat kötü milletvekillerine atılır. O arada onları seçen **sistem ve lider** tartışma dışı kalır. Sorular açıktır. Önce seçim sistemi. Vatandaşla vekili arasındaki tüm bağları kopartan 10, 15, 20, 25 milletvekili büyük bölgelere devam edecek misiniz? Dar bölgeye neden karşısınız? İki türlü seçimi neden istemiyorsunuz? Baraj ne olmalı?

Sonra **parti-içi mekanizmalar**. Aday tesbitinde genel merkez ve lider hakimiyetine nasıl son vereceksiniz? Aday tesbitine parti örgütü dışında bizzat seçmenin de katılmasına olanak tanıyacak mısınız? Somut önerileriniz nedir?

Ona Göre Oy

Kendi hesabıma bu seçimde kullanacağım oyun **esas belirleyicisi** seçim sistemi olacaktır. Benim gözümde bugünkü yapıya itiraz etmeyen ve somut öneri getirmeyen partiler Türkiye'nin hiç bir sorununa çözüm olamaz. Sadece çözümü geciktirirler. Hepsi o kadar.

Bu arada kendi önerimi de hatırlatayım. **Dar bölgeden iki turda** seçilen 350 milletvekili artı Türkiye listesinden **nisbi temsille** gelen 100 milletvekili istiyorum. Türkiye listesinde **yüzde 5** barajı makul buluyorum.

Ek olarak, dar bölgede ilk turda partilerin birden fazla aday göstermelerini ve adaylar arasında önseçimin **partinin seçmenleri** tarafından yapılmasını talep ediyorum. Bu sisteme itiraz edilebilir. Ama alternatif önermek koşulu ile. Bekliyorum. (3 Ekim 2002)

ENFLASYON HESAPLARI

Aybaşında açıklanan enflasyon hakkında yazmak sigara gibi bir alışkanlık haline geldi. Bu ay yazmayacağım diyorum. Sonra dayanamayıp gene yazıyorum. Bernard Shaw'a atfedilen meşhur **"sigarayı bırakmak dünyanın en kolay işidir, ben yüzlerce kere bıraktım"** deyişi aklıma geliyor.

DİE Eylül enflasyon verilerini açıkladı. Türkiye'de fiyatların **mevsimlik dalgalanmasında** Eylül'ün özel bir yeri vardı. Tatil ve yazlıklardan dönülür. Okullar açılır. Sonbahar gıysileri dükkanlara çıkar. Meyve-sebzede yaz bolluğu biter.

Bütün bunlar enflasyonu arttırıcı etki yapar. Bu yıl siyasi belirsizlik sonucu kurun yaz aylarındaki ciddi şekilde hareketlenmesi de eklendi. **Kötümserler** biraz umutlandılar.

Beklentilerle Uyumlu

TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) fiyat artışı Eylül'de sırası ile **yüzde 3.5, yüzde 3.1 ve yüzde 2.5** çıktı. Üçü de piyasa beklentileri doğrultusunda idi. Belki karamsarlar biraz yanıldı, o kadar.

Bu noktada kendi tahminlerimi vermeyi adet edindim. Gene aynı sıra ile **yüzde 3.3, yüzde 2.6 ve yüzde 2.2** öngörmüştüm. Üçünde de az çok aynı oranda (0.3 puan) iyimser kalmışım. O kadar olur diyelim.

Böylece yıllık enflasyon yıl sonu hedefine iyice yaklaştı. TÜFE, TEFE ve ÖİS'de sırası ile **yüzde 37.0, yüzde 40.9 ve yüzde 38.6** düzeyine geriledi. Eylül itibariyle son on küsur yılın en düşük sayılarıdır.

Dokuz aylık gerçekleşmeye bakarak yıl sonu enflasyonu için biraz daha kesin tahminlerde bulunabiliriz. 2001'in son çeyreğinde kur nedeni ile enflasyon çok yüksek seyretmişti. Dolayısı ile yıllık sayılardaki düşüş hızlanarak sürecektir.

Ekim-Aralık dönemi aylık ortalama TÜFE'yi yüzde 3.5 alalım. Yılsonu **yüzde 32.2** çıkıyor. Aylık TEFE'yi yüzde 3.1 alınca yıl sonunu **yüzde 33.3'le** bitiriyoruz. ÖİS ise aylık yüzde 2.5 ile yıl sonunda **yüzde 30.1** veriyor. Büyük bir ihtimalle üçü de biraz daha düşük çıkacaktır.

Yüzde 20 Olabilir miydi?

Kemal Derviş programın kimin tarafından oluşturulduğu tartışmalarında bir örnek kullanıyor. "2002 yılı için IMF yüzde 20 enflasyon hedefi istedi, biz **yüzde 35'de** direndik, bizim kararımıza uydular" diyor.

Enflasyon hedefi müzakeresi mevcut programın IMF programı olmadığı anlamına gelir mi? Bu tartışmayı gereksiz görüyorum. Derviş'in haklı olduğunu söyleyebilirim. Beni ilgilendiren **yüzde 35** tercihinin kendisidir.

Siyasi belirsizlik ve neden olduğu kur artışına rağmen enflasyon hedefin 5 puan altında çıkıyor. Akla hemen bir soru geliyor. Acaba hedef **yüzde 25** alınmış olsa, ekonomi bugüne kıyasla fazla zorlanmadan yüzde 25'e ulaşabilir miydi?

Devam edelim. Acaba bu senaryoda nominal ve reel faizler bu kadar yüksek seyreder miydi? Siyasi belirsizlik kuru bu kadar hareketlendirir miydi? Alternatif tarih yazmayı sevmem ama bu **soruların cevabını** da merak ediyorum. (5 Ekim 2002)

NEREDE BU DÖVİZLER?

Her ay yayınlanan bir başka veri **ödemeler bilançosudur**. İki ay gecikme vardır. Geçen hafta Merkez Bankası Temmuz itibariyle ödemeler bilançosunu açıkladı.

Krizle birlikte **dış açık** sorun olmaktan çıktı. TL'nin değer kaybı ihracatı arttırdı. İç talebin çökmesi ise ithalatta büyük düşüşe yol açtı. Neticede dış açık kaçınılmaz olarak küçüldü.

Ancak, geçmiş yazılarımızda dikkat çektiğimiz çok ilginç bir başka gelişme de oldu. Krizle birlikte **görünmeyen gelirler ve işçi dövizlerinde** açıklanması çok zor bir gerileme yaşandı. Ayrıntıları aşağıda.

Dış Ticaret Dengesi Düzeliyor

Dış ticaret dengesi ile başlayalım. Bavlun ticareti, navlun, altın, vs. dahil olarak hesaplanan ödemeler bilançosu tanımını kullanıyoruz. Şubat 2001 öncesi oniki aylık dönemde ortalama aylık dış ticaret açığı **1.85 milyar dolar** çıkıyor..

Mart 2001-Temmuz 2002 arasında ise **0.43 milyar dolara** inmiş. Dörtte birinden daha küçük. 2002'nin ilk yedi ayında ise 0.5 milyar dolar. Kriz öncesinin dörtte biri kadar.

Dış ticaret dengesindeki toparlanma yıllık sayılarda daha da belirgin oluyor. Şubat itibariyle 1999 ve 2000'de 12 milyar dolar civarında iken 2001'de 22 milyar dolara yükselmiş. 2002'de **3 milyar dolara** gerilemiş. Temmuz 2002'de 5 milyar doların altında kalmış. Nereden baksanız **17 milyar dolarlık** bir düzelmeye söz konusu.

Görünmeyen Gelirler Düşüyor

Ancak, cari işlemler dengesinde aynı düzelmeyi göremiyoruz. Çünkü görünmeyen gelirler ve işçi dövizlerinde açıklanması çok zor düşüşler var. Bunu **sermaye kaçağı** şeklinde tefsir ediyorum.

Görünmeyen gelirleri **faiz geliri hariç** alıyoruz. Şubat 2001 öncesi oniki aylık dönemde ortalama aylık görünmeyen gelir ve işçi dövizleri sırası ile 1.9 milyar 0.4 milyar dolar olmuş.

Mart 2001'den bu yana ise aylık ortalama görünmeyen gelir ve işçi dövizleri sırası ile 1.15 milyar ve 0.27 milyar dolara gerilemiş. İlki **yüzde 30**, ikincisi **yüzde 35** azalmış.

Hemen hesap yapıyoruz. Kriz öncesi düzeyde kalmış olsa ne farkedirdi? 17 ayda Türkiye'ye gelmeyen faiz dışı görünmeyen gelir ve işçi dövizini **11 milyar dolar** olarak buluyoruz.

Nerede bu dövizler? İki yıldır turizm sezonu iyi geçiyor. Rusyada yada AB'de ekonomik kriz yok. Yani Türkiye'nin bu kalemlerde **gelir düşüşü** yaşaması için bir neden bulmakta zorlanıyoruz. Geriye tek hipotez kalıyor. Döviz kazanan ya ülkeye hiç getirmiyor yada getirse bile bozdurmuyor.

Tam resmi görmek için bu sayıya net hata ve eksik kalemini de eklemek bana makul duruyor. Şubat krizinden bu yana **3 milyar dolar** eksi bakiye vermiş. İkisini toplayınca son on yedi ayda **14 milyar dolar** sermaye kaçağı olduğu ortaya çıkıyor.

Sayılar böyle. Bakalım bu hikaye nasıl bitecek! (6 Ekim 2002)

BREZİLYA SEÇİMLERİ

Brezilya güney yarım kürede Atlantik okyanusu kıyısında bir ülke. Nüfusu katolik. Güney Amerika'nın fethi döneminde Portekiz tarafından sömürgeleştirilmiş. Latin Amerikanın ana dili portekizce tek ülkesi.

Türkiye'den hem mesafe olarak çok uzak. Hem de kültürel, vs. herhangi bir **bağlantımız yada benzerliğimiz** yok. Ona rağmen Türkiye'de adının çok sık geçtiğini izliyoruz.

Bir neden **futbol**. Dünya şampiyonluğunu en fazla kazanan Brezilya son kupanın yarı finalinde bizi eledi. Sonra gidip tekrar dünya şampiyonu oldu. Brezilya önemli bir futbolcu ihracatçısı. Türkiye’de de çok sayıda Brezilyalı futbolcu oynuyor.

Diğer neden **ekonomi ve siyaset**. Enflasyon, mali kriz, IMF desteği, vs. ekonomide olup bitenler Türkiye’ye çok benziyor. Keza askeri rejim ve darbeleri bizi andırıyor. Son günlerde iki ülke seçimleri arasında paralellik kuruyor.

Tepki Oyları

Brezilya ekonomisinin tarihi açıdan Türkiye’den bazı farkları var. Birincisi, Brezilya sık sık **hiperenflasyon** yaşadı. Şu anda kullanılan real’in son elli yılın kaçıncı para birimi olduğunu bilmiyorum. Herhalde beş yada altıncıdır.

İkincisi, 1990’ların başında real planı ile enflasyon sorununu çözdüler. Uyguladıkları model bizim 2000 yılı programı ile eşdeğerdi. Döviz kuru **nominal çapa** alındı. Onlar başardı biz yarı yolda duvara vurduk.

Real planını başarıya götüren Maliye Bakanı ve ünlü sosyolog **F.H.Cardoso** 1994 ve 1998’de başkan seçildi. Ancak, özellikle ikinci dönemde fiyat istikrarının sürdürmeyi temin edecek mali reformlarda zorlandı.

Rusya krizi gibi dış faktörlerin devreye girmesi ile 1999’da sabit kur terkedildi. O günden bu yana ekonomi bir türlü resesyondan kurtulamadı. Faiz yükünün artması ekonomiyi resesyon-kriz **fasit dairesine** oturttu.

Seçmenler haklı olarak bu duruma kızdılar. Aynen Türkiye’de olduğu gibi ekonominin girdiği krizin sorumluluğunu taşımayan **yeni siyasi kadro** arayışına girdiler. Muhalefetteki İşçi Partisine yöneldiler.

Muhalefet lideri de Lula da Silva eski bir sendika lideri. Uzun süre devrimci politikaları savunmuş. Daha da ilginç solculuktan hapse girmiş. Ama hapse girdi diye sonra adaylığı **engellenmemiş**. Şimdi Brezilya’ya başkan olacak.

Seçim Sistemi

Esas fark rejimde ve seçim sisteminde. Brezilya’da **başkanlık sistemi** ile yönetiliyor. Yani yürütmenin başını doğrudan halk seçiyor. Vatandaş oy verirken neyi seçtiğini çok iyi biliyor.

Başkanlık seçimleri **iki turlu** yapıyor. Birinci turda oyların yüzde ellisini alabilen başkan oluyor. Kimse yüzde 50’yi tutturamazsa ikinci tur yapıyor. İkinci tura ilk turda en yüksek oyu alan iki başkan aday giriyor.

Tanım icabı biri oyların yarısından fazlasını alıyor. Böylece hiç bir zaman **meşruiyet tartışmaları** olmuyor. Çünkü yürütme organı daima toplumun çoğunluğunu temsil ediyor.

Seçimin ilk sonuçlarına göre Lula da Silva ilk turda **yüzde 47’de** kalmış. Demek ikinci tura gidilecek. Sanırım ikinci turda yüzde 50’yi aşacaktır. Türkiye’de de böyle seçimleri özlüyorum. (8 Ekim 2002)

HAYAL VE GERÇEK

İktisadi konular ilk bakışta **çok kolay** gibi durur. Vatandaşların neredeyse tümünün şu yada bu şekilde ticaretle, alışverişle, bankayla, gayrimenkulle, dövizle, vergiyle, vs. bağlantıları vardır. Yani vatandaş iktisadi denem faaliyetlerle içiçedir.

O bakıma, **kendi deneyimlerine bakarak** ekonomi hakkında da fikir sahibi olduğunu düşünmeye başlar. Vatandaş haklı olarak bu yoldan edindiği bilgiye güvenir. Ona sağduyu muamelesi yapar.

Ancak, iktisadi faaliyetlerin içinde bulunmakla iktisat bilmek aynı şey değildir. İşin püf noktası **mikro-makro ayırımında** yatar. Vatandaşın deneyimi mikro düzeydedir. Bir aile, bir şirket, bir kooperatif, bir sendika gibi tekil birimlerin davranışlarını bilir.

Halbuki o deneyimleri **ülke çapına** taşıyınca her zaman doğru sonuçlara ulaşılmaz. Mikro düzeyde geçerli olan bir çözüm makro düzeye çıkınca işlemeze hale gelir. Evdeki hesap çarşıya uymaz.

Devlet Arazi Satsın

Gösteriş tüketimi sonucu borçlanan ve sıkışan bir aile yada firma düşünelim. Ailenin aynı zamanda iyi kötü bir **gayrimenkul varlığı** olsun. Ne yapabilir? Elindeki gayrimenkulleri nakte çevirir. O kaynak ile borçlarını öder. Faizlerden kurtulur.

Sağduyu bize bu çözümü devlete de önerme hakkını verir mi? Türkiye gibi geçmiş yönetimlerin müsrifliği sonucu borç tuzağına düşen bir ülke elindeki **kamu arazilerini satarak** borçlarından kurtulabilir mi?

Büyük çoğunluk bu soruya “evet” cevabını verecektir. Fiilen vermektedir. En iyi kanıtı siyasi partilerin seçim kampanyalarında bu temayı yaygın şekilde kullanmalarıdır. **“Satarsın devlet arazilerini, ödersin borçları, ne faiz derdi kalır ne de bir şey...”**

İktisatçı ise mikro düzeyde geçerli olan bu çözümün makro düzeyde işlemeeyeceğini bilen kişidir. Neden işlemeze? Çünkü bir ailenin satacağı gayrimenkul toplam gayrimenkul arzı içinde **bir damla** bile olamaz. Payı çok azdır. O nedenle elbette bir alıcısı çıkar. .

Devletin durumu farklıdır. Elinde **çok büyük miktarda** arazi vardır. Bunların tümünü piyasaya sürmeye kalktığı anda arz patladığından arazi fiyatları çöker. Çünkü aynı anda arazi talebinin de o kadar artması için hiç bir neden yoktur.

Sonuç Ortadadır

Gazetelerde Hazine’nin arazi satışlarının tam bir **fiyaskoya** dönüştüğü haberleri çıktı. Katrilyonlar beklenen satış çabasının birkaç trilyonla bittiği anlaşılıyor. Büyük bir ihtimalle satış için yapılan masrafları bile karşılamamıştır.

Başka türlü olamazdı. Kriz sonrasında gayrimenkul fiyatları büyük ölçüde gerilemiştir. Bugün kim tasarruflarını **araziye** yatırmak ister? Hiç kimse. Çünkü tasarrufun menkul değerlerde tutulması çok daha avantajlıdır.

Menkul değerler daima daha **likittir**. Değer kaybı ihtimali ya azdır yada hiç yoktur. Getirileri önceden bellidir ve makuldur. Üstelik kamu arazilerinin satışa çıkarılması gelecekte de prim yapmalarını engelleyecektir.

Mikro deneyimlerden üretilen makro çözümlerin kaderi hep aynıdır. Ekonominin somut gerçeklerine çarpınca hepsinin **ham hayaller** olduğu görülür. (10 Ekim 2002)

TÜRKİYE AB'YE GİRECEK Mİ?

AB'nin beklenen raporu çıktı. Raporun ayrıntıları haberlerde yer aldı. Bir süredir Türkiye kamuoyunda AB ilişkileri **müzakere tarihi** alınmasına kilitlenmişti. Yani Türkiye'nin kendine koyduğu kısa vadeli diplomatik hedef 2002 içinde müzakerelerin başlangıç tarihinin saptanması idi.

Dolayısı ile rapor esas itibarıyla o açıdan değerlendirildi. Komisyonun müzakere tarihi vermeye **yaşamadığı** anlaşılıyor. Türkiye'nin AB üyeliği yolunda çok ciddi yol aldığı ancak müzakere aşamasına gelmediği kaydediliyor.

Elbette Helsinki'de yapılacak toplantıda **siyasi düzeyde** farklı bir karar çıkabilir. Siyasi mülahazalarla teknik ve bürokratik bakışın dışına çıkılması ihtimali mevcuttur. Ancak güçlü bir ihtimal olmadığını kabul etmeliyiz.

Karşıtlara Bakış

Türkiye'de AB'ye tam üyeliğe doğrudan karşı kesimlerin olması olağandır. En eski AB üyesi ülkelerde bile hala **milli egemenliğin** ulusüstü bir kuruluşla terkedilmesini hazmedememiş güçlü azınlıklar bulunmaktadır.

AB hedefini ilke düzeyinde kabul eden kesimler arasında bile AB'ye tam üyelikle birlikte gelecek değişimler hakkında tereddütler mevcuttur. Özellikle **demokratikleşme koşullarının** Türkiye gerçekleri ile çeliştiği yargısı yaygındır.

AB'nin gündemi daha farklıdır. **Genişleme süreci** AB kurumlarını zorlamaktadır. Yeni dış ve iç koşullar eski dengelerde önemli değişikliklere neden olmuştur. Halen Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan iki farklı akım vardır.

Biri dini, kültürel ve tarihi nedenlerle Türkiye'nin **Avrupa projesi dışında** kalmasını isteyenlerdir. Avrupa sağında etkili bir görüştür. Aslında Türkiye'nin otoriter yapısı ile sorunları yoktur. Kendisine karşıdırlar. Bizdeki AB karşıtlarına benzerler. İknâ edilmeleri zordur.

Diğeri AB projesinin Türkiye'yi de kapsamamasını isteyenlerdir. Avrupa solu genelde bu kanıdadır. Ancak bu kesim demokrasiyi çok ciddiye alır. Türkiye'nin **aşırı otoriter ve militer** bir ülke olduğuna inanırlar.

Kim Kazanacak?

Her müzakere ve pazarlık bir tür **karşılıklı güç** gösterisidir. Türkiye AB'ye mümkün olduğu ölçüde kendi istediği koşullarla girmeye çalışmaktadır. Bu hakkıdır. Siyasi reformların zamana yayılmasını talep etmektedir.

AB sağı açısından bu bulunmaz bir fırsattır. Böylece Türkiye'nin Avrupa projesi içinde yer alması engellenebilecektir. AB solu ise ciddi bir açmaz

karşısındadır. Aslında Türkiye'yi istemekte fakat **siyasi önyargılarını** aşmakta zorlanmaktadır.

O bakıma Türkiye'deki reformculara büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bir reform kararlılığını sürdürmek gerekmektedir. İki: Avrupa solunun geçmişten kalan **önyargıları aşmasına** katkı yapılmalıdır.

Soğuk savaş sonrasında ABD'nin stratejik nedenlerle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine güçlü destek vermesi önemli bir avantajdır. Bence reformcular ve Avrupa solu bu bilek güreşini kazanacaktır. Türkiye **AB'ye üye** olacaktır. (12 Ekim 2002)

ENFLASYON BEKLENTİ ANKETİ

Merkez Bankası 2001 Ağustos'unda yeni bir anket uygulaması başlattı. Mali kesimden yüze yakın kişiyi kapsıyor. Cevap verenlerin çoğunluğunun **profesyonel iktisatçı** olduğunu sanıyoruz. Ayda iki kez enflasyon, faiz, dış denge ve büyüme tahminlerini soruyor.

Anket yeni teknolojiyi kullanıyor. Cevaplayanların arasında ben de varım. Anket formu **elektronik posta** ile geliyor. Doldurup aynı şekilde yolluyoruz. İki gün sonra da sonuçlar Merkez Bankası internet sitesinde yayınlanıyor.

Başlangıçta anket sonuçlarını fazla kullanamadık. Yeterince uzun bir süreli kapsamıyordu. Artık bir yılı geçti. Dolayısı ile hem geçen yılın aynı dönemi ile, hem de yılbaşına kıyasla beklentilerin **nasıl değiştiğini** görme imkanına kavuştuk.

Beklentilerin Seyri

İlk soru içinde bulunulan ayın tüketici enflasyonu beklentisi. Son aylarda beklenenle gerçekleşen sayının iyice birbirine yaklaştığını memnuniyetle izliyoruz. Örneğin Eylül 2002 için yapılan iki ankette de ortalama **yüzde 3.3** çıkmış. Gerçekleşme yüzde 3.5 oldu.

Bu hafta Ekim ayı ilk anket sonuçları yayınlandı. Ekim TÜFE beklentisi **yüzde 3.4** olmuş. Bakalım Ekim'in ikinci anketinde ne olacak. İki ay sonrası için (Aralık) **yüzde 2.9** bekleniyor. Fiili sayılar çok farklı çıkmayacaktır.

Bizim ilgimizi çeken iki soru var. Birincisi yıl sonu enflasyonu tahmini. Diğeri ise oniki aylık enflasyonun tahmini. Bunlar **enflasyon beklentilerinin** nasıl değiştiğini ve ne ölçüde gerçekleştiğini daha iyi gösteriyor.

Ocak ayında 2002 yılı için beklenen enflasyon **yüzde 48** civarında imiş. Dikkatinizi çekerim. Hükümetin 2002 enflasyon hedefi yüzde 35 ama piyasalar yüzde 48 bekliyor. Mayıs ayına kadar beklenti hep yüzde 40'ın üstünde kalmış. Yüzde 35'i ancak **Haziran'da** görmüş.

Sonra ne olmuş? Giderek altına inmeye başlamış. Ekim'de yıl sonu enflasyon beklentisi **yüzde 33.5'a** gerilemiş. Piyasa tahminlerinin hep tutucu kaldığını göz önünde tutarsak yıl sonu enflasyonunun daha da aşağıda çıkacağını söyleyebiliriz.

Ya oniki aylık enflasyon tahmini? Eylül 2001’de, bir yıl sonra yıllık enflasyonun **yüzde 48** olacağı öngörülüyormuş. Halbuki Eylül 2002’de yıllık TÜFE yüzde 37 oldu. Yani 11 puanlık bir **karamsarlık** söz konusu.

Ekim 2002’de enflasyon beklentilerinin iyice kırıldığını görüyoruz. Ekim 2003 için **yüzde 28.7** yıllık enflasyon bekleniyor. Daha seçim olmadan piyasanın 2003’de muhtemel yüzde 20 hükümet hedefine kendisini alıştırdığını anlıyoruz.

Ortalama ve Sapmalar

Son olarak anket tekniği ile ilgili bir konu üstünde durmak istiyorum. Yukarıda verilen sayıların tümü ortalamadır. Merkez Bankası buna “**uygun ortalama**” diyor. Sadece aritmetik ortalama hesabı yapmıyor, tahminlerin kümelenmesini de göz önünde tutuyor.

Ayrıca en küçük ve en büyük tahminleri de yayınlıyor. Ekim 2003 için yıllık enflasyon beklentisinden örnek verelim. Önümüzdeki oniki ay için en düşük enflasyon beklentisi **yüzde 18**; en yükseği **yüzde 45**.

Demek ki hala önümüzdeki yılda yüzde 45 bekleyenler var. Enflasyonun yüzde 18’e düşeceğine inanlar da mevcut. Buna karşılık ankete katılanlar arasında **yüzde 25-30** aralığında bir kümelenme olduğu anlaşılıyor.

Bir başka yazıda anketlerin **para politikasının** tesbitinde nasıl işe yaradığı, daha doğrusu yarayıp yaramadığı üstünde durmak istiyorum. (13 Ekim 2002)

IMF’YE MUHALEFET

Çok sevdiğim bir Çin özdeyişi vardır. Yeri geldikçe kullanırım. “**Parmak gökteki aya işaret ederken aptallar parmağa bakar**”. Bir süredir IMF’ye yönelen eleştirileri dinlerken aklıma gene bu özdeyiş geliyor.

IMF çok kötü imiş. İyi de IMF kimseye program zorlayamıyor ki! Tam tersine, döviz sıkıntısına düşen ülkeler borç alma umuduyla IMF’nin kapısına gidiyor. Yalvar yakar **kredi koparmaya** çalışıyorlar.

IMF ülkenin talebi üstüne devreye giriyor. Borç vermesi için yapılması gerekenleri söylüyor. Bunları kabul etme zorunluluğu yok. Beğenmeyen IMF’den borçlanmaktan vazgeçip **kendi yağı ile** kavrulma kararını alabilir.

Ama öyle olmuyor. IMF’nin koşulları kabul ediliyor. İstedikleri birer birer yapılıyor. Karşılığında da acilen ihtiyaç duyular dövizler geliyor. Ekonomi **uçurumun kenarından** şu yada bu şekilde dönüyor.

Genellikle ekonomi toparlanmaya başladıkça **IMF’ye eleştirilerin** de yoğunluğu artıyor. Hele ufukta bir seçim varsa... Hayretle izliyorum. Herşey iyi giderken IMF tarafından bu hale düşürüldüğümüzü söyleyenler bile çıkabiliyor.

Sağduyu ve Bütçe Açığı

IMF reçeteleri hakkında **iktisatçılar arasında** yoğun tartışmalar vardır. Bizim meslek kılı kırk yarmaya çok müsaittir. Üstüne iktisatçılar birbirleri ile aynı fikirde olmayı pek sevmezler. Her önerinin mutlaka birkaç muhalifi olur.

Ancak bu tartışmalar büyük ölçüde ayrıntılar üstündedir. Kamuoyunda seslendirilen IMF eleştirilerinin hiç birini profesyonel bir iktisatçının ciddiye alması mümkün değildir. Çünkü bunlar **ekonomik sağduyuyu** yansıtırılar.

En çok bilinen reçete ile başlayalım. IMF’nin eline düşen ülkelerden ilk talebi **bütçe açığının küçültülmesidir**. Neden? Çünkü ortada ekonominin kaldırdılabileceğinin çok üstünde bir bütçe açığı vardır. Genellikle krizin temel nedeni odur.

Hükümet bütçe açığının finansmanını piyasalardan yapabilse zaten IMF’ye müracaat etmezdi. Alabileceği borca kıyasla fazla açığı olduğu için IMF’ye gitmiş. Doğallıkla önce **kamu maliyesine** bir çeki düzen ver deniyor.

Tersini tahayyül edebiliyor musunuz? IMF “bu bütçe açığı azdır, vergileri indirip harcamaları arttırın, bütçe açığı **daha da büyüsün**” diyebilir mi? IMF’ye borçlanarak finanse edilen bütçe açıkları ile bir ekonominin düzlüğe çıkması mümkün mü?

Sağduyu ve Faizler

Aynı mantığı IMF’nin **sıkı para politikası** önerisine uygulayabiliriz. Krizde döviz talebi artıyor. IMF buna karşı faizlerin yükseltilmesini ve para arzı artışının kısıtlanmasını öneriyor.

Tersi olabilir mi? Faizin indirilmesi ve banknot matbaasında fazla mesaiye kalınması **TL’den kaçışı** hızlandırmaz mı? Para politikası gevşeyince kur nereye gider? Hiperenflasyon fasit dairesine bir kere girilirse sonuç ne olur?

Sıkı para politikası ülke parasının **kaybolan itibarının** yeniden tesis edilmesi yolunda atılmış bir ilk adımdır. Amaç en azından kan kaybını durdurmak, böylece zaman kazanmaktır. Aksi halde sonuç tam anlamı ile felakettir. (16 Ekim 2002)

IMF İLE PAZARLIK

Bugün son günlerde seslendirilen **IMF ile pazarlık** önerilerini ele alacağız. Her anlaşmada **müzakere** yapılır. Her müzakere aslında bir pazarlıktır. Taraflar kendi çıkarlarını mukavelenin esas ruhunu bozmadan kabul ettirmek için çaba gösterirler.

IMF ile imzalanan Standby Anlaşmaları da pazarlıkla kesinleşir. Pazarlık sadece imza öncesi ile sınırlı kalmaz. **Uygulama döneminde** her gün beklenmedik olaylar çıkar. Küçük çapta pazarlıklar devam eder.

IMF tarihinde herhangi bir anlaşmanın pazarlıksız imza ve onay noktasına gelebildiğini sanmıyorum. Buna Türkiye de dahildir. Fiili anlaşmalar daima hem IMF teknokratlarının hem de Türkiye’nin **gönlündekinden** epey farklı olmuştur.

Faiz-dışı Fazla

Demek ki ilke olarak pazarlık önerisini ayrıntılarını görmeden reddetmek yanlıştır. Coğrafi konumu itibariyle Türkiye’nin ekonomi-ötesi bazı olanaklara

sahip olduğu da bilinmektedir. Örneğin ABD ile 50 yıllık **askeri ittifakının** sağlayabileceği yaklaşım uslubu asla hafife alınmamalıdır.

Böyle bakınca, mevcut programın belkemiğini oluşturan **faiz-dışı fazla** hedefinin pazarlık konusu yapılması mümkündür. Program 2002-2005 döneminde toplam kamu kesimi faiz-dışı fazlasının milli gelire oranını **yüzde 6.5** olarak saptamıştır.

Yüzde 6.5 gerçekten çok yüksek bir faiz-dışı fazla hedefidir. Bildiğim kadar **iktisat tarihinde** bu kadar yüksek bir faiz-dışı fazlanın bu kadar uzun süre verilmesinin bir örneği yoktur. Brezilya'da bile hedef yüzde 3.75'dir.

Peki neden bu kadar yüksek? IMF'nin Türkiye'ye ve onu yöneten-yönetecek iktidarlara özel bir kini yada garezi mi var? Yoksa bu oran **ekonominin sayılarından** hareketle mi üretilmiş?

Maalesef ikincisi doğrudur. 10 Eylül 2002 tarihli "**Hazine'nin faiz yükü**" başlıklı yazımda ayrıntılarını vermiştim (www.bilgi.edu.tr/akat sitemde var). Kısaca tekrarda yarar görüyorum.

Yüzde 6.5'un Anlamı

Hesap basittir. Makul varsayımlarla, milli gelirin yüzde 6.5'u tutarında faiz-dışı fazla kamu borcunun **reel olarak sabit kalmasını** sağlamaktadır. Yani bu kadar fazla ile devlet borçlarının reel faizi ödenebilmektedir.

Yukarıdaki "makul varsayım" ifadesi çok önemlidir. Ekonomik ve siyasi istikrarın sürdürülmesi yani **kurda ve faizlerde** anormal hareketlerin olmaması demektir. Yoksa yüzde 6.5 reel faizleri ödemeye yetmeyecektir.

Sanırım yüzde 6.5'un anlamı belirginlik kazanıyor. Devletin eski borcunu çevirmesi fakat reel olarak **yeni borç almaması** için gerekli olan faiz-dışı fazla düzeyidir. Hedefi düşürelim demek, devlet reel olarak **yeni borç alsın** demektir.

Hükümet söz konusu ek kaynakları kimin ve nasıl borç vereceğini somut şekilde ortaya koymadan IMF'nin bu konuda pazarlığı kabul etmesi olanaksızdır. Öte yandan böyle bir pazarlık arayışı bile reel faizleri yükselterek yüzde 6.5'luk hedefi reel faizler için yetersiz hale getirecek yani **ek kaynak ihtiyacı** doğuracaktır.

Pazarlık hassas bir iştir. Birkaç kuruş için büyük fırsatları kaçırana çok sık raslanır. Ekodiyalog ortağım **Ege Cansen'e** nazire ben iki özdeyişle bitireceğim. "Az tamah çok zarar getirir". "Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olunur". (17 Ekim 2002)

SPEKÜLASYON FIRSATLARI

Bu hafta tahvil piyasasında çok ilginç şeyler oldu. Aniden büyük bir yabancı banka hazine bonusu alımına geçti. Ortalıkta **500 trilyon TL** gibi sayılar dolaşiyor. Alışlarla beraber bono faizlerinde gözle görülür bir düşüş oluştu.

Sanırım kamuoyu böyle bir gelişme beklemiyordu. Hazırlıksız yakalandı. Seçim öncesinde olsa olsa belirsizliğin artacağı düşünülüyordu. Yani kurda ve faizde **yukarı hareket** bekleyenler ağırlıkta idi.

Piyasaları yakından izleyenler arasında böyle bir gelişmenin geleceğini hissedenler vardı. Takdir ettiğim bir genç iktisatçıdan az çok aynı yönde bir senaryo duymuştum. Ama pek ihtimal vermemiştim.

Akıntıya Karşı Gitmek

Olayın geri planında siyasi belirsizlik sonucu faizlerin bir süredir beklenen enflasyona kıyasla çok yüksek seyretmesi yatıyor. Ekim 2003 için beklenen oniki aylık enflasyon yüzde 29'dur. Faiz ise yüzde 70'dir. Reel faiz **yüzde 30'un** üstündedir.

Demek ki, siyasette beklenenden daha olumlu bir tablo çıkması halinde reel ve nominal faizlerde **ciddi düşüşler** gündeme gelecektir. Bir spekülâtörün aradığı ortam tam budur.

Kamuoyu kötümserdir. Kamuoyu yanılıyorsa spekülâtör iyi para kazanır. Yok, kamuoyu haklı ise para kaybeder. Hesabını yapacaktır. **Riskleri** değerlendirecektir. Ona göre pozisyon alacaktır.

Gerçek spekülasyon sadece risk alıp hiç sermaye yatırmadan kar etmektir. Nasıl yapılabildiğine kısaca bakalım. Kolay olsun diye altı ay vadeli bir hazine bonusu kullanacağız.

Altı ay vadeli 100 trl.TL tutarında hazine bonosunun **yüzde 70** bileşik faizden bugünkü bedeli 76.7 trl. TL'dir. Bir ay sonra faiz aynı kalırsa fiyatı 82.2 trl. TL olur. 5.6 trl.TL getirir.

Ya paranın maliyeti? Spekülâtör parayı yüzde 46 ile gecelik faiz ile borçlanacaktır. Aylık faiz maliyeti 3 trl.TL'dir. Sıfır para yatırıp bir ayda **2.6 trl. TL** kar etmiştir.

Ne karşılığında? Bir: ay boyunca gecelik faizin sabit kalması. İki: ay sonunda bono faizinin yükselmemesi.

Faizler Düşerse

Şimdi örneği biraz değiştirelim. Spekülâtörün piyasaya girmesi bono faizlerini düşürsün. Diyelim ki bir haftada altı aylık bono bileşik faizi yüzde 70'den **yüzde 65'e** gerilesin. Bakalım ne oluyor?

Bononun fiyatı bir haftada 78.6 trl.TL'ye yükseliyor. Gene 0.7 trl.TL fonlama maliyetini düştükten sonra spekülâtöre **1.2 trl.TL** net kar kalıyor. Dikkatinizi çekelim. Bunu sıfır yatırımla sadece faiz riski olarak kazandı.

Ya faizler düşecek yerde yükselmiş olsa? Diyelim ki bir haftada faiz yüzde 75'e çıktı. Spekülâtörün bir haftalık zararı **1 trl.TL'dir**. Evet, yatırılan para sıfırdır ama faizin yükselmesi halinde büyük zarar etme riski alınmıştır.

Elde edilen kar işte o **riskin karşılığıdır**. İsterseniz siz de yapabilirsiniz. Unutmayın. Kazanmak kadar kaybetmek de vardır. (19 Ekim 2002)

SPEKÜLASYON ÜSTÜNE

Dün bono faizleri üstünde nasıl spekülasyon yapılabileceğine baktık. Bir hususu baştan belirtmek ihtiyacını duyuyoruz. İktisatçı spekülasyonu **kötü yada zararlı** bir faaliyet kabul etmez.

Maalesef kamuoyundaki yaygın kanı tersinedir. Spekülasyon **havadan kazanılan para** gibi görülür. O arada alınan riskler ve bazen kaybedilen büyük servetler ihmal edilir.

Sözcüğün kökeninde **düşünmek, iddia etmek** gibi kavramlar buluruz. Amerika'nın Irak'a müdahale tarihi üstüne spekülasyonlar arttı" dediğimiz zaman kasdettiğimiz savaş tarihi ile ilgili iddialardır.

İddiayı Kim Kazanacak?

Piyasa olayını şöyle özetleyebiliriz. **Büyük çoğunluk** seçimden sonra faiz ve kurun yükseleceğine inanıyor. Hazine bonosu satıp döviz alıyor. Bazıları ise ortada bir fırsat olduğunu görüyor. Seçim sonrasında faiz ve kurun gevşeyeceğine inanıp döviz satıyor ve bono alıyor. Genel eğilime **ters davrandığı** için ona spekülâtör diyoruz.

Önce spekülasyonun ekonomiye **olumlu etkisini** görelim. Herkes dövize geçen kimse döviz satmazsa kur alır başını gider. Demek ki spekülâtör piyasaya aksi yönde girerek kurun daha da yükselmesini engelliyor. Bu anlama kurdaki **dalgalanmayı yumuşatıcı** bir etki yapıyor.

Seçimden sonra hakikaten faiz ve kurun gevşediğini kabul edelim. Şimdi tersi olacak. Herkes dövizden Hazine bonosuna geçerken spekülâtör bonodan dövize gidecek. Yani bir kere daha **kur ve faizde** dalgalanmayı yumuşatacak.

Ya spekülâtör yanlışmışsa? "Kendim ettim kendim buldum" hesabı, yanlışlığının bedelini **çifte zararla** ödeyecektir. Bir: Seçim sonrasında faiz artışı ona TL cinsinden zarar ettirecektir. Üstelik dövizin tırmanması kur kaybı getirecektir.

TL'den çıkıp dövize dönse bile aslında ekonomiye net zararı yoktur. Çıkışta yol açtığı faiz ve kur artışı gelişteki faiz ve kur düşüşünü götürür. O kadar. Spekülâtör **sadece kendine** zarar vermiştir.

Neden Sevilmez?

Haklı bir soru var. Madem ekonomiye bir zararı yok, neden spekülâtör kavramı kamuoyunda bu kadar **olumsuz** algılanır? Cevabını yukarıdaki iddia üstünde izleyebiliriz.

Spekülâtörün iddiasını kazanması durumuna bakalım. Büyük çoğunluk seçim sonrası için dövize yatırım yapmış. Spekülâtör TL'ye oynamış. Seçim sonrasında kur ve faiz düşerse büyük çoğunluk bundan **zararlı çıkacaktır**.

Hikayenin özü buradadır. Spekülâtörün karı **büyük çoğunluğun sırtından** gelir. Onun karı kadar ortada zarar vardır. Çoğunluk zarar eden taraftadır. Çok sayıda insanın küçük zararları az sayıda insanın büyük karlarına dönüşmüştür.

Bu koşullarda spekülâtörün haklı çıktığı iddiayı **kaybedenlerin** onu sevmelerini bekleyemeyiz. Analizi biraz daha derinleştirebiliriz. Aslında seçim

öncesinde dövize geçenler de spekülasyon yapmışlardır. Ama küçük bir fark vardır.

Spekülâtörü sokaktaki insan nezdinde antipatik yapan **profesyonel** olmasıdır. Yüksek karları amatör spekülâtörlerin yanlış değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. İddiayı kaybedenlerin **amatör spekülâtörler** olduklarını yüzlerine vurmuştur. Esas günahı budur. (20 Ekim 2002)

2003 BÜTÇESİNE İLK BAKIŞ

Seçime iki hafta kala hükümet **2003 bütçe tasarısını** Meclis'e sevketti. Ekonominin en önemli iktisat politikası aracı bütçedir. Gelişmiş ülkelerde bütçenin meclise sunuşu başlıbaşına bir olaydır.

Maalesef Türkiye bu geleneği kaybedeli çok oluyor. 1970'lerin başından bu yana, bütçe öylesine hazırlanıp laf olsun diye meclisten geçen bir **kağıt parçasına** dönüştü. Hükümetler üstünde bağlayıcılığı kalmadı.

Neden? Bir: her yıl **ek bütçeler** hazırlandı. İki: hükümetler görev zararı gibi adlarla önemli miktarda harcamayı **bütçe dışında** gerçekleştirdiler. Yani hükümet kendi çikardığı bütçeyi ciddiye almadı. Bu durumda kamuoyu hiç ciddiye almadı.

Son üç yılda bütçeye tekrar disiplin geldi. Fakat iktisat politikasında ağırlık bütçeden başka bir yere, IMF ile yapılan **ekonomik programa** kaymıştı. Dolayısı ile bütçenin ne olacağı zaten program tarafından tayin ediliyordu.

2003 için de durum budur. Bütçe tasarısı açıklandı ama fazla ilgi çekmedi. Çünkü bütçenin temel dengeleri önceden program tarafından belirlenmişti. Ayrıntılarda ufak tefek oynamalar dışında hükümetin **manevra alanı** yok denecek kadar azdı.

Makro Varsayımlar

Bütçe çatılırken ekonominin temel büyüklükleri hakkında bazı varsayımlar yapılır. Bunları kısaca gözden geçirelim.

GSMH büyüme hızı **yüzde 5** bekleniyor. Bu yıl hedeflenen yüzde 3'ün aşılacağı kesindir. 2003'de olağandışı siyasi olaylar olmazsa yüzde 5 büyüme hızı rahat tutturulabilir. Makul bir sayıdır.

Tüketici enflasyonunun yıl sonunda **yüzde 20'ye** ineceği kabul ediliyor. 2002'de TÜFE'nin hedeflenen yüzde 35'in altında kalması önümüzdeki yılı olumlu etkileyecektir. Yüzde 20'nin yakalanması ihtimali yüksektir.

Ortalama TÜFE artışı **yüzde 29.5** alınmış. Yıl başı yüzde 33 yıl sonu yüzde 20 sayılarını toplayıp ikiye bölünce yüzde 26.5 buluruz. Demek ki enflasyonun yılın ilk yarısında çok yavaş düşeceği düşünülüyor. Benim tahminlerin de aynı yöndedir.

GSMH deflatörü ortalama enflasyonun 3 puan altında, **yüzde 26.2** varsayılıyor. Bunun anlamı nedir? En azından bazı faktör gelirlerinin enflasyonun gerisinde kalması gerekiyor. Ayrıntılarını merak ediyorum

Buna göre nominal GSMH **364.3 ktr.TL** hesaplanıyor. Ortamala dolar kurunu 1.8 milyon TL alırsak 200 milyar doların biraz üstünü buluruz. Dolar cinsinden GSMH'nın 2003'de 2000 düzeyini yakalayacağını tahmin ediyorduk.

Temel Büyüklükler

Konsolide bütçe gelirleri 96.4 ktr.TL bekleniyor. Nominal artış yüzde 29.7, reel artış **yüzde 7.3** oluyor. Gelir artışı büyüme hızından daha büyük olduğuna göre, şu yada bu şekilde 2003'de vergiler artacak demektir.

Faiz dışı harcamalar 76.9 ktr.TL planlanıyor. Onimal artış yüzde 38.5, reel artış **yüzde 9.8** oluyor. İlginç: harcama hem milli gelirden hem de gelirlerden daha hızlı artıyor.

Bu durumda faiz-dışı fazlanın azalması kaçınılmaz oluyor. Yüzde 24.2 nominal artış **yüzde 1.2** reel düşüşe dönüşüyor. Bu anlama maliye politikasında bir küçük gevşeme öngörülüyor. Gerisi bir başka yazıya kaldı. (22 Ekim 2002)

HERKESİ TRİLYONER YAPARIM

3 Kasım'da Türkiye 14.üncü kez **genel seçim** yapıyor. 1950 öncesini saymıyorum. Onlara da seçim diyenlere raslıyoruz. Ben o kanıda değilim. Neyse, lafı dağıtmayalım.

Seçim geçiyor. Geriye **kampanyası** kalıyor. Bazı sloganlar uzun süre hafızada kalıyor. Diğerleri daha söylenirken unutuluyor. Akılda kalanların bir yaratıcılığa tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

Menderes 1950'de "**her mahallede bir milyoner yaratacağız**" demişti. Üstünde sonradan çok konuşuldu. 1961'de Gümüşpala'nın AP'si "**plan değil pilav istiyoruz**" sloganını kullanmıştı. Unutulmadı. 1991'den Demirel'in "**kim ne veriyorsa ben 5000 lira daha fazla veriyorum**" özdeyişi kaldı.

DYP bu seçimde biraz nostaljik takılıyor. Eski sloganların tozunu alıp yeniden sunuyor. İki şey değişmiş. Artık her mahallede bir değil **elli** kişi hedefleniyor. Üstelik milyon da **trilyon** olmuş.

Trilyoner Kim?

Bence bir mahallede elli trilyoner yetmez. Daha öz bir slogan aklıma geldi. "**Herkesi trilyoner yaparım**". Madem ortada trilyonlar var, mahallede bir yanda elli trilyoner diğer yanda trilyoner olamayanlar diye neden ikilik çıkartalım? Sosyal adalet duygumuza ne oldu? Herkesi trilyoner yapalım.

Bir sorun var. Trilyoner kime denir? Bir trilyon aylık gelir mi olmalı? Yıllık gelir mi? Yoksa toplam servet mi? Birini seçmek gerekiyor. Bugünden kopmamak için "**milyarder kim?**" sorusu ile başladım.

Servetten gidersek, tüm vatandaşlar milyarder çoktan oldu. Aylıktan gidince belki hepsi değil ama büyük çoğunluk milyarderliğe ulaştı. İlgilenenler için bir sayı verelim. 2002 yılında GSMH 280 ktr.TL, çalışan nüfus 22 milyon, çalışan başına düşen yıllık gelir **12.7 milyar TL**.

Demek ki bana pratik bir ölçü gerekiyor. Orta sınıf vatandaşı aldım. Servetini **50 milyar TL** olarak hesapladım. İçinde küçük bir daire (30 milyar TL), mütevazı bir araba (10 milyar TL) ve dayanıklı tüketim malları vs. (10 milyar TL) var.

Gerisi kolay. Söz konusu vatandaşın trilyonerliğe terfi etmesi için sahip olduklarının fiyatlarının **yirmi katı** artması gerekiyor. Yeterli enflasyonu yapınca kendiliğinden vatandaşın büyük çoğunluğu trilyoner oluyor.

Bir Dönem Yeter

Şimdi enflasyona bakalım. DYP 1991 sonunda iktidara geldi. 1997 ortasına kadar iktidarda kaldı. DYP'nin azçok altı yıllık iktidar döneminde **fiyatlar** ne kadar artmış dersiniz?

1991 sonundan 1997 sonuna tüketici fiyatları **36.7 katı** yükselmiş. Bu dönemde ortalama yıllık enflasyon **yüzde 82.3** olmuş. Bu sayılar işimizi iyice kolaylaştırıyor.

Çünkü yıllık yüzde 82.3 ortalama ile bir meclis dönemi olan 5 yılda fiyatlar tam tamına **20 katı** artıyor. Bir önceki iktidarındaki enflasyon performansını tekrarması halinde DYP gelecek seçime **herkesi trilyoner** yapmış olarak gidebiliyor.

Gördüğünüz gibi pekala herkes trilyoner olabilirmiş. Yeter ki iktidara **bu işi bilyenler** gelsin... (24 Ekim 2002)

SIKI BÜTÇE TAHDİDİ VE SİYASET

Perşembe akşamı NTV'de partilerin **ekonomi sözcülerini** misafir ettik. Bizim cemahta Ekodiyalog ekibi Taner Berksoy'un da katılımı ile dörtlenmişti. Karşıda DSP'den Masum Türker, ANAP'tan Nesrin Nas, DYP'den Ufuk Söylemez, AKP'den Ali Coşkun, MHP'den Cihan Paçacı ve SP'den Numan Kurtulmuş yer aldı.

İlginç bir husus; kanalın bütün çabalarına rağmen CHP programa kimseyi yollamış. Tahmin edeceğimiz gibi kendi aramızda CHP'ye biraz takıldık. Baykal'ın **tek başına** bütün programlara katılması çok zor oluyor dedik.

Biz sorduk, parti temsilcileri cevapladılar. Yararlı bulduğumu söylemeliyim. Bence en önemlisi, bütün konuşmacılar **zaman kısıtlamasına** uydu. Mikrofonu ele geçiren bunu istismar etmedi. Siyaset kurumu için çok olumlu bir gelişmedir.

Muhalefet ve iktidar, herkes bir noktada birleşti. Mevcut programda "**sosyal boyut**" ihmal edilmişti. Programda "**insan**" yoktu. Yeni iktidarın esnafa, işçiye, işsize, köylüye, emekliye, çalışana, vs. muhakkak elini uzatması gerekiyordu.

Siyaset Sıkıntıda

Seçim döneminde bu eleştiri her fırsatta seslendiriliyor. Partiler farklı toplum kesimlerinin ne kadar sıkıntıya düştüğünü heyecanla anlatıyorlar. İktidara gelince devletin onlara **birşeyler vereceğini** ya açıkça söylüyor yada ima ediyorlar.

Ancak, aynı anda enflasyonla mücadele programını kesinlikle uygulayacakları teminatını da veriyorlar. Seçimde iddialı partilerin tümü, IMF tarafından konan GSMH'nın yüzde 6.5'ü kadar **faiz-dışı bütçe fazlasını** kabul ediyor.

İki söylemin arasındaki **ciddi çelişkiyi** görmek için profesyonel iktisatçı olmak gerekmiyor. Sıkıntıda kesimlere devletin el uzatması ancak ve ancak vergilerin indirilmesi ve kamu harcamalarının artırılması ile mümkün. Halbuki programın faiz-dışı bütçe fazlası hedefi buna izin vermiyor.

Bence ekonomi açısından 3 Kasım seçimlerini bundan önceki tüm seçimlerden ayırdeden temel özellik budur. Geçmiş seçimlerin hiç birinde böylesine yüksek ve zorunlu bir **bütçe tahdidi** hiçbir şekilde söz konusu değildi.

Dolayısı ile partiler gönüllerinin istediği gibi popülizm yapabilme olanağına sahipti. Vergi düşüşü ve harcama artışlarını kolayca vaddebiliyorlardı. Bizlerin **"bütçe açığı ne olacak?"** deme olanağımız adete yoktu.

Bir Devrin Sonu

Türk siyasetindeki önemli yenilik böylece belirginlik kazanıyor. Partilerin "sosyal boyut" adını verdiği devlet eli ile gelirin yeniden dağılımı politikaları aslında **kaynağı olmayan** harcamalardır. Programın kaynak-harcama dengesini zorunlu hale getirmesi siyaset erbabını çok müşkül durumda bırakmıştır.

Daha açık olalım. Siyasi kadrolar kamudaki istihdamı azaltmaya razı mı? Değil. Kamudaki israfı engellemek istiyor mu? Hayır çünkü çıkarı israfta yatıyor. Faiz ödemelerini indirmek zaten elinde değil. Ve bu üç kalem kamu gelirlerini bitiriyor.

"Sosyal boyut" için kaynak nereden bulunacak? Alırsın borcu, olmadı basarsın parayı, dağıtırsın sağa sola. Böylece sıkıntı içindeki toplumun sorunlarını hafifletirsin. Nasıl? **Kamu borcunu** insanların tüm geleceklerine ipotek koyacak düzeylere çıkartarak.

Programın getirdiği **sıkı bütçe tahdidi** Türkiye siyaseti için gerçek bir devrime tekabül etmektedir. Yavaş yavaş siyaset erbabı da bu yeni duruma alışacaktır. Başka çareleri zaten yoktur. (26 Ekim 2002)

IMF VE SOSYAL BOYUT

Dün enflasyonla mücadele programının getirdiği **sıkı bütçe tahdidi** üstünde durduk. İktisat teorisinde bütçe tahdidi önemli bir kavramdır. Örneğin tüketici talebi incelenirken kullanılır. Tüketicinin elindeki maddi imkanları en fazla yarar sağlayacak şekilde dağıtacağı kabul edilir.

İlke olarak, devletin de benzer bir bütçe tahdidi olmalıdır. Yani, aynen bir tüketici gibi harcamaları ile gelirleri arasındaki dengeye dikkat etmelidir. Ancak, fiili durumda devletlerin bireylere kıyasla çok daha fazla **borç alabilme** olanakları olduğu da bilinir.

Bu nedenle devlet için **"gevşek"** ve **"sıkı"** bütçe tahditleri ayırtdedir. Adı üstünde, gevşeklik uzun süre devletin gelirinin üstünde harcama yapması halidir.

Bu süreç eninde sonunda kamu borçlarının sürdürülemez düzeylere tırmanması ile sonuçlanır.

Tüm müsrif aileler gibi, kamu otoritesi de birgün sıkı bütçe tahdidi gerçeğine toslar. Nasıl ki ailede geçmiş israfın bedelini aile bireyleri öderse, devletlerde fatura **vatandaşlara** çıkar. Hem daha fazla vergi ödemek, hem de daha az kamu hizmetinden yararlanmak zorunda kalırlar. Türkiye bu noktadadır.

IMF Ne Diyor?

Analize şimdi IMF'yi sokabiliriz. Neden? Çünkü yıllar süren israf sonucu piyasalardan borçlanamaz hale gelen devlet mutlaka IMF'nin kapısını çalacaktır. IMF'nin önce ne diyeceğini kestirmek için dahi olmaya gerek yoktur. IMF devletin **iki yakasını bir araya** getirmesini isteyecektir.

İşler bu noktadan itibaren karışır. Çünkü, borç düzeyi **tehlikeli noktaya** tırmanınca ödenen faizler de bu riski kapsayacak şekilde yükselmiştir. Bırakın ek borç almayı, sırf eski borçların faizlerini ödemek için bile hem diğer harcamaları kısmak hem de daha çok vergi almak gerekecektir.

Türkiye'de sağır sultanın bile duyduğu **faiz-dışı bütçe fazlası** hedefi bu durumu özetlemektedir. IMF hükümetten mevcut borç düzeyini sabit tutacak şekilde faiz dışında fazla yaratmasını talep edecektir.

Ancak, IMF fazlanın nasıl yaratılacağına karışmaz. O **siyasi bir karardır**. İsteyen hükümet kamunun cari harcamalarını kısar. Vergileri yüksek gelirlerden ve vergi kaçırıcılardan toplar. Dolayısı ile düşük gelirli kesimlere yönelik sosyal harcamalara dokunmaz. Fakirlerin ödediği vergileri arttırmaz.

Faiz-dışı fazla hedefi tutturulduğu sürece IMF'nin bu politikaya hiç bir itirazı yoktur. Tam tersine, çok memnun olur. Böylece geçmiş israfın bedeli toplumun zayıf kesimleri tarafından ödenmeyecektir. Bu ise programa muhalefeti azaltır. **Sosyal patlama** riskini düşürür.

IMF harcamalardaki kesintinin yada vergideki artışın dağılımı ile ilgilenmez. Onun hedefi toplam **gelir-harcama dengesinin** kamu borcundaki artışı durduracak düzeyde tutulmasıdır. Olay bu kadar basit, bu kadar açıktır.

İşin Özü

Ülkeyi iflase götüren siyasi kadrolar bu noktada da akıl ve mantığın emrettiğini yapamazlar. Cari harcamaları kısmak zorlarına, vergiyi en zahmetsiz tahsil edilenden almak ise kolaylarına gelir. İstikrar programının yükünü **bilerek** toplumun zayıf kesimlerine fatura ederler.

Sonra da "IMF programında sosyal boyut eksik" yada "programa insan boyutunu ekleyeceğiz" gibi boş laflarla ortalıkta dolaşırlar. Yani **kendi kabahatlarını** IMF'nin üstüne atmaya çalışırlar. Meydanlarda ve medyada izliyorsunuz. (27 Ekim 2002)

SEÇİM YASAKLARI

Bir itirazımı kayda geçirerek başlamak istiyorum. Türkiye seçimlere **aşırı yasakçı** bir tutum için giriyor. Bu topraklar zaten yasakçı zihniyetin yeşermesine çok müsaittir. Rejimin kurucu belgesinin (Anayasa) yasak sözcüğünden üretilmesi yeterince kanıttır.

1990'ların başında radyo ve televizyonun devlet tekeli dışına taşması bir küçük umut oluşturmuştu. 1991 seçimlerinin renkli ve nisbeten daha az yasakçı bir ortamda geçtiğini hatırlıyorum. **Baykal-Çiller ikilisinin** kamuoyu yoklamalarına getirdikleri kısıtlama ile birlikte tekrar yasakçı düzene geri döndük.

Sıkıntımı tahmin ediyorsunuz. Seçime birkaç gün kala köşe yazarlarının partileri değerlendirmesinden doğal ne olabilir? Hangi partiye oy vereceğini açıklamasının mahzurları nedir? Her seçim tanım icabı farklı kesimlerin **vatandaş etkileme** çabası değil midir?

Dünkü gazetede bir küçük haber gördüm. TRT'de resmi (?) propaganda konuşması çekimi sırasında liderleri bir de **hakim** izlemiş. Belli ki yanlış bir şey söylemeleri halinde anında müdahale etmek amaçlanıyor.

Toplum Korkusu

Osmanlı siyasi düzeni **kapıkulu-reaya** ayırımı üstüne inşa edilmişti. Yönetmek hakkı ilkinde, yönetilmek görevi ikincisine tevdi edilmişti. Maalesef 20.inci yüzyılda bir miktar şekil değiştirirse bile bu gelenek sürdü.

Türkiye'nin bugünkü siyasi rejimi de, **kendi hallerine** bırakıldığı takdirde halk yığınlarını oluşturan sıradan vatandaşların çok yanlış işler yapacağı varsayımı üzerine inşa edilmiştir. O nedenle esas olan toplumun kendi hatalarına karşı korunmasıdır.

Neden kamuoyu araştırmaları **yayınlanamaz**? Çünkü yayınlanırsa vatandaş yalan yanlış araştırmaların etkisi altında kalır. Böylece siyasi partiler vatandaş manipüle ederler. Bir takım açığözler bundan yararlanır.

Bu tavır açıkça vatandaş **aptal yerine** koymaktır. Türkiye'de yaşayan insanlar birilerinin kendilerini sürekli gaza getirmeye çalıştığı fevkalade bilincindedir. Kamuoyu araştırmalarını sadece göz ucu ile izlerler. Oy kararını çok daha karmaşık ve gerçekçi ir süreçte alırlar.

Kamu yönetiminin her alanına damgasını vuran bu **devletçi-yasakçı zihniyet** demokratikleşmeyi yavaşlatan temel nedenlerin başında gelir. Kamuoyu araştırmalarına konan sansürle Alman vakıflarına casusluk davası açılması aynı zihniyetin iki farklı tezahürüdür.

Vatandaş Öne Geçti

Atalarımız "korkunun ecele yararı yok" demiş. Çok doğrudur. **Kamu seçkinlerinin** vatandaşın iradesine koymaya çalıştıkları bütün ipotekler yavaş yavaş çözülmektedir. Eğitim düzeyinin artması, piyasa ve sivil toplumun gelişmesi, kamusal tartışma alanının genişlemesi eski düzenin sürdürülmesini giderek olanaksız hale getirmektedir.

Bütün işaretler, horgörülen, korkulan ve reaya statüsüne hapsedilen toplumun ayakları üstünde durmaya başladığı yönündedir. Sıradan vatandaşların kamu seçkinlerinin **önüne geçtiği** bu seçimlerle bir kez daha belirginlik kazanacaktır. (29 Ekim 2002)

BU SEÇİM NEREDEN ÇIKTI?

Bir seçim döneminin daha sonuna geliyoruz. Pazar günü vatandaş sandığa gidecek. Gecenin erken saatlerinde seçim sonucunu almış olacağız. Bu seçim nereden çıktı? Bu noktaya nasıl geldik? Kısa bir **siyasi değerlendirme** yapmakta yarar var.

Doğrusu 2002 yılında seçim **öngörmüyordum**. Seçim 2003 sonbaharı ve sonrasında olur diyordum. Çünkü koalisyon üyesi partilerin çıkarları seçimi mümkün olduğu kadar geciktirmekte yatıyordu. Rasyonel davranmaları halinde 2004 Nisanını beklemeleri gerekiyordu.

Ancak, siyasi istikrarı bozabilecek bir unsur da vardı. Başbakanın **sağlık durumunda** bozulma halinde neler olabileceğini öngörmekte çok zorlanıyordum. Koalisyon içinde hassas bir denge vardı. Dağılma süreci çok hızlı olabilirdi.

Aynen öyle oldu. **Mayıs ayında** Ecevit'in hastalığı hızla siyasi dengeyi altüst etti. Ne kadar ilginç ki, Ecevit toparlandı ama o arada olan olmuş, hükümet dağılmış ve seçim kararı kanunlaşmıştı. .

Yanlış Hesap Seçimden Döner

Herşey çok çabuk oldu. Ecevit'in hastalığı Mayıs ortasıdır. Topu topu **ikibuçuk ay** içinde Türkiye'nin siyasi manzarasını kökten değiştiren bir süreç yaşandı. Meclis Temmuz sonunda seçim kararını aldı.

Bu dönem siyasi sınıfın düşünme ve davranış biçimlerinin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Benim konum değil ama siyaset bilimcileri tarafından mutlaka analiz edilmelidir. Böylesine belirgin bir **kollektif intihar** örneği her zaman bulunmaz.

Seçim kararını kim verdi? Hepimiz bu sorunun cevabını biliyoruz. 3 Kasım seçimleri MHP lideri **Devlet Bahçeli'nin** kararıdır. Seçim tarihini bile Bahçeli belirledi. Ramazan ayında önceki son Pazar gününü seçti. Önerisini ısrarla savundu ve dediğini yaptırdı.

Bahçeli partisinin erken seçimden çok karlı çıkacağını hesaplıyordu. Tarihi **AB takvimine** bakarak saptamıştı. Gene bir milliyetçi dalganın üstüne binecekti. Neye niyet neye kısmet... Bugün MHP baraja takılma riskini taşıyor.

Ya diğer partiler? Deneyimli ve sağduyulu Ecevit sonuna kadar erken seçimi engellemeye çalıştı. Bir tek AKP'nin seçim istemesi normaldi. Ya diğerleri? Meğer erken seçimle **kendi sonlarını** hazırlıyorlarmış.

İş İşten Geçince

Siyasi sınıfın akıldışı davranışları burada bitmedi. Seçim kararının yayımlandığı Resmi Gazetenin daha mürekkebi kurumadan **seçimi erteleme**

arayışları başladı. Rahmetli anneannem bu gibi durumlarda “bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu” demeyi çok severdi.

Kendi hesabıma bunları hiç ciddiye almadım. Bence seçimin ertelenmesi ihtimali sıfırdı. Erken seçimi **toplum sahiplenmişti**. Üstelik erteleme çabaları geri tepti. Vatandaş olayı önüne konan seçim sandığını kaldırma çabası şeklinde algıladı. Bütütün kızdı.

Türkiye'nin bunca yıldır ne kadar kötü yönetildiğini anlamak için 3 Kasım seçimlerine giden sürece bakmak yeterlidir. Bu kadar **basiretsiz** bir siyasi sınıftan iyi yönetim nasıl bekleyebiliriz ki! (31 Ekim 2002)

SEÇİM ARIFESİNDE

Giderek seçim yasaklarına kızgınlığım artıyor. Biraz abartma gibi dursa da kendimi kapana kısırılmış hissediyorum. Üstelik yasağa karşı olmam pratik nedenlerden kaynaklanmıyor. Serbest olsa herhalde siyaset yazmazdım. Ama yazma **özgürlüğümün** elimden alınmasına tahammül edemiyorum.

Çok kullandığım bir kavramı hatırlatmak istiyorum. Türkiye'nin yazılı olmayan kuralı “**örgütlenmiş sorumsuzluk**” demiştım. Sistem öylesine kurulmuştur ki olayların sorumlusu bir türlü bulunamaz. Kaynak gider.

Yasakları kimin koyduğunu biliyor muyuz? İlgileniyor muyuz? Yasağa çok karşı insanlar pekala bu seçimde oylarını **yasakları getirenlere** verebilirler. Farkında olmadıkları için mi? Yoksa aldırmadıkları için mi?

Başkanlık Sistemi

Brezilya'da başkanlık seçimlerini sol muhalefetin lideri Lula kazandı. Diğer taraflarını bilmem ama Brezilya'ya bir konuda gıpta ediyorum. Yürütmenin başını **iki türlü doğrudan seçimle** belirliyorlar.

Brezilya'luların karşısına ilk turda çok sayıda aday geldi. Baktılar, değerlendirdiler. Lula en çok oyu aldı ama yüzde 50'ye çıkamadı. İktidar adayı ile girdikleri ikinci turda ise oyların **yüzde 60'ını** alarak başkan seçildi.

Yirmi yıldır **başkanlık sistemini** savunuyorum. Dikkatinizi çekerim. Berlin duvarının yıkılması sonrasında bütün eski komünist ülkeler demokrasiye başkanlık sistemi ile geçtiler. Hiçbiri parlamenter sistemi tercih etmedi.

Soru sorma zamanıdır. Türkiye'de başkanlık sistemini kimler engelledi? Hangi amaçlarla karşı çıkıldı? Acaba **1990'ların başında** başkanlık sistemine geçilmiş olsa on yıl bu kadar kötü geçer miydi? Bugün daha iyi mi yoksa daha kötü mü olurduk?

Yarın oy vereceğiniz partinin başkanlık sistemi karşısında tavrını biliyor musunuz? Tasvip ediyor musunuz?

Seçim Sistemi

Bir diğer konu seçim sistemidir. Gene yirmi yıldır meclisin büyük bölümünün **dar bölgeden iki turla** seçilmesini savunuyorum. Yanında nisbi temsille gelen az sayıda Türkiye milletvekiliği olabilir diyorum.

Seçim sistemindeki reforma kimler taş koydu? Özal döneminde daralan seçim bölgelerini kimler tekrar **genişletip büyüttü**? On yılın kötü yönetiminde seçim sisteminin payını kimler unutturmaya çalışıyor?

Daha da önemlisi, bugün hangi partiler seçim bildirgelerinde seçim ve partiler kanununu değiştirmekten hiç söz etmiyor? Türkiye'yi bir sonraki seçime **bugünkü sistemle** götüreceğini düşündüğüm bir partiye asla oy vermem. Bence kimse vermemelidir. (2 Kasım 2002)

BİR OY ÇOK ÖNEMLİDİR

Olacak, olmayacak derken, seçim günü geldi çattı. Bugün sandığa gidiyoruz. **Vatandaşlık görevimizi** yapmak için kuyrukta bekleyeceğiz. Sonra, birkaç dakika içinde seçim pusulalarında tercihlerimizi işaretleyeceğiz. Yazıyı okumadan önce o işi bitirenler bile vardır.

Bütün gürültü patırtı neticede o **kısa süreye** sıkışıyor. İrademizi ifade ettiğimiz anda her şey bitiyor. Geriye seçim sonuçlarını beklemek kalıyor. Gece geç vakitlere kadar televizyon başında sayılardan anlam çıkartmaya çalışacağız.

Seçim olayı beni çok heyecanlandırır. Açıkça, insanoğlunun en büyük **keşiflerinden** biri, belki de en önemlisi olarak görüyorum. Mucize sözcüğünü bile kullanmaktan çekinmiyorum.

Transistörü, bilgisayarı, uyduları, yani bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri küçümsemiyorum. Ancak, seçim onların hepsinden önemli duruyor. Teknolojideki gelişmenin, **özgürlük ve demokrasinin** bir yan ürünü olduğunu düşünüyorum.

Eşit Oy Hakkı

Aslında, bu olay Kristof Kolomb'un yumurtasını hatırlatıyor. Bir kere yapınca çok basit olduğu anlaşılıyor. **Her vatandaşın bir tek oya sahip olması** bize şimdi son derece doğal geliyor. Ama keşfedilmesi için binlerce yılın geçmesi gerekti.

Seçim, mutlak **toplumsal eşitliğin** sağlandığı belki de tek andır. Güzel çirkinle, zengin fakirle, güçlü güçsüzle, eğitilmiş eğitimsizle, kahraman korkakla, genç yaşlı ile, erkek kadınla, şişman zayıfla, uzun kısa ile, vs. sadece sandıkta eşitleniyor.

Aramızdaki bütün farklılıklar seçim sandığına gittiğimizde buhar oluyor. Neticede herkesin **bir tek oyu** var. Genelkurmaybaşkanı ve sıradan er, Sakıp Sabancı ve yanında çalışan müstahdemi, başbakan ve dağdaki çoban, ülkeye yönetici seçerken aynı ağırlığa sahip oluyoruz.

Türkiye'nin bu fikre alışması zaman aldı. 1950'lerde “**halk plajlara hücum etti, vatandaş denize giremiyor**” diyen zihniyet, cahil köylülerin ülke yönetimini seçmesini bir türlü içine sindiremedi.

Daha yakın bir geçmişte, 12 Eylül cuntasının herkesin tek oya sahip olmasından şikayet ettiğini çok net hatırlıyorum. Hoş, solda da benzer görüşlerin ne kadar yaygın olduğunu Aziz Nesin'den öğrenmiştik.

Oy Sorumluluktur

O nedenle, her seçim döneminde bir gerçeküstü olayı yaşamamanın heyecanını taşıyırım. Benim attığım **bir oy**, Türkiye'yi, hatta neredeyse dünyayı değiştirecek hissine kapılıyorum. Oyumu kullanmadan kılı kırk yararım. En doğrusunu yaptığım inancı ile sandığa giderim.

Şöyle bir mantık yürütürüm. Oy verdiğim partinin bir tek oyla ilave bir milletvekili kazandığını ve o sayede mecliste bir milletvekili ile çoğunluğu elde ettiğini düşünürüm. Kendimi sorarım. Ben **bu sorumluluğu** taşımaya razı mıyım?

Öyle olmaz diyeceksiniz. Doğru, olmaz. Ama **ya olursa?** Olmayacağını hiç kimse garanti edemeyeceğine göre, bu sorumluluğu baştan yüklenmek gerekiyor. O nedenle, okuyucularımı mutlaka oy kullanmaya davet ediyorum.

Son nokta: seçimin **kendi** sonuçlarından çok daha önemlidir. Sonuçlar canınızı sıkabilir. Sizin istediğiniz gibi olmayabilir. Bunlar geçicidir. Bir sonraki seçimde her şey değişebilir. Yeter ki seçimler olsun.

Not: Eski okuyucularım bu yazıyı 18 Nisan 1999 günü okuduklarını hatırlayacaklardır. (3 Kasım 2002)

SIYASİ DEĞERLENDİRME

Erken seçim spekülasyonlarının gündeme girdiği ilkbahar günlerinden itibaren bir temayı sürekli tekrarladık. Siyasette **sürpriz** bekliyoruz dedik. Nasıl olacağını bilmiyorduk. Ama olacağına emindik.

Nitekim baştan itibaren **sürprizler** birbirini izledi. Özkan ve arkadaşlarının DSP'den ayrılacağı öngörülemezdi. Derken MHP erken seçime bastırıp meclisten geçirdi. Üstüne beklenmedik şekilde AB uyum yasaları çıktı.

Çok sayıda sürprize imza atan **Derviş'i** ihmal edemeyiz. Seçim ateşini yaktı. YTP'yi kurdurup CHP'yi ikinci parti yaptı. Neşe Düzel'le söyleşisinde sosyal-liberal sentezi askeri darbelerle ve MGK ile uzlaştırdı.

Ama esas sürpriz dün gerçekleşti. Erken seçimi ve yüzde 10 barajı en çok destekleyen iki parti, **MHP ve DYP** meclise giremedi. Böylece onbeş yıl ara ile Türkiye tekrar koalisyonuz bir hükümete kavuştu.

Kaybedenler

Bu seçimin galibi bellidir. AKP'yi başarısından dolayı kutlamak gerekiyor. Türkiye'nin nesnel koşulları siyasette bir yeniden toparlanmaya açtı. AKP akılcı davranarak **mümkün olanı gerçekleştirdi**. Bravo.

Kaybedenlerin başında **otoriter-laikçi güç odakları** vardır. 12 Eylül'ün darbeci paşaları 1983'de Turgut Özal'ı durdurmak için vatandaşa "sakın ANAP'a oy verme" demişlerdi. Geri tepti. Vatandaş Özal'ı tek başına iktidara getirdi.

Anlaşılan ders alınmamış. Erdoğan'a karşı yürütülen engellemelerin AKP'nin oyunu düşürmek bir yana arttırdığı seçim sonuçlarından açıkça görülmektedir. Bu kez gerekli dersleri bir daha **unutmamak üzere** çıkarmış olmalarını temenni ediyorum.

Koalisyon üyesi partilerin hali acıklıdır. DSP yüzde 22'den yüzde 1'e düşerek bir dünya rekoru kırmıştır. Demokrasi tarihinde bir seçim döneminde oylarının **yüzde 95'ini** yitiren bir başka parti örneği ya yoktur ya biriki tanedir. Diğer ikisinin durumu da çok farklı değildir.

DYP'nin hali vahimdir. Bu kadar büyük bir ekonomik krizi muhalefette geçirip böylesine oy kaybetmek kolay iş değildir. **Özel bir yetenek ve çaba** gerektirir. Ama DYP yönetimi bunu yapmış ve neredeyse imkansız gerçekleştirmiştir.

Listeye CHP'yi de eklemek gerekir. **Deniz Baykal ve hizibinin** aldığı oy DSP'nin 1999'daki oranının 3 puan altında kalmıştır. Üstüne, oyun bir bölümü Derviş sayesinde, bir bölümü ise AKP iktidarını engellemek üzere kerhen verilmiştir.

Demokrasinin Gücü

Demokrasinin gücü budur. Demokratik mekanizmanın yavaş işlemesi bazen insanları üzer. Sabırlarını zorlar. Ama demokrasi ülkeyi kötü yönetenlerin asgari siyasi ve toplumsal hasarla, üstüne **şiddet kullanılmadan** değiştirilmesini sağlar. Bunu yapabilen başka bir siyasi rejim yoktur.

Karamsarların ve Türkiye'ye inanmayanların felaket senaryolarına aldırmanın. Türkiye son elli yılda bütün tersine çabalara rağmen demokrasi yolunda çok büyük adımlar atmıştır. Kanıtı dünkü seçimlerdir. **Geleceğe güvenle bakabiliriz**. (5 Kasım 2002)

POPULİZME REDDİYE

22 Ocak 2001'de Fransız resmi ihracat sigortası şirketi Coface tarafından düzenlenen ülke riski konferansına Türkiye'yi anlattım. Bekleneceği gibi, **olağan iyimserliğim** konuşmama yansdı.

Siyasetteki dağınıklığın bittiğini söyledim. Seçimlerde yeni siyasi aktörler (Erdoğan, Derviş) göreceğimizi önerdim. Kriz sonucunda popülizmin seçmen nezdinde **cazibesini kaybettiğini** iddia ettim. Gündemin ilk maddesi **AB'dir** dedim.

Konferansı düzenleyen risk yönetimi sorumlusu kahve arasında geldi. Analizi **hayali** bulmuştu. Türkiye ekonomik ve siyasi açıdan çok zor toparlanacaktı. Krizler popülist eğilimleri azaltmaz tam tersine arttırırdı. Küçük bir gerginlik oldu.

Küçük bir parantez açarak, aynı sunuşta 2002 yılı GSMH büyüme hızını **yüzde 5.1** ve yıl sonu TÜFE artışını ise **yüzde 37** olarak verdiğimi de ifade etmeliyim. Belki de Fransız yönetici bu sayılara kızmıştı.

Program ve AB

Kamuoyunda seçimle ekonomi arasında kurulan ilişkinin genelde yanlış olduğu kanısındayım. Herkes sonucu şu yada bu şekilde **"tepkî oyları"**

hipotezine bağlıyor. Yani krizin seçimde yarattığı kızgınlığın sandığa yansıtıldığını öneriyor.

Bu seçimde çok güçlü bir tepkisel boyut olduğuna katılmamak olanaksızdır. Vatandaş gerçekten çok kızgındı. Yaşanan felaketlerden **Türkiye'yi yönetenleri** sorumlu tutuyordu. Onları tasfiye etmek istiyordu. Bütün bunlar doğrudur.

Ancak, devamı epey karışıktır. Barajı geçen iki partiye bakalım. İkisini birleştiren **müşterek tema** nedir? Gerek AKP gerek CHP kayıtsız şartsız ekonomik programın sürdürülmesini ve AB üyeliğini savundular.

Gerçek budur. Seçim kampanyası boyunca **AKP ve CHP** popülist vaatlerden ve IMF-AB karşıtı ucuz sloganlardan özenle kaçındılar. Yüzde 6.5 faiz-dışı bütçe fazlasından, sıkı para politikasından ve AB üyeliğinin gereklerinden hiç taviz vermediler.

Ya seçimde barajın altında kalan partiler? Onlar ne dediler? **MHP, DYP, GP ve SP** kampanya sırasında mutlaka gerçek dışı vaatleri seslendirdiler. IMF-AB düşmanlığı yolu ile seçmeni tahrik etmeye çalıştılar.

Sonuç bu partiler için hüsrana oldu. **Ucuz popülizmin ve IMF-AB düşmanlığının** seçmen nezdinde onların zannettikleri ve beledikleri primi yapmadığını biraz geç ve epey pahalı şekilde barajın altına düşerek öğrendiler.

Asimetrik bir duruma da işaret edelim. Programa ve AB'ye karşı çıkmak mutlaka başarısızlık getirdi. Ama başarıyı garanti etmedi. **ANAP** her ikisini de desteklemesine rağmen başarısız oldu. Sorun başka yerde aranmalıdır.

Seçimin Gerçek Galipleri

Olaya bu açıdan bakınca ilginç bir sonuca ulaşabiliriz. Bu seçimde aslında **mağlup olan** popülizm ve IMF-AB düşmanlığıdır. AKP-CHP ikilisinin oyların yüzde 54'ünü alması, seçmen çoğunluğunun açık tercihini göstermektedir.

Lafı uzatmayalım. Seçimin gerçek galipleri ortadadır. Bir: toplum artık popülist yalanlara **kanmıyor**. İki: Türkiye'nin dünya ile entegrasyonunu **istiyor**. Popülistlere ve küreselleşme karşıtlarına duyurulur. (7 Kasım 2002)

YATIRIMCIYA TAVSİYELER

Seçim sonuçlarını değerlendirmenin bir yolu da **mali göstergelere** bakmaktır. Seçim sonrasında dolar ve faiz yukarı, borsa aşağı gitmiş olsa, ekonomik aktörlerin siyasi istikrarsızlık beklediği kanısına varabiliriz.

Tersi oldu. Dolar ve faiz aşağı, borsa yukarı gitti. Yani mali piyasalar seçimden **istikrarlı bir hükümet** çıkacağına karar verdiler. Seçim öncesindeki belirsizlik fiyatları avantajlı hale getirmişti. Derhal pozisyonlar değiştirildi.

Bu olayı komplolarla açıklama çabası beyhudedir. Vatandaş döviz alsa ve likit olmayı tercih etse, hiç kimsenin gücü doları ve faizi düşürmeye, borsayı yükseltmeye yetmez. Son bir haftada yaşanan düzelmeye tümü ile **vatandaşın tercihlerinden** kaynaklanmaktadır.

TL mi? Döviz mi?

Türkiye'de tasarrufçu portföyünü oluştururken öncelikle para birimini seçer. **TL ve dövizin** getirisini karşılaştırır. Daha da önemlisi risklerini değerlendirir. 1994 yılından bu yana tasarrufçunun genel eğiliminin dövizden yana olduğu biliniyor.

Şubat 2001'den sonra bu eğilim iyice güçlendi. Döviz cinsinden mevduat hem mutlak hem de nisbi olarak yükseldi. Bu yılın ilk yarısında bir ara durağanlaştı ama siyasi belirsizlikle beraber **döviz yöneliş** arttı.

Ben yıllardır **TL'nin** daha cazip bir yatırım aracı olduğunu savunuyorum. Üstelik dalgalı kur döviz riskli enstrüman, TL'yi ise güvenilir enstrüman haline getirdi.

Neden? Çünkü TL'nin **nominal getirisi** bellidir. Enflasyonu az çok tahmin ederek elinizdeki paranın değerini izleyebilirsiniz. Döviz kurunun gelecekte ne olacağı ise belirsizdir. TL'nin değer kazanması sonucu çok zarar etmek de mümkündür.

Buna rağmen iki neden döviz tercihini yol açabilir. Biri dalgalı kura alışamamaktır. Eskiden olduğu gibi dövizin nasıl olsa **enflasyonu yeneceği** beklenebilir. Bu sorun zamanla aşılanacak, herkes dalgalı kura alışacaktır.

İkincisi risk algılamasıdır. Tasarrufçu TL'de **anaparayı kaybetme** riski görebilir. Döviz ise düşük ve belirsiz getirisine karşılık anaparayı garanti altına almaktadır. Bu sorunun aşılmasının zaman alacağını söyleyebiliriz.

Bir hususu özellikle belirtelim. Amatör tasarrufçunun **pozisyon değiştirmesi** tehlikelidir. Uzun dönemde en karlı hep TL'de kalanlardır. Onları hep dövizde kalanlar izler. Sık sık birinden öbürüne geçenler arasında çok küçük bir azınlık para kazanır. Gerisi mutlaka ciddi şekilde zarar eder.

Borsa

İMKB endeksi ekonominin temel göstergeleri itibariyle olması gereken yerin çok altına inmişti. Siyasete ve ekonomi politikasına güvenin tesis edilmesi ile birlikte **ciddi bir düzeltme** yapması kaçınılmazdı.

Gene amatör tasarrufçuyu uyarmakta yarar görüyorum. Borsada oynamak çok zor ve ciddi bir iştir. Portföye hisse senedi eklemenin yolu borsada hisse alım satımı değildir. Yıllardır **A tipi fonları** tavsiye ediyorum.

Ayrıca borsanın uzun dönemli bir yatırım aracı olduğunu unutmamak gerekir. Uzun dönem nedir? **Birkaç yıl ve üstü** derim. Kısa vadede amatörlerin kaderi yanlış zamanda girmek ve çıkmaktır. Yani çok zarar ederler. (10 Kasım 2002)

HEDEFİN ALTINDA ENFLASYON

Ekim ayı enflasyonu seçim heyecanına kurban oldu. Veriler **3 Kasım** günü saat 16.30'da açıklandı. Doğrusu o gece ilgilenemedim. Herkes gibi ben de seçim sonuçlarına kilitlenmiştim.

Zaten durum ortada idi. Nisan'dan Temmuz'a yüzde 25 değer kaybeden TL Temmuz-Ekim arasında sakin kalmıştı. Dört ay boyunca dolar 1.650.000 TL civarında dolaşmıştı. Yani enflasyonda sürpriz için bir neden yoktu.

Sayılara bakalım. TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) sırası ile **yüzde 3.3, yüzde 3.1 ve yüzde 1.8** çıktı. Son dönemde her ay "son bilmem kaç yılın en düşük enflasyonu" diyip duruyoruz. Gene öyle.

Bir yıl önce, Ekim 2001'de, üçü de yüzde 6'nın üstünde gerçekleşmişti. Dolayısı ile yıllık enflasyon ciddi şekilde düştü. Gene aynı sıra ile **yüzde 33.4, yüzde 36.1 ve yüzde 31.1'e** geriledi.

Nereye Gidiyor?

Ekim'de mevsimlik etki enflasyonu yükseltici yönde çalışır. Mevsimlik etki arındırıldıktan sonra TÜFE ve TEFE sırası ile **yüzde 2.8 ve yüzde 2.5** bulunuyor. ÖİS'de mevsimlik etki azdır. Arındırılmışı da **yüzde 1.8** çıkıyor.

Bunlar tahminlerimizle çakışıyor. Yılın son çeyreği için üç endeksin de aylık **yüzde 2.5** düzeyine gerileyeceğini savunuyorduk. Kasım ve Aralık'ta bu trendin değişmesi için bir neden görmüyoruz.

2002 sonu enflasyonunu tahmin etmek böylece kolaylaşıyor. Seçim sonrasında TL'nin yeniden değer kazandı. Mevcut trend daha da **güçlenecektir**. Özellikle ÖİS'de daha da düşük sayılar beklenmelidir.

Sonuç ne olur? Bence üç endeks de yılı **yüzde 30** civarında bitirecektir. TÜFE ve TEFE'nin yüzde 30'un altına inmesi ihtimali vardır. ÖİS belki çok az yukarıda kalabilir.

Enflasyonun bu düzeylere nereden geldiğini tekrar hatırlatmakta yarar görüyoruz. 2001'de yıllık fiyat artışı TÜFE, TEFE ve ÖİS için sırası ile **yüzde 68.5, yüzde 88.6 ve yüzde 94.5** olmuştu. TEFE ve ÖİS üçte birine inmektedir. TÜFE deki düşüş yarından fazladır.

Program Başarılıdır

Çocuğun adını koyalım. Seçime rağmen 2002 Türkiye'nin gelmiş geçmiş **en başarılı** enflasyonla mücadele yılıdır. Yaşamımıza girmesinden bu yana enflasyonda böylesine büyük bir düşüş gerçekleştiren bir başka dönem yoktur.

Sanırım şimdi "**enflasyonla mücadele bir irade ve kararlılık sorunudur**" dediğimiz zaman neyi kastedtiğimiz daha iyi anlaşılıyor. Kararlılık varsa, enflasyon düşer. Başka türlü olması mümkün değildir.

Maalesef piyasalar bu basit gerçeği çok zor kabullendi. Hükümetin TÜFE hedefi 35'di. Ona rağmen piyasa beklentileri yılın ilk yarısında ısrarla yüzde 40-50 enflasyon aralığına takıldı. .

Bir soru: acaba enflasyonun yılı yüzde 30'un altında bitirmesinde piyasanın yüzde 35'e **inanmamasının** etkisi nedir? Cevabı uzun ve karışık. Özetle çok etkili olduğunu söyleyebilirim. Yılı değerlendirirken ayrıntılara gireriz. (12 Kasım 2002)

ÇÖZÜME DOĞRU

Toplumların değişen koşullara uyum sağlaması kolay olmuyor. Uyum yeteneği ve gelişmişlik düzeyi arasında birebir ilişki kurabiliriz. Gelişmişlik düzeyinin esas belirleyicisi değişen koşullara **uyum sağlamaktaki** başarıdır diyebiliriz.

Bu açıdan toplumları ikiye ayırmakta yarar var. Bir tarafta kendi içi dinamiği ile koşulları değiştirebilen toplumlar var. Örneğin sanayi kapitalizmi ve demokrasi İngiltere ve Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıktı. **İlk günahı** onlar işlediler. Sonra inisiyatif ABD'ye geçti.

İkinci gruba başkalarının keşfettiği yeniliklere uyum sağlamak kalıyor. Onları da iki ayrı kategoride ele alabiliriz. Yeniliğin öncüsü olamayanlardan bazıları olayı **çabuk anlıyorlar**. Hızla kendilerini değiştiriyorlar. Dolayısı ile öncülerle aradaki fark açılmıyor. Onları çabuk yakalamak mümkün oluyor. Akla hemen Japonya örneği geliyor.

Diğerleri ise, bırakın yeniliğin öncüsü olmayı, taklit etmekte bile gecikiyorlar. Düzenleri yeni koşullara karşı direniyor. Gereklilerini yapmayı reddediyor. Uzun ve çok sancılı bir **azgelişmişlik dönemi** yaşıyorlar.

Osmanlı'yı düşünelim. Japonya'ya kıyasla Batı ile çok daha **içiçe yaşıyor**. Batıdaki değişimi o ölçüde erken görüyor. Ama zorunlu değişimi yapamıyor. Aynı özelliklik Cumhuriyet döneminde de sürüyor.

Gözlem, Teşhis ve Tedavi

Olayı basitleştirebiliriz. Uyum yeteneği nedir? Üç sözcükle özetleyebiliriz. **Gözlem, teşhis ve tedavi**. Önce sorunu göreceksiniz. Ardından nedenlerini anlayacaksınız. Bu bilgi ile sorunu çözeceksiniz.

Bu süreç evrenseldir. Birey, aile, şirket, kurum yada toplum, hepsi için aynı süreç çalışır. Algılamadığınız olaya teşhis bile koyamazsınız. Yanlış teşhis size yanlış çözüme götürür. Ama doğru teşhis de yetmez. Çözümü **tasarlamak ve uygulamak** gerekir.

Türkiye'nin ilk iki aşamada epey yol katettiğini söyleyebiliriz. Ancak çözüm **üretmek** ve bunu **uygulamakta** hala çok zorlandığını da beraberce izliyoruz.

Yakın geçmişten bir örnek vereceğim. 1990'ların başına dönelim. Uydu teknolojisi ortaya çıkmıştı. Ancak yasalar **özel televizyon ve radyoya** izin vermiyordu. Teknoloji hukuku deldi ve fiilen özel yayınlar başladı.

İlginc olan sonrasındır. Ezici çoğunluk yasağın kaldırılmasını destekliyordu. Ama kamu otoritesi **felç oldu**. İki yıl boyunca gerekli yasal değişiklik yapılamadı. Siyaset ve bürokrasi ayrıntılarda kayboldu.

Düğüm Çözülüyor

Geride planda **değişim korkusu** vardır. Küçük azınlıkların hayali öcüler üretmesine olanak tanır. Uyum yeteneği zayıflar. Toplumun gelişmesi engellenir. Türkiye'nin hem tarihi hem de gündemi çözümsüzlüğü bırakılarak iyice içinden çıkılmaz hale getirilmiş sorunlarla doludur.

O bakıma son gelişmeler çok olumludur. Tüm stratejilerini çözümsüzlük üstüne kuran zihniyet ve kesimler hızla tasfiye olmaktadır. Türkiye statükocuların zorla kendisini soktuğu **komadan** çıkmaya hazırlanmaktadır.

Bir ay sonra Kıbrıs'ı çözmüş, AB'ten müzakere tarihi almış **yepyeni bir Türkiye'de** yaşayacağımıza bütün kalbimle inanıyorum. (14 Kasım 2002)

YENİ İKTİRARIN GÜNDEMİ

Bir kez daha görüldü. Ülkeyi yöneten kadroları değiştirmenin en güvenli yolu **demokrasidir**. Çünkü bu değişimi en az maliyetle demokrasi gerçekleştirir. Bazen yavaş işlemeden şikayet edebiliriz. Ama sonuçta demokrasinin üstünlüğünü kabul etmek zorundayız.

Dün televizyonun canlı yayınında AKP lideri Erdoğan'ın ve Başbakan Gül'ün açıklamalarını dinledim. Bende AKP'nin ev ödevini iyi yaptığı ve iktidara **hazırlıksız yakalanmadığı** kanısını uyandırdı. Buna sevindiğimi ifade etmeliyim.

Yeni hükümetin iki alanda yoğunlaşacağı anlaşılıyor: **AB üyeliği ve ekonomi**. Şaşırtıcı değildir. Seçim öncesinde Türkiye'nin önündeki iki ayrıntılı yol haritasından söz etmiştik. Biri IMF destekli enflasyonla mücadele ve yapısal dönüşüm programıdır. Diğeri de AB üyeliğinin gerektirdiği demokratikleşmedir.

Ekonomi

AKP seçim sonrasında ekonominin en önemli önceliğinin **güven sorunu** olduğunu anladığını gösteren şekilde davranmıştır. Piyasaların tepkisi bu çabalarında başarıya ulaştıklarını kanıtlamaktadır. Faiz, döviz ve borsa üçlüsünün seyri ortadadır.

Mali piyasaların AKP iktidarından korkmaları yeni iktidarın işini çok zorlaştırırdı. Ekonomide hala kırılğanlıklar mevcuttu. Bir kere **faiz-kur fasit dairesine** girince çıkmak çok zor olacaktı.

Güvenin tesisi önemlidir. Ancak, aynı derece önemli olan güvenin sürdürülmesidir. Bu ise ancak programın kararlı ve bilinçli şekilde uygulanması ile mümkündür. Birincisi, programın başarısında özel yeri olan maliye politikası yani **yüzde 6.5'lük** faiz-dışı fazladır.

Hemen ardından para politikası gelmektedir. Dalgalı kurla para politikası nitelik değiştirmiştir. **Merkez Bankası'nın bağımsızlığına** saygı gösterilmesi ve enflasyon hedeflerinde ısrar edilmesi güvenin devamı için şarttır.

Orta vade açısından yapısal reformlar hayatidir. Son üç yılda faiz-dışı bütçe fazlasında sağlanan disiplin bir bakıma aldatıcıdır. Esas itibarıyla kamu gelirlerinin denetimi ile sağlanmamıştır. Faiz-dışı fazlanın gerisinde **vergi artışları** yatmaktadır.

Yeni iktidar devleti gerçek anlamda **küçültmek** zorundadır. AKP'nin lider ve kadrolar düzeyinde bu konuyu ısrarla vurgulaması memnuniyet vericidir. Kamu harcamaları kısılmadan yüksek vergi oranlarını indirmek bir hayaldir.

Devletin küçültülmesi kolay olmayacaktır. Hantal kamu yönetimi reforma direnecektir. Yeniden yapılanma için iyi niyet yetmez. **Yönetim becerisi ve liderlik** gerekir. AKP iktidarı için en büyük sınavı kamu yönetimi reformudur.

Siyaset ve AB

Siyasi boyut bir anlama daha **kolay ve çabuktur**. Kıbrıs'ta çözüme iyice yaklaşımıştır. Helsinki'ye bir aydan az zaman kalmıştır. Türkiye'nin gerek duyduğu siyasi reformların bir bölümü için kamuoyunda bir konsensüs mevcuttur.

Buna karşılık siyasette ekonomiye kıyasla daha **büyük tuzaklar** vardır. AB karşıtları ellerindeki son kozları mutlaka oynayacaklardır. Oynamaya çalışmaktadırlar. Bu arada laiklik konusunda da gerginlik yaratmayı deneyeceklerdir.

AKP'nin seçimden bu yana benimsediği **serinkanlı ve uzlaşma arayan** uslubu sürdürmesi çok önemlidir. Provokasyonlara ve tuzaklara düşmeden ama kararlılığının da taviz vermeden reformları birer birer gerçekleştirmelidir. (17 Kasım 2002)

ABD, TÜRKİYE VE AB

Niyetim yeni hükümeti yazmaktı. Maalesef Başbakan Gül'le Cumhurbaşkanı Sezer'in buluşması akşam üstü gerçekleşti. Yazıyı gazeteye yollama saati geldi. Yeni hükümetin değerlendirilmesi **bir sonraki yazıya** kaldı.

AKP lideri Erdoğan Atina'da Yunanistan Başbakanı Simitis'le buluşması son derece önemlidir. Buluşmadan az önce Yunan tarafı Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın yeni çözüm önerisini **kabul ettiklerini** açıkladılar.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda yürütmesinde Yunanistan'la ilişkilerin ve özellikle Kıbrıs sorununun anahtar bir rol oynadığı biliniyor. Kıbrıs'ta çözüm sürecinin **aniden hızlanması** hakkında bir gözlem yapmak istiyorum.

Genelden Özele Giderken

Toplumu anlama çabasının en meşakkatli yanlarından biri, **yerel ve tekil** unsurlarla **küresel ve genel** dinamikler arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkiyi doğru saptayabilmektir. Zor bir iştir. Tuzak ve tehlikelere çok açıktır.

Bu sorunu "iç dinamik" ve "dış dinamik" şeklinde de vazedebiliriz. Bu ayırım hep vardı. Doğallıkla, küreselleşme olgusu son dönemde dış dinamiğin içeriye yansıma hız ve yoğunluğunu arttırıcı etki yapmaktadır.

Birinci tuzak, ABD gibi büyük ülkelere asla sahip olmadıkları güçler vehmetmektir. Toplumu anlama çabası giderek ortadan kalkar. Yerine dış güçlerin **komplolarını** ifşa etmekten ibaret bir tür hafiyelik kalır.

İkinci tuzak, iç dinamiği tek başına belirleyici zannetmektir. İçerideki hakim grup ve kesimlerin gücü **abartılır**. Halbuki tarihin ana kırılma noktaları daima hakim kesimlere rağmen gerçekleşmiştir.

Bir Senaryo

11 Eylül sonrası dünyaya ABD gözünden bakalım. **Müslüman-Arap** Orta-doğu, tüm dünyayı saran demokratikleşme sürecinin dışında kalmıştır. ABD yanlısı oldukları için geçmişte desteklenen otoriter rejimler ise terörün bereketli topraklarıdır.

Bu durumda teröre kalıcı çözüm bölgeye uzun dönemde **demokrasi içinde istikrar** getirmeyi gerektirmektedir. Türkiye'nin bu projede özel bir yeri olması kaçınılmazdır.

Birincisi, Türkiye bölgedeki operasyonlarda ABD'nin en önemli **müttefikidir**. Nüfusu, ekonomisi, askeri gücü, vs. itibarıyla bölgenin en büyük ülkesidir. İkincisi, siyasi altyapısı ve gelenekleri islamla demokrasiyi uzlaştırmaya müsaittir. Bölge için çok iyi bir **örnek** teşkil edecektir.

Bundan sonrası kolaydır. Türkiye'nin bu iki işlevi gerçekleştirebilmesi açısından **AB üyeliği** hayatidir. Üstelik böylece Türkiye'deki büyük dönüşümün muhtemel mali faturası AB tarafından yüklenilecektir. .

Türkiye'nin AB üyeliğini engelleyen en önemli teknik sorun nedir? **Kıbrıs sorunu**dur. Demek ki Kıbrıs sorunu şu yada bu şekilde çözümlenmeli ve Türkiye'ye AB yolu açılmalıdır.

Bir tarafta Kıbrıs sorununun çözümlenmesi ve Türkiye'nin AB'ye girmesi konusunda kararlı **ABD yönetimi** vardır. Elindeki büyük gücü bu sonucu elde etmek üzere seferber etmiştir.

Karşı tarafta ise **AB ve Türkiye'nin** dünya gerçekliğini anlamamak için direnen kesimler vardır. Mücadeleyi kimin kazanacağını çok kısa sürede göreceğiz. (19 Kasım 2002)

ÖNCELİK FİYAT İSTİKRARIDIR

Seçmenin Meclis'deki **bölünmüşlüğü bitirmesi** derhal meyvalarını vermeye başladı. Erdoğan milletvekili olmadığı halde yeni hükümet hızla kuruldu. Meclis başkanı ilk turda seçildi.

AKP'yi iktidara hazırlıklı gördüğümüzü daha önce belirtmiştik. Hükümeti kurarken seçim bildirgesinde verdikleri sözlerden birini tuttular. **Bakan sayısını** 25'in altına indirdiler. Çok olumlu bir adımdır.

Ekonomiden sorumlu devlet bakanı profesyonel açıdan beni çok ilgilendiriyordu. Derviş'ten boşalan makama gelecek kişi önemliydi. Muhtemel adaylar arasında tercihim **Ali Babacan'dı**. Genç yaşta büyük sorumluluk yüklendi. Kutluyor ve başarılı olmasını temenni ediyorum.

Seçim Sonrası Popülist

Dalgalı kur rejimi ile Türkiye'de **siyaset yapma biçiminin** köklü şekilde değiştiğini iddia etmiştik. Örneğin seçim öncesinde AKP ve CHP geleneksel popülist tavırları sergilemekten özenle kaçındılar. Hükümet bile eskisi gibi bol kepçe popülist seçim harcaması yapamadı.

Tam haklı çıktığımızı düşünürken yeni hükümetin kurulma aşamasına gelindi. Ve hava aniden değişti. Dikkatinizi çekmiştir. Son günlerde bakanlar birbirleri ile farklı kesimlere **mavi boncuk** dağıtmak için adeta bir yarışa girmiş durumdalar.

Bardağın dolu yarısı ile başlayabiliriz. **İktidar coşkusu** insani ve anlaşılabilir bir zaaftır. İktidarın yeni sahipleri vatandaşa hizmet etme heyecanı ile böyle günlerde biraz abartabilirler. Hemen baltaları çıkartmamak, biraz zaman vermek gerekebilir.

Ama bardağın boş yarısını da unutmamak gerekir. Seçim sonrasında mali piyasalarda yaşanan olumlu hava, yeni hükümetin **istikrar programına ve AB üyeliğine** sahip çıkacağı öngörüsüne dayanıyordu. İkincisi tamam. Ama ilkinde oluşabilecek tereddütler AKP'nin piyasalarla cimicim aylarını derhal bitirecektir.

Öncelik Enflasyonla Mücadeledir

Lafı fazla dolaştırmak istemiyorum. Bir husus beni açıkça rahatsız etti. Hükümet açıklamalarında sanki enflasyonla mücadele konusunda bir **gevşeme** olduğu izlenimini ediniyorum.

Bunu nereden çıkarıyorum? Doğrudan bir delilim yok. Dolaylı şekilde, enflasyonla mücadelenin Derviş dönemindeki kararlılıkta sürdürüleceğinin **vurgulanmadığını** izliyorum. Konu genel geçer sözlerle geçiştiriliyor.

Geçmiş deneyimler, siyasilere **muğlak bıraktıkları konularda** güvenmemek gerektiğini söylüyor. İlle öyle demiyorum. Pekala olayın iktidar tarafından yanlış algılanmasından kaynaklanan bir hata olabilir.

Hepimizin başına bazen gelir. Çok iyi bilindiğini zannettiğimiz bir şeyi söylemeye gerek duymayız. Karşı taraf bu suskunluktan **ters anlamlar** çıkarınca hayret ederiz.

Öyle yada böyle, hükümeti uyarmak ihtiyacını hissediyorum. Enflasyonla mücadele konusundaki belirsizlik en kısa sürede bitirilmelidir. Genel ifadeler yetmez. Hükümet **somut, açık ve net** bir pozisyon almak zorundadır.

Ekonomik istikrarın, düşük faizlerin, sakin döviz kurunun anahtarı sadece ve sadece **enflasyonla mücadele kararlılığı** ve bu kararlılığa piyasaların güvenidir. Kur-faiz kısıpçalarından kurtulmanın başka yolu yoktur. (21 Kasım 2002)

HİPERENFLASYONA DAVETİYE

Perşembe günü yeni hükümeti enflasyonla mücadele konusunda kararlılığa davet ettim. Aynı gün gazetelerde **MÜSIAD** Başkanı Ali Bayramoğlu'nun enflasyonla ilgili önerisi yayınlandı. Bayramoğlu tam tersini talep ediyordu.

Başarılı bir işadınının iktisat bilmesi gerekmez. Teşebbüs gücü genelde bilginin ötesinde **kişisel özelliklere** bağlıdır. Liderlik vasfı, risk taşıyabilme, cesaret, baskı altında performans, hızlı karar becerisi, vs. müteşebbis ve icracı insanları ayırdeder.

Maalesef bu sade gerçek Türkiye’de pek bilinmiyor. Para kazanmak iktisat bilgisinin kanıtı zannediliyor. **Ticari deneyimlerin** makroekonomiyi anlamakta hiçbir yararı olmadığı ve olamayacağı kavranmıyor.

Abesle İştigal

Bayramoğlu’nun önerisi **A’dan Z’ye yanlıştır**. Para, likidite, gelir, harcama gibi en basit ekonomi kavramları ile çelişmektedir. Bunların ayrıntılarına girmek istemiyorum. Doğrudan önerinin sonuçlarını değerlendirmeye geçeceğim.

Öneri şudur. Hazine bütçenin Merkez Bankasından bütçenin yüzde 5’i kadar faizsiz avans kullanacaktır. 2003 için takriben **6.5 ktr.TL** tutmaktadır. Bu teklif iki farklı uygulama halini alabilir. İlki nisbeten zararsızdır. İkincisi ise çok tehlikelidir.

Zararsız senaryoda, Hazine Merkez Bankasından aldığı faizsiz avansı piyasaya **borç geri ödemek** için kullanır. Yani faiz-dışı fazlaya dokunmaz. IMF ile program devam eder.

Piyasaya 6.5 ktr.TL ek likidite çıkar. Piyasa bu kaynakları gecelik veya haftalık repo ile Merkez Bankasına verir. IMF’nin performans kriteri parasal taban değişmez. Yani hiçbir şey olmaz.

Ya faizler? Hazine şimdi 6.5 ktr.TL’ye faiz ödemiyor. O kadar faiz tasarrufu var. Doğru. Ama aynı paraya Merkez Bankası faiz ödüyor. Demek ki yıl sonunda Hazine’ye vereceği temettü o kadar azalacaktır. Yani ilk senaryo abesle iştigaldir.

Felaketin Ayak Sesleri

Gelelim ikinci ve tehlikeli senaryoya. Hazine 6.5 ktr.TL faizsiz Merkez Bankası avansını **bütçede** kullanır. Vergileri indirir yada harcamasını artırır. Dolayısı ile yüzde 6.5 faiz-dışı fazla hedefi delinir. IMF programdan çekilir.

Piyasada gene 6.5 ktr.TL fazla likidite vardır. Sizce bu likidite nereye gider? Derhal **dövize kayacağı**ni öngörmek için kahin yada Nobelli iktisatçı olmak gerekmiyor. O andan itibaren kurun tırmanmasını engellemek olanaksızdır.

Hikayenin bundan sonrasını tahmin ediyorsunuz. Kur patlayınca mali sistem ve vatandaş TL’den kaçmaya başlar. TL faizleri de hızla yükselir. Yüksek faiz bütçe açığına büyütür. Bütçe açığı kur artışı ile birleşince kamu fiyatlarına zamlar hızlanır. **Enflasyon** patlar.

Ekonomiler **hiperenflasyon fasit dairesine** böyle girerler. TL’den kaçış ve yükselen enflasyon devleti olağan ödemelerini yapamaz hale getirir. Daha da fazla para basılır. Süreç hızlanarak gider.

Benzer öneriler geçmişte **Latin Amerika’da** uygulandı. Hepsisi hiperenflasyonla sonuçlandı. Başka türlü olması mümkün değildi. Neyse ki yeni hükümet bu tür saçmalıkları ciddiye almayacak kadar sağduyu sahibi duruyor. (24 Kasım 2002)

MALİ MİLAT

AKP iktidarı **mali milat** tartışmalarını yeniden canlandırdı. Geçen akşam kuzenime aile iftarına gittim. Yaşlı akrabalarından biri mali milat hakkında sordu. Olayın kendisi ile bir ilgisi olup olmadığını merak ediyordu

Türkiye’de gelir vergisinde kaçığın yüksek olduğu biliniyor. Toplumun büyük kesimi gelir vergisi açısından **kayıt-dışında** yer alıyor. Yani elde ettiği gelir üstünden maliyeye gelir vergisi ödemiyor.

Mali milat gelir vergisinde **kaçığı engellemeye** yönelik bir uygulamadır. Fevkalade önemlidir. Açıklamaya çalışalım.

Nasıl Yakalanacak?

Kanunun saptandığı verginin mükellef tarafından ödenmesini temin etmek **vergi idaresinin** sorumluluğudur. Başka türlü söylersek, vergi kaçığı daima ve her yerde bir yönetim sorunudur. Şu yada bu şekilde kamu yönetiminin mevcut yasaları uygulayamaması anlamına gelir.

Teknik düzeyde bakınca, karşımıza şöyle bir sorun çıkar. Bir ekonomiyi oluşturan milyonlarca insanı teker teker **gelir kazanırken** denetlemek zordur. Yapılabilir ama maliyeti o ölçüde yüksek olacaktır.

Borsa ve büyük şirketler vergi idaresinin işini kolaylaştırır. Patronun kasayı şahsen denetleme olanağı yoksa, kayıt-dışına geçme yanında çalışanların kendisinden çalmaları ihtimalini artırır. Dolayısı ile **şirket sahibinin** çıkarları maliye ile çakışır.

Patronun başında durduğu küçük kuruluşlar ve serbest meslekler ise **vergi kaçırmaya** çok müsaittir. Gelirin oluşması esnasında fatura ve belge kesilmeyerek kayıt-dışı kalınır. Gerisi çocuk oyuncağıdır.

İdarenin buna karşı yapabileceği, gelirin **harcanmasını** izlemektir. Yüksek gelirler eninde sonunda bir yerde harcanır. Ev, yazlık, araba, yat, vs. görünür mallar alınır. Yurt dışı seyahat, özel okul, şöför, yardımcı, vs. hizmetler tüketilir.

Harcamaların izlenmesinin idareye maliyeti gelire kıyasla çok daha düşüktür. Bunların büyük bölümü zaten kayda tabidir. Dolayısı ile **servetteki değişimi ve tüketim** düzeyini takibe alarak gelir vergisi tahsilatı artırılabilir.

Nereden Buldun?

İdarenin düşük gelir gösteren bir vatandaşın yüksek harcama yaptığını saptaması haline bakalım. Öncelikle idare “**nereden buldun?**” diye sorabilmelidir. Yasalar buna izin vermektedir. Türkiye’de sorun burada değildir.

Devam edelim. Denetlenen şahıs “**altınlarım vardı, onları sattım**” desin. İdarenin eli kolu bağlanmıştır. Harcama yöntemi işe yaramaz hale gelmiştir. İşte, mali milat bu noktada devreye girer.

İdare baştan vatandaştan **servetini açıklamasını** ister. Açıklanan servetin nereden bulunduğunu sormayacağını söyler. Böylece geçmişe bir sünger çekmeyi kabul eder. Amacı o tarihten sonra harcamalar üstünde vergi denetimi yapabilme olanağına kavuşmaktır.

Örneğe dönelim. Vatandaşın altınlarını sattım diyebilmesi için baştan onları **beyan etmiş** olması gerekir. Beyan etmiş ve hakikaten satmışsa, bir sorun yoktur. Harcamanın kökeni bulunmuştur. Yok, beyan etmemişse, bahane olarak kullanamaz.

Durum ortadadır. Mali milat kalksın ne demek? Biz gelecekte de vergi kaçırmaya **devam etmek** istiyoruz demek. Hükümetin bu tuzağa düşeceğini sanmıyorum. (26 Kasım 2002)

BÜYÜME-ENFLASYON İLİŞKİSİ

Şöyle bir soru sorayım. Büyüme hızı ile enflasyon arasında bir ilişki var mıdır? Sanırım çoğunluk buna **olumlu** cevap verecektir. Çünkü genel kanı büyüme hızı yükseldikçe enflasyonun da artacağı yönündedir.

İlginç olan bu görüşün toplumda **çok yaygın** kabul görmesidir. Öğrencilerim öyle düşünüyor. Kamuoyu önderleri sık sık tekrarlıyor. İktisatçılar da her fırsatta bu ilişkiyi hatırlatıyorlar.

Bana da şeytanın avukatlığını yapmak kalıyor. İçişleri iki soru sorabilirim. Bir: kabul gören büyüme-enflasyon ilişkisi **hangi koşullarda** geçerlidir? İki: **Türkiye'nin** yakın geçmişi ve bugünü bu ilişki ile uyumlu mudur?

Normal Koşullar

İktisatta bir hipotezin hangi koşullarda geçerli olacağını doğru saptamak fevkalade önemlidir. Koşullara dikkat etmeden kuralı **farklı ortamlara** ithal edenleri daima büyük sürprizler bekler.

Büyüme-enflasyon ilişkisi geçmişte yüksek enflasyon **hiç yaşamamış** ülkeler için geliştirilmiştir. Bunun hiç unutulmaması gerekir. Anlatılan hikaye şöyledir.

Hükümetin büyümeyi hızlandırmak için genişleyici maliye yada para politikası uyguladığını varsayalım. Ne demek? Bütçe açığı büyüyor. Faizler ise düşüyor. Dolayısı ile **iç talep** her iki etki ile hızla artıyor.

Gevşek maliye ve para politikaları talebi potansiyel üretimden daha hızlı arttırınca, bütün piyasalarda mal ve faktör fiyatlarında yükselmeye yol açacak bir **talep baskısı** oluşur. Yani enflasyon yükselmeye başlar.

Demek ki, **normal koşullarda** kural doğrudur. Büyümenin hızlandığı dönemlerde enflasyon artacaktır. Tersine resesyon ve küçülme ile birlikte enflasyon da düşüşe geçecektir.

Türkiye Bilmececi

Aşağıdaki tabloda ilk iki sütun 1998-2002 arası **GSMH büyüme hızı** ve yıllık **TÜFE enflasyonudur**. 2002 için makul sayılar koydum. Diğer iki sütun ise bir önceki yıla kıyasla büyüme ve enflasyonun **nasıl değiştiğini** veriyor.

Sonuçlar çok ilginçtir. Son dört yılda Türkiye'de büyüme-enflasyon ilişkisi **tam tersine** çalışmıştır. Enflasyon yükselirken büyüme düşmüş, büyüme hızlanınca enflasyon inmiştir.

1999'de enflasyon 1 puan gerilerken büyüme hızı + 3.9'dan - 6.1'e yani 10 puan düşmüştür. 2000'de büyüme + 12 puan, enflasyon - 30 puan değişmiştir. 2001'de ve 2002'de **aynı yönde ve çok güçlü** bir ilişki gözleniyor.

Tablo bize ne söylüyor? Enflasyonun düştüğü yıllarda ekonomi canlanıyor ve hızlı büyüyor. Enflasyonun yükseldiği yıllarda ise ekonomi ciddi şekilde küçülüyor.

Hangi nedenlerin Türkiye'de büyüme-enflasyon ilişkisini **tersyüz** ettiğini başka yazıda anlatırız. Bugün bilmeceyi saptamakla yetiniyoruz. (1 Aralık 2002)

	TÜFE yılsonu artış	GSMH yıllık büyüme	Bir önceki yıla göre	
			TÜFE değişim	Büyüme değişim
1998	70	3,9		
1999	69	-6,1	- 1	- 10
2000	39	6,3	- 30	+ 12
2001	69	-9,4	+ 29	- 16
2002	30	5,1	- 39	+ 14

İHRACAT-KUR İLİŞKİSİ

Pazar günü büyüme-enflasyon ilişkisinin sanıldığı kadar basit olmadığına işaret ettik. Örneğin son dört yıldır Türkiye'de ilişki **tersine** çalıştı. Enflasyondaki düşüş büyümeyi hızlandırdı. Küçülen milli gelir yükselen enflasyon getirdi.

Tekrar edelim. Ekonomide genel geçerliliği olan kural yok denecek kadar azdır. Benzer olaylar **farklı koşullarda** çok farklı etkiler yapabilir. Üstüne, gerçek yaşamda ciddi ölçme sorunları vardır. Bunları hesaba katmadan yapılan analizler eksik ve hatalı olmaya mahkumdur.

Bugün güncelliği olan bir başka ilişkiye bakmak istiyorum. 3 Kasım seçimlerinden bu döviz sürekli düşüyor. Kamuoyunda TL'nin **değer kazanması** sonucu ihracatta sorunlar yaşanacağı şeklinde bir kanı var. İktisatçılar arasında da bu görüşe katılanlar mevcut.

Doğru mu? Türkiye'nin sayıları **kurla ihracat** arasında böyle bir ilişkiden söz etmemize izin veriyor mu?

Efektif Reel Kur

İhracatın nasıl ölçüleceği konusunu nisbeten basittir. DİE her ay gümrüklerden gelen bilgiyi toplayarak **ihracat ve ithalat** sayılarını yayınlar. İki konu tereddüte yol açabilir. Kısaca değinelim.

Birincisi DİE ihracatı **bavul ticareti** hariç hesaplar. Bavul ticareti ödemeler dengesi içinde verilir. İkincisi **dolar-euro paritesi** AB'ye ihracatın dolar değerini etkileyecektir. İhracatı euro cinsinden hesaplayarak da kontrol etmekte yarar vardır.

Reel kurun hesaplanmasında ise hem teorik hem de pratik sorunlar mevcuttur. Reel kur deyince nominal kur değişikliklerinden **enflasyon etkisinin** çıkartılmasını anlarız. Ülkenin, rakip ülkelerin ve ihracat yapılan ülkelerin enflasyonları farklıdır.

Gene iki temel soruna işaret edebiliriz. Birincisi enflasyonun ölçülmesi zaten hataya müsaittir. Birden fazla yolu olabilir. İkincisi rekabet gücü sadece mal fiyatlarındaki gelişmelere bağlı değildir. Ücret, kar, kira, vs. **faktör fiyatlarındaki** değişime de çok hassastır.

Merkez Bankası bu hesapları yapıyor. **Tartılı Efektif Reel Kur** (TERK) endeksini TÜFE ve TEFE'ye göre her ay yayınlıyor. Endeks 1995=100 ile başlıyor. Endeksin yükselmesi TL'nin değer kazanması, düşmesi ise değer kaybetmesi anlamına geliyor.

İhracat-kur Bilmecesi

Aşağıdaki tabloda **Ocak-Eylül** dönemleri için 1995'den bu yana veriler var. İlk sütun ihracat tutarını, ikincisi ihracat endeksini (1995=100) gösteriyor. Üçüncü sütun reel kur endeksidir. Şunu yaptık: TÜFE ve TEFE ile hesaplananın ortalamasını aldık. Son iki sütun ihracat ve kur değişimlerini gösteriyor.

1995'den bugüne TL **yüzde 22** değer kazanmış ama ihracat **yüzde 64** artmıştır. 2002'de reel kur 2000'le aynı olmasına rağmen 2002 ihracatı 2000'den 4.5 milyar dolar yada yüzde 22 daha fazladır. 2002 yılı ilk dokuz ayında TL yüzde 14 değer kazanmış ama ihracat yüzde 8 artmıştır.

İddia edilen **ihracat-kur ilişkisini** aşağıdaki tabloda göremiyoruz. TL'nin değer kazanmasına karşı çıkanların cevaplarını bekliyoruz. (3 Aralık 2002)

Ocak-Eylül dönemi	İhracat (milyar \$)	İhracat endeksi (1995=100)	Reel kur endeksi (1995=100)	İhracat artışı (%)	Reel kur değişimi (%)
1995	15,2	100	100		
1996	16,5	109	102	+ 8	+ 2
1997	18,9	125	107	+ 15	+ 5
1998	20,0	131	114	+ 6	+ 7
1999	19,2	127	115	- 4	+ 1
2000	20,5	135	123	+ 6	+ 8
2001	23,0	152	106	+ 13	- 14
2002	25,0	164	122	+ 8	+ 14

BAYRAM YAZISI

Türkiye **Şeker Bayramına** çok hareketli bir ortamda girdi. AB zirvesi 12 Aralık'ta Kopenhag'da toplanıyor. Tam bir hafta kaldı. Kıbrıs ve AB düğümünün o güne kadar şu yada bu şekilde bir çözüme bağlanması gerekiyor.

O arada ABD Irak'la ilgili hazırlıklarını da büyük bir süratle tamamlıyor. Amerika'nın **Irak'a askeri müdahaleyi** AB'ye Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi için baskı unsuru olarak kullandığı görülüyor.

AKP genel başkanı Erdoğan'ın Kopenhag zirvesine iki gün kala Beyaz Sarayda **Başkan Bush'la** buluşması çok anlamlıdır. Bush yönetimi Avrupaya çok net bir "Türkiye'ye destek olun" mesajı vermektedir.

İslam, AB ve Türkiye

Bayramda siyasetten, ekonomiden söz etmek adet değildir. Daha önceki bayramlarda yazdıklarımı okudum. **Duygusalılık** ağır basmış. Eski günleri hatırlamışım. Maalesef bu gün farklı bir havadayım.

Geçen hafta sonu "**Fransa'da ve AB'de İslam**" konulu bir konferansa katıldım. İki gün, yirmiden fazla konuşmacı, beşyüz izleyici karşısında tartıştılar. Ben de bir tebliğ sundum.

Toplantıyı organize edenler bile ilgiye çok şaşırılmıştı. En çok yüzelli kişi bekliyorlarmış. Ona göre bir salon ayarlamışlar. Kesin geleceğini bildirenlerin sayısı yükselince toplantıyı mecburen şehirdeki **en büyük salona** taşımışlar.

İstisnasız tüm konuşmacılar **Türkiye'den** öyle yada böyle söz ettiler. Toplantının amacı daha çok Fransa'da yaşayan müslümanların sorunlarına bakmaktı. Ona rağmen Türkiye gündemden hiç düşmedi.

Aynı ilgi **medyada** da görülüyor. Her gün gazetelerde Türkiye'nin AB üyeliği üstüne yazılar çıkıyor. Televizyon izleme olanağım olmadı ama durumun farklı olduğunu sanıyorum.

Fransız kamuoyu ciddi şekilde ikiye bölünmüş durumda. Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkanların küçük bir bölümü bunu açıkça dine bağlıyor. Avrupa ile **hristiyanlığın** bir bütün teşkil ettiğini söylüyor.

Diğerleri **din-dışı faktörleri** öne çıkartıyor. Türkiye'nin nüfusu çok fazla. AB'nin siyasi birliğe doğru yönelmesini geciktirir. AB içinde ABD'nin uydusu olur. Avrupa'nın doğal sınırlarının dışında kalıyor. Bu tür nedenler sayılıyor.

Türkiye'nin üyeliğini destekleyenler arasında kamuoyunda güçlü isimler var. 1963'de verilen sözün tutulması gerektiğini ifade ediyorlar. Türkiye karşıtlarını **ikiyüzlülükle** suçluyorlar. AB'nin bir hristiyan kulübüne dönüşmesine karşı çıkıyorlar.

Müslüman ve Demokrat

Türkiye dışında bunları dinlerken **çok duygulandığımı** ifade etmeliyim. Türkiye tarihi bir dönüşümü gerçekleştirme yolunda inanılmaz adımlar atmaktadır. Belki yolun sonuna daha gelmedik ama yolu kolayladığımız kesindir.

Türkiye müslüman bir ülke. Bunda tereddüt yok. Bu gerçeğin değişmesi de mümkün değil. Ama Türkiye'yi diğer müslüman ülkelere ayırdeden çok önemli bir özellik var. Türkiye'nin **demokrat bir ülke** olmaya başladığını düşmanları bile artık kabul ediyor.

Okuyucularımın Şeker Bayramını bu duygularla kutluyorum. (5 Aralık 2002)

ENFLASYON BÜYÜMEYİ ENGELLER

Kasım ayında son **yirmi yılın** en düşük yıllık TÜFE enflasyonu gerçekleşti. Herkes 2002'de enflasyonun program hedefi altında çıkacağını kabul etti. Türkiye nihayet enflasyon belasından kalıcı şekilde kurtulacağına benziyor.

Geçen hafta enflasyonla büyüme arasındaki ilişkinin kamuoyunda yaygın şekilde inanılanın **tersi yönde** olduğunu göstermişim. Son dört yılda enflasyon artınca büyüme düşmüş, büyüme artınca enflasyon yükselmiş. Sayılar böyle diyor.

Ege Cansen'den bir eleştiri-öneri aldım. Yanlış hedefle uğraşıyorsun, hızlı büyüyen bütün ekonomilerde enflasyonun da çok düşük seyrettiğini anlatsan daha yararlı olur dedi. Ege'nin sözünden çıkar mıyım? Hemen yazıyorum.

Dünya Deneyimi

Konferanslarımda özellikle vurguladığım bir husus vardır. Yüksek enflasyonla hızlı büyüme gerçekleştirmiş bir tek ülke örneği yoktur. Daha açık söyleyelim. Yüksek enflasyon düşük büyümeyi tek başına **garanti** etmektedir.

Ancak, bunun tersi doğru değildir. Düşük enflasyon ile hızlı büyüme anlamına gelmez. Düşük enflasyon hızlı büyümeyi mümkün kılar. **Garanti etmez**. Hızlı büyüme için diğer koşullara bakmak gerekir.

Bir küçük ayrıntıyı da hatırlatalım. Yüksek nedir? Düşük nedir? Türkiye açısından bakınca, uzun dönemde **tek haneli** enflasyon bayağı düşüktür. Almanya için kısa dönemde bile yüzde 3'ün üstü yüksektir. Yüzde 10'u üst sınır olarak düşünüyorum.

Karşılaştırmalarda **ülke seçimi** önem kazanır. Yer kısıtlı olduğundan yedi ülke seçtim: iki komşu ülke Yunanistan ve İsrail; iki krizli-mucize ülke Malezya ve Kore, iki kıta ülke Çin ve Hindistan ve son olarak AB mucizesi İrlanda.

İki ayrı döneme baktım. **1990-2000** son on yıl ve **1995-2000** son beş yıl. Neden bu ayırım? Kore ve Malezya 1997 Asya krizinde darbe yediler. Yunanistan 1990'ların başında bir resesyon yaşadı. Çin'in enflasyonu iyice denetim altına alması 1995 sonrasıdır.

Sayılar Gerçeği Söyler

On yıllık tabloda sıralama yüksek büyümeden yavaş büyümeyedir. İkinci tabloda ise sıralama yüksek enflasyondan düşük enflasyondur. Manzara çok açıktır. İrlanda ve Çin'de büyüme Türkiye'nin **ikibuçuk üç katıdır**. En düşük enflasyon da bu iki ülkededir.

1995-2000 döneminde Türkiye büyüme liginin sonundadır. Dikkatinizi çekerim: karşılaştırmada **2001 yoktur**. Onu ekleyince durum çok daha kötü hale gelecektir. Bakalım enflasyon lobisi buna ne diyecek? (8 Aralık 2002)

1990-2000	Ortalama Yıllık Büyüme Hızı (%)	Ortalama Yıllık Enflasyon (%)	1995-2000	Ortalama Yıllık Enflasyon (%)	Ortalama Yıllık Büyüme Hızı (%)
Çin	10,3	8,6	Türkiye	75,1	3,2
İrlanda	7,3	2,3	Hindistan	7,9	5,8
Malezya	7,0	3,6	İsrail	6,4	3,5
Hindistan	6,0	9,1	Yunanistan	4,7	3,3
Kore	5,7	5,1	Kore	4,1	3,9
İsrail	5,1	9,7	Malezya	3,3	3,5
Türkiye	3,7	79,9	İrlanda	2,4	9,9
Yunanistan	2,1	9,0	Çin	1,3	8,1

MÜSİAD'IN CEVABI

24 Kasım tarihli yazımın başlığı "**Hiperenflasyona Davetiye**" idi. MÜSİAD'ın hükümete yaptığı teklifi değerlendirmişim. Hazine tarafından bütçenin yüzde 5'i kadar Merkez Bankası avansı kullanılması öneriliyordu.

Öneriye karşı çıktım. İki opsiyonu değerlendirdim. Avansla sadece borç geri ödenirse Hazine faiz tasarruf edecekti. Ancak bu likidite Merkez Bankasına gideceğinden net faiz etkisi olmayacaktı. Bu duruma "**abesle iştigal**" dedim.

Avans kamu harcamalarına giderse bence durum vahimdi. Ek likiditenin dövize kayması kaçınılmazdı. Tekrar enflasyon-yüksek faiz sarmalı pekala Türkiye'yi **hiperenflasyon** uçurumuna itebilirdi.

Haklı Eleştiriler

MÜSİAD Başkanı Ali Bayramoğlu bana cevap yazmış. Araya Şeker Bayramı girdiği için hemen değinemedim. Bugün Radikal'de Neşe Düzel'le mülakatını okuyunca cevaba cevap zamanının geldiğini anladım.

Bayramoğlu'nun haklı bir eleştirisi ile başlamak istiyorum. Tam metni okumadan **gazetelerde** çıkan haberler üstüne yazdığımı söylüyor. Maalesef bu doğru. Kendisinden ve okuyucularımdan özür diliyorum.

MÜSİAD'ın teklifi: "Merkez Bankası kanununda değişiklik yapılarak Hazine'nin kısa vadeli avans kredi kullanımı, üçer aylık dönemler içerisinde kapatılmak şartıyla bütçe gelirlerinin % 5'ine kadar mümkün kılınmalıdır".

Benim okuduğum haberler **iki ayrıntıyı** kaçırmış. Bütçe giderleri değil gelirleri imiş. Devamlı değil üç ayda bir kapatılmak üzere imiş. İlk avansı benim tahminimin altına indiriyor. İkincisi ise işi daha da karıştırıyor.

Üçay sonunda Hazine avansı **hakikaten kapatacaksa** ilk opsiyonda etkisi daha da az olacaktır. Abesle iştigal ifademi güçlendirir. Yok, ikinci opsiyonda Hazine bir takım hesap oyunları ile avansı **kapatmayacaksa** durum anlattığım kadar vahimdir.

Neyse, bu konuyu fazla uzatmak istemiyorum. Onun yerine Bayramoğlu'nun bana yazdığı cevaptan alıntı yapmak istiyorum.

Uslubu Garipsiyorum

“Ekonomi sadece kitaplarda okunmakla yahut okutulmakla öğrenilmiyor. Eğer öyle olsaydı, o zaman dünyadaki tüm ülke ekonomilerinin başında birer iktisat profesörü olması yeterli olurdu. Bizim ülkemizde geçmiş yıllarda böyle bir tecrübe yaşandı ve sonuçlarını beraberce gördük...”

“Türkiye’de son üç yıldan bu yana uygulanan, önce çapalı kur sistemine dayalı program ile, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hakkında öngörülerini ve teşhislerinde tam isabet kaydeden yegane iş dünyası kuruluşu MÜSİAD’dır...

Halbuki bugün kamuoyunda televoleci iktisat profesörleri olarak anılan ve televizyonlarda söz ekonomi programı yapan şahıslar ise, **gerek çapalı kur sisteminin faziletlerini anlata anlata bitiremeyerek, gerekse de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına methiyeler düzerek**, her şeyin çok güzel gittiğini anlata anlata, ekonomimizin içine düştüğü iflas tablosunun suç ortakları konumuna düşmüşlerdir.

Dolayısıyla, 3 Kasım seçim sonuçları, **IMF güdümlü bu iki programı sürekli savunanlar ile, bunları uygulayan siyasi iktidar partilerinin halkın vicdanında nasıl mahkum olduklarının açık bir delilidir**” (altçizme metindedir). (10 Aralık 2002)

KARARI BEKLERKEN

Çok sayıda **yeni veri** yayınlandı: Kasım enflasyonu, Eylül ödemeler dengesi ve nihayet üçüncü çeyrek milli geliri. Hepsi birbirinden ilginç ama bugün elim onlara gitmiyor.

Bugün biraz gergin olduğumu baştan söylemeliyim. Benim neslimde pek çok kişi için Türkiye’nin AB’ye üye olması çok büyük **sembolik değere** sahiptir. Şöyle yada böyle bir ömrü boyu süren hayalin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Sembolik sözcüğünü bilerek kullandım. AB üyeliğinin benim yaş grubuma maddi anlamda bir yararı olmayacaktır. En iyimser senaryoda bile Türkiye’nin fiilen AB’nin parçası olması bizim **emeklilik günlerimize** gelecektir.

Özel Tarihindeki Yeri

İşin bir de bireysel boyutu var. Üniversite yıllarımda o zamanki adı ile Ortak Pazarla fazla ilgilenmemiştim. O dönemde az gelişmişlik çemberini kırmak için **korumacı-ıçe dönük** büyüme gerekliliğine inanıyordum. Herkes gibi.

1970’lerin başında fikrimi değiştirmeye başladım. İhracata yönelen ekonomilerdeki hızlı büyüme dikkatimi çekti. Derken **12 Mart askeri darbesi** geldi. Demokrasinin geleceğinin Avrupa ile bütünleşmekte yattığına karar verdim.

Tam tarih veremem ama sanırım 1973’den bu yana kararlı bir şekilde **Avrupa yanlısıyım**. O günlerde Ortak Pazar’da çok sayıda dostum oluştu. Ecevit’in 1978’de elinin tersi ile tam üyelik müracaatını reddetmesini için kanayarak yakından izledim.

1987’de Özal Avrupa Ekonomi Topluluna tam üyelik için müracaat etti. Bu olayı **“Tarih Bitti”** başlıklı bir yazı ile karşıladım. Kavramı Fukuyama’dan üç yıl önce kullanmıştım. Hangi tarih bitiyordu?

1300’lerde Çanakkale Boğazını sallarla geçerek başlayan, Viyana kapılarına kadar giden, Sevr anlaşması ile Avrupadan kovulan biz Türklerin Avrupa macerası bitiyordu. İyi bitiyordu. Avrupanın bir parçası olmamızla bitiyordu.

AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanınca, 9 Mart 1995’de Sabah gazetesinde bir başka **“Tarih Bitti”** yazım yayınlandı. Bu kararda Türkiye’nin açık piyasa ekonomisini ve çoğulcu demokrasiyi benimsediğinin nihai kanıtını görüyordum.

Enseyi Karartmayın

1987’de ve 1995’de bu tavrım pek tasvip görmedi. **Erken sevindiğimi** düşünenler çoğunlukta idi. Adım zaten iyimsere çıktığından fazla ciddiye alınmadım. Doğrusu Türkiye’ye güvenimi hiç kaybetmedim.

Son bir yılda önce küçük bir azınlığın, giderek büyük bir çoğunluğun **AB projesine** sahip çıkmasından çok büyük mutluluk duyuyorum. 3 Kasım seçimlerinden sonra bu süreç yeni bir ivme kazandı.

Hükümet, muhalefet, sivil toplum örgütleri, işalemi, medya, velhasıl birkaç istisna dışında neredeyse tüm seçkinler büyük bir coşku ve heyecanla Avrupa idealine sahip çıktılar. Türkiye’nin bir AB üyesinde olması gereken **demokratik olgunluğa** ne kadar yaklaştığının en iyi göstergesini bu gönüllü seferberlikte görüyorum.

Çetin Altan usta yıllardır söylüyor. Enseyi karartmayın. Türkiye artık sahip olduğu değerlerle Avrupalıdır. AB üyeliği bu büyük dönüşümün **şeklen tescilinden** ibarettir. Ergeç olacaktır. Belki de bugün... (12 Aralık 2002)

TÜRKİYE’Yİ KUTLUYORUM

Açıklama Cuma gecesi geç vakitte geldi. Eminim pek çok kimse benim gibi yaptı. Uykusundan fedakarlık edip sonucu televizyondan **canlı izledi**. Rasmussen’in, Prodi’nin, Verheugen’in konuşmalarını dinledi.

Kısaca Kopenhag kararını nasıl değerlendirdiğimi açıklamak istiyorum. Bence Türkiye en zor aşamayı geçti. AB içinde varolan güçlü **“Türkiye asla katılamaz”** cephesi mağlup edildi. Hayırcılar çaresiz kalınca geciktirme kartını oynadılar.

Türkiye’nin son dönemde gösterdiği çaba çok etkileyicidir. Helsinki toplantısından bu yana **aynı enerji ile** AB projesini sahiplenmiş olsak bugün farklı bir noktada olurduk. İsteyince zoru da başarabileceğimiz net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bir eleştirim var. Hükümet ve kamuoyu gereksiz yere **çıtayı çok yükseğe** koydu. Her konuda kendi kendimizi gaza getirme geleneğimiz güçlüdür. Acemilik

diye de düşünülebilir. Bu tür müzakerelerde beklenti pompalamak ve blöf yapmak geri tepme riski taşıyan stratejilerdir.

Daha mütevazı hedeflerle yola çıkmış olsa, Kopenhag kararlarına tepki çok farklı olurdu. Beklentileri ve müzakereyi **iyi yönetememenin** bedeli, Türkiye'nin tarihi bir başarının keyfini sürememesidir.

Türkiye Avrupalıdır

Kopenhag zirvesi ile Türkiye'nin **AB'nin bir parçası** olduğu tescil edilmiştir. AB'nin resmi söyleminde aday ülke sayısı düne kadar iki idi: Bulgaristan ve Romanya. Artık bu listeye Türkiye'de eklenmiş ve sayı üçe çıkmıştır.

"**Avrupa'nın sınırlarını saptayalım**" önerisi, başta Fransa, Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek isteyenlerin can simidi idi. Cuma gecesi Prodi açıkça ifade etti. Türkiye sınırların içindedir. Tartışma bundan sonrası içindir.

Başından beri müzakere ve tam üyelik **tarihi** etrafında kopartılan fırtınayı anlamakta zorlandım. AB ile Gümrük Birliği zaten 1996'dan bu yana yürürlüktedir. Yeni gelenlerin Yunanistan yada İspanya gibi büyük sübvansiyonlar alamayacakları da ortadadır.

Türkiye için önemli olan üyelikle ilgili **tereddütlerin** ortadan kalkması idi. Üyelik perspektifi kesinleştiği andan itibaren, Türkiye AB'nin bir parçası olmanın siyasi ve ekonomik temettülerinden yararlanma olanağına kavuşmuştur.

Siyasi açıdan, **reformlar hızlanacaktır**. Türkiye'nin bir yandan özgürlükleri genişletirken diğer yanda kamu yönetiminde etkinliği arttırması gerekmektedir. Üyelik perspektifi statükocu tepkileri törpüleyerek bu sürece çok olumlu katkı yapacaktır.

Ekonomik açıdan **yabancı sermaye yatırımları** hareketlenecektir. Türkiye'nin AB pazarı dışında kalması riski kalmamıştır. Bugünkü makroekonomik çerçevede yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümenin motoru olacaktır.

Biz Kazandık

Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkanlar Avrupanın bir kesiminden ibaret değildi. **Türkiye içinde** bir kesim de bütün gücü ile AB üyeliğini engellemeye çalıştı. Hala çalışıyor. Yarın da çalışacak.

"**AB zaten bizi almaz**" en güvendikleri ve kullandıkları kozdu. Böylece AB yanlısı gibi durup AB karşıtlığı yapıyorlardı. Bundan sonra işleri zor. Açıkça Türkiye'nin AB'ye girmesine karşı çıkmak zorundalar.

Biz kazandık. AB yanlıları kazandı. Bundan sonra Türkiye'nin demokrasi ile yönetilen bir AB üyesi olması ile sonuçlanacak büyük dönüşümü durdurmaya kimsenin gücü yetmez. Türkiye'yi kutluyorum. (15 Aralık 2002)

MİLLİ GELİRDE BÜYÜME

AB olayına ve Kopenhag zirvesine kitlenin DİE tarafından yayınlanan **milli gelir** sayılarını ihmal ettik. Genellikle yayından sonraki ilk yazıda ele alırım. Bu kez küçük bir gecikme ile ancak bugün bakacağım.

Bu yıl Türkiye ekonomisi **karamsarları utandırmaya** kararlı duruyor. İkinci çeyrekte milli gelirden rekor büyüme yaşanmıştı. Üçüncü çeyrekte büyümenin sürmesini ama yavaşlamasını bekliyorduk. Tahminimizden daha iyi çıktı.

Özetle sayıları hatırlatalım. GSYİH ve GSMH üçüncü çeyrekte sırası ile **yüzde 7.9 ve 7.8** artmış. Kabaca yüzde 8 büyüme oldu diyebiliriz. İkinci çeyrekte büyüme aynı sıra ile yüzde 8.8 ve 9.4 olmuştu. Demek ki yavaşlama **1-1.5 puandan** ibaret kalmış.

2002'nin ilk üç çeyreğinde GSYİH ve GSMH sırası ile **yüzde 6.5 ve 6.2** artmış. Halen içinde bulunduğumuz dördüncü çeyrekte gelen haberler de iyi. Bu durumda yıl sonu büyüme hızının yüzde 7'ye tırmanması bile ihtimal dahilindedir.

Büyümenin Kökenleri

Son yıllarda Türkiye'de büyüme hızını belirleyen üretim kapasitesi olmadığı biliniyor. Tam tersine pek çok sektörde önemli miktarda **kullanılmayan kapasite** mevcut. Büyüme esas itibarıyla talepteki değişim tarafından belirleniyor.

Talep düşünce üretim ve milli gelir azalıyor. Talep artınca üretim ve milli gelir artıyor. O açıdan büyümenin nereden kaynaklandığını anlamak için **talepteki değişime** bakmamız gerekiyor.

İktisatçıların bu amaçla geliştirdiği basit bir yöntem var. Adına "**büyümenin kökenleri**" deniyor. Farklı harcama kalemlerinin artış hızını o kalemin milli gelirdeki ağırlığı ile çarpıyoruz. Böylece o harcama kaleminin talebe ve oradan büyümeye yaptığı katkıyı buluyoruz. Bunu üç çeyrek (dokuz ay) toplamı için yapacağız.

Milli gelirden en büyük harcama kalemi tüketimdir. Takriben toplam talebin üçte ikisini oluşturur. 2002'de yüzde 1.1 artmış. Dolayısı ile büyümeye katkısı **yüzde 0.7'de** kalmış. Büyüme tüketimin artmasından kaynaklanmıyor diyebiliriz.

İkinci büyük kalem yatırımlardır. Toplam talebin beşte birini oluşturur. 2002'de yüzde 5.7 azalmış. Dolayısı ile büyümeye katkısı **yüzde - 1.2** olmuş. Yatırımlara kalsa ekonomi yüzde 1.2 küçülecektir.

Üçüncü önemli kalem kamu tüketimidir. Toplam talebin takriben onda birini oluşturur. 2002'de yüzde 5.9 artmış. Dolayısı ile büyümeye katkısı **yüzde 0.4** olmuş. Devlet harcamaları da büyümeyi açıklamıyor.

Bunların toplamı **sıfır** ediyor. Ne demek? Tüketim, yatırım ve kamu tüketimine kalsa milli gelir 2002'nin ilk dokuz ayında hiç büyümeyecektir. Pekala, yüzde 6.5'lük büyümenin talebi nereden geliyor?

Stok Değişimi

Stok değişiminden geliyor. 2002 ilk üç çeyreğinde stok değişimlerinin büyümeye katkısı **yüzde 6.9** tutuyor. Yani milli gelir artışından da fazla. 2001'de

tam tersi olmuştu. Firmaların belirsizlik karşısında stok eritme çabaları milli gelirden yüzde 4 azalmaya yol açmıştı.

Böylece dış ticaretin katkısı da kendiliğinden ortaya çıkıyor. İhracat milli geliri yüzde 4 arttırıcı, ithalat ise yüzde 4.4 azaltıcı etki yapmış. Dış ticaretin net etkisi **yüzde – 0.4** çıkıyor. Bunu stok artışından gelen yüzde 6.9'la toplayınca GSYİH büyüme hızı olan yüzde 6.5'a ulaşıyoruz. Hesap budur. (17 Aralık 2002)

BÜYÜME, DÖVİZ KURU VE DIŞ DENGE

Ocak-Eylül dönemi ödemeler dengesi sayıları da aybaşında yayınlandı. Türkiye ekonomisi karamsarları şaşırtmaya devam ediyor. Yılın ilk dokuz ayında cari işlemler dengesinin **açık vermediği** ortaya çıktı.

Bu sütunda **büyüme ile enflasyon** arasında mekanik ve tek yönlü bir ilişki olmadığını gösterdik. Son beş yılda enflasyonun yükseldiği yıllarda büyüme eksiye dönmüş, enflasyonun düştüğü yıllarda ise ekonomi hızlı büyümüşü.

Sonra **reel döviz kuru ile ihracat arasında** mekanik ve tek yönlü bir ilişki olmadığını anlattık. Sayılar, TL'nin değer kazanmasına rağmen ihracatta çok ciddi artışlar sağlanabildiğine işaret ediyordu.

Şimdi üçünü bir araya getiriyoruz. Aşağıdaki tabloda son üç yıl için Ocak-Eylül dönemi sayıları var. Son iki sütun ise 2000 ve 2001'den 2002'ye **değişimi** veriyor. Çok ilginç ve öğretici bir tablo olduğunu düşünüyorum.

Neler Olmuş?

Önce 2000'le 2002'nin benzeyen göstergelerine bakalım. Üçü hemen göze çarpıyor. 2002 yılında **enflasyon, büyüme ve reel döviz kuru** 2000'le neredeyse tıpatıp aynı. Fark bir puan ve altında seyrediyor.

Buna mukabil, aynı üç gösterge 2001'den 2002'ye büyük değişim gösteriyor. Büyüme çok hızlanmış, enflasyon çok düşmüş, TL çok değer kazanmış. Bu koşullarda ne bekleriz? 2002'nin dış dengesinin **2000'e yakın**, 2002'den ise **çok farklı** çıkması gerekir.

Öyle mi olmuş? Açıkça hayır. 2000'e kıyasla dış ticaret açığı 11 milyar dolar azalmış. Cari işlemler dengesindeki düzelme ise **6.4 milyar dolar** tutuyor. İlginç başka gözlemlerimiz var.

Açıklanması zor şekilde görünmeyen gelirlerde 4.2 milyar dolar, işçi dövizlerinde 1.5 milyar dolarda, toplam **5.7 milyar dolar** düşüş buluyoruz. Görünmeyen giderlerdeki 1.4 milyar dolar gerileme işçi dövizindeki düşüşü telafi ediyor.

Ya 2001'den 2002'ye? Büyümede 13.1 puan ve reel kurda 16 puan artış var. Net görünmeyen gelirler artı transferlerde 2.5 milyar dolar düşüş var. Buna rağmen, cari işlemler dengesi 2002'de **küçük de olsa fazla** vermiş.

Sayılar Polemik Yapıyor

Ne dersiniz? Yüzde 7.5 büyümeye ve düşen net görünmeyen gelirlere rağmen cari işlemler dengesi fazla veren bir ülkenin parası sizce **aşırı-değerli** olabilir mi? Cevapları heyecanla bekliyorum. (19 Aralık 2002)

Ocak-Eylül Dönemi	2000	2001	2002	2002-2000 Değişim	2002-2001 Değişim
Dış ticaret dengesi (milyar \$)	-16	-3,9	-5,0	11,0	-1,1
Görünmeyen gelirler (milyar \$)	16,7	14,5	12,5	-4,2	-2,0
Görünmeyen giderler (milyar \$)	11,2	10,8	9,8	-1,4	-1,0
Transferler (milyar \$)	3,7	2,7	2,2	-1,5	-0,5
Cari işlemler dengesi (milyar \$)	-6,2	2,8	0,2	6,4	-2,6
GSYİH büyüme hızı (%)	7,0	-6,6	6,5	-0,5	13,1
Reel Kur (1995=100)	123	106	122	-1	16
Enflasyon (birikimli %)	26,9	47,7	27,7	0,8	-20

HÜKÜMETİ UYARIYORUZ

Kamuoyunda hükümetin uygulamayı amaçladığı iktisat politikaları konusunda bir takım **tereddütler** uyanmaya başladı. En iyimser tefsirle, hükümetin kararsız davrandığından sözedebiliriz.

Ancak, hükümet kanadından **programla çelişkili** öneriler de geliyor. Bunların bir bölümü yeni bir iktidarın acemiliğine atfedilebilir. Seçim kampanyası sırasında az da olsa popülizme kayan bir takım vaatler de yapılmıştı.

Nelerden söz ediyoruz? Vergi idaresinde ciddi bir bocalama yaşanıyor.

Nereden buldun kalkacak mı? Yerine ne gelecek? Bağımsız kurulların denetlenmesinden ne kastediliyor? Zorunlu tasarruf **nemaları** ödenecek mi? Hangi kaynaklarla? Yeni ihale sistemine geçilecek mi?

Soru çok. Maalesef cevap yok. O arada saat çalışıyor. Standby Anlaşmasının Ekim'deki gözden geçirmesi sonuçlanmamıştı. **Niyet mektubunu** yeni hükümet imzalayacaktı. IMF heyeti Ankara'da ama pek ilerleme kaydedildiğini sanmıyorum.

Yanlı Bir Bakış

Hükümetin bir kanadında Türkiye ekonomisi hakkında **çok yanlış beklentilerin** hakim olduğu anlaşılıyor. İşlemi temsilcileri arasında da benzer görüşler var. Medyada sık sık seslendiriliyor.

Ne deniyor? Ekonominin bir an önce canlanması, yatırımların artması, büyümenin hızlanması gerekiyor. İşsizlikle başka türlü mücadele etmek mümkün değildir. İktisat politikası **büyümeye yönelmelidir**.

Bu hedefe katılmamak mümkün değildir. Sorun ekonomik canlanmanın nasıl sağlanabileceği noktasında çıkıyor. Bir kesim, **kamu harcamalarının arttırılması** ile iç talebin canlandırılabilirliğini düşünüyor.

Devlet insanların cebine **ek gelir** koydukça, onlar da bunu harcayacaklar. Böylece talep ve dolayısı ile üretim artacak. Beraberinde yeni yatırımlar gelecek. Her ikisi işsizliği azaltacak.

Faiz-dışı fazlanın düşürülmesi yada zorunlu tasarruf nemalarının bir kısmının ödenmesi talepleri **bu mantığa** dayanıyor. Kamu harcamalarının artması sonucunda büyümenin hızlanacağı, olsa olsa enflasyonun da tekrar yükseleceği zannediliyor.

Güven Kaybolunca

Türkiye ekonomisinin şu anki durumunda bu görüş A'dan Z'ye yanlıştır. Tam tersi sonuç verecektir. Ekonomideki talep yetersizliğini derinleştirecektir. Hatta **kriz boyutunda** bir çalkantıya bile yol açabilecektir.

Hükümet programdan saptığı an **güven duvarına** çarpacaktır. Derhal kur ve faizler tırmanır. Hele IMF ile bir gerginlik yaratılması halinde faiz ve kurdaki hareket ekonominin tüm dengelerini altüst edecek düzeylere çıkar.

Kur ve faizdeki hareketlilik derhal tüketim ve yatırım harcamalarını vuracaktır. Türkiye bu filmi son iki yılda bir kaç kez seyretti. Vatandaşın ekonomi politikasına güveni zedelendiği an dışarıya sermaye kaçışı başlıyor. İç talep bıçak gibi kesiliyor. Ekonomi hızla kendini **kriz benzeri** koşullarda buluyor.

Hızlı büyümenin yolu **reel faizlerin düşmesinden ve kurun istikrar kazanmasından** yani programın kararlılıkla uygulanmasından geçmektedir. Tersine tüm arayışlar ise iç talepteki durgunluğu arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Hükümeti uyarıyoruz. Ekonomi programın gereklerini **bir an önce** yerine getirmeye davet ediyoruz. (22 Aralık 2002)

NEDEN HÜKÜMETİ ELEŞTİRİYORUZ?

3 Kasım seçimleri sonrasında çok ilginç ve aslında beklenmeyen bir olay yaşandı. İç ve dış mali piyasalar AKP'ye tek başına iktidar yolunun açılmasını **çok olumlu** karşıladı. Faiz ve döviz düştü, borsa çıktı.

Bu gidişatta önemli bir etken AKP'nin seçim öncesi dönemdeki tavrı oldu. AKP içeride ve dışarıda kendisi hakkında oluşan soru işaretlerini dağıtmaya çalıştı. Uygulanacak iktisat politikaları anlatıldı. Piyasa kurumlarına **güven verildi**.

Bir diğer etken, seçimden hemen sonra AB davasını candan benimsediklerinin görülmesi idi. Yeni iktidarın AB yanlısı olmasının **sembolik değeri** vardı. Ekonomide de maceradan uzak sağduyulu ve tutarlı politikalar izleyeceklerinin işareti kabul edildi.

Sonra ne oldu? Maalesef yeni hükümet kendisine açılan bu krediyi iyi kullanamadı. İktisat politikası tartışmaları ekonominin ihtiyaçlarına odaklanmadı.

Ekonomik programla çelişkili öneriler ortalıkta uçuşmaya başladı. Güven duygusunun yerini **tedirginlik** aldı.

Hükümet ve Program

Deniz Gökçe hükümeti bugünden eleştirmeye itiraz ediyor. Akşam'daki köşesinde yazdı. Ekodiyalog'da söyledi. Seçimden bu yana daha iki ay bile geçmediğini hatırlatıyor. Yeni bir hükümetin ilk günlerdeki dağınıklığını olağan karşılamalıyız diyor.

Gökçe'yi kısmen haklı buluyorum. Türkiye'nin **mesnetsiz ve yıkıcı** eleştiriden ve karamsarlıktan çok çektiği yargısına katılıyorum. Ancak, hükümetin gerçekten çok kıymetli zamanı boşyere israf ettiğini düşünüyorum.

Kısaca hatırlatalım. Ekim ayında Türkiye'ye Standby Anlaşmasının öngördüğü **gözden geçirme** sonuçlanmadı. Eski hükümet performans kriterlerinden bir bölümünü gerçekleştirilemedi. Karar süreci seçim sonrasında bırakıldı.

Yılbaşında IMF heyeti yeniden gelecektir. Somut icraat ve planlar ele alınacaktır. Programın hedefleri ve geçmiş performansı çerçevesinde İcra Komitesine girecek bir **Niyet Mektubu** talep edilecektir.

Ocak ortasında, en geç Şubat başında gözden geçirme sonuçlanacaktır. İyi senaryo IMF'nin hükümetin performans ve vaatlerini onaylamasıdır. **1.6 milyar dolarlık** kredi dilimi serbest bırakılacaktır.

Kötü senaryo ise IMF ile anlaşmazlık çıkmasıdır. **2001 Temmuz**'unda yaşanan Telekom krizini hatırlayınız. Sonunda hükümet IMF'nin istediklerini yapmıştı. Bu kez de öyle olacağına kesin gözle bakıyorum. Ama arada ekonomi çok hırpalandı. Unutmayın.

Öğrenme Yolları

Bu süreç beni gerçekten çok üzüyor. İnsanların ve hükümetlerin olayları **akıl, mantık ve bilgi** ile süzerek değerlendirmelerini, geçmişten ders almalarını istiyorum. Öğrenmenin doğru yolu bu gibi geliyor.

Maalesef Türkiye'de bir başka öğrenme yolunun daha yaygın olduğunu izliyorum. Birisi akıl ve mantığın dışına çıkıp yanlış bir iş yapıyor. Ceza olarak **dayak yiyor**. Dayacağı yiyince de hatasını düzeltiyor.

Ama herkesin gözü önünde cerayan eden bu olaydan kimse ders almıyor. Aradan zaman geçiyor. Ya aynı kişi yada bir başkası aynı yanlışı tekrarlıyor. **Gene sopa geliyor**. Sopyayı yiyince hemen beyaz bayrağı çekiyor ve doğrusunu yapıyor.

Yenen beyhude dayaklar ise vatandaşın sırtında kalıyor. Bilmem anlatabiliyor muyum? (24 Aralık 2002)

STATÜKO ZORLANIYOR

Türkiye'nin siyasi yapısı esas itibariyle **değişmemek üstüne** kurulmuştu. Çıkan her sorun karşısında aynı tepki verildi. Sorunu kabul edip çözüm aramak yerine toptan reddedilmesi yoluna gidildi.

Böylece sürekli sorunlar **donduruldu**. Onları tartışmak ve farklı çözüm önerilerini değerlendirmek gereksiz hatta tehlikeli görüldü. Bazı sorunlarda **çözumsuzlüğün** en iyi çözüm olduğuna inanıldı. Zamanla bunların kendiliğinden hallolacağı düşünülürdü.

Ama Türkiye'nin **görünen ve görünmeyen** iktidar odaklarının gücü tarihi durdurmaya yetmiyor. Türkiye toplumu değişiyor. Dünya değişiyor. Yeni sorunlar, yeni çözümler, yeni koşullar ortaya çıkıyor. İç ve dış dinamikler değişime direnen Ankara'yı zorluyor.

ABD, Irak ve Türkiye

George Bush ABD başkanlığına Kasım 2000'de seçildi. Bush'un gereğinde askeri güç de kullanarak Saddam'ı devirmeye kararlı olduğu açıktı. Demek ki tam **iki yıl önceden**, ABD'nin Irak ve Saddam'a yönelik politikasının değiştiği biliniyordu.

Bir askeri operasyonun aşamaları nedir? Önce bombalar gelir. Uçakların nereden kalktığı önemsizdir. Ancak, eninde sonunda bir **kara harekatı** gerekir. Tanklar, toplar, zırhlı araçlarla birlikte ordu o coğrafyayı işgal eder.

Haritaya bakın. Irak'a askeri operasyonun kara ayağı için beş ülkeden **en az ikisinin** ABD ile işbirliği yapması zorunludur: Kuveyt, Ürdün, İran, Suriye ve Türkiye. Kuveyt ve Ürdün'den sadece **güney cephesi** açabilirsiniz. Kuzey için diğer üçlüden biri ile anlaşmak zorundasınız.

ABD için İran ve Suriye imkansız müttefiklerdir. Geriye Türkiye kalır. Zaten iki ülke arasında elli yıllık askeri ittifak vardır. NATO, CENTO, vs. vardır. İncirlik gibi Amerikan üsleri vardır. **Kuzey cephesinin** Türkiye'den açılacağı 2000 Kasım'dan itibaren bellidir.

Bu sade gerçeği Türkiye'yi yönetenler görmediklerine inanmakta zorlanıyorum. Sorun görmekte değil, gördükten sonra ne yapıldığındadır. Türkiye iki yıl boyunca devede külahı gibi kafasını **kuma gömerek** tehlikenin uzaklaşacağı hayali ile yaşamıştır.

Geleceğe kaçmak kısa dönemde insanı rahatlatılabilir. Ancak eninde sonunda gelecek gelir. **Yarın bugün olur**. Kaçacak delik kalmaz. Gerçekle yüzleşmek, tatsız kararları almak zorunda kalırsınız. Türkiye bugün bu noktadadır.

Değişim korkusu

Türkiye'nin üstünden **değişim korkusunu** atması gerekiyor. Atalarımız "korkunun ecele yararı yok" demişler. Koşullar değişince onlara uymakta direnenler ancak kısa dönemde başarılı gibi durabilir. Uzun dönemde değişime direnmenin bedeli çok yüksektir.

Örnek mi? İşte **Saddam Hüseyin**. Önce soğuk savaş kutuplaşmasının sonra İran islam devriminin kendisine sağladığı hareket alanının 1990 sonrasında ortadan kalktığını anlamadı. Yeni koşullarda eski adetlerini sürdürmeye çalıştı. Geldiği yer ortadadır.

Türkiye'nin üç sıcak dış politika gündemine bakalım: **Irak, Kıbrıs ve AB**. Üçünde de son yirmi yılın koşulları tersinmez şekilde değişmiştir. Yeni politikalar, yeni yaklaşımlar, yani değişim zorunludur.

Statükoyu korumaya kilitlemiş bir tavırla Türkiye'nin önünün açılması mümkün değildir. Irak olayının Ankara'da yarattığı çalkantının bize gösterdiği esas gerçek budur. (26 Aralık 2002)

2002'Yİ DEĞERLENDİRİYORUZ (1)

2002'nin sonuna geldik. Her yılın son iki yazısında geride kalan oniki ayı değerlendirmeye çalışırız. **Beklenti ve tahminlerimizin** ne ölçüde gerçekleştiğine bakarız. Sapmaların nedenlerine anlamaya çalışırız.

2001 kelimenin tam anlamı ile çok kötü geçmişti. Şubat krizi sonrasında TL'nin dalgalanmaya bırakılması ekonomide ciddi hasar yaptı. Dolayısı ile Türkiye 2002'ye **moralî bozuk** girdi. Beklentiler karamsardı. Özgüven duygusu zedelenmişti.

Halbuki 2002 kelimenin tam anlamı ile **sürprizler yılı** oldu. Aslında heyecanlı bir yıl da diyebiliriz. Sık sık sinirler gerildi. Bazen felaket senaryoları yazıldı. Ama sonuçta korkulanlar gerçekleşmedi.

Beklenmeyen Seçim

2002'de benim en beklemediğim olay neydi? Bir süre iki aday arasında tereddüt ettim. Biri 3 Ağustos'ta **AB uyum yasalarının** çıkmasıdır. Diğeri de Ecevit hükümetinin 3 Kasım'da **erken seçim** kararı almasıdır. Sonunda ikincisinde karar kıldım.

Yılbaşında tahminlerimi açıklarken seçim tarihi olarak **2003 sonbaharını** vermiştim. Belki 2003 ilkbaharına alınabilirdi. Ama 2002'de seçim bence çok düşük bir ihtimaldi. Bu tahminin gerisindeki analiz ise basitti.

Hükümet ortağı partilerin **rasyonel davranacaklarını** varsaymıştım. Ekonomik krizin izleri toplumun hafızasında taze iken yapılacak bir seçimden iktidarın büyük bir yenilgi ile çıkacağı çok açıktı. Demek ki şu yada bu şekilde erken seçime gitmeyeceklerdi.

Ama gittiler. Bir iktidarın böylesine göz göre göre **toplu intiharı** seçtiği bir başka örnek bilmiyorum. Üç iktidar partisi de barajın altında kaldı. Uzun dönemde varolabilme ihtimalleri tartışılır hale geldi.

3 Kasım seçimleri yakın dönem siyasi tarihin en ilginç olaylarından biridir. Meclis'de erken seçim için oy kullanan partilerden sadece biri Meclis'e geri döndü. Geri kalanı seçmen tarafından **tasfiye edildi**. Çiller, Yılmaz, Ecevit, Kutun, Erbakan ve belki Bahçeli siyasi yaşamdan çekilmek zorunda kaldı.

Bu yılın olayı **3 Kasım seçimleridir**. Türkiye'nin siyasi haritasında büyük değişikliklere yol açmıştır. Esas sonuçlarının zaman geçtikçe daha da belirgin hale geleceğini düşünüyorum.

AB'ye Doğru

Siyasetle devam edelim. 2002 **AB ilişkileri** açısından anahtar bir yıl olmuştur. En büyük sürpriz erken seçim kararının alınmasından sonra AB uyum yasalarının Meclis'den geçmesidir. Türkiye'nin daima şaşırtıcı bir ülke olduğunun çok güzel bir kanıtıdır.

AB'ye üyelik sürecinin benim için çok önemli bir başka boyutu var. Seçimin AB üyeliği için bir **referandum** dönüşeceğini öngörmüştüm. Nitekim barajı geçen iki parti de seçim kampanyasında AB üyeliğini destekledi. Vatandaş AB'den yana oy kullandı.

Yılın son güzel sürprizi AKP'nin ve özellikle Erdoğan'ın Kopenhag zirvesi öncesindeki **enerjik tutumu** oldu. Laik kesimler bunu hiç beklemiyordu. Sivil toplumun da AB davasını büyük bir coşku ile sahiplenmesi gelecek için son derece olumlu bir işaretti.

Salı günü 2002'de ekonominin nasıl seyrettiğini değerlendireceğim.
(29 Aralık 2002)

2002'Yİ DEĞERLENDİRİYORUZ (3)

Perşembe günü siyasete baktım. Yılın son gününde sıra ekonomiye geldi. Önce 2002 için ne tahmin ettiğimizi görelim. 3 Ocak 2002 tarihli "2002 Tahminleri" başlıklı yazımın son bölümü olduğu gibi aşağıdadır.

"GSMH'daki artış **yüzde 4.5** çıkıyor. Bunun önemli bir bölümü mekanik büyümedir. En az 1.5-2 puanı 2001'de stoklardaki büyük düşüşün devreye soktuğu "hızlandırıcı" katsayısı kökenlidir.

İç talepteki artış milli gelirin altında kalacaktır. Stok etkisini düşersek, iç talebin **yüzde 1-2** aralığında büyüyeceğini söyleyebiliriz. Yüzde 4.5 kalitatif olarak eski yüzde 4.5'lara benzemeyecektir.

Cari işlemler dengesi 2002'de de fazla vermeye devam edecektir. Fazlayı **5 milyar dolar** hesaplıyorum. Bir bölümü ihracat artışı sayesinde. Diğer bölümü 2001'de yurt dışında tutulan döviz kazançlarının 2002'ye sarkmasından kaynaklanacaktır.

TÜFE yılı **yüzde 40'ın altında** bir yerde bitirecektir. TEFE'nin en az 5 puan daha düşük çıkacağını öngörüyorum. Daha yüksek enflasyon mutlaka daha düşük büyüme anlamına gelecektir.

Döviz kurunda fazla hareket beklemiyorum. Yıl boyunca döviz piyasasının satış ağırlıklı seyredecektir. TL reel olarak değer kazanacaktır. Ortalama dolar kuru **1.450.000** civarında oluşur. Faizlere bir başka yazıda bakacağız."

Büyüme ve Enflasyon

Yıl sonu için GSMH büyüme hızını **yüzde 6.7** hesaplıyoruz. Stok hariç iç talebin büyümeye katkısı **yüzde 1.4**'den ibarettir. Stok artışlarının büyümeye katkısı ise **yüzde 6**'dır. Demek ki 2.2 puanlık yanılının tümü stok artışından kaynaklanıyor.

2002 yılında **stok artışının** şimdiye kadar hiç görülmemiş bir düzeye çıktığını özellikle belirtmek istiyorum. Hızlandırıcı katsayısının işleyeceğini düşünmüştük ama böylesine güçlü bir etki yapmasına hayret ediyoruz.

TÜFE ve TEFE enflasyonu yıl sonunu sırası ile **yüzde 31 ve 30** civarında bitirecek. Her ikisinde tahminimiz karamsar duruyor. Yılbaşında genel beklentinin yüzde 50 olduğunu yani benim yüzde 40'ın altı diyerek **aşırı iyimser** kaldığımı hatırlatırım.

TEFE'nin nisbeten daha yüksek çıkmasının gerisinde yaz aylarında yaşanan **siyasi belirsizlik** var. Mayıs'dan Temmuz'a doların 1.3 milyondan 1.65 milyona fırlaması toptan eşya enflasyonundaki düşüşü kısıtladı.

Kur ve Dış Denge

Ocak-Eylül ödemeler dengesi dengesi yayınlandı. Yıl sonu için cari işlemlerde **300-400 milyon dolar fazla** buluyoruz. Yüzde 6.7'lik yüksek büyüme hızına rağmen cari dengede açık oluşmadığına dikkatinizi çekiyoruz.

Neden cari denge yılbaşı tahminimizden bu kadar büyük sapma gösterdi? Cevabı tahminin içinde mevcut. Geçen sene getirilmeyen **döviz kazançlarının** bir bölümünün 2002'de ülkeye getirileceğini düşünmüştük.

Siyasi belirsizlik ve erken seçim bunu engelledi. Görünmeyen gelirlerde ve işçi dövizlerindeki düşüş 2002'de sürdü. Tahmine kıyasla **4.7 milyar dolarlık** sapma tümü ile bu iki kalemden kaynaklanıyor.

2002 yılı ortalama dolar kurunu **1.510.000 TL** hesaplıyoruz. 60.000 TL yada yüzde 4'lük bir sapma var. Bunun da gerisinde **siyasi belirsizlik ve erken seçim** yatıyor. Kur tahminindeki yanılğı doğrudan erken seçimi öngörememenin bedelidir. (31 Aralık 2002)